noter

nr. 216 | marts 2018

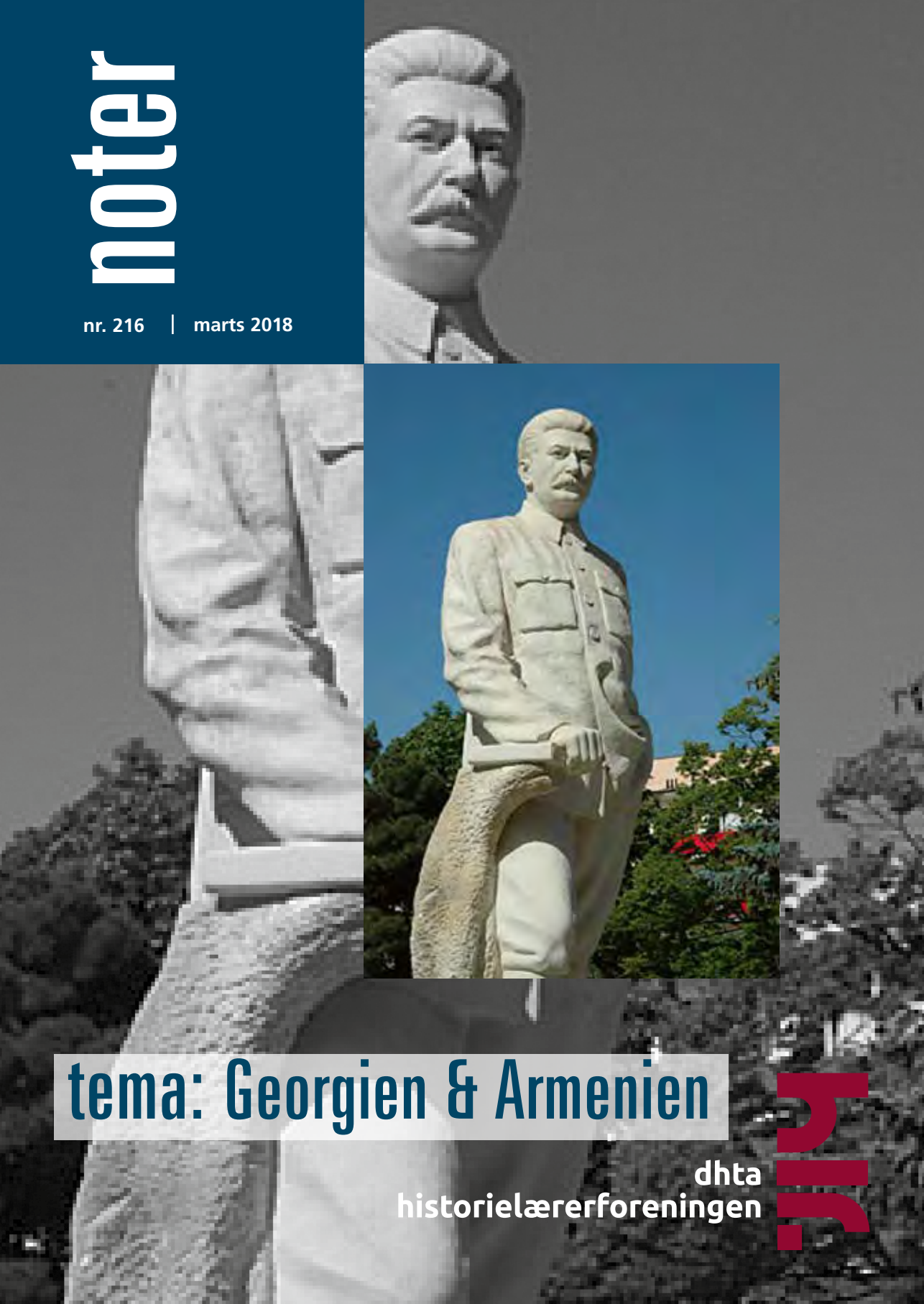

tema: Georgien & Armenien

dhta
historielærerforeningen

Indhold anmeldelser 216

Klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen

Anders Hassing og Christian Vollmond: Fra fortid til historie. Historiefagets identitet og metoder. 2. udgave. Columbus 2017.

Anders Troelsen & Kasper Ditlevsen: Historielærerens øvelsesbog. Columbus 2017

Henrik Adrian: Reformation i Danmark. Columbus 2017.

Jens-Peter Fage Madsen: Ansigt til ansigt med japanerne. Kultur - Historie – Samfund. Pantheon 2017.

Heidi Funder, Lars Henriksen & Lasse Taagaard Jensen: At skrive historie. Columbus 2017.

Geert Alex Nielsen: Familiebilleder. Fortællinger og andre tilgange. Samfundslitteratur 2017.

Suzanne Gudbjerg-Hansen, Thomas P. Larsen & Ulrik Juel Lavtsen: ”Flere sider af KS. Grundbogen”. Lindhardt & Ringhof 2017.

Suzanne Gudbjerg-Hansen, Ulrik Juel Lavtsen & Jakob Sørensen: ”Flere sider af KS. Velfærdsstaten. Rødder og perspektiver”. Lindhardt & Ringhof 2017.

Kai Rasmussen: Irland – historie og samfund i et århundrede. Frydenlund 2017.

Josef Johannes Gotfred Jensen: ”Flipproletar!” (ved Hanne Ida Rafn):Trykværket 2017.

Slagmark – red. af Mikkel Flohr, Benjamin Ask Popp-Madsen, Kasper Mikael Jacek & Mathias Hein Jessen: Den russiske revolution.

Thomas Køller: ”Fra Tallinn til Tasjkent - i 25 året for Sovjetunionens sammenbrud”. Akademisk Rejsebureaus Forlag 2016.

Morten Lander Andersen: ”På tur i reformationens København”. Frydenlund 2017.

Turen går til Vikingetiden. Politikens Forlag. 2017

Julie Ekner Koch: Digital læring. Effektiv læring, videndeling og samarbejde. Akademisk Forlag 2017.

Mogens Nykjær: Mit Firenze. Byhistorie og billedkunst. Gyldendal 2017.

Søren Hein Rasmussen: **Fri porno. 1969. 100 Danmarkshistorier, 100 sider, ill., Aarhus Universitetsforlag 2017,**

Henry Nielsen og Kristian Hvidtfeldt Nielsen: Camp Century. Koldkrigsbyen under Grønlands indlandsis. Aarhus Universitetsforlag, 2017.

Torben Grøngaard Jeppesen: Fra skandinavisk immigrant til amerikaner. Teori og empiri om assimileringen i det amerikanske samfund. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Bjørn Thomassen: Kampen om de danske sjæle. En ny fortælling om Reformationen. Kristeligt Dagblads Forlag 2017.

Jørn Henrik Petersen: Fra Luther til konkurrencestaten. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Morten Kjær: Guds og øvrigheds straf – centralmagt og sædelighed i Danmark-Norge. Ex Tuto Publishing 2017.

Poul Duedahl: Fra overmenneske til UNESCO-menneske. Racebegrebet i Danmark 1890-1965. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Søren Olsen et al: ”På tur i Danmarks historie”. Gad 2017.

Klaus Larsen: Den blege rytter. De store epidemier der formede Europa 1300-1700. Munksgaard 2017.

Torben Svendrup: Når ræven vogter gæs. Reformationen i de danske kalkmalerier. Kristeligt Dagblads Forlag 2017.

Birgitte Stoklund Larsen og Niels Grønkjær (red.): Reformation. Taler fra Vartov. Forlaget Vartov 2017.

Morten Møller: De glemtes hær. Danske frivillige i Den Spanske Borgerkrig. Gyldendal 2017.

Slagmark 75 – red. Astrid Nonbo Andersen & Tine Jensen Smed: Tema om koloniale aftryk.

Birte A. H. Nørregaard: ”Hvem byggede Aarhus”. Systime 2017.

Jesper Clemmensen: Skyggemand. Flugthjælper i den kolde krigs Berlin. Gyldendal 2017.

Jens Høvsgaard: ”Spionerne der kom ind med varmen”. Gyldendal 2017.

Jesper Vind: Det nye tyske højre. Gyldendal 2017.

Frank Macdonough: Gestapo. Myter og sandheder om Hitlers hemmelige politi. Turbine 2017.

Klaus Tolstrup Petersen: Gustav Johannsen og moderniseringen af danskheden i Sønderjylland. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Erik Johan Tallgren: Erindringer fra det røde oprør i Vyborg 1918. Forlaget Apuleius Æsel 2017.

Ole Brandenborg Jensen: Landesgruppe Dänemark. NSDAPs udlandsorganisation i Danmark ca. 1932-1945. Syddansk Universitetsforlag 2017.

Niklas Olsen, Karl Christian Lammers og Palle Roslyng-Jensen (red.): Nazismen, universiteterne og videnskaben i Danmark. Museum Tusculanums Forlag 2017.

Rudolf Vrba: Flugten fra Auschwitz, Peoples Press 2017.

Niels-Birger Danielsen & Erland Leth Pedersen: Svend Staal-gruppen. Nazibetjente der infiltrerede dansk Politi. DPIF 2017.

Anders Agner Pedersen: JFK100. Bogen om John F. Kennedy. 1917-1963. Turbine 2016.

Lars Grundvad, Nick Schaadt og Bo Ejstrud: Fæstedskatten – Danmarks største guldskat fra vikingetiden. Turbine og Museet på Sønderskov 2017.

Guide til historiefaget i ny udgave

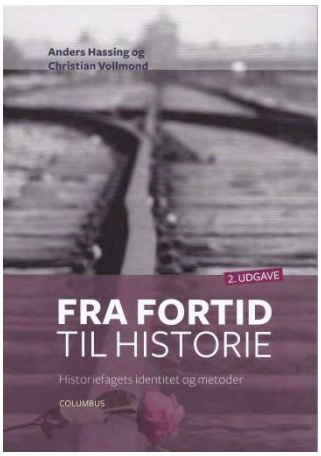

ANDERS HASSING OG CHRISTIAN VOLLMOND: ”Fra fortid til historie. Historiefagets identitet og metoder”, 2. Udgave, 2017. 175 sider, ill. Skolepris kr. 139 (ex. moms)

Første udgave af *Fra fortid til historie* udkom i 2013 (anmeldt i NOTER 199). Den var et længe savnet bud på, hvordan man kan definere og fastholde historiefagets identitet i 2005-gymnasiets mellemfaglige samspil ikke mindst knyttet til Almen Studieforberedelse (AT) og studieretningsprojektet (SRP). Med gymnasiereformen i 2017 er faget anbragt i en ny virkelighed, men behovet for at give eleverne en grundlæggende forståelse af faget og dets metoder er bestemt ikke blevet mindre. *Anders Hassing* og *Christian Vollmond* har valgt at tilpasse den meget kvalificerede guide til den nye bekendtgørelse og samtidig omredigere bogen, så den ikke længere primært har stx-historie som målgruppe, men sigter bredere og kan anvendes af ikke mindst lærerstuderende og historiestuderende ved universiteterne.

Den nye udgave holder helt og fuldt niveauet fra førsteudgaven og har tilmed haft godt af at blive løftet lidt ud af den snævre stx-virkelighed. Den har nu fået en mere almen karakter, der har appel til alle med behov for indsigt i historiefaget. Bogen er en velstruktureret indføring i faget, hvor forfatterne hele vejen igennem fastholder den fundamentale sondring mellem fortid og menneskers brug af denne fortid i mangfoldige sammenhænge. Det første kapitel gennemgår en række former for historiebrug og får i den forbindelse defineret og forklaret det komplekse begreb ’historiebevidsthed’ på en anskuelig og virkelighedsnær måde. Derefter følger et velstruktureret kapitel om historisk metode i relation til forskellige kildetyper.

Et meget fyldigt og centralt kapitel handler om historiske fremstillinger med en nyttig guide til analyse af fremstillinger. Reelt er det vel næsten allervigtigst at ruste gymnasieelever og andre studerende til netop fremstillingsanalyse, da det jo er det, der fylder mest både i undervisning og anden historiebrug. I samme kapitel finder man en vejledning, ”når man selv skal fremstille historie.”

Konspirationsteorier og anden misbrug af historie har meget passende fået sit eget kapitel. Også her er der både nu og i fremtiden en vigtig mission at udføre i det treårige historieforløb.

De sidste kapitler handler om historie som videnskabsfag. Her bliver fagets identitet indkredset i samspil med både samfunds- og naturvidenskab. Desuden bliver en række faglige tilgange til historiefaget beskrevet lige fra diskursanalyse til kulturhistorie, erindringssteder, økonomisk historie og historisk sociologi. Det kan godt undre, at arkæologien ikke har fundet en plads på paletten. Det er dog et fag, der på flere måder spiller tæt sammen med historie. Præsentationen er ført up to date med ’big history’, der prøver at placere mennesket i den helt overordnede globale og udviklingshistoriske sammenhæng

Fra fortid til historie, 2. udgave er som sin forgænger tilrettelagt med stor pædagogisk sans. Sproget er åbent og elevvenligt, og der er udvist stor omhu med at forklare og definere begreber og fænomener af enhver art – fremhævet i margin med en lille stjerne. Vi har helt tydeligt at gøre med erfarne undervisere, der ved, hvor lidt man skal tage for givet, når man har med moderne elever eller studerende at gøre.

Illustrationerne spiller godt sammen med det emne, de skal belyse. Desuden er der indsat mange blokke, der opsummerer de behandlede metoder og opstiller grafiske visualiseringer af komplicerede begreber og processer. Til disse blokke er ofte knyttet teksteksempler og arbejdsopgaver. En omkostning ved disse – i øvrigt fremragende – redskaber kan være, at læseren ind i mellem skal lede lidt for at finde fortsættelsen i brødteksten.

Det er vanskeligt at forestille sig en gymnasieklasse, der arbejder sig gennem bogen fra ende til anden. Den skal bruges som en guide, et opslagsværk, der bidrager til, at det konkrete undervisningsforløb kan blive perspektiveret metodisk og fagligt/videnskabeligt. Brugt på denne måde kan *Fra Fortid til historie* blive et afgørende redskab til at give historieundervisningen den standard, som faget fortjener og samtidig klæde eleverne på til deres voksenliv som historiebevidste, kritiske borgere. Det bliver der i høj grad brug for i den fremtid, der venter.

Knud Holch Andersen

Historie undervisning

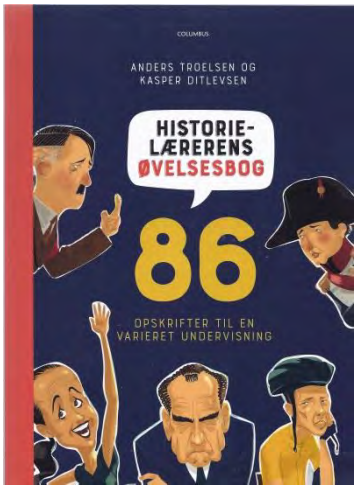

ANDERS TROELSEN OG KASPER DITLEVSEN: ”Historielærerens øvelsesbog – 86 opskrifter til en varieret undervisning”, Columbus 2017.

Per Fibæk Laursen er en af mine helte. Han har gennem en stor produktion af pædagogisk-didaktiske bøger stillet skarpt på relationen mellem lærer og elev – den er nemlig den, der betyder noget, når eleven skal flyttes fagligt. Det er – i hvert fald som udgangspunkt – ikke metoden, der ændrer noget. Vi er som gymnasielærere gennem årene blevet præsenteret for det ene nye påfund efter det andet, der gang på gang er blevet udråbt som den hellige gral. Hvem har ikke hørt om begreber som synlig læring, tværfagligt samarbejde, ny skriftlighed og Cooperative Learning. Hver især har disse ”diller” bestemt bidraget med spændende idéer til tilrettelæggelsen af undervisningen, men om de for alvor har flyttet noget indlæringsmæssigt hos eleverne, er ret tvivlsomt. Årsagen hertil er klar ifølge Fibæk Laursen, da disse metoder ikke har fokus på det vigtige nemlig relationen mellem lærer og elev – undervisningsformen gør det bare ikke i sig selv.

Set i dette Fibæk Laursenske lys burde jeg give nærværende bog en elendig anmeldelse, for den handler faktisk *kun* om form og metode, men det kan jeg ikke, for det er ærligt talt svært *ikke* at falde for denne lille fine udgivelse af to yngre og tydeligvis meget engagerede historielærere.

Bogen er det, den siger, den er, nemlig 86 små og større øvelser til at variere din undervisning i det daglige. Desuden er bogen krydret med såkaldte ”Handouts”, som er midtersider mellem de enkelte afsnit med komprimerede oversigter om fx kildekritik, skriftlighed eller noteteknik, som kan kopieres til eleverne, så de kan fastholde centrale metodiske elementer i faget.

Bogen indeholder ikke mange faglige overvejelser udover en introduktion og nogle indledende kommentarer til hvert kapitel, men den tekst der er, virker informativ og uden ideologisk bedrevidenhed i forhold til, hvordan bogen skal bruges i praksis – det kan læreren godt selv tænke sig til.

Udover indledning og disse handouts består bogen kun af øvelsesopskrifter opstillet efter den samme punktopstillede skabelon, således det er forholdsvist simpelt at orientere sig og afprøve øvelsen i sin egen undervisning.

Øvelserne optræder ikke i tilfældig rækkefølge. Der er samlet set 9 kapitler i bogen, der hver har hvert sit fokus med dertil hørende øvelser, og det er tydeligt at se, at kapitlerne er inddelt efter et taksonomisk princip.

Første kapitel består af ret simple øvelser med fokus på bevægelse og kreativitet i (typisk) grundbogsgennemgangen. Herefter følger fx kapitler, der tager fat i det at lave en problemformulering, informationssøgning og skriftlighed i historie – det sidste kapitel indeholder øvelser, der har til formål at fastholde historiefaget i elevernes erindring og dannelsesproces "efter huen", således at faget ikke bare ender som en eksamensdisciplin, man hurtigst muligt kan tillade sig at glemme igen. Om sidstnævnte kan lykkes, må være et åbent spørgsmål, men det faktum, at lærebogsforfatterne gør forsøget, illustrerer tydeligt, at disse lærebogsforfattere har et smittende engagement og ambitionsniveau på historieundervisningens vegne. Det er godt gået!

Man skal dog ikke forvente, at ens undervisningsforståelse bliver totalt vendt på hovedet med denne bog. Mange af de enkelte øvelser i bogen er gamle kendinge – hvilket forfatterne heller ikke lægger skjul på i indledningen. Men jeg blev bestemt også udfordret til at søge nye veje til planlægningen af min historieundervisning. Hvornår har du eksempelvis lavet papir-sneboldkamp med dine elever? – og tro mig, der er en faglig mening med en sådan "sneboldkamp" se bogens s. 36!

Jeg tror, Per Fibæk Laursen har ret – vores relation til eleverne er helt afgørende for elevernes læring og ikke metoden, hvormed vi møder dem, men det er også klart, at relationen ikke kan løsrives fra metoden; det er forbundne kar i hvert fald et stykke hen ad vejen. Undervisning er ikke underholdning, og eleverne har ikke et krav på, at undervisningen skal være spændende eller særligt interessant, læreren skal ikke hænge i lamperne og gynge i gardinerne; eleverne har krav på at lære noget!

En spændende og inspirerende øvelse fra denne glimrende bog kunne være en vej til at sætte en krog i eleverne både fagligt og socialt, så hvorfor ikke prøve det af?

Anders Bærholm Frikke

Reformationen i Danmark med mange aspekter

HENRIK ADRIAN: ”Reformation i Danmark, Religionskonflikt, Magtpolitik, kulturrevolution”, Columbus2017, 176 sider, 139 kr. plus moms.

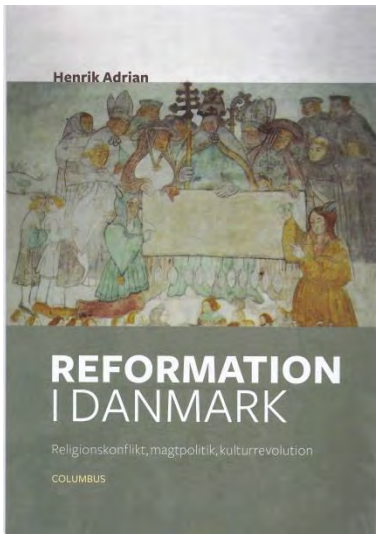

Året 2017 var som bekendt 500-året for Luthers 95 teser på kirkedøren i Wittenberg. Det udkom der flere bøger og artikler i anledning af. Den foreliggende bog af Henrik Adrian handler om reformationen i det danske rige i 1500-tallet.

Bogen består - foruden en kort oversigt over baggrund, forløb og konsekvenser - af 5 kapitler, der alle indledes med en oversigt på en side og systematiske grundbogsafsnit samt en pæn mængde kilder. Derudover henvises til yderligere tekster og materiale på hjemmesiden https://goo.gl/ER8H9k. Bogens hjemmeside er dog ved besøg (30/1) under opbygning. Til hvert afsnit er der en række arbejdsspørgsmål.

Bogen indledes med en fyldig indholdsfortegnelse og baggrundsorientering om, hvordan bogen kan bruges. Den afsluttes med en liste over de vigtigste personer som f.eks. Jens Andersen Beldenak, Johan Friis og Didrik Slagheck, en fyldig litteraturliste og et brugbart indeks, hvor man kan se, hvor der står noget om f.eks. Kirkeordinansen af 1537, skærsilden og Ørnevisen. Der er illustrationer, men ikke overdrevent mange.

Efter en generel oversigt følger første kapitel om kampen mellem Christian 2. og Frederik 1., hans farbror. Begivenhederne er Det Stockholmske Blodbad, Christian 2.s afsættelse og hans mislykkede Norgesfelttog, og de belyses med uddrag af Poul Helgesens Skibbykrøniken, Frederik Is håndfæstning og de skriftlige og billedmæssige kilder til blodbadet i 1520.

Andet kapitel er meget langt. Her skildres den evangeliske kulturrevolution, som Adrian kalder begivenhederne fra 1525-1536, hvor den evangeliske bevægelse og Frederik Is religionspolitik, billedstorm og munkefordrivelser skildres. Til belysning heraf bruges bl.a. Krøniken om Gråbrødrenes fordrivelse, breve og uddrag af Kirkeordinansen fra 1528. Kapitlet er meget omfattende og giver god viden om begivenhederne, men kan fremstå en smule uoverskueligt, ikke mindst fordi selve brødteksten et par steder afbrydes af kilderne, så det kan være svært – ikke mindst for elever – at bevare overblikket. Det vender jeg tilbage til.

Grevens fejde er indholdet i tredje kapitel, og her får vi virkelig gennemgået disse dramatiske begivenheder. Selv om man som historiker kender begivenhederne i hvert fald i hovedtræk, læser man med spænding historierne om slaget ved Svenstup, den lybske borgmester, Jürgen Wullenwevers skiftende politik og Københavns belejring. Det er formidling på højt niveau. Kilderne er bl.a. fra Christian 3.s reces og historieskriveren, Arild Huitfeldts udlægning af herredagen i 1536 (fra 1596).

Fyrstekirkens tilblivelse 1536-1555 danner rammen om fjerde kapitel med den nye kirkeordinans (fra 1537), Peder Palladius Visitatsbog (1537-43) som omdrejningspunkter.

Reformationens konsekvenser belyses i sidste kapitel, og det skal ikke kun forstås i snæver forstand med de følger, reformationen medførte for Danmark i retslig, social og kulturel samt økonomisk henseende, men

lidt overraskende også i sproglig henseende, hvor Adrian argumenterer for, at det danske sprog nærmest får sin udvikling (og måske overlevelse) efter reformationen. I Lutheråret har der i flere af de seriøse aviser været stor debat om Luthers betydning for vores moderne samfund, og der har været megen fokus på de negative sider af Luther. Til debatten om det giver mening at tage Luther til indtægt for vores moderne velfærdsstat konstaterer han, at "… man kan ikke direkte sige, at reformationen var baggrunden for at velfærdsstaten senere blev etableret, men de mange overvejelser om trang og nød og modstanden mod at sunde og raske skulle have almisser, stammer fra diskussioner mellem protestanter" (s. 156).

I et meget interessant afsnit "Danskhed – er det at være lutheraner" fortæller Adrian meget kompetent om fyrstekirken og senere folkekirkens udvikling. Han lader spørgsmålet stå åbent, om "danskhed" skal opfattes som et rent sekulært begreb eller om der kræves den lutherske kristendomsforståelse for at være såkaldt etnisk dansker. Han stiller spørgsmålstegn ved "myten" om, at reformationen afskaffede den fattighjælp, som de katolske institutioner angiveligt stod for. Han har et godt argument: manglende kilder og historiske undersøgelser af myten.

Det skal ikke lægges forfatteren til last, men forlaget kunne godt have gjort det bedre med layout i den ellers flotte bog. Kilderne i bogen er gengivet med gul baggrund (modsat brødteksten, der har normal hvid), men især i andet kapitel virker det rodet og uhensigtsmæssigt, at side 47-50 rummer brødtekst, side 51-54 kilder, men brødteksten fortsætter side 54-55, hvorefter kilderne igen tager over side 56-62, afbrudt af den fortsatte brødtekst side 62, igen kilder side 63-70, brødtekst side 70-72, kilder side 73-94, brødtekst side 95-96, kilder side 97-106 for så at slutte med brødtekst – fortsat midt i en sætning fra side 96 – side 106-107. Det kan gøres bedre. Som det fremtræder her, virker det forstyrrende på læsningen. Hensigten har formentlig været at undgå et for langt og tungt kildeafsnit og måske det samme med grundbogsafsnittet, men i så fald burde kilderne have været anbragt efter de relevante grundbogsafsnit og ikke indskudt midt i brødteksten.

Bortset fra et par småfejl som f.eks. at Kalmarunionen dateres til 1396 og ikke 1397 (s. 20) må det siges at være noget nær den perfekte bog om emnet. Henrik Adrian kommer virkelig rundt i så godt som alle aspekter af de vigtige år, og kildematerialet, som dels bringes i bogen, dels på nettet, gør, at der er gode muligheder for elever og lærer til at arbejde meget med emnet, ligesom bogen giver stof til mange store opgaver, eventuelt i samarbejde med religion.

Den kan stærkt anbefales til såvel klassesæt som fagbibliotek.

Kai Verner Nielsen

Japan

JENS-PETER FAGE MADSEN: ”Ansigt til ansigt med japanerne. Kultur – Historie – Samfund”. Forlaget Pantheon 2017. 269 sider, illustreret. Vejledende pris kr. 230,-.

Ifølge bekendtgørelsen i historie skal mindst ét forløb tage udgangspunkt i samfund og kulturer uden for Europa og USA. Her er Kina eller Japan et naturligt valg. Jens-Peter Fage Madsen har tidligere udgivet bogen *Ansigt til ansigt med kineserne* og giver nu en lignende præsentation af Japan. Bogens knap 270 sider består af et forord, fem dele inddelt i kapitler samt knap 40 sider med kildemateriale, der upræcist kaldes ”tekster”, selv om det også omfatter tabeller og billeder. Enkelte af teksterne er på engelsk, men det begrundes ikke, hvorfor netop disse ikke er oversat. Det fremgår heller ikke altid, hvor teksterne er taget fra, eller hvem der har oversat dem. Bogens første del er på tilsvarende vis en noget rodet affære, hvor forfatteren tilsyneladende ikke har kunnet beslutte sig for, om den skal være et overblik over Japans tidlige historie eller en præsentation af gængse kulturelle koder og derfor er endt et sted midt imellem. Herefter følger de resterende fire dele, hvor fremgangsmåden er mere entydig kronologisk. Del 2 handler om Japans åbning i 1850´erne og den efterfølgende modernisering frem mod Første Verdenskrig. Del 3 og 4 skildrer detaljeret tiden frem mod Anden Verdenskrig og mindre detaljeret forløbet af krigen indtil atombomberne over Hiroshima og Nagasaki. Del 5 er bogens mest omfattende og dækker perioden efter 1945. I bogens allersidste kapitel er der et kort udblik til OL i Tokyo 2020. Derefter følger en kort litteraturliste på halvanden side, et stikordsregister og knap 3 siders noter med yderligere (og ikke altid helt præcise) litteraturhenvisninger.

Forfatteren skriver detaljeret og medtager mange citater fra samtidige kilder eller danske og udenlandske historikeres vurderinger, og det er med til at levendegøre fremstillingen. I hver del er der desuden udblik til Danmark med titlen ”Den danske synsvinkel”, i alt 11 korte opslag på mellem en og fire sider, der rummer en fortælling, der vinkler emnet på en anderledes og tankevækkende måde. Disse opslag fungerer efter hensigten. Til gengæld er grundfremstillingen mere ujævn. Nogle steder savner jeg væsentlige oplysninger, for eksempel om delegationen af politikere og embedsmænd, der i 1871-73 besøgte en række vestlige lande som led i moderniseringen af Japan. Delegationen omtales ganske vist, men ofres slet ikke så megen plads som for eksempel en hændelse i december 1923, hvor kronprins Hiroshito blev udsat for et attentat. Her kunne man have ønsket sig en tydeligere markering af mere eller mindre væsentlige elementer. Faren er nemlig, at man nemt drukner i detaljer, hvor detaljerne er unødvendige, mens man mangler dem, hvor de er med til at forklare sammenhænge. Her er forfatteren efter min mening ikke altid på sikker grund og har foretaget nogle ulogiske valg. Det er selvfølgelig spændende nok over flere sider at læse om kronprinsebrylluppet i 1924 og kroningen af den nye kejser i 1926, men det er til gengæld mindre heldigt, at man ikke får en udtømmende forklaring på, hvorfor Japan angreb Pearl Harbor i december 1941. I det hele taget er kapitlerne om Japans deltagelse i verdenskrigene blandt bogens svageste.

Bogens layout er noget af det grimmeste, jeg længe har set i en undervisningsbog. Billederne lader til at være hentet fra internettet og gengives ofte i en halv- eller heldårlig kvalitet. Værst af alt er dog kortene. De er tydeligvis også bare hentet fra internettet og nogle gange ubehjælpsomt forsøgt fordansket. Den går

bare ikke. Skal der kort med (og det skal der naturligvis), skal det være anstændige kort, der kan bruges til noget. Et andet og mindre betydningsfuld irritationsmoment er de hyppige orddelingsfejl, som sikkert ikke er forfatterens skyld, men forlagets.

I tværfaglige forløb med eksempelvis religion kan man givetvis finde dele i bogen, der kan anvendes. Måske fungerer bogen allerbedst for den elev, der vælger at skrive SRP om Japans historie, eller for den lærer, der vil vide mere om Japans moderne historie. I undervisningssammenhæng ville jeg ikke vælge denne udgivelse. Den er ikke båret af en pædagogisk hensigt og indeholder ingen overvejelser over, hvordan man som lærer eller elev går til det omfattende stof. Den er for detaljeret, når den ikke skal være det, og for overfladisk, når detaljerne ville have gavnet forståelsen.

Jeppe Bæk Meier

En fin hjælp til skriftlighed i historie

HEIDI FUNDER, LARS HENRIKSEN OG LASSE TAAGAARD JENSEN: ”At skrive historie”, Columbus 2017, 128 sider, 139 kr. ekskl. moms.

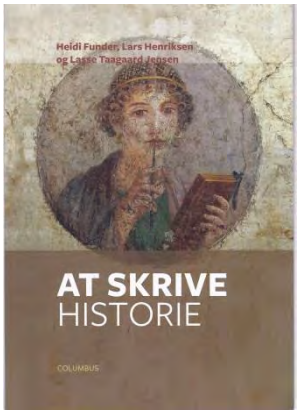

Tre erfarne undervisere har i denne overskuelige bog givet en fin vejledning og introduktion til, hvordan man skal arbejde med skriftlighed i historie i gymnasiet og HF. De kommer godt omkring de forskellige former for skriftlighed, og det vil være oplagt for de fleste undervisere at bruge dele af bogen.

Bogen indledes med et forord til læreren, hvor man kan danne sig et overblik over fagets skriftlige dimension med to illustrative modeller over skriveprocessen. Allerede her optræder det nye ord fra læreplanen ”at remediere”, der betyder noget med at formidle og bruge historie på mange forskellige måder.

I Kapitel 1 med titlen ”At lære historiefaget at kende” får eleven en solid introduktion til faget. Her er mange gode elementer som de fire ’spilleregler’, som man skal forsøge at leve op til, når man skriver historie indenfor den videnskabelige tradition. Det er også fint, at kildernes centrale rolle fremhæves, og hvorfor det er en rigtig dårlig idé at skrive af (plagiat). Sproget er sine steder svært med begreber som ’videnskabsfagets genstandsfelt’ (s.15), som jeg ikke tror den almindelige gymnasie/HF-elev forstår, hvad betyder.

Tættere på elevens verden kommer vi i næste kapitel ’At skrive for at lære historie’. Hvordan bruger man med udbytte hurtigskrivning, mindmap, noter hjemme og noter i timen? Og hvordan skal man få noget ud af en kilde? Her præsenterer forfatterne bl.a. et glimrende ’Skema til kildeanalyse’ s. 33, og yderligere hjælpes eleven med forskellige sproglige formuleringer, som hun eller han direkte kan bruge, når man skal formulere sig og skrive på den rigtige måde. At man også har aftrykt Orla Lehmanns Falstertale fra 1841 som eksempel forekommer mig lidt overflødigt, for enhver lærer vil nok have en relevant kilde, som kan bruges i stedet.

’At skrive klassiske skoleopgaver’ er den lidt kantede titel på kapitel tre, der grundigt gennemgår de forskellige krav og begreber, som typisk vil indgå i en opgave i historie som fx redegørelse, analyse og

diskussion/vurdering. Her er virkelig mange nyttige elementer og råd, men det kan nok blive lidt overvældende for den almindelige elev, hvis han eller hun skal læse, forstå og bruge alt materialet. Jeg ville nok vælge nogle elementer ud og forklare det øvrige i en lidt kortere form. Men særlig fint er siderne, hvor det forklares, hvordan man skal "søge og udvælge information/materiale med omtanke" (s.63-66). Her forklares, hvorfor det ikke er nok at google, og hvordan man skal være kildekritisk over for de ting, som man finder på nettet.

'At remediere' er titlen på fjerde kapitel, og her præsenteres de mange forskellige måder, hvorpå man kan formidle historie. Der er gode vejledninger, eksempler og inspiration til at eleverne kan lave:

1. Podcasts
2. Lyd-og videofiler på sociale medier
3. Infografik
4. Tegneserier med meget materiale og inspiration
5. Populærvidenskabelige artikler
6. Andre journalistiske genrer som interview, reportage og kommentar
7. Historie i sange og poesi som i Lars Lilholts Historiesangen
8. Tidslinjer
9. Leksikale opslag
10. Blogs

Historie er et levende fag, og disse indgange til historie i mange forklædninger er med til at fjerne støvet og engagere eleverne i faget og dets virkelige mening.

I et meget kort femte kapitel gives nogle få råd til 'at gå til eksamen', der jo også ligger et stykke fra bogens fokus.

Kapitel 6 er en 'Håndbog', hvor forfatterne har samlet de gode råd til opgaveskrivningens formelle dele som indholdsfortegnelse, noter, litteraturliste m.m. På de to sidste sider får eleven en kort introduktion til anbefalede leksika, problematiske leksika, historiske fremstillinger samt tidsskrifter. Det undrer mig, at danmarkshistorien.dk ikke er nævnt, ligesom det er synd, at Wikipedia står som et problematisk leksikon. Engelsk Wikipedia er efter min erfaring et af de bedste og mest troværdige opslagsværker.

Bogen er hele vejen igennem forsynet med lidt mange øvelser, som den kyndige lærer kan plukke i. Bogen indeholder naturligvis indholdsfortegnelse og stikordsregister, men mærkeligt nok ikke nogen litteraturliste. Til bogen hører en hjemmeside, der desværre ikke var klar, da disse linjer blev skrevet (12. januar 2018).

Alt i alt håber jeg, at "At skrive historie" vil blive flittigt brugt på skolerne. Historielæreren får med denne bog en solid, opdateret og mange steder meget inspirerende tilgang til den skriftlige del af faget – som er meget mere end opgaver!

Ulrik Grubb

KS Grundbog

SUZANNE GUDBJERG-HANSEN, THOMAS P. LARSEN.; ULRIK JUEL LAVTSEN: Flere sider af KS – Grundbogen, 2. udgave, 2017, Lindhardt og Ringhof, 221 sider, 290 kr.

For os der til daglig underviser i Kultur- og samfundsfagsgruppen (KS) kan det indimellem være en udfordring at finde relevant litteratur, der dækker alle tre fag og som de tre undervisere for en klasse kan blive enige om, er dækkende. For er det muligt for samfundslæreren, historielæreren og religionslæreren at blive enige om fælles fagbegreber, metode og arbejdsformer, osv.?

Et velkomment forsøg på at løse denne udfordring bliver i disse år gjort af Lindhardt og Ringhof, der udgiver serien - *Flere sider af KS* – hvor grundbogen i serien udkom i sin 2. udgave sidste år.

Den er skrevet af en tre erfarne fagbogsforfattere og lægger et højt og flot ambitionsniveau for dagen, fagligt såvel som metodisk.

Byggeklodsmodellen og metoder

Lad os koncentrere os om det metodiske først. Helt overordnet er det nye ved ***Flere sider af KS***, at den lancerer en serie, der består af en grundbog og en række emnebøger. Disse skal bruges sammen og udgør en såkaldt byggeklodsmodel – hvor Grundbogen skal udgøre det metodiske (og til en vis grad dele af det faglige) fundament, mens temabøger (indtil videre om ***Retfærdighed***, ***Velfærdsstaten*** – som også anmeldes i dette nummer, ***Grønland***, ***Globalisering***) skal kunne bruges i emneforløbene i den daglige undervisning. Det er en god idé og bogen er pædagogisk opbygget og godt formidlet.

Grundbogen, som altså udgør fundamentet for serien, indledes med en indføring i fagets metoder. I historie får man indføring i kildekritik. Dels en skematisk tilgang til arbejdet med kilder, men også en mere funktionel tilgang til kildearbejdet (man kan i den forbindelse undre sig over, ar det ikke kommer i omvendt rækkefølge, så gennemgangen begynder med en præsentation af det funktionelle kildebegreb, som eleverne i KS i høj grad bliver tvunget til at bruge). Samtidig bliver en værktøjskasse på tyve centrale fagbegreber i historie introduceret. Det er en værktøjskasse, der ved første øjekast kan virke lidt uoverskuelig, men man kan forestille sig at hvis bogen netop bliver brugt som fundament for KS og jævnlig vil blive brugt af elever i timen, så vil en sådan værktøjskasse blive særdeles værdifuld i de 1½ år som KS kommer til at vare.

Religions- og Samfundsfagsdelene har valgt at introducere kvantitativ og kvalitativ metode som fundamentet for arbejdet i KS. Det er giver også god mening – om end kan man spørge om det er nødvendigt at gennemgå udregning af andel i procent, det er de færreste KS-elever, der skal sidde og regne basal procentregning. Her kunne krudtet måske være brugt på tabellæsning og metodiske overvejelser om kvantitative data.

I afsnittet om kvalitativ metode er der til gengæld en række gode beskrivelser af hvordan man arbejder metodisk, fx vha. modeller. Det illustreres fint med en gennemgang af Ninian Smarts model over religionernes syv dimensioner. Her bliver der netop vist, hvordan man kan bruge modellen systematisk til at

afdække en religion – det samme kunne gælde for en del af samfundsfagmodellerne (fx Molins-model). Det er jo netop det, man som lærer i KS ofte oplever; at eleven har svært ved at arbejde systematisk. Her får vi også en værktøjskasse til religion med fagbegreber (hvorfor ikke også dén bliver kaldt en værktøjskasse har forfatterne åbenbart ikke ønsket). Bogen klæder dermed læseren godt på metodisk om end man får indtrykket, at religion og Historie fylder mere end samfundsfag i det indledende afsnit – hvorfor er der ikke også en værktøjskasse til samfundsfag, når der nu er til de to andre fag?

Faglighed og tværfaglighed

Fagligt spænder bogen som lovet over de helt centrale faglige områder. I historie afdækkes på ca. 50 sider verdenshistorien fra 700 fvt. til vor tid. Det er jo imponerende i sig selv at nå så meget på så lidt plads, men afdækning veksler fint mellem at behandle historien på makroniveau i både politisk, økonomisk og kulturel/religiøs kontekst. Historiedelen vil kunne bruges i de fleste KS-forløb selvstændigt og sammen med nogle af temabøgerne.

Mere væsentligt: Historiedelen indledes med et metahistorisk afsnit om historiebrug, som både er pædagogisk vigtigt og godt formidlet og bliver fulgt op af en række gode arbejdsøvelser. Det er et afsnit, man vil kunne bruge ved afslutningen af de fleste KS-forløb.

Også religionsdelen kan afdække kravene i bekendtgørelsen om Kristendom og Islam, begge er sikkert formidlet. Også her får vi en grundig introduktion til religionsbegrebet, det bygget op, så det efter en gennemgang af forskellig forståelser af religion ender med at slå fast at religion i KS-sammenhæng skal forstås som en kulturel konstruktion.

Den sværeste del af religionsdelen er afsnittet om Religionskritik og religionsvidenskab. Den er imponerende godt formidlet. Her bevæger vi os på virkelig få sider fra oplysningstiden over Feuerbachs, Marx, Darwins, Niethzsches, Dawkins og Grosbølls religionskritik. Det er en heftig omgang, som trods god formidling, nok vil kræve et par gennemlæsninger af den enkelte elev og ikke mindst en underviser, der kan formidle materialet.

Hvor både historie og religionsafsnittene gør sig virkelige mange gode metarefleksioner om deres fags virke, savner man lidt at denne struktur bliver fulgt op i samfundsfagsafsnittet. Det kan til dels forklares ved, at samfundsfag består af en række discipliner i sig selv. Disse bliver fint forklaret hver for sig, men hvad er det samfundsfag kan som fag? Men også samfundsfagsdelen arbejder sig fint systematisk igennem de tre discipliner, sociologi, politik og økonomi. Det er kort sagt en god lærebog forfatterne har præsteret, som giver både lærere og elever en god platform at samle KS-undervisningen omkring.

Men der er nogle ting, som herfra skal påpeges og som kunne styrke fremtidige udgaver af bogen. Bogen er rigt og flot illustreret, men hvorfor skal landkortene være på engelsk, når alt andet i bogen er på dansk? Det virker sjusket og som om forfatterne har hentet kortene fra Wikipedia. I værste fald vil det kunne forvirre svage elever. I forbindelse med bogens indledning savner man i forlængelse af fagets metoder, en indføring i at arbejde problemorienteret med samfundsfaglige, historiske og religionsvidenskabelig problemstillinger. Hvad er et typisk KS-problem? Hvordan opstiller man en problemformulering, hvorfor arbejder vi problemorienteret i faget.

Sidst men måske vigtigst kunne bogen styrkes ved at skrive de tre separate fagafsnit mere sammen. Bogens enkeltfaglige dele behandler jo i høj grad emner, der minder om hinanden. Det virker helt legitimt, at hver fag har en række fagbegreber, de skal introducere, og derfor har de ret til hver deres diskurs. Men hvorfor bruger bogen ikke de samme begreber om de samme begreber. Fx skal læseren forholde sig til begreber som Postmoderne, Postindustrielle, senmoderne, Det andet moderne, globalisering. En underviser med akademisk baggrund kan jo godt forbinde alle disse begreber med hinanden, men jeg har af egen erfaring oplevet, at mange HF-elever ikke laver disse koblinger og med god grund, da begreberne er ganske abstrakte og forsøger at beskrive samme samfundstilstand. Det ville styrke boges tværfaglige dimension, at fagene viser at der hvor de deler begreber, taler fagene og lærerne samme sprog på tværs af fagene.

Men med det sagt er det jo kun et forslag til hvordan man kunne forbedre en allerede meget velfungerende bog, som synes at være kommet meget langt i formidlingen af dette lidt mærkelige fag, som kræver en masse både undervisere og elever, men som også giver meget igen.

Mads Waneck

Den barmhjertige velfærdsstat? Et bud på et KS-forløb?

Suzanne Gudbjerg-Hansen, Ulrik Lavtsen & Jakob Juel Sørensen: ”Flere Sider af KS – Velfærdsstaten, rødder og perspektiver”. Lindhardt og Ringhof 2017. 154 sider, 285 kr.

Hvor dansk er velfærdsstaten egentlig, bygger den på oprigtig solidaritet og er det rigtigt at den er muliggjort af vores kristne kulturbaggrund og vores indbyggede næstekærlighed? Det er er store spørgsmål og de bliver alle behandlet i Lindhart og Ringhof emnebogen *Velfærdsstaten, rødder og perspektiver.* Bogen er den del af forlagets KS-serie: *Flere sider af KS*, som udgøres af en grundbog og (indtil videre) fire emnebøger, hvoraf *Velfærdsstaten* udgør den ene. Bogen præsenterer en historisk, en samfundsfaglig og religionsvidenskabelig tilgang til forståelsen af den danske velfærdsstat.

Og for at yde serien retfærdighed, må vi først lege en leg, før vi går i gang med anmeldelsen**.** *Flere sider af KS* – består som sagt af en grundbog og en række emnebøger. Dermed udgør serien en såkaldt byggeklodsmodel, hvor grundbogen støber et fagligt og metodisk fundament og herefter kan lærer og elever give sig i kast med de enkelte emnebøger som en del af KS-forløbene.

Hvis vi følger denne idé til dørs vil en klasse, før den giver sig i kast med velfærdsstatsbogen, i historie være orienteret i de lange linjer i verdenshistorien, hvor særlig industrialiseringen og den kolde krig nok vil være af vigtigst relevans for velfærdsforløbet. I samfundsfag vil man kunne trække på sin viden om forskellige samfundsformer, familien og ideologier. Fra Religion vil man kunne trække på sin grundviden om Kristendommen og samtidig kunne arbejde med religion som en kulturel konstruktion. Metodisk vil eleverne have fået nogle værktøjer, der vil gøre dem i stand til at undersøge og afprøve en problemstilling systematisk vha. alle fag.

Det er blot for at pointere at *Velfærdsstaten, Rødder og perspektiver* ikke er tænkt en fagbog der skal stå alene, men understøttes af andet materiale – og bogen henviser ofte til viden fra Grundbogen.

Og det er en flot bog forfatterne her har fået sat sammen. Den er godt formidlet i et sprog som kan læses af elevgruppen. Den er rigt illustreret med gode billeder og relevante modeller. Teksten bliver sjældent for lang og brydes jævnlig med opsamlende faktabokse, der samler op på de vigtigste pointer. Et andet godt pædagogisk fif er 'tænk selv'-afsnittene, der stiller refleksionsspørgsmål til læseren.

Bogen er opdelt i tre separate dele, en for hvert fag i KS. Historiedelen giver et kort rids af den tidlige arbejderbevægelse, grundlæggelsen af socialdemokratiet og partiets vej til magten i starten af det 20. århundrede. Partiets identitet som demokratisk og reformistisk bliver her vægtet, fordi forfatteren herefter gennemgår kommunismen og nazismen som ikke-demokratiske alternativer, til det socialdemokratiske ønske og om et solidarisk, retfærdigt og demokratisk samfund. Det er lige før det bliver for pænt og man får indtrykket af, at den socialdemokratiske universelle velfærdsstat og keynesianisme var en naturlov for Danmark. Det kan jo og bliver diskuteret med jævne mellemrum og burde nok også understreges tydeligere i bogens udlægning.

Under alle omstændigheder får historiedelen slået fast, at den danske velfærdsstat er en socialdemokratisk opfindelse, som partiet fik mulighed for at udleve i 50'ernes og 60'ernes højkonjunktur. Afsnittet afsluttes med en række meget lange kilder, som næsten alle er hentet inde på Danmarkshistoiren.dk. Det er lidt ærgerligt, at forfatterne har sat dem ind næsten uredigeret. For det første ville de være mere tilgængelige i undervisningssammenhæng, hvis de var redigerede. For det andet ligger der jo en opgave i at finde relevant kildemateriale selv (for eleverne forstås). For det tredje sætter bogen sig med disse lange kildeuddrag på et ret centralt eksamensmateriale, som ikke vil kunne bruges, hvis det har været brugt i undervisningen. Det er gjort i bedste mening, men man kommer til at gøre mange undervisere en bjørnetjeneste.

Men historieafsnittet bygger en god bro til samfundsfagsdelen om velfærdsstaten. Her afdækkes i hovedtræk opbygningen af den socialdemokratiske velfærdsmodel. Vi præsenteres også for de to andre idealtypiske velfærdsstater og kendetegnene ved dem. Til sidst diskuteres en række udfordringer for den danske velfærdsstat på vellykket og struktureret vis.

Der er dog en række elementer i afsnittet, som nok også kan forbedres. For det første postuleres det, at kimen til den socialdemokratiske velfærdsstat ligger i sociallovene 1890'erne. Det kan vel ret beset diskuteres. Lovene blev indført af konservative politikere og byggede i høj grad på skønsprincipper. For det andet nævnes skøns- og retsprincip ikke med ord, og som samfundsfags- og historielærer er det min vurdering, at man her lader eleverne gå glip af nogle vigtige knager, som de kan hænge deres forståelse af den universelle velfærdsstat op på.

Afsnittet får ikke forklaret præcist nok, hvad der forbindes med civilsamfund, marked og stat. Særligt i en præcisering af civilsamfundet, ville man kunne pege på temaer som familien og kirkens rolle i samfundet, der har klar tværfaglig forbindelse til de to andre fag - det bliver ikke udnyttet godt nok.

Det er til gengæld en fornøjelse at læse en lærebog, der ikke begraver den danske velfærdsstat, men tværtimod går ind og analyserer, hvor slemt det egentlig står til. Det vil komme mangen en hf-elev til gode at have disse nuancer med i en eksamenssituation. Man savner lidt, at forfatterne her ville perspektivere til

de andre velfærdsmodeller, som jo også leverer velfærdsløsninger, der i disse år forsøges indarbejdet i den danske model.

Bogens afsluttende del er også bogens mest problematiske og spændende afsnit. Bygger den danske velfærdsstat på et kristent grundlag? Her har forfatterne valgt at stille sig diskuterende overfor for antagelsen og fremfører fine argumenter for og imod. Dels redegøres for begrebet næstekærlighed i kristendommen, dels hvordan protestantismen med reformationen ændrede synet på kirkens sociale engagement. Ikke mindst fremstilles to syn op kristendommens rolle i velfærdssammenhæng: Tidehvervs og Løgstrups etiske fordring.

Når jeg læser den slags, spørger jeg altid mig selv: hvor meget Løgstrup og HC Hansen mon havde læst, da han arbejdede for social retfærdighed for den danske arbejder? Men den slags kan man jo i stedet diskutere med eleverne i timen, og bogen giver ikke selv svaret, men vælger at stille opfattelserne for og imod klart op for læseren.

Dermed er velfærdsstaten klart anbefalelsesværdig i KS-sammenhæng. Med et enkelt men. KS er et tværfagligt fag, hvor eleven efter 1½ års undervisning skal kunne besvare en problemformulering eleven selv har lavet vha. alle tre fag. Man kunne ønske at bogen bidrog mere til at løse den udfordring.

Bogens afsnit står klart hver for sig, men taler ikke så meget med hinanden, som de kunne og burde. Et par eksempler kan måske tydeliggøre dette. Hvorfor fokuserer historiedelen stort set kun på socialdemokratiets rolle i opbygningen af velfærdsstaten. Den tidlige konservative sociallovgivning bliver ikke berørt i historiedelen. Her ville man kunne præsentere nogle vigtige ideologiske principper, som ville kunne blive brugt i samfundsfag og religion.
Hvorfor peger samfundsfag ikke til religionsfaget i brugen af civilsamfundet (og hermed kirken og kristendommens rolle).
Hvorfor bruger fagene ikke hinanden til at bygge bro mellem grundtvigianismen, højskolebevægelsen, andels- og arbejderbevægelsen og herfra til velfærdsstaten. Det er der jo masser af forskning, der peger på. Det er virkelig mange muligheder for tværfagligt arbejde og tværfaglig problemstillinger, som bogen kan bruges til, men ikke selv gør opmærksom på. Og det er lidt ærgerligt for samme indtryk af misset udnyttelse af tværfagligt potentiale går igen i grundbogen.
Og det peget på at serien som helhed har, på trods et tårnhøjt fagligt niveau, en tværfaglig udfordring af strukturel eller snarere redaktionel karakter, som der herfra opfordres til at ændre, så man kan gøre et godt KS-initiativ endnu bedre i fremtidige udgaver.

Mads Waneck

En visuelt stærk fremstilling af de lange historiske linjer med fokus på familieliv, krop og seksualitet

GEERT ALEX NIELSEN: ”Familiebilleder”. Samfundslitteratur 2017. 224 sider, 275 kr.

Familiebilleder er tænkt som en tværfaglig temabog, der skitserer hovedtræk og udviklingslinjer fra de tidligste bondesamfund til i dag ved at fokusere på de skiftende tilgange til familieliv, krop og seksualitet.
Bogen er skrevet med elever på ungdomsuddannelser som målgruppe, og der hører en hjemmeside til bogen med omfattende kildemateriale og skriveopgaver.

Bogen består af to dele. Den første del består af 20 korte afsnit som Nielsen kalder *Historiefortællinger*, hvor hensigten er at dokumentere ”… hvordan den *store* og den *lille* historie er tæt forbundet med hinanden” og hvordan menneskets familieliv forandres i takt med den skiftende natur- og kulturhistorie.
Igennem disse korte afsnit formidler Nielsen klart og i et meget elevvenligt sprog mange interessante emner så som antikkens syn på kroppen og hvordan dette forandredes med kristendommens indtog, forskelle mellem familieliv i borgerskab og arbejderklasse i 1800-tallet og det ændrede syn på barndommen i begyndelsen af 1900-tallet. Det sidste afsnit i bogens første del gør status på familiens vilkår og muligheder i dag og opstiller fire scenarier for dens fremtid, hvilket fungerer som et interessant oplæg til diskussion og refleksion.

Når man kalder de 20 afsnit for *Fortællinger* og indleder med at skrive, at fokus er på samspillet mellem den lille og store historie, synes jeg, at der lægges op til en mere narrativ historieformidling, der også kunne have fokus på konkrete menneskeskæbner, hvilket bogen egentlig ikke har. Bogens 20 afsnit skildrer derimod i en klassisk lærerbogsform, hvordan familieliv, krop og seksualitet formes af skiftende religiøse forestillinger, sociale skel, levevilkår og produktionsforhold, altså nogle rimelig klassiske strukturelle forklaringer. Det gør bogen til gengæld også godt.

Gennemgående for bogen er, at teksten er understøttet af et ualmindeligt fint og velvalgt billedmateriale. Bogen indeholder flere billeder end de fleste undervisningsbøger, bl.a. af rigtig mange interessante malerier, der er af høj kvalitet og er tilføjet gode billedtekster. Billederne giver liv og understøtter bogens fokus, og der er mange muligheder for diskussioner og arbejdsopgaver i timerne med udgangspunkt i bogens billeder. Her er *Familiebilleder* noget særligt.

I bogens del 2 giver bogen ”*en række introduktioner til væsentlige sider af familietemaets kultur-, religions- og samfundsvidenskabelige aspekter*”. Denne del af bogen er en slags teoretisk værktøjskasse, der måske er tiltænkt KS-samarbejdet på HF. Her introduceres bl.a. van Genneps model for overgangsriter, Podemann Sørensen ritual-myte-model og Roland Barthes definition af mytebegrebet. I samfundsfagsdelen gives et overblik over begrebet identitet og forskellige teoretiske tilgange til det (Freud og Erikson), de forskellige samfundsformer herunder Anthony Giddens og Judith Butlers forskellige tilgange til at karakterisere og analysere det senmoderne samfund.

I denne teoretiske del 2 af bogen sker der noget af et niveauspring både fagligt og sprogligt, som det kan være svært for eleverne at følge med på. Alle de nævnte teoretikere køres igennem på ret få sider, og her synes jeg at det bliver uklart, hvem bogen henvender sig til. Hvis det er tanken at denne bog skal være elevernes første møde med teorierne, går det alt for stærkt, og er skrevet i et meget abstrakt sprog. Eksempelvis introduceres Lars Denciks model over de fire idealtypiske familieformer (Teamfamilie, svingdørsfamilie, den patriarkalske familie og det sociale akvarium). Her er modellen sat ind i teksten og navnene nævnes, men det uddybes ikke, hvad det betyder at f.eks. svingdørsfamilien er 'en moderne, svag familie'. Det forudsætter nærmest at eleverne kender til modellen på forhånd.

Samtidigt bliver sproget i denne del af bogen meget mere komplekst og akademisk, hvilket ses i dette eksempel fra teksten om identitetsdannelse: *"Når en nærmere indsigt i disse forhold* [forskellen mellem begreberne 'personlighed' og 'identitet'] *i stigende grad engagerer videnskaberne, bliver menneskelige subjekter gjort til objekter for videnskabelige studier. Alle indsatserne for at udrede og forklare, hvordan identitetsdannelse foregår i et moderne samfund, viser sig i vidt omfang at føre væk fra førnævnte forestillinger om en bestandig essens. Der foregår således et opgør med en* essensialistisk *forståelse af identitet – baseret på en afvisning af, at der skulle eksistere et identitetens inderste væsen."* Sådanne sætninger vil være svært stof for mange elever og foregår på et ret højt videnskabsteoretisk niveau, hvilket gør at bogens del 2 næppe vil komme til at fungere som *introduktion* til teorierne, sådan som der står i indledningen.

Der hører en hjemmeside til bogen, der indeholder nyttige links, skriveopgaver og mange kilder, hvilket er en god hjælp til undervisningen, selv om hjemmesiden godt kunne være mere overskueligt opbygget. Eksempelvis er en del af kilderne samlet i et stort pdf-dokument på 66 sider, hvilket gør det tungt at arbejde med og svært at få overblik over.

Familiebilleder er en visuelt flot bog, der ved hjælp af det gennemgående fokus på familien giver et godt og klart overblik over de lange historiske udviklingslinjer, men hvor der er så stor forskel i sværhedsgraden af bogens to dele, at den kan opleves som to bøger i en.

Ulla Nedergård Pedersen

Fortidens skygger og fremtidens Irland

KAI RASMUSSEN: "Irland - historie og samfund I et århundrede", Frydenlund 2017, 180 s. (ill.), 169 kr.

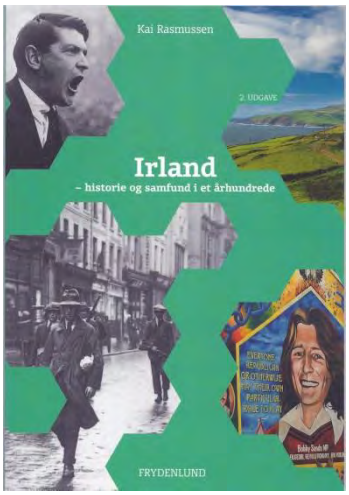

Det er let at forstå Kai Rasmussens begejstring og interesse for Irland. Har man været på den grønne ø og udforsket den betagende natur, den grumme historie, den relativt lille, ramponerede hovedstad, Dublin (der egentlig betyder Blackpool) med al dens charme og intimitet, trampet rundt i fårenes fodspor, mens disen fra Atlanterhavet trækker ind over Connemara, kørt rundt i Wicklow, hvor "Braveheart", "Michael Collins" og mange andre film med god støtte fra den irske stat har nydt godt af naturens kulisser, så skal der ikke så meget til at vende tilbage. Eller, som

det er relevant i dette medie, at introducere eleverne til Irlands historie.

Kai Rasmussen peger selv på transformationen fra det traditionelle, katolske Irland til et moderne, globaliseret samfund, hvor staten står som garant for et velfærdssamfund med et (godt nok stormasket) velfærdssystem. En forandring, hvor skeletterne er væltet ud af kirkeskabene i en strøm, man gerne ville have været foruden. Overgreb, indoktrinering, fortielse, trusler og modvillige indrømmelser.

Kai Rasmussens bøger har jeg brugt i undervisning, både i 1.udg. og også den foreliggende. Og det kan anbefales, om det så er den rædselsfulde borgerkrig, inkl. løsrivelsen fra Storbritannien, eller det Irland, der har rejst sig fra den katolske kirkes jerngreb og den skrantende økonomi, specielt efter optagelsen i EF i 1973.

Forhistorien til det 20.årh. er tilstrækkelig som baggrund for at forstå "The Troubles", så det ikke ender i klichéen om, at det (kun) er religiøse modsætninger. Mængden af materiale, på skrift og som film, er omfattende. I den sammenhæng kunne Rasmussen med udbytte have anvendt Ed Moloneys fine "The Secret History of IRA" fra 2003, fordi han forbigår den katolske præst, Alec Reid, som var en helt central figur i fredsprocessen og sidenhen har modtaget adskillige hædersbevisninger for sin indsats. I øvrigt piller Moloney glorien (hvis der skulle være nogen) af IRA´s voldelige kamp, som unionisterne heller ikke stod tilbage for.

En lille detalje. Rasmussen nævner Irish Development Agency (s.50). Det kan være lidt svært at finde rundt i, men der må være tale om Industrial Development Authority (IDA), stiftet i 1949, mens en forløber, Irish Industrial Development Agency er helt tilbage fra 1905. Men hvad vigtigere og mere aktuelt er: Al palaveren om skatteskjul, selskabsskatter og kapitaltransaktioner i meget grå zoner er interessant, set i lyset af den meget liberale erhvervspolitik, som skabte "Den keltiske tiger", men som også var ved at flå projektet under finanskrisen. Her kommer Rasmussen fint rundt med sin bog.

Get going og suppler evt. med sidste kapitel af Declan Kiberd i Oxford Illustrated History of Ireland fra 1989 (som er anført i Rasmussens bibliografi). Her er en glimrende gennemgang af irsk litteratur og historieskrivning.

Hans-Henrik Christensen

Flipproletar!

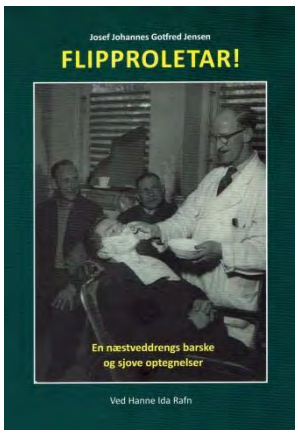

JOSEF JOHANNES GOTFRED JENSEN (ved Hanne Ida Rafn): "*Flipproletar!*" Trykværket 2017. 68 sider, 169 kr. ved køb af mere end 10 eksemplarer gives der 40 % rabat.

En Flipproletar af Josef Johannes Gotfred Jensen (1905-1990) er en samling af historier (breve) fra Johannes Jensen til hans datter Hanne Rafn (som har bearbejdet og redigeret bogen) og hans barnebarn Louise. Brevene er skrevet i perioden 1980-84, men kredser omkring livet i en provinsby (Næstved) for især arbejderklassen i tiden efter 1. verdenskrig og indtil starten af 1930'erne.

Bogen giver et forfriskende og tidstypisk indblik i levevilkårene på godt og især ondt for de nedre samfundsklasser inden velfærdsstatens udvikling. Bogen giver

derfor et anderledes og meget levende indblik i Danmark omkring 1920 end, hvad de fleste lærebøger til gymnasiet gør. Vi hører både om Johannes Jensens eget liv og udfordringer, og om mange "specielle" typer i Næstved, som for eksempel *Flæske Niels* og *FandenstejlmePeder.* Johannes er i sine breve en meget levende og sjov fortæller om fortiden, hvor man ofte også præsenteres for "den store historie" (for eksempel afskaffelse af revselsesret, seksualmoral og krisen i 1930'erne) set igennem hans øjne. Bogens store styrke er imidlertid den personlige vinkel – her får man virkeligt et unikt indblik i livet i de nedre samfundsklassers levevilkår.

Da bogen er breve med personlige oplevelser skal den naturligvis suppleres med relevant baggrundslitteratur. Men netop bogens mange ganske malende beskrivelser af arbejderklassens liv gør den omvendt helt fantastisk til at sætte "kød og blod" på historien. I en undervisningssituation vil bogen nok bedst egne sig som læst i uddrag. Her vil inddelingen i 16 små kapitler være en oplagt måde at udvælge på.

Der er en del ordforklaringer i bogen, som hjælper læseren med at forstå teksten, ligesom de mange illustrationer hjælper til en endnu bedre forståelse af teksten. Omvendt er der stadig en del ord, som nok kræver en forklaring overfor et nutidigt gymnasiepublikum, for eksempel sadelmageri (side 24), rekommandøren (side 53) og messehagler (side 59), men her er det så at læreren (og internetsøgning) kan hjælpe eleverne. Endelig er bogen blevet fakta tjekket af Næstved Arkiverne.

Bogen kan klart anbefales til skolens bibliotek / faggrupperum og eventuelt som klassesæt, hvis man bruger den som en kilde til datidens danske samfund.

Peder Jacob Ellehave Kragh

Solid, men tung introduktion til Den Russiske Revolution

MIKKEL FLOHR, BENJAMIN ASK POPP-MADSEN, KASPER MIKAEL JACEK & MATHIAS HEIN JESSEN (red.): "Den russiske revolution". Forlaget Slagmark. 347 sider. 229 kr.

Forlaget Slagmark, som primært er kendt for deres udmærkede tidsskrift for idéhistorie af samme navn, er i gang med at udgive en revolutionsserie. Det foreliggende bind om Den Russiske Revolution er tredje bind. De to tidligere har handlet om hhv. den amerikanske og den franske revolution.

Som de to første er dette bind bygget op således, at der første gives en introduktion til selve revolutionens forløb, derefter følger en ret udførlig tidslinje. Tredje del er udgivelsens væsentligste: en omfattende samling af primærtekster fordelt på 25 kapitler, som dækker 1905-revolutionen, februar revolutionen 1917 over forløbet op til og selve Oktoberrevolutionen 1917 frem til Kronstadt-oprøret i marts 1921.

Det er ikke nogen dårlig bog. Vi får gennem en række væsentlige kilder oprullet det drama, som revolutionen jo var. Ikke mindst indeholder bogen meget stof omkring de problemer, som revolutionens ledere (og det vil i denne udgivelse udelukkende sige Lenin og Trotskij!) stod overfor i månederne efter Oktoberrevolutionen.

Det fremgår også klart, at hverken Lenin eller Trotskij mente, at en revolution i Rusland kunne gennemføres på længere sigt, hvis ikke der kom succesfulde revolutioner i et eller flere af de andre europæiske lande. Endelig formidler bogen også et klart billede af den undertrykkelsespolitik, som revolutionslederne ret hurtigt slog ind på.

Udgivelsen er helt igennem gedigent arbejde. Introduktionen er ret kort og klar med fokus på de væsentligste begivenheder, personer og forhold. Før hvert kapitel er der en omhyggelig introduktion til de valgte tekster. Og bogen afrundes med "Ordforklaringer", som indeholder nyttige præsentationer af de vigtigste organisationer, partier, råd, grupperinger, komiteer og forsamlinger i det revolutionære Rusland.

Alt er således på mange måder i fineste orden; men alligevel har jeg vanskeligt ved at anbefale udgivelsen. Det skyldes flere forhold:

For det første er bogen simpelthen kedelig læsning: af de ca. 50 tekster er over 30 resolutioner, ordrer, traktater, deklarationer, dekreter, love, valgresultater eller lignende. Og de kan være relevante nok, men er ikke spændende læsning, især ikke i så massivt et omfang.

For det andet er der for få perspektiverende eller fortolkende tekster. Her er tekster af tre samtidige fortolkere af revolutionen: Emma Goldman, Rosa Luxemburg og Antonio Gramsci. Problemet er bare, at Gramscis positive fortolkning gælder februar-revolutionen (hans tekst er fra april 1917), mens Goldman (1923) og Luxemburg (1918) begge forholder sig til Oktoberrevolutionen og dens umiddelbare konsekvenser. Især Rosa Luxemburgs tekst er en både nuanceret og skarpsindig analyse af revolutionen.

For det tredje kan man undre sig over, at folkene bag et tidsskrift for idéhistorie udviser så lidt interesse for de ideologiske problemstillinger, som jo også var på spil i den russiske revolution. Jeg synes simpelthen, at Lenin og Trotskijs revision af mange af de grundlæggende elementer i den klassiske marxisme under revolutionen forbigås eller i hvert tilfælde underbelyses.

For det fjerde har jeg vanskeligt ved at forestille mig, hvordan bogen skal kunne anvendes i undervisningen på ungdomsuddannelserne. Den er for omfattende og detaljeret til klasseundervisning i emnet og i lange stræk nok for svær til opgaveskrivere.

Henrik Bonne Larsen

Rusland

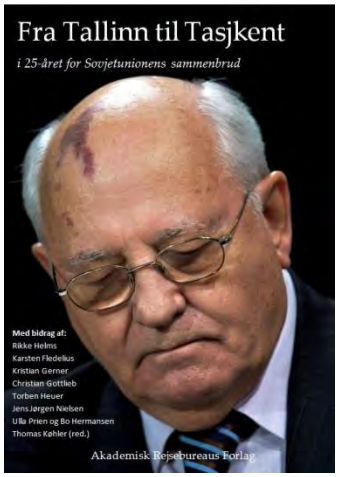

THOMAS KØLLER: "Fra Tallinn til Tasjkent - i 25 året for Sovjetunionens sammenbrud". Akademisk Rejsebureaus Forlag 2016. 127 sider, illustreret. 90 kr.

Den 26. december 1991 trådte Den Øverste Sovjet sammen og opløste Sovjetunionen. Naturligvis var denne dato blot én i en opløsningsproces, der var andre vigtige datoer, før og efter. Men det var alligevel en skelsættende dato, et af de store øjeblikke i verdenshistorien, den dag, da Sovjetunionens røde flag blev taget ned og den russiske trikolore strøg til tops over Kreml. Så er det altså sket, tænkte man dengang. Tænk at det kunne ske! Den kolde krig, kommunismen, ja, socialismen som et klart alternativ, alting forsvandt

med Sovjetunionens sammenbrud.

Akademisk Rejsebureaus Forlag markerede 25 årsdagen med en lille bog. 12 artikler skrevet af Ruslands-kendere, editeret og for tre af indlæggenes vedkommende skrevet af bureauets direktør Thomas Køller, der selv har arbejdet mange år i det store land.

Bogen indledes med historikeren Kristian Gerners essay om ”Sovjetunionens sammenbrud og opløsning”. Centralt for Gerner er at Sovjetunionen var kommunistisk og i selve sit navn ikke var rettet mod et specielt landområde, men mod en union af sovjetrepublikker af socialistiske arbejderråd. Landets motto var karakteristisk nok Det Kommunistiske Manifests; ”proletarer i alle lande foren eder.” Hvor Rusland således nok var den vigtigste republik og det russiske kommunistparti havde en særstatus i unionen, var den sovjetiske stat grundlæggende kommunistisk. Den var ideologisk og ikke nationalt motiveret. Derfor falder staten med kommunismen, da Gorbatjovs reformpolitik og åbenhed gjorde det klart, at den sovjetiske samfundsmodel var grundlæggende mislykket. Det er ud af dette sammenbrud at det moderne Rusland og de øvrige 14 nye selvstændige lande blev skabt i 1991.

Og det er ud af dette sammenbrud og de kaotiske år, der fulgte, at vi, som Thomas Køller beskriver det i bogens andet kapitel, må forstå Putins store popularitet. Næsten alle russere led store afsavn i de kaotiske år under Jeltsin. Økonomien brød sammen og halveredes i størrelse, lønninger blev ikke udbetalt, den private opsparing blev udhulet af inflation, korruption og kriminalitet florerede imens en lille gruppe af driftige forretningsfolk satte sig på værdierne i landet. Det var også en periode med en uhørt åbenhed og debat og, måske særligt i de første år, optimisme. Men støtten til et europæisk Rusland blev udhulet af demokratiets elendige resultater og i 1990 – og sikkert før – var tiden klar til en stærk mand. Godt hjulpet af stigende oliepriser lykkedes det Putin at bringe regionerne og kaos under kontrol og økonomien voksede, imens det tjetjenske problem blev løst og Rusland manifesterede sig som en selvstændig og stærk udenrigspolitisk spiller ift. vesten. På sit spørgsmål, ”hvorfor er Putin så populær?”, svarer Køller, ”at han simpelt hen gjorde alt det modsatte af hvad Jeltsin gjorde.

Efter at Gerner og Køller således har opridset de store linjer, kommer en række essays om de øvrige områder i det tidligere Sovjetunionen aspekter af det moderne Rusland. Rikke Helms beskriver i ”Baltikum – fra USSR til EU”, med udgangspunkt i sine egne oplevelser som den første direktør for det danske kulturinstitut, de baltiske landes vej til uafhængighed og EU, NATO og Danmarks støtte i den proces. Karsten Fledelius giver i ”Armenien og Georgien – Kaukasus krudttønde” en fin kortfattet oversigt over disse to landes lange historie men med fokus på udviklingen i årene efter selvstændigheden og forholdet til Rusland og vesten. Artiklen bringes i dette nummer af Noter. Der kan på 15 sider kun være tale om en smagsprøve, men man får lyst til at vide mere om de to lande i Kaukasus.

Ulla Priens og Bo Dahl Hermansens ”Uzbekistan – fra Timur til Karimov” har et lignende format, men hvor det unægtelig kunne være interessant at se de gamle centralasiatiske byer, Bukhara, Samarkand og Tasjkent, er det deprimerende læsning. Hvor Armenien og særligt Georgien har oplevet en positiv økonomisk og politisk udvikling efter sovjetstatens sammenbrud, kan man ikke sige at det gælder Uzbekistan, hvor præsident Islam Karimov har hersket siden staten blev dannet i 1992 og nok har erstattet Lenin-statuerne med tilsvarende af Timur Lenk (sikke en nationalhelt!) - men ellers har kombineret træk fra det gamle sovjetiske system med et personligt styre, der er langt mere undertrykkende og korrupt end Putins Rusland. Man overvejer, om det overhovedet er værd at vide mere.

Den imponerende Frelser-katedral i Moskvas historie tjener i religionshistorikeren Christian Gottliebs fine artikel om ”Kirken fra USSR til Rusland” som billede på den ortodokse kirkes forhold til staten i de sidste 200 år. Den blev bygget som både en katedral og et monument over den russiske statssejr over Napoleon. Den blev bortsprængt af Stalin for at give plads til et enormt – 400 meter højt – ”Sovjetternes palads”, der imidlertid aldrig blev realiseret. Siden blev kirken genopbygget i den anden halvdel af 1990erne. I dag er den igen et symbol på alliancen mellem den russiske stat og den ortodokse kirke. Det er ikke kun Frelser-katedralen, der er genopført. Tusindvis af kirker er blevet genopbygget eller restaureret. I 1991 var der 7.000 sogne. Idag er der mere end 30.000. Den ortodokse kirke er genopstået. Men vil den, spørger Gottlieb afslutningsvis, igen, blive grundlaget i folkets liv. Vil troen være stærk nok hertil?

For historielæreren er Torben Heuers artikel om synet på historien i Putins Rusland utvivlsomt interessant og trist læsning. Heuer, tidligere lektor i dansk ved Statsuniversitetet i Skt. Petersborg, beskriver en uddannelsestradition, hvor udenadslære fremhæves og kritisk diskussion nedtones også i historie og hvor Putin-regimet arbejder for at standardisere en patriotisk enhedsfortælling om Ruslands historie. Heuer beskriver også, hvordan man i 1990erne netop søgte at gøre op med det patriotisk styrerede historiesyn til fordel for en mere åben og saglig tilgang, der ikke søger at pådutte eleverne en konklusion eller ideologi, men udfolde historien i dens reelle kompleksitet. Heuer beskriver også hvordan der, trods alt, stadig er betydelig modstand mod den nye ensretning i historielærerkredse og hvor Memorial, stiftet af tidligere Gulag-fanger, stadig søger at fastholde mindet om Stalintidens tragedier. Memorial blev i 2015 optaget på regeringens liste over ”udenlandske agenter” og anklaget for statsfjendtlige aktiviteter. Artiklen er tidligere bragt i Noter nr. 204, marts 2015.

Køhlers artikel ”Blandt Ruslands oprindelige folk – græsrøddernes endeligt” er en personlig beretning om 90ernes åbning mod omverden, der tillod det danske miljøministerium at støtte de små oprindelige folk i det vidtstrakte Rusland. Fra 1999 til slutningen af 00erne rejste Køhler som projektkonsulent rundt blandt disse folkeslag. I dag ville noget tilsvarende være utænkeligt. Gerner giver i kapitel 9 et interessant rids over de russiske jøders historie og nutid og Rikke Helms skildrer via tre unge musiktalenters livshistorie Ruslands gamle tradition for at dyrke talentet. Der er ikke megen tid til fest og kærester, men der er også en stor glæde ved musikken. Det er ikke kun eliten, der tilbydes specialskoler, men der er en bred tradition for fritidsundervisning i forskellige kundskaber i alle mulige, tænkelige og – for en dansker – utænkelige fag. Her er vi meget langt fra den danske amatørisme og Helms mener, at vi kan lære af denne kulturtradition: Hvorfor ikke give SSO-børnene målrettede faglige fritidstilbud? Hvorfor alene lektiehjælp og opbevaring?

Rusland fører en lavintensiv krig i det østlige Ukraine. Hviderusland er tæt allieret med Rusland og betegnes ofte som et levende frilandsmuseum for det hedengangne Sovjetunionen og Europas sidste diktatur. Men Ukraine og Hviderusland har meget tilfælles og meget tilfælles med Rusland; ikke mindst er deres selvstændige identiteter ikke stærke og gamle. Deres stat har været russisk i de sidste 2-300 år. Adelen var russisk og polsk og der er store russiske mindretal. Det østlige Ukraine er russisk talende. Selvom der var en stærk ukrainsk identitet i det vestlige Ukraine, er titlen på Jens Jørgen Nielsens bidrag, ”Hviderusland og Ukraine – flertydige identiteter”, utvivlsomt korrekt. Det var ikke i 1991 givet at Ukraine ville ende i åben konflikt med Rusland. Men det var måske givet, at Rusland ikke uden videre ville acceptere at Ukraine gled ud af dets sfære. ”Rusland har ikke”, hedder det, ”ydmygt føjet sig ind [i] det vestlige tankeparadigme og ikke accepteret den vestlige dagsorden.” (s. 120) Slet ikke hvor identiteten er flertydig og delvist russisk.

Samlingen afsluttes med Køhlers gennemgang af ”ups and downs” i de dansk-russiske forhold i de sidste 25 år under overskriften ”Danmark-Rusland 0-0”. Danmarks støtte til Baltikum blev os tilgivet. I de tidlige 90ere talte den russiske udenrigsminister Andrej Kozyrev om ”atlantisme”, ifølge hvilken det russiske demokrati kun kunne overleve, hvis Rusland blev en integreret del af Vesten, ikke blot ”partnere”, men allierede” (s. 123) og den personlige kemi var god mellem de danske ministre og deres russiske modstykker. Med Putin i Rusland og – uden sammenligninger i øvrigt – Anders Fogh Rasmussen i Danmark ændres personerne og den geopolitiske ramme, som de agerer i. Køhler ærgrer sig over hvordan klodset og ufølsomt diplomati omkring Ruslands krav om udleveringen af tjetjeneren Sakajev, medførte en nedkøling af forholdet. Han glæder sig over at forholdet, med dronning Dagmars genbegravelse som faktor, er blevet bedre, men konstaterer også, at det ikke er godt i dag, blandt andet fordi Danmark endog har ”følt sig kaldet til at være hardliner” (s. 127) omkring Krim-konflikten. Artiklen - og bogen - slutter med et ønske om, at Danmark kunne indtage rollen som brobygger i vestens forhold til Rusland. ”Et ønske om at forstå de russiske synspunkter – og ikke blot afvise dem blankt – kan vise sig klogt.” (s. 127)

”Fra Tallinn til Tasjkent” er ikke en lærerbog til gymnasiet, men en markering af årsdagen for Sovjetunionens fald, skrevet af rejseledere hos Akademisk Rejsebureau og udgivet på rejsebureauets forlag. Og i første omgang er det vel netop og meget naturligt deltagere på Akademisk Rejsebureaus ture, der er bogens målgruppe. Bogen er en guide til at forstå de lande, der (gen)opstod i 1991 og deres baggrund; et godt sted at starte rejsen. Men alle os andre interesserede ikke-eksperter vil også, af samme grund, have stor gavn af bogen, der både leverer oversigter over og nedslag i den postsovjetiske og russiske historie og nutid.

Jonas Uhrskov

Byvandring og reformation

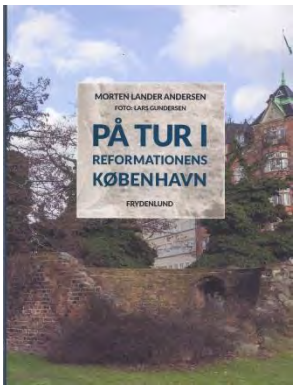

MORTEN LANDER ANDERSEN: ”På tur i reformationens København”. Frydenlund 2017. 150 sider, 149 kr.

I disse oplevelsestider manglede det da bare, at anmelderen selv nød godt af den oplevelse, som denne guide-bog lægger op til. Således blev intro-kapitlet om reformationens historie i Danmark læst over morgenkaffen mens selve byvandringen blev planlagt. Det fem sider lange intro-kapitel er en rigtig fin intro til perioden, hvor man tydeligt mærker at forfatteren er uddannet i såvel historie som i religion.

Bevæbnet med lidt baggrundsviden og den lille bog (der lige er plads til i en større frakkelomme) begik familien sig af sted for at se nogle af bogens beskrevne lokationer. Bogen er inddelt i 11 små kapitler, der hver handler om et område i København (eks. ”Mellem Nørre Voldgade og Gothersgade”, ”Langs fæstningsværket”, ”Rundt om Gammeltorv” osv.). Vi valgte et par områder ud, og læste de meget overskuelige tekster ved hvert sight. Det var en rigtig fin tur, hvor alle blev lidt klogere på såvel reformationen som byen. På bogens bagflap er et kort, hvor alle stederne er markeret med et nummer. Det er rigtig fint, dog kunne det være en idé at indsætte et lille kort i starten af hvert lille kapitel/ved hver bydel.

Selve stederne varierer noget i autencitet. Flere omtalte bygninger findes ikke mere, andre er bygget meget om, og atter andre (mindesten / statuer) er opsat lang tid efter reformationen, for at mindes perioden. Det bidrager alt sammen til såvel historien som fortællingen om København som by, men strengt taget er selve levnene fra perioden ret få. Det er selvfølgelig ikke bogens skyld, men efterlader den tanke, at det måske er vel meget med en hel bog om "Reformationens København". På sigt kunne man måske forestille sig, at den blev samlet i en lidt større bog, med ture i forskellige perioder (eksempelvis middelalder og reformation i én bog).

Alt dette kan dog ikke fratage dens oplagte anvendelighed i forbindelse med en ekskursion med et hold elever til København, hvor eleverne i grupper kunne få et kapitel/område som de kunne præsentere.

Sebastian Lang-Jensen

På tur til vikingetiden

"Turen går til vikingetiden". Politikkens forlag 2017, 168 sider, 190 kr.

"Turen går til" har eksisteret siden 1952 og er formodentligt kendt af de fleste. Serien har traditionelt været udgivet som rejsebøger, der dækker et geografisk område eller land, men sortimentet er nyligt udvidet qua tiltag som "*Turen går til bøgernes verden"*, der omtaler skønlitteratur og rejsebeskrivelser fra en række rejsemål. Idéen er, at det skal være berigende at opleve et rejsemål gennem en bog, der udspiller sig netop dér, hvor man er rejst til. Senest er den historiske rejse blevet indlemmet i serien, eksempelvis "*Turen går til besættelsestidens København*" eller nærværende "*Turen går til vikingetiden*". *"Turen går til vikingetiden*" er en lille kompakt rejsebog på 168 sider i formatet ca. 12x19cm. De første cirka 40 sider omhandler fænomenet "vikingetid", herunder bl.a. befolkning og samfund; kunst og kultur; mad og drikke; samt natur og geografi. Endelig er der afsat en del spalteplads på disse sider til vikingetid og historiebrug.

Herefter følger bogens anden del; 8 kapitler af cirka 15-25 sider, der behandler hver sin egn af Danmark. Kapitlerne er en guide til store og små attraktioner med relation til vikingetiden, eksempelvis museer, oplevelsescentre, ringborge, skibssætninger og runesten. Bogen rundes af, som genren af *Turen går til...* gerne gør, men et kapitel med praktiske informationer med bl.a. en miniparlør dansk-vikingsk, henvisninger til fag- og skønlitteratur, valuta, høflighed, etikette, natteliv og påklædning.

Tanken om at udgive en rejsebog til vikingetiden er god. Er interessen tilstede for vikingetiden, giver bogen god mulighed at hurtigt og nemt at finde og udforske vikingeattraktionerne i det område, man befinder sig i. Flere kendte jeg ikke selv forvejen.

Dog lader bogen sig også meget tilbage at ønske. Egnsinddelingen af Danmark virker lidt uigennemskuelig. Fjordlandet på Sjælland har fået tildelt sit eget kapitel og med god grund, da fund har vist, at der har været stor aktivitet i dette område omkring Lejre og Roskilde. Inddelingen af Jylland i 4 områder er derimod

fuldstændig uigennemsigtig og virker tilfældig. Den jyske højderyg, hærvejen eller herreder kunne have udgjort inddelingen, da de alle menes at kunne føres tilbage til vikingetidens administrative inddeling.

Man undres over at bl.a. Slesvig og Skåne ikke er medtaget i bogen. Områderne har været en del af Danmark i Vikingetiden og rummer bl.a. Hedeby, Dannevirke og den skånske Trelleborg. *Turen til Vikingetiden* er altså kun en tur rundt i de områder, som i dag er under dansk herredømme.

Kortmaterialet skal også have et ord med på vejen; inde i flappen på forsiden findes et nutidigt kort over bogens egnsinddeling, men brugbarheden er stærkt begrænset, da centrale monumenter fra perioden ikke er indtegnet. Ligeledes er centrale lokaliteter som Jelling og Lejre ikke indtegnet på kortet. På et samlet Danmarkskort er der indtegnet centrale monumenter og gennemsejlingsmuligheder fra eksempelvis Aggersborg til Jammerbugt savnes.

Hvert kapitel har sit eget detailkort over attraktioner i den egn, som kapitlet beskriver. Desværre står kortet tilfældigt; ikke eksempelvis forrest eller bagerst i kapitlet. Og af uransagelige årsager skal kortet over Sjælland og Bornholm stå inde i bagsidens flap. Hvorfor? Er det vigtigere end de andre kort, siden det skal være umiddelbart lettere tilgængeligt?

Indholdsmæssigt studser man af og til over valget af seværdigheder for læseren. Jeg studser over, at arkæologiske fund fra vikingetiden ifm. metroudgravningerne på Rådhuspladsen og Kongens Nytorv nævnes. Der er jo ingenting at se nu? Skulle bogen være konsistent, burde også vikingefundene fra Horsens torv i 1991 og 1992 også nævnes, selvom de heller ikke syner. Men er de relevante for den rejsende læser? *Turen går til Vikingetiden* opremser de forskellige stilarter fra vikingetiden, men illustrerer kun én i kapitlet. Runealfabeterne er ikke angivet, de nordiske guder er ikke listet op og en tidslinje over vikingetiden kunne hjælpe en uerfaren læser gevaldigt. I stedet præsenterer bogens sidste kapitel 'Praktiske informationer' læseren for en masse unødig information, hvilket markerer bogens lavpunkt. I et forkrampet forsøg på at holde fast i rejsebogsgenren har man holdt fast i parløren, som slet ikke er brugbar for den rejsende i vikingetiden. Hvem skal bruge frasen *tag plads ved bålet* på vikingst/islandsk. En indføring i vikingetidens etik eller valuta kunne være brugbar, hvis der ikke manglede så meget andet.

Turen går til vikingetiden er en bog, som har potentialet til at blive en rigtig god rejsefælle. Anbefalingen må dog lyde, at den potentielle køber til bogen skal vente på en 2. kraftig revideret udgave og imens bruge internettet som guide til vikingetidens attraktioner.

Lasse Taagård

Digital læring

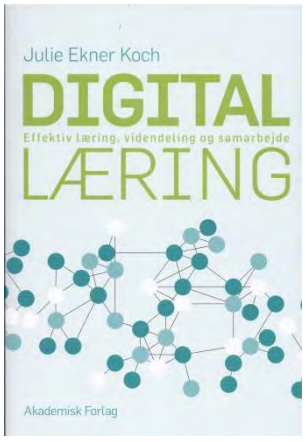

JULIE EKNER KOCH: "Digital læring. Effektiv læring, videndeling og samarbejde". Akademisk Forlag 2017. 151 sider, 225 kr.

Hvis man tænker på hvor meget samfundet har ændret sig på andre områder de sidste 200 år, så er det lidt påfaldende at én lærer stadig underviser 20-30 elever i ét lokale i ét fag i langt de fleste tilfælde på vores skoler. Og hvis læreren ikke kan møde op fysisk i samme lokale, så kan der ikke undervises.

Men med digital læring er der jo ingen social interaktion, tænker du? I bogen beskrives det, hvordan den unge generation af "millenials" ikke opfatter digitale interaktioner som andenrangs. De er lige så virkelige og værdifulde som enhver anden interaktion. Min egen søn på 16 købte sig for nylig adgang til en amerikansk trommeundervisningsportal med videoer. Han opsagde det dog igen, fordi han ikke havde tid nok til at se videoerne. Han har studeret både klaver- og guitarspil på Youtube. Jeg mener ikke, at læreren og fysisk samvær med eleverne kan undværes, men er vi gode nok til at udnytte de digitale muligheder i gymnasieskolen?

I "Digital læring" fortæller cand. comm og læringskonsulent Julie Koch om sine erfaringer med at undervise med digitale værktøjer. Hun gennemgår "muligheder og barrierer" i første del og derefter handler sidste del om "digitalt læringsdesign i praksis", altså gode råd til at bruge digitale værktøjer til undervisning. Erfaringerne er ikke lige høstet inden for gymnasieverdenen, og de eksempler der gives er fra medarbejderkurser på private og offentlige virksomheder, men derfor kan nogle af dem måske godt overføres.

Jeg kunne godt tænke mig på et tidspunkt at lave et historiekursus på min skole, som eleverne kan gennemføre online, asynkront i en studietime. Forestil dig en sekvens af videoer, fakta quizzer, evt. udformet som små spil, fulgt op af to-tre kilder, som eleverne skal analysere skriftligt og som et menneske senere bedømmer…? Eller hvad med nogle didaktiske historiekurser for medlemmerne på historielærer.dk?

Her giver Julie Koch gode råd til at opstille et overordnet mål for kurset og nogle succeskriterier. Derefter skal man opløse målet i nogle delmål, som man så kan quizze eleverne i: "Min erfaring er at digital læring bedst lykkes, hvis man deler indholdet op i mindre bidder og definerer et læringsmål for hver af disse".

Vidensformer

Nu er det jo klart nemmere at lave en online test i faktuel viden som kongerækken, end det er at lave en test i demokratisk dannelse og videndeling i praksisfællesskaber – working out loud

Må historielaerer.dk blive et sådant digitalt lejrbål for historielærere – som Mark Zuckerberg ikke kan skrue op og ned for.

Lars Henriksen

En personlig (kunst)historie om Firenze

MOGENS NYKJÆR: "Mit Firenze. Byhistorie og billedkunst". Illustreret. Gyldendal 2017. 446 sider. 400 kr.

Dersom det antikke Athen kan kaldes for den vestlige civilisations vugge, kan renæssancens Firenze vel kaldes dens teenagerværelse – og Wien omkring år 1900 måske dens modenheds arbejdsværelse? Denne bog er en meget vidende, indsigtsfuld og skarpt iagttagende, personlig historie om Firenze, dens ånd og dens kunst, og ikke blot renæssancens, men også senmiddelalderens, barokkens, manierismens og mere moderne kunst, skrevet af den italienskyndige kunsthistoriker Mogens Nykjær.

Men lad det være sagt med det samme, at, trods sin udmærkede formidling af stoffet, er bogen med sine mange, immervæk ofte spændende og oplysende, detaljerede næranalyser af kunstværker især faktisk rettet imod den kunst-, arkitektur- og Firenze-historisk interesserede læser. Til gengæld indeholder bogen en guldgrube af oplysninger og skarpsindige fortolkninger for denne læser.

”Udvalget (af behandlede værker) er helt subjektivt”, skriver Nykjær; det er værker, kendte som mindre kendte, men ikke mindre interessante, som han holder af, valgt ud af den næsten uendelige mængde af kunstværker i Firenze. Ikke desto mindre må den læser, som er udholdende nok til at tage hele tour de forcen igennem dette videnskabelige, velillustrerede essay, efter endt læsning føle sig så godt som hjemme i Firenzes kunst, historie og ånd, præget som det hele i en eller anden grad immerhin er af renæssancen.

Bogens undertitel er Byhistorie og billedkunst; men der er ikke, som man måske kunne tro, tale om to af hinanden uafhængige fremstillinger, altså dels af byhistorien, dels af billedkunst; der er derimod tale om en fremstilling, som bestræber sig meget på at se sammenhængene imellem de to – bl.a. også på en basis af stor fortrolighed med bibelsk, kirkehistorisk og græsk-romersk mytologisk stof. Eksempelvis her, hvor talen er om en fordreven, tyranniske hersker af Medici-familien og om Michelangelos statue i Firenze af den bibelske David som symbolet på den folkelige kamp og sejr over hint tyranni: ”I den florentinske republik, der i knap en snes år fulgte efter Medici'ernes fordrivelse fra byen i 1494, lå det lige for at se David som folkets og frihedens symbol i Firenze. Personifikationen af det gode bystyre. Enhver tyrans besejrer”.

Bogen giver, foruden de mange værkanalyser, også spændende information af mere almen, sammenfattende karakter; således godtgør forfatteren overbevisende, at florentinerne, nærmere bestemt medicierne, i deres kunst og arkitektur søgte sammenhæng med og legitimitet i en forbindelse med Romerriget, og ikke mindst med kejser Augustus. Medicierne så således sig selv i analogi med romerske feltherrer.

Endvidere får læseren at vide, at den (ny)platonisme, som var Firenzes, ja den italienske renæssances altdominerende filosofiske retning, af medicierne fortolkedes sådan, at disse i egenskab af herskere i bystaten var guddommelige, ideelle(!) inkarnationer på jorden, og at Firenze var den ideelle stat og selve de antikke kardinaldyders – mådehold, styrke, visdom og retfærdighed – sted, foruden naturligvis de kristne dyders – tro håb og kærlighed.

Jeg må indrømme, at byen Firenzes arkitektoniske fysiognomi ikke tiltaler mig særligt; hvad forfatteren siger om mediciernes Palazzo Pitti, at det har et ”martialsk, uindtageligt præg” gælder som mit eget rigtigt nok meget generaliserede indtryk af byen: den virker afvisende og kølig, for ikke at sige kold. Men Nykjærs bog har ikke desto mindre i høj grad medvirket til at åbne byen for mig og se den som noget mere venlig og imødekommende, end jeg hidtil har gjort.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Danmarkshistorier

SØREN HEIN RASMUSSEN: ”Fri porno”. Aarhus Universitetsforlag 2017. 100 sider, illustreret, 100 kr.

I januar måned 2018 bragte *The Observer* en artikel om de 21-årige tvillingesøstre Cheriece og Shannon Hylton, to af fremtidens britiske atletikstjerner, hvis man skal tro artiklen. Straks efter offentliggørelsen begyndte kommentarerne at rulle ind på avisens hjemmeside. Nogle kritiske læsere bed mærke i, at fremstillingen var ledsaget af flere fotos af de to unge kvinder i tætsiddende og moderigtigt sportstøj. Enkelte gik endda så vidt som til at kalde billederne sexistiske og ligefrem pornografiske. Med den rette vilje kan man se pornografiske tendenser selv i et par uskyldige fotos af kvindelige atletikudøvere.

I Søren Hein Rasmussens underholdende bog om den fri pornos historie kan man blive meget klogere på emnet porno, og hvorfor nogle åbenbart ser den overalt. Måden, vi bruger pornografi og forholder os til den, spejler den (ny-puritanske?) tid, vi lever i, og det gør den interessant at undersøge. Ifølge Rasmussen er porno det ubestridt største kulturområde (det er givetvis rigtigt), og de fleste af os har en holdning til porno og er eller har været forbrugere af porno (hvilket nok er mere tvivlsomt og måske et køns- og/eller generationsspørgsmål). *Fri porno*, der udkommer i Aarhus Universitetsforlags indbydende serie ”100 danmarkshistorier”, er dog mere end blot en beskrivelse af pornoen som fænomen. Bogen består af seks kapitler, der sætter emnet i en historisk kontekst, og det gør den på en logisk og meget læservenlig måde. Fremstillingen er desuden ledsaget af en række historiske billeder, der set med nutidens øjne næsten ikke kan betragtes som pornografiske. Det første kapitel med titel ”Vild i sommervarmen” fungerer som et anslag, der med udgangspunkt i Folketingets beslutning 30.5. 1969 om at legalisere billedpornografien giver et kortfattet rids over pornografiens udvikling indtil i dag.

Man kan undre sig over, hvorfor den konservative justitsminister Knud Thestrup gik med til at frigive billedpornografien, men begrundelsen lød noget i retning af, at frigivelsen ville gøre porno uinteressant og derfor fjerne markedet for den. Det fik han jo så ikke ret i. I de efterfølgende kapitler går Søren Hein Rasmussen mere grundigt til værks. I kapitel to defineres først, hvad porno er, hvorefter der følger et overblik for pornoens udvikling. Vi bevæger os her fra antikken over censurens tid i 1700- og 1800-tallet til kampen mod censuren i Danmark fra 1930´erne og frem. Kapitel 3 handler om de umiddelbare konsekvenser af billedpornografiens legalisering og ser nærmere på de blade, film og internetsider, der dukkede op – og nogle gange forsvandt igen – fra 1970´erne og frem til i dag. I det spændende kapitel 4 undersøges meget relevant de mange kritiske røster mod pornografi. Kapitel 5 er et kort overblik over pornografiens fremtid, mens bogens afsluttende kapitel fungerer som konklusion og afrunding. På sidste side følger en kort litteraturliste.

Det er en god bog, Søren Hein Rasmussen har skrevet. Formatet sætter naturlige grænser for, hvor dybt emnet kan behandles, men gør man det med fagligt overblik og sproglig tæft, kan man alligevel komme meget langt.

Jeppe Bæk Meier

Et iskoldt brændpunkt fra den kolde krig

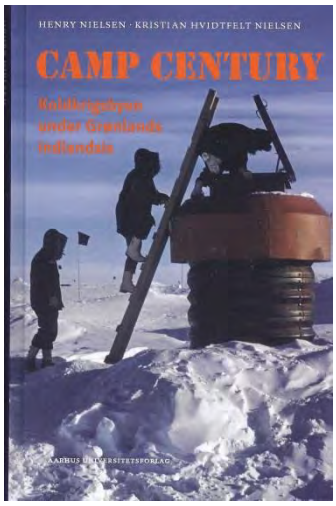

HENRY NIELSEN OG KRISTIAN HVIDTFELT NIELSEN: ”Camp Century - Koldkrigsbyen under Grønlands indlandsis” (Aarhus Universitetsforlag 2017), 268 sider, 300 kr.

Under den grønlandske indlandsis ligger resterne af en amerikansk koldkrigsinstallation, ”Camp Century”. Lejren blev anlagt under stor mediebevågenhed 1959-1960 og forladt igen i 1966. Resterne af den har siden da ligget mere eller mindre upåagtet hen, indtil det i 2016 blev afsløret, at afsmeltningen af indlandsisen som følge af den globale opvarmning formentlig vil føre til, at lejren vil afdækkes engang i slutningen af århundredet med større eller mindre forureningsproblemer til følge. Det satte så gang i heftige kampe mellem det grønlandske selvstyre, den danske og den amerikanske regering om ansvaret for oprydningen.

Man kan se alt dette som en eksemplarisk illustration af, hvordan fortrængte sider af fortiden kan få ny betydning i lyset af aktuelle problemer med virkning langt ind i fremtiden.

Camp Century-lejren blev som sagt anlagt 1959-1960 som en ”by under isen” med et ”indbyggertal” på ca. 70. Byen bestod af 21 tunneler med en samlet længde på ca. 3 km, som blev forsynet med energi fra en atomreaktor, (som dog måtte suppleres med dieselmotorer i perioder, hvor reaktoren ikke var i drift). Formålet med lejren var formelt videnskabeligt, men det var (også i samtiden) indlysende, at projektet også havde militære implikationer.

Den foreliggende bog er skrevet af to erfarne videnskabshistorikere, og den udspringer af et større, internationalt forskningsprojekt. Den bærer præg af solid indsigt i såvel den historiske kontekst for etableringen af lejren og dens udvikling, som i det (natur)videnskabelige grundlag for aktiviteterne i den.

I de første kapitler beskrives Grønlands betydning under den kolde krig, herunder betydningen for Danmarks placering inden for NATO og forholdet til USA. Anlæggelsen af Camp Century kom meget ubelejligt for den danske regering, ikke mindst fordi det indebar etablering af en atomreaktor under isen. Regeringen ville helst undgå enhver opmærksomhed på Grønland i forbindelse med ”begrebet atomer”. H.C. Hansen havde kort forinden under hånden accepteret amerikanske a-våben på Thulebasen i strid med officiel dansk politik. Men reelt var den danske regering ikke i stand til at modsætte sig det amerikanske ønske om anlæggelse af Camp Century.

Det stærke ønske udsprang bl.a. af en rivalisering mellem de forskellige værn inden for de væbnede styrker i USA. Den overordnede militære strategi var stadig bundet op på massiv gengældelse. Her var luftvåbnet i gang med at udvikle de interkontinentale Minuteman-missiler, mens flåden satsede på Polaris-missilet som kunne affyres fra neddykkede ubåde. Hæren stod i fare for at miste betydning, og for at undgå det, planlagde man i dybeste hemmelighed Iceworm-projektet. Projektet (som aldrig blev realiseret) skulle indebære placering af 600 atommissiler i et gigantisk net af tunneler under den grønlandske indlandsis. Anlægget skulle dække et område på 250.000 km^2 og det skulle drives af ikke mindre end 11.000 personer indkvarteret under isen.

Camp Century var et forsøg på at teste muligheden for at etablere et sådant anlæg i mindre skala. Men derudover havde lejren også til formål at demonstrere over for offentligheden, at amerikansk videnskab og teknologi var i stand til at gennemføre hvad som helst under de vanskeligst mulige betingelser. Den opstod jo i kølvandet på sputnikchokket. Her kom amerikanernes ønske om publicity på kollisionskurs med den danske regerings ønske om at undgå opmærksomhed på forbindelsen mellem Grønland og "begrebet atomer". Det resulterede i en presseaftale, som gav regeringen mulighed for censurlignende indgreb over for reportager fra basen.

Fra oktober 1960 til marts 1961 fik en amerikansk og en dansk spejder, Søren Gregersen, mulighed for at opholde sig på basen. Bogen beskriver, bl.a. ud fra Søren Gregersens upublicerede dagbog, dagligdagen på basen. Det skinner klart igennem, at denne i det store og hele var temmeligt kedelig, og dette kapitel er da også det mindst interessante i bogen.

Der er også kapitler der omhandler nogle af de forskningsprojekter, der blev gennemført på basen. Der er bl.a. en længere ekskurs om den meget perspektivrige iskerneforskning, der startede på basen.

Camp Century blev som sagt lukket efter nogle år, og Iceworm-projektet blev skrinlagt. Det var der ifølge forfatterne til bogen flere årsager til. Selvom det var forholdsvis let at udgrave tunnellerne under isen, viste det sig mere kompliceret end forudset at vedligeholde dem. Isens forskydninger skabte hurtigt store problemer, og det blev klart, at det ville være næsten umuligt at anlægge de jernbanelinjer over meget store strækninger, som var en forudsætning for Iceworm-projektet.

En anden årsag til opgivelsen af Iceworm var, at det selvfølgelig ville kræve godkendelse fra den danske regering, som dermed grundlæggende skulle revidere sit syn på atomvåben på dansk grund. En diskret underhåndsaftale ville ikke være tilstrækkeligt her. Under alle omstændigheder førte en større granskning af Iceworm-projektet i 1962-1963 til, at det blev opgivet, og dermed mindskedes relevansen af Camp Century også.

Bogens sidste kapitel omhandler arven efter Camp Century. Som nævnt førte forudsigelserne om basens genopdukken til en krise i forholdet mellem det grønlandske selvstyre og den danske regering i 2016. Inden da havde der sporadisk været debat om basen og efterladenskaberne fra den. (Man kan undre sig over, hvorfor Atomkampagnen i første halvdel af 1960'erne ikke havde mere fokus på placering af atomvåben på Grønland).

Henry Nielsen og Kristian Hvidtfelt Nielsen leverer en særdeles kvalificeret fremstilling af sider af den kolde krig med stort potentiale for drengerøvsfascination, men også med vidtgående perspektiver. Selvom den bygger på, og bidrager til, den nyeste forskning på området, så vil den sagtens kunne læses af interesserede elever. Den vil nok ikke finde anvendelse i den almindelige historieundervisning. Den kunne være udgangspunkt for et spændende AT-projekt, men det er jo snart en saga blot. Studieretningsprojekterne har vi jo stadig, og her kunne det være oplagt at inddrage "Camp Century".

David Kyng

Udvandring til USA

TORBEN GRØNGAARD JEPPESEN: ”Fra skandinavisk immigrant til amerikaner”, Syddansk Universitetsforlag 2017, 155 sider, 180 kr.

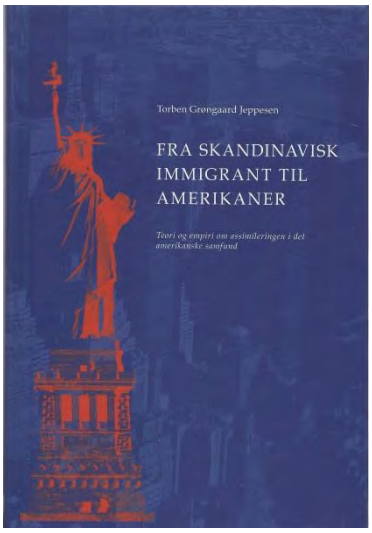

I alt 450.000 danskere og omkring 2,5 mio. fra Skandinavien udvandrede til USA, de fleste i årene 1880-1910. Måske 15 % returnerede dog igen. De fleste slog sig ned i Midtvesten, i landskaber, der mindede om det, de kendte hjemmefra. Således tilhører de fleste med skandinaviske aner i dag 4. og 5. generation, hvor det i den amerikanske befolkning som helhed i dag er næsten hver fjerde, der er 1. eller 2. generationsindvandrer.

Bogen er en omfattende sociologisk undersøgelse af de skandinaviske indvandreres assimilation. Ordet bruges i amerikansk tradition bredere end på dansk, idet assimilering forstås som ’at gøre lig med’ den øvrige amerikanske befolkning – den amerikanske *mainstream* - på et givet tidspunkt.

Bogen måler graden af assimilation over flere generationer ud fra forskellige statistiske parametre, som der i forskningen er enighed om, sat op mod den amerikanske mainstream, og tesen er – i undersøgelsen og i forskningen generelt - at når tallene når i nærheden gennemsnitstallene, er der tale om assimilering.

Disse parametre er: 1. beherskelse af amerikansk sprog, 2. bosættelsesmønster – herunder mobilitet og kædemigration (at man søger mod steder, hvor andre har samme baggrund), 3. socioøkonomisk status – herunder uddannelsesniveau og endelig 4. omfanget af blandede ægteskaber, der ”anses for lakmusprøven på en egentlig assimilering”. I alt indgår over 50 forskellige statistikker, så undersøgelsen og fremstillingen af den må siges at være særdeles omfattende.

Undersøgelsen viser, at der er store ligheder blandt de danske, norske og svenske indvandrere og deres efterkommere, men også markante forskelle. Fx at hvad angår sprog og mobilitet, er danskerne mest assimilerede i de første generationer, mens især nordmænd har holdt sig mere sammen og har været mere bofaste. En pointe i bogen er, at stedet har afgørende betydning for assimileringen. I dag ligger skandinavernes efterkommere over mainstream på uddannelse og socioøkonomisk status samt i graden af social tillid, og især danskere over gennemsnittet, når det drejer sig om accept af fri abort og homoseksualitet. Der er mange tankevækkende pointer, som pladsen her ikke rækker til en rimelig gengivelse af. Særlig interessant er to konkluderende modeller for skandinavisk assimilation s. 130 og 138, hvor især den første forbilledligt anskueliggør tre forskellige veje ind i det amerikanske samfund over tid. Her fremgår det, at især tre faktorer har haft betydning sociologisk set: Graden af uddannelse på ankomsttidspunktet og valget af sted: land eller by. Disse faktorer betinger i betydelig grad ægteskab og uddannelse for efterkommerne. Modellen er umiddelbart brugbar i en undervisningssammenhæng, mens bogen som helhed vil være for svær for gymnasieelever. Enkelte vil måske kunne bruge uddrag af bogen i SRP eller ATX i samarbejde med samfundsfag.

Bogen fungerer sammen med den tidligere udgivelse ”Danske i USA 1850-2000” (2005) som en todelt doktorafhandling, og er den foreløbige kulmination på Jeppesens mangeårige forfatterskab omkring emnet og på dansk forskning i emnet i en linje fra Kristian Hvidts afhandling ”Flugten til Amerika” (1971).

Det er således et ekstremt grundigt sociologisk studie baseret på en række amerikanske databaser (præsenteret til sidst), vigtigst U.S. Census, den lovpligtige tiårige folketælling gennemført siden 1790. Det er en doktorafhandling, med hvad det nu engang medfører af teoriafsnit, gentagelser og tunge fodnoter. Denne anmelder håber derfor på mere ligefrem og elevegnet temaartikel i NOTER, for emnet er spændende og relevant i undervisningssammenhæng, ikke mindst i lyset af den hjemlige diskussion om assimilation og integration.

Poul Kristensen

Kampen om de danske sjæle

BJØRN THOMASSEN: Kampen om de danske sjæle – En ny fortælling om reformationen. Kristeligt Dagblads Forlag 2017. 249 sider pris kr. 250 kr.

Så udkom der atter en bog om den danske reformation. Denne gang er bogen skrevet af Bjørn Thomassen, der er lektor på RUC. I debatten i forbindelse med reformationsjubilæet har Bjørn markeret sig kraftigt med en kritik af den opfattelse af Luther og reformationen, som mange fagfolk og uvidende politikere har lagt for dagen ved 500 års jubilæet.

Bogen er en velskreven saglig kritik af reformationsjubilæet 2017. Bjørn tager fat i mange af de myter der er blevet ført til torvs om reformationen i jubilæumsåret. Og det bliver gjort godt. Et fint eksempel på dette, er Luthers forhold til jøderne. Som forfatteren ganske rigtigt skriver, så havde Luther et dybt had til denne folkegruppe. For Luther var jøderne bedragere, løgnere, slangeyngel, djævlebørn, en kræftbyld, en pestilens. Luther foreslår, at man skal brænde synagoger, tage deres hellige bøger, forbyde rabbinere at undervise etc. Bjørn har ganske ret, når han skriver, at dette ikke har præget Lutheråret, og når nogen har beskæftiget sig med dette emne, har man bortforklaret på et utal af tåbelige måder.

Et de emner der meget ofte har været nævnt - ikke mindst af politikere med en national konservativ holdning - er, at reformationen betød en adskillelse af stat og kirke. Luther skulle have banet vejen for den sekulære stat. At fremsætte noget så gedigent vrøvl, kan kun skyldes en himmelråbende uvidenhed. Luther skabte en fyrstelig kirkestat, der opbygget omkring ønsket om kontrol. Bjørn fremhæver, at det eneste tegn på sekularisering ved reformationen var, at bisperne røg ud af rigsrådet. Det lutheranske samfund var opbygget omkring en guddommelig legitimering af magten. Fyrsten havde sin magt fra Gud. Indenfor hjemmet var det husfaderen der havde den guddommelige autoritet. Bjørn skriver direkte: ”For Luther hørte kvinden udelukkede til i hjemmet. Hendes opgave var at videreføre familien, føde børn, lave mad og gå i kirke.” (Kampen om de danske sjæle p. 135. Dette er helt i tråd med min egen forskning.

En af de ting som der har været blæst omkring er, at Bjørn Thomassen har fremhævet, at man har fortiet reformationens billedstorm i Danmark. Det har bl.a. fået kirkehistorikeren Martin Schwarz Lausten til at fastslå, at man kun kender én billedstorm i Danmark, den der gik for sig i 1530 og ramte Vor Frue kirke i København. (www.kristeligt-dagblad.dk/debat/den-danske-fortaelling-om-reformationen-er-ensidig-ukritisk-og-fordrejet). Lausten har ganske ret, billedstormen 3. juledag 1530 er den eneste egentlige billedestorm der er nævnt i kilderne. Men Bjørn har også en pointe: kirkernes sidealtre blev pillet ned,

mange billeder forsvandt. Bjørn citerer den første biskop (superintendant) på Sjælland efter reformationen Peder Palladius for, at sidealtrene skal nedtages, men han har overset en vigtig kommentar fra Palladius nemlig; ”Tavlerne eller Billeder kunde de slå på Væggen, at de kunde være gode enfoldiges Spejl, som de kunde se dennem udi” Peder Palladius Visitatsbog p. 21 (Heiberg 1867).

En vigtig del af middelalderens kirkekunst er kalkmalerierne. Her skriver Bjørn Thomassen ganske rigtigt at nogle generationer efter reformationen indførelse var der stort set ingen kalkmalerier tilbage i kirkerummene, og jeg er helt enig med ham, når han forkaster bl.a. Martin Schwarz Laustens kommentar om, at det ikke handlede om religion, men kun om æstetik. Thomas kunne have gjort sin pointe endnu skarbere, ved at inddrage de kalkmalerier der blev malet i tiden efter 1564 – her ser vi en ensretning, man følger ganske enkelt en lutheransk skabelon om loven (fortabelse) overfor nåden (frelsen) som var skabt af maleren Cranach d.æ. Det var slut med, at bønderne selv kunne præge kirkens malerier – det var det lutheranske kontrolsamfund. (Torben Svendrup Når Ræven vogter gæs p. 288 ff.)

Reformationsjubilæet største tåbelighed har været, at alt skulle relateres til nutiden. Det kan man ikke, den verden Luther, Karl 5. og Christian 3. levede i er dybt forskellig fra vor verden. Bjørn har 100 % ret, Luther har sgu ikke skabt hverken demokrati, Jazz, det danske sprog og så videre, det er nonsens. Bogen *Kampen om de danske sjæle* er en vigtig bog, både til forberedelse af reformations undervisning, men så sandelig også en bog de studerende skal præsenteres for. Den er usædvanligt godt skrevet. Det er en bog der kan læses af alle. Derfor er den velegnet i undervisningen. Det er bog der på det varmeste kan anbefales.

Torben Svendrup ph.d.

Luthers socialetik

JØRN HENRIK PETERSEN: ”Fra Luther til konkurrencestaten”. Syddansk Universitetsforlag 2017. 197 sider, 198 kr.

Aktualiteten af Luthers socialetik

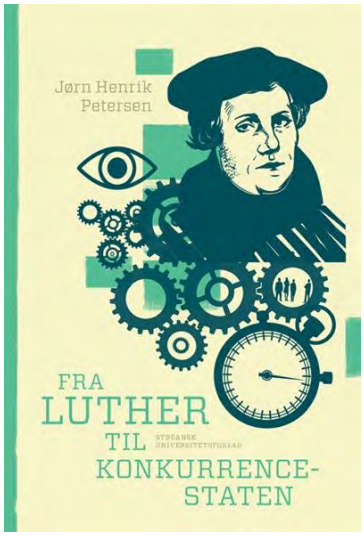

Jørn Henrik Petersen: Fra Luther til konkurrencestaten. Syddansk Universitetsforlag 2017. 197 sider. 198 kr.

I sin nye bog om Luthers 'socialetik', der er en revideret og forenklet version af hans tidligere bog ”Fra Luther til konkurrencestaten” (2016), dels undersøger Jørn Henrik Petersen (JHP) kritisk Luthers mulige indflydelse på velfærdsstaten, som mange udmærkede mennesker står i kø for at tilskrive ham (måske det meste af) æren for, og dels undrer han sig over denne velfærdsstats relativt hastige, historiske transformation til konkurrencestat.

Når velfærdsstaten altså åbenbart havde et så solidt og historisk rodfæstet, næsten 450-årigt åndeligt fundament, når denne stat vel nærmest var et logisk slutpunkt på historien ifølge megen 500-års reformations-jubilæumstale og -skrift, hvordan kunne den da afløses efter så få år efter at en samfundsstruktur, som snart sagt var at betragte som dens diametrale modsætning, altså 'konkurrencestaten'?

Dette synes at være en penibel problemstilling ikke mindst for dem, der har apologeret for, at den lutherske protestantisme, denne være sig ægte sakral eller moderne sekulariseret, står som det temmelig faste og urokkelige grundlag for velfærdsstaten. For JHP selv er problemet dog knap så stort, idet han nok tilskriver Luthers tænkning en, mest indirekte, inspirerende, men ikke eksklusiv og determinerende betydning for velfærdsstatens indretning og mentaliteten bag den. Ifølge JHP kan Luthers indflydelse på velfærdsstaten af mange grunde dårligt afklares helt – og for denne anmelder at se med rette – bl.a. fordi andre idéer foruden økonomiske og andre omvæltninger i de forløbne 450 år havde gjort sig gældende, således renæssancens humanisme, 1700-tallets oplysningstænkning, romantikken i det 1900 århundrede og siden socialismen – og dertil kommer altså de materielle, bl.a. politiske og økonomiske, forandringer igennem disse århundreder så som industrialisme og økonomiske kriser, der også har medvirket til at ændre menneskers mentalitet. Han siger selv kort om dette: ”Den indirekte kristne (lutherske) indflydelse lod sig næppe bestemme”.

JHP er imidlertid ikke nogen Luther-apologet, skønt han utvivlsomt overvejende er positivt stemt over for dennes sk. socialetiske tanker. Han opfatter Luther som ikke blot evangelisk, religiøs, men også som social reformator og sågar som kapitalismekritiker, som kritiker af enhver stræben efter profit for egen vindings skyld. Ifølge forfatteren havde Gud ved Jesu lidelseshistorie sat mennesker fri fra at stræbe efter at befri sig selv for synd og skyld; den byrde havde Jesus taget på sig og altså frigjort mennesker fra. Mennesker skulle således ikke for sin egen frelses skyld stræbe efter at gøre gode gerninger; frelsen var en opgave, Jesus havde befriet dem fra, de havde således ingen grund til at bekymre sig om sig selv, derfor burde de udelukkende koncentrere deres indsats her på jorden om at hjælpe den anden, 'næsten'. Denne er ifølge JHP's Luther-tolkning ikke blot at forstå som ens nærmeste familie og måske ens eget land og egne landsmænd, men derimod at fortolke som enhver, der måtte have hjælp behov. Alt arbejde skulle således udføres til næstens bedste – men naturligvis skulle den arbejdende selv have til dagen og vejen og en tryg fremtid for at kunne hjælpe.

Luther skelnede imidlertid imellem den værdigt og den ikke-værdigt trængende; den værdigt trængende var den arbejdsvillige, der enten kunne og ville arbejde eller den, som ville, men ikke kunne, mens den ikke-arbejdsvillige altså var den, som kunne, men ikke ville arbejde. Denne skelnen fandtes ikke i det moderne velfærdssamfunds ideologi og dens lovgivning, der ifølge JHP uden forskel ydede hjælp til Loke såvel som til Thor, dersom de havde behov for det.

JHP synes, trods sin sympati for velfærdsstaten, at nære en vis skepsis over for en naivitet i ideologien bag denne, der synes for ham at se at operere med en urealistisk, alt for positiv og optimistisk opfattelse af mennesket som, trods rigtignok selv også behovsvæsen, socialt og altid villigt til at yde en arbejdsindsats og en betragtelig skattebetaling til andres påkrævede underhold. Nogen har imidlertid ærgerligt nok udnyttet dette system, synes JHP at mene. Måske har han ret. Men hvem er det så, som mon har udnyttet systemet? Dagpenge- og kontanthjælpsmodtagere? Eller lønmodtagere, der ikke har villet dele arbejde og løn med andre, men derimod har taget flittigt for sig (selv) ved overenskomstforhandlinger? Eller måske højtgagerede/sig selv højt gagerende virksomhedsledere? De herskendes tanker er i velfærdssamfundet som andre steder ofte de herskende tanker, og de førstnævnte medborgere er derfor i almindelighed på det nærmeste gjort til hovedskyldige i velfærdssamfundets endeligt.

JHP er delvis kritisk over for Luthers arbejdsbegreb, hvilket han ser som helliggjort på linje med konkurrencestatens arbejdsbegreb. ”Den, der ikke ville arbejde, skulle heller ikke have føden”, refereres

Luther af JHP, og i det hele taget skulle mennesker for Luther uafbrudt og hårdt arbejde for næsten. Men altså ikke for sig selv, og deri ligger forskellen til især konkurrencestatens arbejdsbegreb, der ifølge JHP ikke blot stigmatiserer og ekskluderer enhver, der ikke vil arbejde, men i princippet også enhver, som ikke kan. Arbejde og arbejdsduelighed er her gjort til altings målestok, og mennesket anses i dette samfund for at være homo oeconomicus, det økonomiske, egoistiske menneske, der evig og altid søger at maksimere og optimere tilfredsstillelsen af sine egne og sine allernærmestes behov uden at skele til de andres, samtidig med at han/hun dog anses for at være essentielt arbejdsuvillig og derfor skal underkastes passende disciplinering til arbejde om nødvendigt.

Velfærdssamfundet målestok kan vel, med JHP, siges at være den enkeltes, alle enkeltes, gode liv i samfundet, mens målestokken i konkurrencesamfundet kan hævdes at være den enkeltes arbejds- eller rent økonomiske indsats for sit eget livs opretholdelse. I det første stod ret over pligt, nydelsen var uafhængig af ydelsen, i det andet står pligt over ret, den enkeltes ydelse kommer før nydelsen.

Hvorvidt det gode liv var en målestok for Luthers socialetik, er nok tvivlsomt; det var måske snarere hjælpen til de andre i et altid mere eller mindre besværligt jordisk liv, mens vi venter på det hinsides. Men Luther står måske nok velfærdssamfundet nærmere end konkurrencestaten trods sit næsten hellige arbejdsbegreb, der – ølse for og ølse bag, pølsen beholder dog sin smag – immervæk i nogle af sine effekter ligner konkurrencestatens. Dette hævder jeg uagtet, at JHP afviser, at Luthers arbejdsbegreb kan omfattes af Max Webers tese om, at protestantismens arbejdsetik var forudsætningen for kapitalismen. Arbejdet ifølge Luther var for JHP at se udelukkende tilegnet næsten, og derfor var hans arbejdsbegreb angivelig ikke en forudsætning for (egoistisk) kapitalistisk arbejde og tilegnelse, sådan som calvinismens angivelig var. Men mon de hårdtarbejdende lutheranere mon altid har kunnet skelne mellem arbejde for sig selv og sine, der jo immervæk var en nødvendighed, og så arbejdet for næsten?

JHP prætenderer i denne i øvrigt fortrinlige bog hverken at løse problemet om Luthers præcise indflydelse på velfærdsstaten eller gåden om dennes transformation til konkurrencestat, men giver dog brugbar information til opklaring af sagen. Men man kan dog stadig undre sig over, hvorfor velfærdssamfundet fik en sådan afløser, som det fik (hvis det samfund da ellers i virkeligheden er gået under?), al den stund det danske samfund kun er blevet meget rigere i alle årene siden velfærdssamfundets opkomst, og dette på trods af eventuelle påståede 'snyltere' af enhver karakter.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Reformation er fortsat i bevægelse

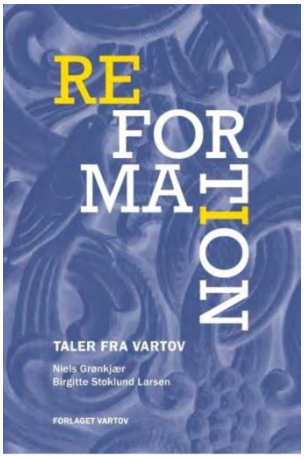

BIRGITTE STOKLUND LARSEN OG NIELS GRØNKJÆR (red.): Reformation. Taler fra Vartov. Forlaget Vartov 2017. 127 sider, 150 kr.

I de seks år fra 2012 op til reformations-jubilæet i 2017 havde seks talere fået den opgave at forholde sig til Luther, Grundtvig og vores samtid. Talerne, altså en pr. år, blev holdt på selve reformationsdagen den 31.oktober i Vartov i København, og hver af dem var inspireret af en tilsvarende, men kort tale af Grundtvig, der selv havde været præst ved Vartov. Det idémæssige udgangspunkt for talerne var, at reformationen til hver en tid befinder sig i fortsat fornyende bevægelse, derfor må "… vi gentilegne os deres tanker i kritisk samtale", som det hedder i pressemeddelelsen, hvad talerne, gengivet i denne bog, så har forsøgt.

Centrale temaer i de to redaktørers, Stoklund Larsen og Grønkjærs, respektive taler kan siges at være en kritik af tidens, denne tids, umådeligt stressende og opslidende mentalitet, nemlig at den enkelte besidder evnen til og ansvaret for sin egen, af en slags usynligt, systemiboende, upersonlig, men allestedsnærværende 'overjeg' normativt befalede, perfektionering i enhver henseende.

Grønkjær siger således: "Måske kan vi af reformationens Luther lære, at sandheden om menneskets liv begynder at vise sig, når det befries fra de magter, der vil indbilde os, at vi må gøre os fortjent til vore liv – også befries fra den magt, vi mener at have over os selv. Og måske kan vi af Grundtvig lære, at der findes fællesskaber, som vi ikke skal gøre os fortjent til, fordi de er givne". Og Stoklund siger tilsvarende: "Luther bliver reddet fra den evige og evigt utilstrækkelige kredsen om sig selv af troen på Guds nåde", hvilket Grundtvig anses for enig i. Grundtvig har ganske vist et anderledes optimistisk syn på mennesket og dets liv herneden end Luther, der anser mennesket for en falden og helt igennem uperfekt synder; men ikke desto mindre tilmåler Grundtvig Gud magten og æren og mennesket pligten til taknemmelighed for Guds gaver.

Marianne Christiansen, der taler om lovsangen til det evige liv, der kun lader sig synge om, "aldrig fatte eller beskrive med ord", giver også udtryk for, at "reformationsmindet altid er en opmuntring til at se, at tingene kan forandre sig og omformes – ikke kun i en skæbnebestemt forfaldshistorie, men med nyskabelse ud af det gamle".

Christoffer Emil Bruun ser i dag tendenser til og mulighed for yderligere forsoning mellem de tidligere så uforsonlige fjender, kristendom og kulturradikalisme; en forsoning, som kunne resultere i en ny kulturkristen radikalisme, "der både abonnerer på et menneskesyn, hvor omsorg for de svageste, beskyttelse af miljø, hensyn til klimaet og ikke mindst kampen for tolerance og frisind er fællesnævnere".

Hans-Jørgen Schanz' tale har fokus på Luther som filosof, hvilket forfatteren mener er en beklageligvis historisk og aktuelt overset eller fortrængt side af Luthers virke. Talen er skam interessant, men den har også noget meget forkortet og forsikrende over sig, der nok lader sig forklare af talens og den relativt korte form. Men det betyder også, at man står tilbage med en del spørgsmål til Luthers betydning som filosof. Således har jeg selv stadig noget besvær ved at se en, altså Luther, som filosof, der henviste den kristne til troen og troen alene.

Mest spændende og perspektivrig finder jeg Per Øhrgaards tale. Om det modersmål, som også Grundtvig hyldede, citerer Øhrgaard en anden dansk teolog, Søren Kierkegaard: ”Nogle af mine Landsmænd mene, at Modersmålet ikke skulle være dygtigt til at udtrykke vanskelige Tanker. Dette synes mig en besynderlig og utaknemmelig Mening. (…) Jeg føler mig lykkelig ved at være bunden til mit Modersmål, bunden som måske kun få er det, bunden som Adam var til Eva, fordi der ingen anden Qvinde var”. Den i øvrigt overordentlig sprogkyndige Øhrgaard leverer hertil en aktuel kommentar: ”I dag synes vi på vej tilbage til tidligere tiders foragt for modersmålet. Det er ikke længere 'meriterende' at publicere videnskab på dansk, det skal være på engelsk, ja man har ligefrem opstillet lister over, hvor og hvordan man skal publicere, hvis det skal regnes for noget”. Øhrgaard konkluderer herpå, at der nok kan være brug for at fortsætte Grundtvigs indsats for modersmålet.

Enhver er sin egen lykkes smed nuomstunder, og enhver har dertil sin egen uforbederlige mening. Det følgende kan siges at være en Øhrgaards kommentar hertil: ”Vi vil ikke have smagsdommere og eksperter, for nu at citere den person, der formentlig har gjort mest for at ødelægge det folkelige sammenhold i Danmark, eller i hvert fald har haft størst succes med det. Engang sagde en konge, at fordi vi var fattige var der ingen grund til, at vi også skulle være dumme. I dag kan det virke, som om vi er rige nok til at kunne tillade os at være dumme. Men det er værd at erindre, at Grundtvig, der gerne tages til indtægt for antiintellektualisme, talte om et folkeligt akademi, og at hans bevægelse grundlagde højskoler, ikke bare skoler”.

Øhrgaards samlede konklusion lyder: ”Så der kan være god grund til at gentænke Grundtvig – og bag ham for min skyld gerne Luther. Hvad den gentænkning skal munde ud i, er en helt anden sag. Det kan vi være uenige om. Men det er det, samtalen skal handle om. Og det kommer den kun til, hvis vi til stadighed fastholder, at der er en anden frihed end det frie forbrugsvalg, et andet modersmål end det, der bruges til at nedgøre andre, og en anden oplysning end den, der alene 'ser på tallene', som det hedder – kort sagt, at der andre måder at fortolke virkeligheden på end den for øjeblikket herskende, og andre muligheder for handling end dem, der sætter sig igennem her og nu”.

Bogen er læseværdig, dersom man ønsker at få nogle kvalificerede bud på, i hvilke retninger en nutidig reformation kan tænkes, menes eller ønskes at bevæge sig.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Frisk luft, motion og historie(r)

SØREN OLSEN M. FL: ”På tur i Danmarks historie”. Gads Forlag 2017. 222 sider. 200 kr.

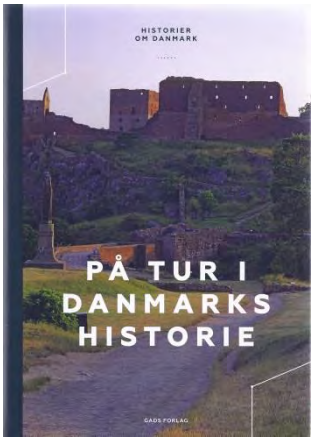

Den foreliggende bog er en del af et større projekt, søsat af Danmarks Radio, Nationalmuseet og Slots- og kulturstyrelsen, i samarbejde med en række museer, biblioteker og arkiver og støttet af Nordeafonden. Projektet er nærmere beskrevet på netsiden historieromdanmark.dk; også netsiden historiskatlas.dk kan være brugbar i denne forbindelse.

Bogen ser mere ud som en turistfører på højere plan end en undervisningsbog – men her kan man altså supplere med et besøg på de to angivne netsider. Disse er vel også tænkt som en kompensation for en større mangel ved bogen: Det totale fravær af en litteraturliste. Papir- og billedkvaliteten er høj, og bogen er formodentlig fysisk robust nok til at fungere som felthåndbog.

Bogen beskriver 47 forskellige vandre- og cykelture i Danmark med historisk indhold. 222 sider i alt giver ret få sider pr tur, og beskrivelsen af de enkelte seværdigheder er derfor nødvendigvis ret kortfattet. Det var her man skulle have brugt en litteraturliste, for mange af seværdighederne er langt grundigere beskrevet andre steder, og en grundigere beskrivelse er nødvendig i undervisningssammenhæng.

Der er to hovedafsnit: I det første beskrives en række (i alt 8) ”store ruter”, dvs. ruter der i sig selv har haft historisk betydning, såsom Hærvejen, Gendarmstien o.l. De enkelte ture er dele, skåret ud af disse store ruter. I det andet hovedafsnit, ”lokale perler”, er hver tur en enhed i sig selv, udvalgt så de nogenlunde dækker både geografisk og emnemæssigt. I emnerne er det militære aspekt ret fremtrædende, men man har dog levnet plads til lidt økonomisk, social og kulturhistorie. De enkelte ture har et emnemæssigt hovedindhold, men hvis man på turen passerer en seværdighed der er vigtig i anden sammenhæng, stopper man op for også at se på den, uanset at den emnemæssigt falder lidt udenfor.

De fleste af seværdighederne ligger på landet, selv om også nogle af ruterne går gennem byer.

Man har måttet foretage hårde valg i den vrimmel af historiske seværdigheder der findes i Danmark, og mange vil sikkert lede forgæves efter nogle af deres favoritter. For eksempel er den store og utrolig smukke ”Øhavssti” på Fyn ikke omtalt, selv om der undervejs er mange steder af historisk interesse. Men hele stien som sådan er selvfølgelig ikke historisk.

De enkelte tures længde varierer fra ca. 50 km. Til ca. 20 (cykelturene) og fra ca. 20 til ca. 5 (gåturene). De er vurderet efter sværhedsgrad, oftest let til moderat (og i hvert fald intet der ville imponere en nordmand). Det er angivet hvor lang tid der medgår netto til transport, og om der eventuelt er behov for vandfast fodtøj. De fleste af ruterne er i cirkel, hvilket er en oplagt fordel hvis man er afhængig af offentlig transport til og fra, og der er ofte også angivet hvilke offentlige transportmidler der kan bruges. Nogle af ruterne er afmærkede, nogle ikke – her kan der givetvis være problemer med at finde vej.

Bogen er absolut anvendelig til sit hovedformål, historisk sightseeing, men er næppe i sig selv tilstrækkelig som grundlag for ekskursioner i vor sammenhæng, men den kan da udmærket bruges til at få ideer fra.

Axel Moos

Epidemier

KLAUS LARSEN: ”Den blege rytter. De store epidemier der formede Europa 1300-1700”. Munksgaard 2017. 300 sider, 300 kr.

“Den dræbte på et øjeblik nogle, mens de åbnede deres vinduer, nogle, mens de legede med børn i deres gadedøre, nogle udryddede den på en time, mange på to... Som den fandt dem, tog den dem, nogle sovende, nogle vågne, nogle mens de morede sig, nogle i sorg, nogle fastende, nogle mætte, nogle travle og nogle dovne, og i ét hus nogle gange alle.” John Kays (1510-73) om den engelske sved, citeret i “Den blege rytter” (s. 152).

Den Sorte Død blev en del af historieundervisningen med gymnasiereformen fra 2005 for mange af os, der havde klasser med biologi A. Emnet var oplagt til tværfagligt samarbejde mellem fagene, ofte i forbindelse med AT og SRP. Der var et par bøger at vælge mellem. Selv har jeg brugt Henrik Jensens: ”Den sorte død og livet i senmiddelalderen” (1999). At epidemiske sygdomme og deres samspil med den historiske udvikling ikke skal glide ud af undervisningen nu, er jeg blevet overbevist om af at læse Klaus Larsens: ”Den blege rytter”.

Klaus Larsen er ikke forsker, men uddannet journalist, og han er en fantastisk fortæller. Bogen er på 300 sider og har et populærvidenskabeligt sigte. Selv blot med Henrik Jensens bog som baggrund, er der ikke så meget at komme efter i samspillet mellem sygdom og samfund.

Klaus Larsens bog går dog højere op i tid til 1711 og vægter udviklingen i Danmark. Fremstillingen af den danske historiske kontekst er unuanceret og ikke bogens styrke. Styrken ligger et helt andet sted: “Den blege rytter” viser hele viften af epidemiske sygdomme, der fremstilles yderst læservenligt og forfærdeligt skræmmende og forklarer sygdommenes samspil med krig, underernæring og samfund. Listen er lang: Foruden Den Sorte Død, spedalskhed, syfilis, engelsk sved, plettyfus (spredes ved lus), kopper og skørbug (rammer ikke kun søfolk!). Dertil kommer nogle meget maleriske, til tider skønlitterære beskrivelser af sygdomsramte byer og personlig hygiejne.
Lægevidenskaben er heller ikke ukendt, men behandles levende og uden den ærbødighed, man kan møde i medicinhistorien, som ofte er præget af internalistisk historieskrivning. Klaus Larsens sætter sig i patientens sted og foretrækker bartskæreren frem for både lægen og kvaksalveren. Ingen af dem kunne jo hjælpe.

Klaus Larsens fremstilling illustreres med en lang række billeder, jeg ved hjælp af titlerne vil søge på nettet til min undervisning og som sagtens vil kunne indgå som kilder i eksamenssæt til de nye historieeksaminer. Bogen anbefales absolut til histories fagbibliotek.

Og "Den blege rytter"? Billedet stammer fra Johannes Åbenbaring, ligesom overslaget om, at en tredjedel af verdens befolkning døde.

Anne Melillo

Var UNESCO pengene værd?

POUL DUEDAHL: "Fra overmenneske til UNESCO-menneske". Syddansk Universitetsforlag 2017. 376 sider. 348 kr.

Forfatteren konstaterer at der i perioden 1945-65 skete et skifte fra et menneskesyn til et andet, fra et biologisk præget til et kulturelt eller samfundsvidenskabeligt præget, og en forvandling af antropologien fra en biologisk til en samfundsvidenskabelig videnskab. Han vil gerne undersøge denne proces og specielt UNESCO's rolle heri, dvs. UNESCO's "virkningshistorie", specielt i Danmark, et emne som han finder ikke er særlig godt belyst indtil nu. Den tidsmæssige afgrænsning er 1945-65, men med en nødvendig forhistorie fra ca. 1890. Det er specielt racebegrebet han sætter i centrum for analysen, der præciseres s. 50: "I bogen her foretages en diakron analyse af racebegrebet i perioden 1890-1965 for at vurdere UNESCO's betydning for begrebstransformationen i perioden 1945-65 og for at forstå begrebsanvendelsen efter 1965" (s. 50).

Det fremgår ganske klart at UNESCO arbejder med et politisk formål, og at politikken styrer videnskaben. Det lægger forfatteren ikke skjul på, og det gør ham af og til en smule betænkelig – dog, han kommer over det.

Forfatteren afstår fra at benytte kvantitative metoder, ikke så meget af principielle grunde som af tids- og ressourcemæssige grunde. I stedet koncentrerer han sig om sprogbrugen i danske publikationer og sammenligner med UNESCO-publikationer, men indholdsanalysen er dog heller ikke kvantitativ. Forfatterens metodemæssige afkald gør projektet langt lettere at gennemføre, men måske ikke helt så interessant.

Materialemæssigt er der ikke tale om "et systematisk indsamlet tekstkorpus" (s. 52), hvad forfatteren gerne ville have benyttet, men også må afstå fra. I stedet udvælger han "på frihånd" klassiske værker om racebegrebet, materiale fra dansk grundforskning og forskningsbaseret formidling, skolebøger osv. frem til 1945, det samme fra perioden 1945-65, samt UNESCO's forskellige erklæringer vedr. racebegrebet. Specielt når man vil belyse racebegrebet i den brede befolkning, er der meget materiale der her for det meste udelades: Børnebøger, ugeblade, børnesange, læserbreve, reklamer, film, revyer osv. Men, indrømmet, inddragelse af dette omfattende folkelige materiale ville have krævet mere end man kan forlange af enkelt forsker. Forfatteren trøster sig med at der nok sker en "nedsivning" fra elitepersoner til befolkning. Der er en omfattende litteraturliste og et solidt noteapparat.

Bogens illustrationer er næsten udelukkende fotografier, dvs. ingen diagrammer, tabeller eller tegninger til understøttelse af teksten. Som det ofte er tilfældet med bøger med tilskud, er den trykt på glittet papir med et ikke alt for kontrasterende tryk. Det kræver gode øjne eller gode belysningsforhold.

Efter udførligt at have redegjort for bogens formål, problemafgrænsning og metode beskriver forfatteren situationen før UNESCO, altså 1890-1945, i den videnskabelige verden og i nogen grad i undervisningssystemet. Der er nogle fæle eksempler iblandt, naturligvis. Der er ikke så meget nyt i det. Af og til kommer forfatteren ret nær på at sidestille et biologisk menneskesyn med racisme, hvad biologerne næppe vil sige ham tak for.

Men så kom UNESCO, og den politiske dagsorden blev ændret radikalt. Den videnskabelige verden rettede ind ret hurtigt, overbevist af bevillinger og stillingsbesættelser. Det er egentlig tankevækkende, men måske ikke så overraskende, at politikere og videnskabsfolk der var på barrikaderne mod nazismens styring af videnskaben, ikke havde betænkeligheder når blot formålet var godt. Nedsivningen var lidt længere om at virke.

Tilsyneladende har UNESCO sin del af skylden for den udvanding af racismebegrebet, der har gjort dette begreb næsten meningstomt. Forfatteren præsenterer begrebet ”kulturracisme” uden helt at slå absurditeten af dette begreb fast: Ifølge dette begreb vil enhver universalist, herunder en tilhænger af FN’s menneskerettighedserklæring, jo kunne stemples som racist!

Selv om det naturligvis kan være svært at skelne UNESCO’s indflydelse fra mange andre faktorer, konkluderer forfatteren dog, at organisationen har haft betydning for paradigmeskiftet i Danmark, om ikke i samme omfang og på samme tid overalt (s. 309-11)

Axel Moos

Spansk Borgerkrig

MORTEN MØLLER: ”De glemtes hær – danske frivillige i Den spanske Borgerkrig”. Gyldendal. 416 sider. 300 kr.

Om de danske spaniensfrivillige er så glemt blandt historikere, er jeg ikke klar over, men jeg tror det ikke. Hele emnet er nu blevet ganske aktuelt i dag med frivillige, der er taget til Syrien. I dag er det islamister og dengang fra 1936-39 var det kommunister – eller? Det er det fokus, MM har i sin bog. Hvem var de? Bogen er bygget op i tre hovedafsnit: Rejse, Krig og Hjemkomst.

I forordet ”Helvedes forgård” gør MM på redelig vis helt klart, hvad hans mål er. Han har gennemgået kilder, som aldrig tidligere har været benyttet i dansk forskning, og det fremgår tydeligt i afsnittet om kilderne til sidst i bogen. Dette afsnit er eksemplarisk for historikere med alle de metodiske overvejelser, som MM har arbejdet efter.

I afsnittet arkiver - også russiske - er oversigten over det enorme materiale MM har været igennem. Litteraturlisten rummer alt, og selvfølgelig et meget omfattende og meget fint noteapparat. Til slut et personregister. Bogen er meget velskrevet og klar i mælet, men der er mange lange udredninger af begreber og pointer, som historikeren hurtigt fatter. Så det rejser igen et spørgsmål, som jeg i mine anmeldelser tidligere har luftet. Hvem bliver bøgerne skrevet for? Historikere? Bredt læserpublikum?

Tom Buk-Swientys metode er begyndt at slå igennem hos historieskrivere og også hos MM. Der startes med et brev fra en spaniensfrivillig, som bliver startskuddet, og det er ikke dårligt. Der er fine illustrationer undervejs, men det er stadig meget underligt og gammeldags at samle disse i klumper og ikke bruge dem i sammenhæng og dialog med teksten. Ca. 500 danske frivillige deltog og 125 dør, og MM relaterer det til Danmarks tab i 1864, anden verdenskrig og Afghanistan. De spaniensfrivilliges fortælling er kampen mod fascismen, men som det fremgår af analyserne, har der været mange overvejelser for den enkelte til at deltage. Kilderne får os i kontakt med unge, trætte, frustrerede og fordrukne unge danske mænd.

MM ridser den velkendte situation i Europa op i mellemkrigstiden, hvor alle -ismer bliver brugt. Spanien får sin del, hvor hver fjerde er analfabet og halvdelen af jorden ejes af 1 % af befolkningen ud af en befolkning på 25 millioner, og det ligner noget, som er set før i historien. Men inden for Folkefronten, som kommer til magten i februar 1936, er der mange fraktioner, som er et sandt kludetæppe af alt fra separatister, anarkister, trotskister etc. ja listen er uendelig. Resultatet bliver senere, at det kommer til borgerkrig i borgerkrigen, hvor der gøres op med trotskister, så de forskellige fraktioner i Barcelona bruger kræfter på at bekæmpe hinanden, og Stalin og NKVD er dybt involveret i disse opgør. Det er den scene, de danske frivillige kommer ned til, og det er helt sikkert, at unge mænd i en gennemsnitsalder på 20 har haft svært ved at have et overblik over, hvad det var, de kastede sig ud i.

DKPs fortælling er, at de spaniensfrivillige var stålsatte i kampen mod fascismen, men den fortælling bliver grundigt pillet ned, hvor MM opruller idealerne over for krigens rædsler. MM bruger ud over sin grundige kildeanalyse tre indfaldsveje, som eksempel for læseren: Den norske avis Dagbladets korrespondent Lise Lindbæks beskrivelser, Leo Kari og de tre brødre Harald, Kai og Aage Nielsen. Lise Lindbæks artikler bliver læst i Danmark, da de bliver trykt i Arbejderbladet, Social-Demokraten og Politiken, men hun er ikke neutral, da hun har sin indfaldsvinkel. Ved siden af bruges den frivillige Torben med breve og dagbøger, hvor han skriver, at han kedede sig og skulle opleve noget. Leo Kari, som var 19 år, udarbejdede mange år efter borgerkrigen en liste over deltagere, men mange ville ikke være med i drøftelsen af erfaringer. Harald, Kai og Aage Nielsen, som har været arbejdsløse, cykler til Spanien, og det bliver ikonet på spaniensfrivillige. Da de når frem, bliver de interneret!

Som baggrund beskriver MM naturligvis holdningen fra de europæiske stormagter til borgerkrigen. Tyskland, Italiens og Sovjets direkte engagement, medens det øvrige Europa havde fået nok af krig. USSR's våbenleverancer matchede på intet tidspunkt den indsats Tyskland og Italien lagde for dagen – ikke mindst i form af fly, og det kan ses i de danske spaniensfrivilliges beretninger. "Alle menneskers skræk her i Spanien er fly". Men det tunge bagtæppe er de store, blodige brutale slag under borgerkrigen. I Danmark så socialdemokratiet forståeligt med skepsis på de spaniensfrivillige som en stor kommunistisk forsamling, og tyske frivillige, der før havde opholdstilladelse i Danmark, bliver senere nægtet indrejse i Danmark som radikaliserede. Så der er ikke meget nyt under solen, når vi i dag ser på IS-krigere.

Men hvorfor tog de af sted? De fleste var kommunister, som digteren Gustaf Munch-Petersen, men MM's analyse viser, at de ved siden af var arbejdsløse, kedede sig, havde familiære problemer og kærestesorger. Det ligger lidt langt fra de idealer, som var DKPs fortælling, for mange havde ikke kendskab til Spanien endsige, hvad det hele gik ud på. Det er jo tankevækkende, når vi i dag har alle de medier, vi har, men tiden var naturligvis en anden med aviser som den vigtigste informationskilde.

Nogle familier støtter deres sønner eller mænd, hvor andre efterlyser dem. Paris bliver centrum for organiseringen på trods af regeringens holdning til begivenhederne i Spanien. De frivillige udfylder mange poster, men ca. 60 % (300) af de danske frivillige gør tjeneste som infanterister primært i 11. brigades tyskdominerede Thälmannbataljon, og det giver problemer oven på 1.verdenskrig og Genforeningen. I takt med de store slag, hvor de danske frivillige er med, falder moralen, og mange deserterer. Ved siden af slag og tab kommer lus og tyfus til, og alle disse afledte vilkår af krig kommer bag på de frivillige, hvilket nok skyldes, at de måske ikke har været tilstrækkelig vidende om, hvad der foregik i skyttegravene under 1. verdenskrig.

Undervejs bliver de internationale brigader mere spanske og mindre internationale, og det rimer ikke med Kominterns og DKPs fortælling, for ved siden af er der rapporter om mange skandinavernes desertering, MM opruller mange hårrejsende eksempler, og der er virkeligt mange. Eksempelvis flygter den 27-årige danske blikkenslager Gerhard Schultz, vender hjem til Danmark og skriver en meget kritisk artikel i Nationaltidende. Den vender sig mod den kommunistiske kontrol af de internationale brigader. Kommunisterne havde siden oprettelsen af brigaden proklameret, at de frivillige ville kæmpe til sidste mand. Det kan illustreres i bogens s. 193 med den kendte plakat *No Pasarán*, men plakat og realiteter hænger ikke sammen, og det er set utallige gange i historien.

USSR's engagement køler efterhånden af, og MM beskriver defaitisme og opløsning blandt de frivillige. Således er der også i samtidens litteratur og ismer en diskrepans mellem idé og virkelighed. I det sidste afsnit, hvor hjemkomsten beskrives, er der glimrende uddrag af forskellige aviser som Arbejderbladet, Nationaltidende og Politiken, og aviserne har naturligvis forskellige analyser og opfattelser. MM opsumerer således: *De er alle rejst ud som frivillige soldater, men de vender tilbage til Danmark med vidt forskellige syn på den krig, de har deltaget i*.

Da anmelderen er fra Als, ser jeg at DKP Jørgen Elneff fra Sønderborg flygtede og deserterede, og Hans Mathiasen fra Ulkebøl har ifølge en evaluering "været meget bange". Under besættelsen gik mange spaniensveteraner ind i sabotagegrupper, men andre kæmpede på Østfronten under 2.verdenskrig, så billedet bliver mildest talt broget. De fleste spaniensfrivillige har lidt af de krigstraumer, som også ses i dag, men det er først i nutiden, at militærpsykologer er blevet opmærksomme på den side af krig.

Morten Møllers værk er en meget spændende og eksemplarisk analyse af en fortælling fra DKP som ikke holder vand. På et gymnasium er den velegnet til opgaveskrivning – men under kyndig vejledning.

Christian Bo Bojesen

Kolonihistorie - Vestindien

ASTRID NONBO ANDERSEN & TINE JENSEN SMED (red): ”Slagmark, tidsskrift for idehistorie” nr. 75, forår 2017. Institut for Kultur og Samfund, Århus Universitet.

Som bekendt var 2017 hundredeåret for salget af Dansk Vestindien til USA, hvilket bragte Danmarks status som kolonimagt i troperne til ophør.

Markeringerne har været talrige, både her og på øerne, og begivenheden har affødt et utal af artikler og bøger, blandt hvilke flagskibet naturligt nok er den ny kolonihistorie i fem bind.

Der har selvfølgelig tidligere været skrevet om kolonierne.

Efter 1917 udkom således forskellige arbejder, bl.a. af Kay Larsen og dansk-amerikaneren Waldemar Westergaard, men det egentlige gennembrud må siges at være sket i begyndelsen af 1950’erne med udgivelsen af 8 binds-værket ”Danmarks Tropekolonier” under redaktion af Johannes Brøndsted. Et mere folkeligt gennembrud fulgte imidlertid i slutningen af 1960’erne med Thorkild Hansens fiktionsmæssige slavetriologi. Herefter udkom der forskellige ting, hvoraf mange var detailstudier, bl.a. i form af universitetsspecialer.

Fælles for disse studier er, at de hviler på en dansk synsvinkel og på et danskproduceret kildemateriale.

Meget vand er imidlertid løbet i stranden siden udgivelsen af ”Danmarks Tropekolonier”, og ikke mindst i anledning af hundredeåret for salget af Dansk Vestindien er nye – og meget velkomne! – vinkler på historien dukket op.

Det er således tydeligt, at fokus er forsøgt ”vendt” fra en ren dansk vinkel til også at omfatte historien set fra koloniernes/de koloniseredes synspunkt.

Hovedudgivelsen er som nævnt den nye kolonihistorie, der er ment som en efterfølger/nyere fortolkning/supplement til ”Vore gamle Tropekolonier”, men også en del andre, mindre skrifter har set dagens lys.

Blandt de mindre, men ikke mindst væsentlige, udgivelser i anledning af jubilæet hører således Slagmark nr. 75, hvis tema denne gang er ”*Koloniale aftryk*”. Temanummerets røde tråd er ifølge forordet dels aftrykkene i den fysiske verden, dels i den måde de forstås på.

Udover et spændende redaktionelt forord består temanummeret af otte artikler, der fra forskellige vinkler belyser disse ”koloniale aftryk” med forfattere fra både Danmark og fra øerne.

Blandt de sidstnævnte ses de ikke helt ukendte Arnold Highfield og George F. Tyson, der, skønt af kontinentalamerikansk oprindelse, i op mod et halvt århundrede har boet på øerne og indgående har beskæftiget sig med og fortolket deres historie.

Der er imidlertid her tale om lidt ældre ting, eftersom det ikke er lykkedes at få nyere bidrag fra øerne. Det skyldes måske – ifølge forordet – at opfordringen til at bidrage ikke nåede langt nok ud, måske en alt for nær skæringsdato, måske at ”Slagmark” ikke var attraktivt nok at skrive i.

Det sidste tror jeg nu ikke på. Men hvad forklaringen end måtte være, er nærværende publikation særdeles læseværdig, hvis man interesserer sig for Danmarks koloniale fortid.

Det er ikke her muligt at gå detailleret ind på alle bidrag til ”Slagmark nr. 75”, hvorfor anmeldelsen her vil koncentrere sig om de nyere vinkler, der er blevet mere synlige i forbindelse med hundredeårs jubilæet.

Arnold Highfields artikel, ”*Myter og realiteter i Jomfruøernes historie*”, er oprindeligt et foredrag fra 1996. Her stiller han spørgsmålet, om ”*de gode gamle dage under danskerne*” nu også var så gode endda. Var de fakta eller fiktion? Han besvarer spørgsmålet ved at undersøge nogle rodfæstede myter, bl.a. den, om at danskernes slaveri var mildere og mere humant end andres.

Det vil her føre for langt omkring at komme ind på de enkelte myter, men ikke overraskende når Highfield frem til, at danskerne hverken var værre eller bedre end andre i Caribien, og selv slavehandelsforbuddet af 1792, hvor danskerne ellers roser sig af at være humanitære foregangsmænd, blev ikke, påpeger Highfield, effektivt på grund af en dansk humanisme, men mere på grund af en engelsk, ”*ærkeslavefjendsk*” militær besættelse af øerne i 1807.

Highfield betegner således afviklingen af de sidste rester af den danske slavehandel som ”*lidet ærefuldt*”, og i det hele taget er han yderst kritisk over for den danske ”*for lidt og for sent-politik*” i tiden op til 1848, hvor han anfører, at ”*den danske rolle i emancipationen var ubetydelig, hvis ikke ligefrem gemen*”. Hermed mener han, at emancipationen ikke var noget, de danske myndigheder gav, men noget, som slaverne selv tog.

Danmark solgte, ifølge Highfield, øerne for ”*den dengang enorme sum af 25 mio $ i guld for de underudviklede og oversete dansk-vestindiske øer. Som en sidste krænkelse tog Danmark pengene og så sig ikke tilbage*”.

Det sidste har Highfield ret i, for tilbage på øerne efterlod den danske stat sig bl.a. 26.000 danske statsborgere, der ikke var blevet spurgt om, hvilken nation de ville tilhøre.

Alt blev besluttet i december 1916 hjemme i Danmark ved den første folkeafstemning under grundloven. Resultatet blev som bekendt, at Danmark skilte sig af med øerne og overlod de der værende danske statsborgere til deres egen skæbne, indtil de i 1927 skulle tage endelig stilling til deres nationale tilhørsforhold.

Dette fører Highfield videre i en kritik af, at Jomfruøerne ikke har haft adgang til sit eget kildemateriale, idet både afstand og sprog hindrer.

Mens man på øerne skabte sine egne myter, bl.a. grundet mangel på tilgængeligt dansk kildemateriale, trivedes den danske koloniale mytologi om ”*de gode gamle dage*” fortsat i Danmark til langt op i 1900-tallet godt støttet af, at netop det dansksprogede kildemateriale var/blev placeret i København.

Highfield slog dengang i 1996 til lyd for, at kildematerialet på en eller anden måde burde deles, så øerne fik en chance for at kunne anlægge deres eget perspektiv.

Han mente, at Danmark havde et krav på arkiverne, der "*først og fremmest var bundet op på en økonomisk nødvendighed*", mens øerne havde et ikke mindre tungtvejende etisk og moralsk krav på dem.

Og det er jo netop Highfields samt andres vision, der nu er blevet muliggjort i forbindelse med Rigsarkivets digitalisering og den dermed forbundne tilgængelighed på nettet af de vestindiske arkiver.

Smukt i tråd med Arnold Highfields tanker om myternes forskellighed i Danmark og i Vestindien, finder vi artiklen "*Dansk Vestindiens helte og heltinder*" af Rikke Lie Halberg og Bertha Rex Coley. Den drejer sig om Dansk Vestindiens helte og heltinder.

I fortsættelse af Highfields tanker konstaterer Halberg og Coley indledningsvis, at "*på trods af kanoniseringen af von Scholten i det, man kan kalde det danske perspektiv på historien om Dansk Vestindien, er han ikke videre vigtig i den version, man kan finde på de amerikanske Jomfruøer*".

Denne modsætning er jo problemstillingen i en nøddeskal.

Særligt ses denne modsætning i skildringen af de forskellige oprørsforsøg mod den danske koloniadministration. Det hedder således, at "*fortællinger om modstanden er blevet bevaret både i og uden for arkiverne. I arkiverne dokumenteres modstanden som en gene for det koloniale system og oprørerne beskrives inden for denne forståelsesramme. Men samme fortællinger forstås helt anderledes i afrikansk-caribiske sange og i den mundtlige tradition, der er blevet overleveret fra forældre til børn og fra lærere til elever .... I disse fortællinger beskrives de samme mennesker, som kolonialadministrationen betragtede som en plage – eller endda som skurke – som helte*".

Halberg og Coleys artikel har da også som formål at diskutere, hvorfor Dansk Vestindiens afrikansk-caribiske skurke/helte "*endnu ikke er blevet en fuldt integreret del af det danske narrativ om modstand, abolitionisme og borgerrettigheder*". Som eksempler har de udvalgt General Buddhoe, Queen Mary og David Hamilton Jackson, der alle er almindeligt anerkendte helte på Jomfruøerne.

Endelig har George F. Tyson skrevet den spændende artikel "*Tingene sat på plads – om afrikaneres bidrag til etableringen af byen Christiansted på St. Croix*". Som titlen viser, drejer det sig om grundlæggelsen og opbygningen af Christiansted. Herved fokuserer han på et vestindisk befolkningselement, nemlig håndværksslaverne, som i forskningen ikke har nydt lige så megen opmærksomhed som de sukkerproducerende plantageslaver.

Men ikke desto mindre har disse håndværksslaver haft stor betydning ved opbygningen af kolonierne. Det være sig bl.a. i form af bygninger i byerne, offentlige som private, det være sig i form af sukkermøller og -værker ude på plantagerne, og det være sig i form af statelige privathuse på plantagerne.

Begyndelsen til Christiansted var ellers langsom, bl.a. grundet mangel på byggematerialer og kvalificeret arbejdskraft, Kompagniets anstrengte økonomi, dødelighed blandt Kompagniets ingeniører samt almindelige skænderier om bygningernes placering. Dertil kom, at Kompagniet satsede mere på at få jorden på øen under dyrkning, mens grundlæggelsen af en by var en mere langsigtet investering, der først efter en del år ville give et afkast. Der skete således ikke meget i Christiansted i den første halve snes år efter købet

af øen. Fra 1744 og godt ti år frem var der imidlertid en så stor aktivitet, at Reimert Haagensen ved sin afrejse fra øen i 1752 kunne berette, at det, vi i dag kender som Christiansteds historiske kvarter, var blevet opført. I 1753, på tærsklen til Kronens overtagelse af øerne, rapporterede guvernør Peder Clausen, at byen nu bestod af 168 huse med 1100 indbyggere, hvoraf de 800 var slaver.

Tyson påpeger, at en del dansk og amerikansk forskning udelukkende har fokuseret på den danske indsats bag byens opførelse, mens ingen har skænket håndværksslaverne, der udførte det manuelle arbejde, samt byens sorte befolkningsflertal, der prægede byen økonomisk, socialt og kulturelt, en tanke. I artiklen forsøger han med egne ord, ”*at vise, hvordan afrikanere og efterkommere af afrikanske slavegjorte var hovedmændene bag mange af bygningerne i Christiansted op igennem det 18. århundrede*”, og her indkredser han nogle meget foretagsomme håndværksmestre, der har præget opbygningen af Christiansted og har bidraget til at gøre byen til det, den er i dag.

Ellers indeholder ”Slagmark” nr. 75 følgende artikler:

”*Toldbodens nye dronning – den danske kolonialismes im/materialle aftryk*” af Emilie Paaske Drachmann, ”*Museale formidlinger af fortiden som kolonimagt på danske og britiske museer*” af Vibe Nielsen, ”*Let's put the Background to the Foreground! – nostalgi, turisme og iscenesættelse af dansk kolonial fortid på de tidligere vestindiske øer*” af Pernille Østergaard Hansen. Endelig skriver Nathalia Brichet og Frida Hastrup ”*I kølvandet – levedygtighed og koloniale økologier ved havnen på St. Thomas*”.

Temaet om Dansk Vestindien/Jomfruøerne afsluttes med Astrid Nonbo Andersen og Sine Jensen Smeds ”*Kærligheden og de druknendes land – interview med Tiphanie Yanique*”.

”Slagmark” nr. 75, der er behørigt forsynet med noter og litteraturlister, skulle således byde på noget for enhver smag.

Leif Calundann Larsen

Aarhus

BIRTE ANNETTE HEGNET NØRREGAARD: ”Hvem byggede Aarhus”. Systime 2017. 232 sider, 225 kr.

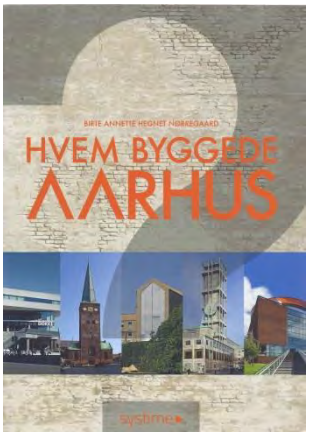

Med Aarhus' udnævnelse til kulturhovedstad er der kommet en række bøger omkring 2017, som hylder Kulturbyen Aarhus, eksempelvis Stadsarkivets "Havnebilleder", "Aarhus i 50erne", "På stuegang i Aarhus", "Made in Aarhus", "En Aarhus-krønike", "200 års kunst i Aarhus", ”Åh Århus” og bøgerne om AGF "I Troed' Vi Var Døde Og Borte" og "Fodbold i blodet - Mennesker og deres klub". ”Hvem byggede Aarhus” er endnu en bog, der istemmer sig hyldestkoret allerede på omslaget og i forordet med verselinjerne ”en hyldest til byens bygmestre og arkitekter” og ”Aarhus er en fantastisk by”. Den langvarige selvfede hyldest kan virke lidt trættende for en udeforstående vendelbo, men fred være med det, hvis andre finder glæde i det.

”Hvem byggede Aarhus” er skrevet af cand.mag. i engelsk/kunsthistorie Birte Annette Hegnet Nørregård og handler om Aarhus’ byudvikling og arkitektur fra vikingetid til i dag. Bogen er inddelt i 6 billedrige kapitler efter perioderne 700-1850, 1845-1910, 1910-1950, 1950-1980, 1980-2005 og 2005-2010. Herefter følger en ganske nyttig tidslinje over de behandlede byggerier; et noget overfladisk kapitel med stilkarakter på en dobbeltside og endelig 6 forslag til byvandringer i Aarhus med kort og beskrivelser af bygningerne.

Bogens hoveddel bestående af de 6 kapitler er fint illustreret med ca. 200 billeder, og som historiker er det svært ikke at trække på smilebåndet, når man genkender enkelte bygninger på ældre billeder; ikke mindst billedet af domkirkens lave tårn kaldet kaffekandelåget fra 1865 får smilet frem.

Første kapitel, som behandler det længste tidsafsnit, skøjter henover perioden, men det er velsagtens naturligt, når der ikke længere er så mange bygninger fra perioden at tage udgangspunkt i. Derimod glimrer det første kapitel med et både moderne som antikt kortmateriale, som giver læseren et godt overblik i den voksende jyske købstad. Desværre bliver de antikke kort udeladt i de efterfølgende kapitler og det bliver op til læseren selv at forestille sig Aarhus i de forskellige perioder.

Bygningerne i bogen får i reglen en kort beskrivelse og derefter et billede af sin facade. Alt for få gange er der billeder af bygningerne indeni eller nærfotos af bemærkelsesværdige deltaljer på bygninger. En mere dybdegående beskrivelse af bygningernes arkitektur er ønskværdigt; ikke mindst hvis man som fremmed skulle besøge kulturhovedstaden og betragte dens arkitektoniske perler.

Mest iøjnefaldende er dog ikke bogens beskrevne bygninger og over 200 billeder, men bogens permanente udeladelse af et kritisk blik på byens arkitektoniske udvikling. Det er svært at finde en kritisk bemærkning om eksempelvis Gellerup-parken, Bispehaven eller Skovgaardsparkens mislykkede arkitektoniske projekter; opblomstringen af uniforme betonklodser med dyre lejligheder for dé få på havnefronten eller andre arkitektoniske/planlægningsmæssige bummerter. I Aalborg har vi masse af disse bummerter, og da Aarhus velsagtens ikke er så velplanlagt som den norditalienske renæssance by Palmanova, må der da også være nogle af dem? Bogens ensidige fokus gør den veloplagt til en udvidet turistbrochure, hvor kun det bedste er fremstillet, men bogen giver næppe læseren en dybere forståelse af Aarhus arkitektur, arkitekter og byplanmæssige udvikling.

Lasse Taagård

"Man ikke for hårdt tør slå sin lid til borgere og bønder"

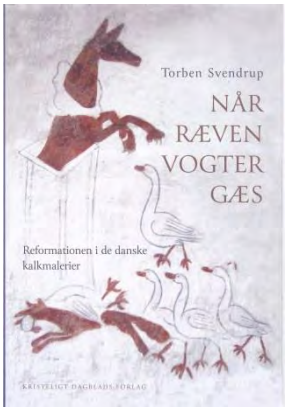

TORBEN SVENDRUP: ”Når ræven vogter gæs. Reformationen i de danske kalkmalerier”. Kristeligt Dagblads Forlag 2017. Illustreret. 352 sider, 300 kr. inkl. moms.

Forfatteren (f. 1953), der er ph.d. og præsenteres som middelalderhistoriker, forfatter og tv-vært, postulerer, at danske kirkers kalkmaleri meget sjældent indgår i kulturhistorisk tolkning af middelalderen og ofte betragtes isoleret ud fra en kunsthistorisk synsvinkel. Han anvender i denne fremstilling af

forudsætningerne for og gennemførelsen af statsreformationen i 1536 kalkmalerierne fra perioden mellem 1450 og 1564 for gennem dem at undersøge bøndernes, befolkningsflertallets, opfattelse af behovet for reformer, samt påvise den ensretning og magtfylde, som spilledes konge og adel i hænde i den efterreformatoriske tid.

I det danske område, Skåne er medregnet, var der før reformationen omkring 2.400-2.500 kirker, hvoraf 1.700 nu er tilbage. Knap 500 har bevaret kalkmalerier, de fleste fra perioden 1450 til 1540. Kalkmalerierne var nok en billedbibel for analfabeter, men vi *"… kan slet ikke gøre os begribeligt, hvor stærkt motiverne må have påvirket beskueren. Især i årets mørke måneder har billeder indvirket stærkt på bøndernes sind. Mørket har givet en følelse af, at der var djævle overalt. Og det har i sig selv skabt fortællinger om uhyggelige væsener. / Kalkmaleriernes fremstillinger har derfor udtrykt en dybere sandhed for bonden end præstens ord"* (s. 19. f.). Forfatteren mener, at den religiøse betydning af dem derfor ikke kan overdrives. Kirkens udsmykning forlenede desuden sognet med prestige, men vigtigere var det, at man gennem den ærede og hyldede Gud. De førreformatoriske kalkmaleriers indhold kunne påvirkes af sognepræsten, kirkeværgerne eller en donator. Forlæg for dem var f.eks. tryksider af *Biblia Pauperum* og de vidt udbredte folkebøger *Lucidarius*, en teologisk dialog mellem lærer og elev, *Sydrak*, en religiøs morallære også i dialogform, og Peder Laales saftige samling af danske og latinske ordsprog. Æsops fabler repræsenterede den klassiske litteratur. Hertil kommer de oftest anonyme maleres, der kendes blot enkelte navne eller værksteder, og bøndernes udfoldelse. Motiver blev hentet i Bibelen og i helgenernes levned. En helt enestående popularitet nød Jomfru Maria, til hvem håbet om frelse knyttedes på dommens dag. Hvor kirkernes malerier i byerne bærer et mere 'teologisk' præg, belyser landsognenes malerier gerne bøndernes dagligdag såvel i hverdag som i fest, undertiden med anvendelse af udtryksformer, som ikke faldt i en senere tids smag. Tidens mennesker troede på Gud og på kirken, men til kirken var det ingen betingelsesløs overgivelse. Kalkmalerierne formidler et budskab om protest mod pavekirken, mod biskoppens politiske og økonomiske magt, mod tienden og mod undertrykkelse i almindelighed. Reformationstidens ubændige vold, som særligt bønderne fik at føle, føjede et nyt motiv til kalkmaleriet, krigsfolkene.

Forudsætningerne for reformationen lå i byernes økonomiske opsving og borgernes alliance med kongen i et nøje samspil med den kommunikationsrevolution, som bogtrykkerkunsten afstedkom, og med en personliggørelse af ansvaret for frelsen, der blev båret frem af stigende frygt for dommen og Helvede. Trosskiftet skete relativt hurtigt, da valget af den nye tro var let for de fleste samfundsgrupper. Bønderne, der udgjorde mere end 80 % af befolkningen, oplevede, ud over at gudstjenesten ændredes og ensrettedes, at unødvendige kirker blev revet ned, og klostre lukkedes eller forsvandt med tiden. Cølibatet ophævedes, det var et folkeligt krav, og tiggermunkene blev mål for befolkningens særlige had og forfølgelse. Kirkens sidealtre blev fjernet, men almindeligvis behandlede man kirkekunsten med nænsomhed. Helgenerne forblev, hvor de var på murene, men uden glorier, og Jomfru Maria blev omfortolket til et symbol på ynde og hengivenhed. Nye motiver var portrætter af Luther og Melanchton, Paulus, evangelisterne og kongen.

Hvordan reagerede bønderne så på dette? Forfatteren siger, at det kan der selvfølgelig ikke gives noget klart svar på, for der er ikke er tale om en ensartet gruppe. Mange har nok haft en fornemmelse af, at tingene ville gå i orden igen, at det kun var en overgang. Bøndernes status ændrede sig ikke med reformationen. Tiender deltes nu mellem sognepræsten, kirkebygningen og kongen, som betalte

superintendenterne, erstatningen for bisperne, og beholdt overskuddet. På mange områder blev livet hårdere for befolkningen, og straffene blev markant skærpede. Bondesamfundenes relative frisind i forhold til kønslivet afløstes af en sidestilling af sex uden for ægteskab med hor, som kunne straffes med døden, mens ægteskabets kønsliv, ganske i modsætning til katolicismens udlægning af Syndefaldet, blev lignet med fælles nydelse og reproduktion. Hekseforfølgelserne holdt deres indtog i Danmark. Den nye kirke betragtede kampen mod trolddom som dens store opgave. Man troede fuldt og fast på, at samfundet var infiltreret af alskens djævelskab, og heksebrændingerne tog fart. De kulminerede under Christian 4., der var en nidkær forsvarer af troen, og i hans regeringstid blev formentlig op mod 1.000 hekse brændt på bålet. Dommen lyder: *"Den lyse middelalder, hvor kirken gav plads til kritiske tanker, er slut. Den nye tid handler om centralisme og kontrol; man bevæger sig med stormskridt mod ortodoksien. Det var endegyldigt slut med frivole kalkmalerier eller blot kalkmalerier, der viste bondens tanker. Nu blev alt lagt ind i den lutheranske manual"* (s. 331).

Fremstillingen er præget af en del gentagelser. Den er vedføjet et noteapparat, lister over anvendt litteratur og primære kilder samt et register. Illustrationerne er forventeligt denne behandlings fundament. De udgør fremstillingens væsentligste dokumentation. Blandt de knap 150 illustrationer er 129 fotografier af kalkmalerier, mens billeder af malerier, arkitektur og enkelte museumseffekter tegner sig for resten. Fotografierne af kalkmalerierne er problematiske, idet alt for mange, omkring 25 %, er mindre gode, nogle er endog uacceptable. Flere af de øvrige fotografier er for små, er uskarpe eller temmelig mørke og affordrer beskueren et vist mål af tillid til den ledsagende indholdsbeskrivelse. Dette er forunderligt, når man tager i betragtning, hvad nutidens bare semiprofessionelle redigeringsprogrammer formår at gøre ved selv halvkiksede fotoer.

Ole Halding

Retten er sat: lovgivning og praksis for sædelighedsforbrydelser i Reformationens første århundrede

MORTEN KJÆR: Guds og øvrigheds straf – centralmagt og sædelighed i Danmark-Norge. Ex Tuto Publishing 2017. 480 sider, 597 kr.

Guds og øvrigheds straf er med få mindre rettelser forfatterens ph.d.-afhandling, der udgives i bogform. Emnet, der afhandles på små 500 sider er følgende: Gennem et grundigt kildestudium at søge at kaste lys over, hvad Reformationen betød for sædelighedsforbrydelser i Danmark-Norge, nærmere hvordan centralmagten regulerede og straffede 'de frivllige seksuelle forhold i Danmark-Norge i perioden 1536–1648.'

Med 'frivillige seksuelle forhold' menes følgende former for seksuelle forhold:

lejermål (samleje mellem to ugifte)
konkubinat (permanent uægteskabeligt samliv)
prostitution (lejermål med prostituerede)
hor (forhold, hvor een af parterne er gift)
polygami (ægteskab mellem mere en én mand og én kvinde)
blodskam (lejermål, hor eller ægteskab mellem nærtbeslægtede)
sodomi (egl. homoseksualitet eller samleje med dyr)

Da forfatteren vil undersøge Reformationens betydning indledes selve undersøgelsen med en 30 siders gennemgang af forholdene før Reformationen. Sammenligningen mellem de to perioder besværliggøres ganske vist af, at denne type forbrydelser før Reformationen blev dømt i kirkeligt regi, medens det efter Reformationen blev flyttet over i den verdslige ret, men forfatteren kan alligevel pege på kontinuerlige og nye tendenser.

Resten af afhandlingen er delt ind efter periode (de enkelte regeringer). Hvert kapitel behandler da lovgivning og praksis samt giver et opsummerende oprids af herskende tendenser i perioden. Praksis-afsnittet er siden delt ind i en række mindre afsnit behandlende de enkelte sædelighedsforbrydelser. Denne systematiske opbygning forhøjer bogens anvendelighed som opslagsbog og befordrer i betydelig grad overblikket, når man læser, og det gør endvidere, at bogen egner sig fortræffeligt for den, der f.eks. vil studere en enkelt forbrydelses historie gennem perioden.

Afhandlingen har tre formål, idet det i forhold til sædelighedsforbrydelserne skal undersøges

1. Hvilken betydning mosaisk ret og frygten Guds fortørnelse havde.
2. I Hvilket omfang Reformationen medførte ændringer.
3. Hvad forholdet mellem lovgivning og praksis var for disse.

Mosaisk ret er den ret, der kan udledes af reglerne i Mosebøgerne, medens Guds fortørnelse henviser til idéen om, at 'Gud vil straffe et land kollektivt for befolkningens synder.' Det sidste er således at forstå som et samlebegreb, der kan være svært at sætte på kort, konkret formål; derfor specificeres det også nærmere afhandlingen igennem, hvad det betyder i de pågældende tilfælde.

Forfatteren når i sin konklusion frem til, at 'mosaisk ret kun havde en begrænset indflydelse på centralmagtens regulering og straf af sædeligheds forbrydelserne,' idet dog 3 Mos 18 og 20 'fik […] afgørende betydning for definitionen og straffen af blodskam.' Samlet viser afhandlingen mindre indflydelse fra mosaisk ret, end hvad 'der ofte er fremhævet i forskningen.' Forståelsen og funktionen af mosaisk ret må således nuanceres.

Til gengæld vises, at Guds fortørnelse har fungeret som et vigtigt strafformål og 'var tæt knyttet til straffens generalpræventive virkning' og det har været noget nyt efter Reformationen. Desuden har dette været med til at give lovgivere friere hænder, også hvad bl.a. angår Kongens ret til benådning, tilladelser og dispensationer.

Det konkluderes endvidere, at omend man efter Reformationen gik bort fra kanonisk ret, så vidner f.eks. definitionerne af sædelighedsforbrydelserne om fortsat arv fra denne ret, selvom ændringer skete, f.eks. ophævelse af cølibatet og indskrænkning af blodskamsforbuddet. Modsat skete der også skærpelser af straffene for forskellige forbrydelser.

Endelig fremhæves det i konklusionen, at der for centralmagten ikke 'var et nødvendigt modsætningsforhold mellem lovgivning og en ofte mildere praksis.'

Fremstillingen er velskrevet og på ingen måde tung. Det er et godt værktøj at have ved hånden i det hele taget, hvis man beskæftiger sig med Reformationstiden, idet den undersøger et område mellem kirkelig-åndeligt og verdsligt. Afhandlingen er den første systematiske undersøgelse af praksis fra centralmagten for hele dobbeltmonarkiet i perioden, og den bygger på en grundig gennemgang af 660 sager fra Kancelliet og 115 domme fra Rettertinget. Dermed bliver den et nødvendigt korrektiv til de datidige love; thi én ting er de konkrete love, en anden hvorledes de gjordes gældende i praksis - og dette sidste får vi et grundigt indblik i for den nævnte periode.

Til sidst i bindet følger en række appendices, der foruden resume og kildelister omfatter: et afsnit om definitionen af blodskam med skematiske oversigter, en skematisk oversigt over ægteskabstilladelse i de forbudte led, samt et tillæg til kapitel 8 (Christian IV 1618–1648), omfattende oversigt over kilderne og statistikker, samt endelig mere generelle statistikker til hele bogen.

Samlet set får vi således et uvurderligt værktøj - i parentes bemærket i et meget nydeligt udstyr - der kan hjælpe historikeren ind i en ellers svært tilgængelig verden. Bogens sprog og systematiske opbygning befordrer i højeste grad denne anvendelighed. Bogen kan i højeste grad anbefales enhver, der på nogen måde arbejder med Reformationens kulturhistorie i bred forstand!

Johnny Lindholm

Dansksindet menneske og politiker under tysk ledelse

KLAUS TOLSTRUP PETERSEN: *"*Gustav Johannsen – og moderniseringen af danskheden i Sønderjylland*",* Syddansk Universitetsforlag 2017, 236 sider, 275 kr.

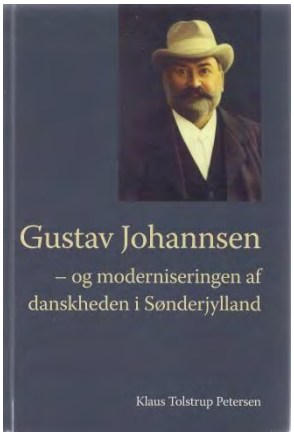

I de senere år har der i medierne været en del fokus på krigen i 1864 og betydningen for den danske selvopfattelse. Mange forskellige holdninger er blevet frembragt, men ikke mange om konsekvenserne for den efterladte dansksindede befolkning, som pludselig var underlagt det tyske kejserdømme. Det er i denne sammenhæng Klaus Tolstrup Petersens bog er interessant. I den generelle historieundervisning bliver dette emne ofte hurtigt overset, men denne bog giver mulighed for at få et indblik i livet for dansksindede under tyske herredømme og kampen for en tilbagevenden til det danske rige.

Bogen giver et nærmere indblik i tilværelsen for en af de fremtrædende repræsentanter for den dansksindede befolkningsgruppe i Slesvig. Bogens centrale spørgsmål er ifølge forfatteren, hvorvidt Gustav Johannsen var en konservativ og reaktionær politiker, som mistede sin betydning i 1890'erne, eller var han i stand til at tage tidens nye ideer og strømninger til sig og bidrage til fornyelse af danskheden i Sønderjylland? Det er et spændende stykke arbejde, som bogen repræsenterer, da Gustav Johannsens virke ikke er rigt undersøgt tidligere.

Det er Gustav Johannsens politiske virke som er centrum i bogen, men hans liv og virke giver samtidig også et indblik i den dansksindede befolknings problemer og konflikter under det tyske herredømme. Læseren præsenteres for de vigtigste politiske personligheder i kampen for Sønderjyllands tilbagevenden til det danske rige og hvordan de strides intern om fremgangsmåden i forhold til de tyske magthavere. Der var tale om to tilgange til problematikken hhv. protestpolitikken og forhandlingspolitikken. Gustav Johannsen var forhandlingspolitikkens fortaler og bedrev sit politiske håndværk i den tyske rigsdag og landdag i hhv. 18 og 12 år.

Kampen for Sønderjyllands tilbagevenden til Danmark var, som bogen anfører, ikke kun politisk, men også en sproglig og kulturel kamp for den dansksindede befolkning. Denne del af kampen bliver også behandlet igennem Gustav Johannsens udenomsparlamentariske arbejde, som forfatteren rammende beskriver som værende essentielt for at give et samlet billede af Gustav Johannsen. Oprettelsen af Sprogforeningen skete på initiativ af bl.a. Gustav Johannsen for at sikre at dansk sprog og kultur ikke skulle forsvinde i Sønderjylland fordi der skete en stadig større germanisering af skolerne i Slesvig. Dette er i bogen ét af eksemplerne på hvordan Gustav Johannsen tog flere initiativer i forhold til at støtte den sønderjyske sag udover sit politiske virke i Rigs- og Landdag.

Bogen er ikke umiddelbart målrettet til klassisk undervisning, men da den er opdelt i fornuftige kapitler og indeholder et fint billedmateriale, gør det den meget brugbar i forhold til opgaveskrivning og hurtig informationssøgning. Det er af denne grund uden tvivl en bog, som ville kunne gavne elever og studerende der skriver opgaver indenfor sønderjysk historie i denne tidsperiode, da det er forholdsvis nemt at få overblik med hensyn til både tid og temaer. Derudover er der god angivelse af kilder, noter og personer i bogen.

Mark Hjorth Karlsen

Intense krigserindringer

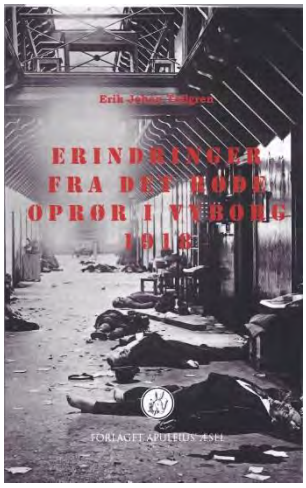

ERIK JOHAN TALLGREN: ”Erindringer fra det røde oprør i Vyborg 1918”. Nedskrevet af Erik Johan Tallgren i Helsinki, august 1931. Oversat fra svensk af Viveca Tallgren. Forlaget Apuleius´ Æsel 2017. 84 sider, illustreret, 140 kr

Bogen er udgivet i anledning af 100-året for Finlands selvstændighed. Som bekendt erklærede Finland sig selvstændigt i den kaotiske tid efter den russiske revolution 1917, og der udbrød borgerkrig 1918 mellem de røde og de hvide i Finland. Bogens forfatter var 15 år i 1918, og i 1931 nedskrev han sine erindringer om borgerkrigen som han oplevede den.

Familien boede i Vyborg på det karelske næs, hvor faderen var jernbaneingeniør, og familien hørte således til det bedre borgerskab i byen. Teksten suppleres med uddrag af moderens breve til familiemedlemmer, der boede i Stockholm. De røde tog magten i Vyborg og styrede byen med hård hånd. Eriks far blev arresteret. Erindringerne handler om de tre måneder der gik indtil de hvide erobrede Vyborg. Eriks far blev myrdet af de røde inden de trak sig ud af byen.

Teksten er vel ikke skrevet med henblik på offentliggørelse. Erik Johan Tallgren var ikke professionel forfatter. Det er tydeligt at han skriver om oplevelser der har brændt sig fast i hans erindring, måske en slags terapi. Teksten er ikke følelsesfuld, men den har en sjælden intensitet. Forfatteren er klart på den hvide side, og han skriver meget om den røde terror, der jo kostede hans far livet. Men han skriver også om den hvide sides terror. Teksten slutter med nogle tanker om den ondskab der blev fremkaldt af borgerkrigen.

Jørgen Krøigård

NSDAP i Danmark

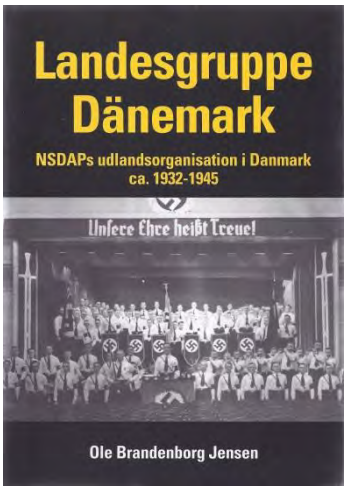

OLE BRANDENBORG JENSEN: LANDESGRUPPE DÄNEMARK – NSDAPs udlandsorganisation i Danmark ca. 1932-1945”. Syddansk Universitetsforlag, 2017, 536 sider, 318 kr.

Hvilke aktiviteter udfoldede *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterparteis Auslandsorganisation*

(NSDAP-AO) i Danmark i perioden 1932 til 1945? Hvordan var NSDAP-AO ledet og hvad var omfanget af det tyske nazistpartis hvervning i Danmark? Hvem meldte sig ind i partiet og hvordan var sammenhængen med de andre tyske organisationer under besættelsen? Disse spørgsmål er udgangspunktet for Ole Brandenborg Jensens bog, der dermed tager fat i et så godt som helt uopdyrket område af den ellers overvældende forskning i besættelsestidens mange facetter.

Der befandt sig en hel del tyskere i Danmark i begyndelsen af 1930erne. Omkring 6.-7.000 tyske statsborgere – rigsborgere - boede i Danmark mens op imod 40.000 folketyskere befandt sig i Sønderjylland som danske statsborgere efter ændringen af grænsen i 1920. For NSDAP-AO var det alene rigstyskerne, der kunne blive medlemmer, men grupper flød i nogen grad sammen i sidste del af perioden. Fra omkring 1932 sker der en målrettet indsats for at aktivere dette netværk af tyske rigsborgere rundt omkring i verden og således også i Danmark der senere får status af egentlig Landesgruppe, dvs. en slags partiafdeling. Bogen er opbygget i en række kapitler, der behandler denne indsats fra forskellige vinkler og med forskelligt fokus. Det er eksempelvis med fokus på den overordnede organisering, ledelse og hvervning, eller specifikke organisationer og initiativer (f.eks. Hitler Jugend, Deutsche Jungenschaft og ikke mindst det tyske handelskammer) samt bestemte miljøer, især omkring den tyske skole og kirke i København. Dertil kommer et ambitiøst indblik i en række familiers historie i relation til bogens fokus og der tegnes en sociologisk profil af de tyske partimedlemmer i Danmark.

Bogen dokumenterer hvordan den nationalsocialistiske bevægelse satte sig på de tyske aktiviteter i Danmark på en lang række niveauer, alt fra at påvirke samhandlen mellem landende til at "rense ud" blandt de jødiske elever på Sankt Petri Skole i København, der bliver en lille flig af Holocaust midt i København. Udviklingen gik fra at der typisk var omkring 20 jødiske elever på skolen til at de er helt væk fra navnelisterne i 1940. Således var brødrene Adolf og Karl Max Ahronheim først flygtet fra Tyskland med deres familie i 1933, og i 1935 blandt de jødiske elever der forlod skolen igen efter hvad man må formode var systematisk mobning. Familien rejste derfor videre til Amsterdam, hvorfra de senere blev deporteret og myrdet i KZ-lejr af deres landsmænd. Skolen er et interessant omdrejningspunkt – det ses tydeligt at den nationalsocialistiske ideologi i den grad sætter sig på skolen, hvor eleverne har mulighed for at aflægge tyske eksamener, der giver dem afgang til at gå på gymnasiet i Tyskland. Her bliver medlemskab af Hitler Jugend en forudsætning og i mangel af evner for gymnastik og fysisk udfoldelse en alvorlig hæmsko trods gode boglige evner. Samtidig ses det at langt det meste af den tidlige historie domineres af ganske få ildsjæle, der driver udviklingen med hvervning til partiet frem. Fra 1940 ændrer dette sig naturligvis og især i takt med at Heinrich Himmlers SS-organisation overtager mere og mere med henblik på at fremme rekrutteringen til fronten.

Det er en særdeles grundig behandling af emnet som præsenteres i denne bog og der er med det snævre fokus ingen tvivl om at den er henvendt til feinschmeckerne. Omfanget skal man dog ikke umiddelbart lade sig skræmme af, selve hovedteksten fylder kun lidt over halvdelen af bogen, resten er udførlige bilag af forskellig art. Dertil er der ikke færre end 37 tabeller af forskelligt omfang undervejs. Bogen tilblivelse skildres grundigt i bogen, hvor det store kildemateriale fra især Berlin Document Center fremhæves og der sendes også lidt spydige bemærkninger til det hjemlige forskningsmiljø, der jo altså ikke har behandlet emnet tidligere. Det er altid rart at se en historiker positionere sig med åben pande, men man må rimeligvist nok sige at denne historie trods alt ikke hører til de mest centrale i perioden. Dermed ikke sagt, at den ikke er interessant og relevant, slet ikke, men der er måske mange naturlige årsager til at den først nu kommer for dagen.

I forhold til undervisningsbrug er bogen naturligvis alt for deltaljeret, målgruppen er som nævnt den velbevandrede læser, men dele af den kan sagtens bruges som f.eks. eksamensbilag som for eksempel tabellen over medlemskab af Hitler Jugend 1933-1939. I 1933 var 31 % af samtlige 10-18-årige tyskere medlem, i 1939 var dette tal vokset til hele 91 %! Bogen om Landesgruppe Dänemark har inden og efter sin

udgivelse været genstand for en del debat i Berlingske Tidende, hvor behandlingen af de jødiske elever på Sankt Petri Skole var i fokus – den debat er oplagt til et arbejde om historiebrug i undervisningen.

Jakob Sørensen

Nazisme og videnskab i DK

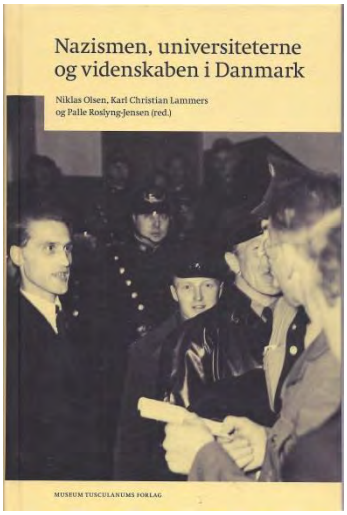

NIKLAS OLSEN, KARL CHRISTIAN LAMMERS OG PALLE ROSLYNG-JENSEN (red.): ”Nazismen, universiteterne og videnskaben i Danmark”. Museum Tusculanums Forlag 2017. 358 sider, 348 kr.

Artikelsamlingen, der bygger på et symposium på Københavns Universitet i 2011 om “Nazismen, universiteterne og videnskaben..” består af 11 bidrag - hovedsagelig med fokus på forholdene i Danmark.

Redaktørerne indleder med en oversigt over hovedproblematikken med referencer til de enkelte artikler.

Christoph Cornelissens artikel, “*Videnskabsfolk og akademikere…*”, kan ses som samlingens hovedartikel. Den handler om forskere og akademikere i Det Tredje Rige og de forskellige opgør, der har været med den rolle, som de indgik i under det nazistiske styre. Der har været en tendens til at renvaske akademikernes deltagelse i rigets forskning. Den forestilling bliver nedbrudt af den nyere forskning. Det er skræmmende at læse, at det for mange af tidens videnskabsfolk var en gunstig lejlighed til at få adgang til de autoritære elementer, riget indebar, og den forskningsfrihed, der paradoksalt opstår, når moral og etik fjernes.

“-mange af dem bød en ny situation velkommen, der tillod dem at nytænke problemer helt uden at være hæmmede af moralske standarder” s. 49.

I artiklen påvises det, at der ikke er en modsætning mellem nazisme og modernitet.

Artiklen slutter med at gøre opmærksom på, at denne sammenhæng mellem videnskab og etik også er en udfordring i dag.

“I denne forbindelse ligger en af de foruroligende faktorer i det sagsforhold, at der selv i dag er mange videnskabsfolk og akademikere fra forskellige områder, der tenderer mod at følge deres egen forskningsagendas indre logik fremfor at tage hensyn til overordnede moralske standarder” s. 55.

De næste 10 artikler giver et bredt indtryk af danske universiteter og danske forskeres forhold til nazismen både før og under krigen.

I artiklen om tyskfaget overrasker det, at faget i så ringe grad blev direkte påvirket af udviklingen i Tyskland. Lammers viser i sin artikel, at det er svært direkte at påvise afstandtagen til den tyske nazisme og specielt dens forfølgelse af forfattere og jødiske kulturpersonligheder, men omvendt er det også svært at påvise en direkte sympati for nazismen.

Det er derimod ikke svært for Niklas Olsen i hans beskrivelse af danske historikere at vise, hvordan stort set hele den historiske verden trods andre indre modsætninger tog skarpt afstand fra nazismen, så flere af de

fremtrædende historikere måtte flygte til Sverige. Særligt fremhæves historikeren Aage Friis og hans kamp mod nazismen.

Situationen for de danske teologer var en helt anden. Med deres tætte forbindelser til den lutherske kirke i Tyskland blev det svært for dem ikke at tage stilling. Men selvom der er stor uenighed blandt teologerne om forholdet til samarbejdspolitikken, især udtrykt ved modsætningen mellem Hal Koch og Løgstrup, er der stort set enighed blandt teologerne om at vende sig mod nazismen, også for de teologer, der som Kaj Munk flirtede med antidemokratiske modeller.

Finn Aaserud beskriver i sin artikel om Niels Bohrs forhold til nazismen og specielt hans forhold til de tyske videnskabsmænd, som han især før krigen havde så tæt et samarbejde med. Vurderingen af Niels Bohrs afstandtagen fra nazismen er klar:

"Niels Bohrs reaktion på udfordringen fra nazismen var stærk, utvetydig og mangesidig" s. 209

Også hos de danske matematikere med Niels Bohrs bror Harald som frontfigur er der stor international solidaritet over for de tyske emigranter.

Lene Koch beskriver dansk eugenik og den praksis, der var i Danmark. Når det gælder sterilisation af åndssvage er Danmark tidligere ude med lovgivning end Tyskland, og det kan hævdes, at vi her i landet med loven i 1934 var mere vidtgående end den samtidige tyske lovgivning. Generelt er forskningen præget af arveteoretiske problemer, men dansk forskning bevæger sig ikke på dette område ud i egentlig raceteoretisk lovgivning, og der er ikke tegn på direkte påvirkning af nazistiske teorier.

Lidt overraskende er det, at det i slutningen af krigen lykkedes danske forskere at udvikle penicillin, så det kunne komme i begrænset handel i maj 1945. Det lykkedes ikke tyske forskere at udvikle penicillin under krigen, og den danske forskning gik tilsyneladende upåagtet hen for den tyske besættelsesmagt.

5 % af de tyske forhistoriske arkæologer meldte sig på et eller andet tidspunkt ind i NSDAP! Den store interesse for forhistorisk arkæologi, som specielt SS-organisationen Ahnenerbe stod for, kunne forventes at få stor indflydelse på den forhistoriske arkæologi i Danmark, da nazistiske arkæologer klart så det nordiske som en forlængelse af det germanske.

Ikke desto mindre lykkedes det stort set danske arkæologer med få undtagelser at styre uden om nazistisk påvirkning. Overraskende er det så, at samarbejdet med tyske arkæologer, der havde været ret så involverede med SS og Ahnenerbe, blev genoptaget relativt hurtigt efter krigen. Forfatteren tillægger det de danske arkæologers manglende kendskab til de tyske arkæologers reelle engagement i Ahnenerbe!

Danske studenters forhold til nazismen generelt og musiksamarbejde i Nordische Gesellschaft behandles også. Det gælder på disse områder, som på de fleste andre, at danske videnskabsmænd stort set ikke for alvor lod sig påvirke af nazismen som ideologi, men der har været forskellige reaktionsmønstre over for de nazistiske strømninger sydfra. Bogen bliver således en god dokumentation for, at kun meget få tog ideologien og ikke mindst dens racemæssige sider til sig.

Johannes Lebech

Folkets terrorkorps?

FRANK MACDONOUGH:"Gestapo. Myter og sandheder om Hitlers hemmelige politi". Turbine 2017. 354 sider. Karton. Illustreret 300 kr.

Ordet Gestapo – det hemmelige statspoliti – har i mange år været forbundet med noget ondt og med rette. Men var de nu så slemme? Det er myten og virkeligheden, som er temaet i professor Macdonoughs gestapobog, og stoler man på hans udvalg af kilderne, står hans tese om de få, som styrede de mange, til troende. Sagt på en anden måde: De relativt få gestapofolk kunne kun kontrollere den tyske befolkning, hvis befolkningen aktivt sluttede op og angav og hjalp med i kampen mod statens indre fjender. Forfatteren synes at have beviserne i orden, idet det anføres, at der ikke på noget tidspunkt var ansat over 16.000 gestapofolk i hele Tyskland. I Düsseldorf var der 1937 i alt 126 gestapobetjente til at holde styr på de indre fjender i en befolkning på 500.000 indbyggere, og Köln havde 1942 i alt 169 gestapofolk til at klare 750.000 mennesker.

Den nazistiske stat havde mange strenge at spille på i sikringen af diktaturet og gennemførelsen af Hitler og andre nazisters politiske idéer. Gestapo skulle bekæmpe indre politiske fjender og arbejdede undertiden sammen med partiets sikkerhedstjeneste SD, som skulle bekæmpe fjender indenfor egne rækker, og de to organisationer blev fusioneret ved udbruddet af krigen i 1939. Gestapofolkene var statstjenestemænd med "traditionelle ansættelsesforhold" og i begyndelsen udenfor SS, medens SD-folkene som partiansatte og dermed idealister var "privatansatte" med dårligere løn og pensionsforhold end førstnævnte kolleger. Som i alle andre samfund var der også traditionelle kriminelle, som det nazistiske ordenspoliti tog sig af. Juridisk havde man det traditionelle retssystem, men det var suppleret med et særligt nazistisk tillæg, de såkaldte folkedomstole, hvis retsgrundlag og domme var " Folket og Førerens vilje". Man kunne således i praksis dømmes for hvad som helst, og havnede man først i KZ, var man uden juridisk kontrol.

De såkaldt borgerlige rettigheder var ikke overraskende sat ud af kraft i diktaturstaten. Den såkaldte Beskyttelsesarrest (Schutzhaft) var med 1933-loven udgangspunktet for det daglige arbejde i de enkelte gestapoafdelinger, og bogen tegner et interessant billede af Gestapos personale. Hovedparten af lederne var unge og med en studentereksamen, medens de almindelige folk som oftest havde en tidligere karriere indenfor kriminalpolitiet. Afgørelserne om beskyttelsesarrest og eventuel indsættelse i KZ eller en domsafgørelse blev foreslået af den gestapomand, som havde sagen, men det var afdelingslederne, som traf den endelige afgørelse, hvis ikke der blev hentet råd fra oven eller der kom direkte ordrer herfra. Flere sager kunne man sende over til kriminalpolitiet med det uskarpe skel mellem, hvad der var forbrydelser mod folkefælleskabet eller ej. Terroren var sat i system.

Medens Gestapo i de første år "bekæmpede" kommunister, socialdemokrater, Jehovas vidner m.v., var det problemerne med de millioner af fremmedarbejdere, som bragtes til Riget efter 1939, som optog gestaposystemet. De fremmedes disciplin, arbejdsindsats og seksuelle relationer med tyskere blev reelt Gestapos hovedbeskæftigelse under hele krigsperioden, men man havde også tid til at få jøderne deporteret, fange homoseksuelle og sigøjnere og bekæmpe de asociale. Bogen viser klart, at i de undersøgte områder var angiveriet udgangspunktet for gestapoarbejdet. De fleste sager hørte ind under

privatlivet: Misundelse, jalousi, had osv. var udgangspunktet for angiveri, hvor angiveren ville få det til at se ud som om, at der skete noget statsfjendtligt for på den måde at komme af med en rival eller lignende. Hovedparten af angiverne var mænd, og de såkaldt lavere klasser var stærkt overrepræsenterede. Kvinderne angav især ægtemænd, slægtninge og naboer. Overraskende mange af angiverisagerne endte med henlæggelse, og i det hele taget kunne man godt få det indtryk, at store dele af befolkningen så Gestapo som en hård, men retfærdig hjælper til at lede vildfarne på rette vej.

Macdonough´s bog beskæftiger sig ikke med Gestapos virke i de besatte lande, og det er måske forklaringen på det billede vi har af Gestapo som et vold- og terrorkorps af særlig ond karakter, som ikke så let passer ind i konklusionen på de talrige ”cases”, han anfører i sin bog. Sammenligner vi Gestapo med ”kollegerne” fra Stasi og KGB, er det et faktum, at antallet af ansatte i forhold til befolkningen var suverænt størst i DDR, noget mindre i KGB og endog meget lavere i Hitlers Tyskland. For mig tager forklaringen afsæt i styrets popularitet i befolkningen. Kan man ikke lide denne model, kan man påpege, at Gestapo kun var en lille del af det nazistiske terrorsystem, og nazismen derfor var ligeså så voldelig som de andre nære diktaturer, og da vi stadig mangler detailforskning om Stasis daglige arbejde og ditto for KGB, kan det tænkes, at Frank Macdonoughs arbejde nok er korrekt og myten ikke er hele sandheden, men det overordnede billede, som gestapobogen her ikke tager stilling til er alligevel, at det nazistiske Tyskland var et blodigt terrorsamfund og centralt i voldsudøvelsen var Det hemmelige Statspoliti Gestapo.

Efter krigen blev Gestapo som organisation dømt kriminel. Ugerningerne udenfor Tysklands grænser talte et tydeligt sprog. For mig er det påfaldende, at de højtstående gestapomænd, som citeres for udsagn om det mere pæne gestapo, alle er mænd, som sluttede deres karriere af i Danmark med den Rigsbefuldmægtige Werner Best, som den mest kendte. Før de kom til Danmark i 1943 havde de alle blod på hænderne fra et tidligere virke i besatte områder, og flere lande ville hellere end gerne ”have dem tilbage” i årene efter befrielsen. Hos os overvintrede de, og som store dele af korpset vendte de tilbage til en almindelig borgerlig tilværelse i både Øst- og Vesttyskland. Begge steder var der brug for veluddannede folk i genopbygningen og den kolde krigs kamp.

Jeg køber gerne bogens tese om et moderat Gestapo i førkrigens Tyskland. Det er bogens fortjeneste. Jeg må så selv danne mig et billede af det onde Gestapo i de besatte lande inklusive andelen i holocaust. Måske følger Macdonough op herpå med en ligeledes faktamættet bog baseret på detailstudier. Det vil jeg glæde mig til og indtil videre anbefale Gestapo: Myter og sandheder om Hitlers hemmelige politi.

Klavs Verholt

Flugthistorier fra DDR-tiden

JESPER CLEMMENSEN: ”Skyggemand - flugthjælper i den kolde krigs Berlin”. Gyldendal. 2017. 365 sider.

Hvem husker den tyske demokratiske republik (DDR)? Man skal nok have været født før 1980 for at have en personlig erindring om det land, der var etableret som en konsekvens af nazismens verdenskrig og den efterfølgende kolde krigs stormagtsrivalisering. DDR var en af de såkaldte ”Folkedemokratiske stater”, styret af forskellige udgaver af sovjet-kommunistiske partier. Det var stærkt magtcentralistiske samfundsmodeller med ledelser, der sjældent eller aldrig levede op til kommunismens ideologiske idealer. Levevilkårene i de lande syntes ikke så attraktive som dem i de vestlige lande, hvorfor en betragtelig del af befolkningerne gerne ville emigrere til lande som navnlig Vesttyskland men også Danmark. Da udrejse normalt var forbudt i de folkedemokratiske stater, tog nogle borgere chancen og forsøgte at flygte på forskellig vis. I vesten fandtes mere eller mindre idealistiske flugthjælpere, der tilbød bl.a. DDR-borgere at komme til vesten mod en større eller mindre pengesum.

Forfatter og journalist Jesper Clemmensen har specialiseret sig i den danske del af historien om flugten fra DDR. I nærværende bog har han først og fremmest bygget fortællingen op omkring interviews med den tidligere flugthjælper Dietrich Rohrbeck. Dietrich Rohrbeck blev født 30.3.1936 og lever endnu. Hans familiehistorie følger på tragisk vis Tysklands historie. Han voksede op under verdenskrigen, der gjorde ham faderløs. Han oplevede sin tidlige ungdom i DDR og flygtede til vesten, hvor han blev dansk gift, og hvor han som ung mand hjalp sin egen familie og andre DDR-borgere til vesten i perioden omkring Berlinmurens etablering og frem til 1964. Den afgørende grund til, at Dietrich Rohrbeck stoppede sin flugthjælper organisation var dels pga. tragiske udfald af nogle mislykkede flugtforsøg, og dels som en konsekvens af stemningsskreddet i forhold til flugthjælperne. Baggrunden herfor var Vest-Berlins daværende borgmester Willy Brandts forsøg på at komme i dialog med DDR. Brandts strategi gik ud på at lette mulighederne for østtyskerne, så de kunne komme på dagsbesøg i Vestberlin. Flugthjælpernes aktiviteter kom på tværs af disse bestræbelser, og de meningsførende blade og politikere fremhævede profitmotivet hos mange af flugthjælperne, så de pludselig mere fremstod som vore dages menneskesmuglere.

Der er mange tæsk til den stendøde krikke ved navn DDR. Det kan godt virke lidt billigt. I stedet for de evindelige, spydige og ironiske bemærkninger om DDR-systemets umenneskelighed og Walter Ulbrichts mf ondskab, savner man (som historiker) en mere nuanceret og indgående beskrivelse af DDR-samfundet og regimets hovedpersoner. De fleste fremstillinger af for eksempel nazismens Tyskland undlader hadske og harske udfald mod systemet. Det gør ikke forfatterne til nazister, og det påvirker heller ikke deres læsere til at orientere sig mod en sindssyg politisk retning. Derfor kan man godt undre sig lidt over, at der åbenbart stadig er behov for og publikum til sarkastiske udfald mod DDR-regimet og for at tegne det skarpt optrukne sort/hvide billede af DDR. Var der måske nogle af DDR-grænsevagterne, der tog lidt lettere på deres opgaver, og det derfor lykkedes at smugle så mange mennesker over til vesten, som man faktisk skete? Det var da værd at undersøge.

Bogen er skrevet som en fortælling om nogle af de mange flugthistorier, som Clemmensen har fået fortalt af Rohrbeck, og som han har forsøgt at undersøge nærmere via kilder fra STASI-arkivet, informationer i aviser, rapporter mv. Når en flugt blev forhindret, blev der afholdt forhør og sagen kom for domstolene. På den måde ligger der et righoldigt kildemateriale til grund for bogen. Bogen indeholder mange enkeltstående flugthistorier. De ligner meget hinanden: En nærmere bestemt person skal smugles over grænsen. Der gøres visse forberedende foranstaltninger. Nerverne er på højkant. Bilen kører ind i vest, og det hele er overstået. Historierne er som regel formidlet i en dramatiseret indpakning, der har til formål at underholde læseren. ”Dramatisk nutid” er nabo til ”klichéen”, og ind i mellem er de to på besøg hos hinanden for at drikke kaffe og beskrive personer, stemninger og dramatiske øjeblikke. Hvis man er fan af den fortællestil, vil man være begejstret over ”Skyggemanden” og skal selvfølgelig derfor også læse den.

Jørgen Lassen

I spionernes verden

JENS HØVSGAARD: ”Spionerne der kom ind med varmen”. Gyldendal 2017. 216 sider, 300 kr.

Siden Østblokkens sammenbrud og Sovjetunionens fald er der ændret mangt og meget på magtforholdene i Europa. Hvis vi skal tro på Jens Høvsgaards fremstilling er en af de helt store ændringer, at spioner og hemmelige agenter er kommet til ære og værdighed og ikke mindst penge i Putins Rusland.

Undertitlen til bogen: ” Historien om en gasledning på bunden af Østersøen, og om hvordan Putin og tidligere agenter fra KGB og Stasi bestak og afpressede politikere helt op på statsministerniveau i Sverige, Finland, Tyskland og Danmark” skal således tages ganske alvorlig, og bogen er en gennemgang af, hvorledes Putin via det russiske gasselskab Gazprom påvirkede de vestlige beslutningstagere i 2009 til at godkende en gasledning, som selskabet Nord Stream skulle trække i Østersøen.

I prologen sættes scenen med en sammenkomst i november 2010 mellem den tidligere tyske forbundskansler Gerhard Schröder og Putin, der på dette tidspunkt var Ruslands ministerpræsident. Sammenkomsten fandt sted på en restaurant i et af Berlins forlystelseskvarterer og var angiveligt en fejring af successen med at få godkendt gasledningen i Nordsøen.

De efterfølgende kapitler har overskrifter som fint viser bogens grundtone. Første kapitel hedder: Sorte penge og hemmelige agenter. Her vises, at Putins fortid som KGB- agent gav ham et netværk af spioner og stasiagenter, og det var dette netværk, Putin brugte til at bane sig vej til magten i Rusland. Dernæst følger: Den tjetjenske skuespiller, hvor det russiske magtspil i Tjetjenien beskrives, herunder betydningen for forholdet til Danmark efter afholdelsen af Den Tjetjenske Verdenskongres i København i 2002. 3.kapitel bærer overskriften: Et forhold på gravens rand. Her får vi gennemgået flytningen af Dagmar fra Roskilde Domkirke til genbegravelse i Sankt Petersborg i september 2006. Denne genbegravelse var en del af et

storpolitisk spil, hvor danske og russiske interesser på hver sin måde udnyttede den gamle zarina. Dernæst følger en del royalt stof, hvor der afsluttes med en gennemgang af navngivne personers omgang med det nuværende danske kongehus. Man kan ikke være i tvivl om, at Jens Høvsgaard på ingen måde har noget pænt at sige om erhvervsmanden Fritz Schur. I Statsministre til salg kan vi læse at finske, svenske og danske ministre på hver deres måde var i lommen på Putin. Især den svenske tidligere socialdemokratiske statsminister Göran Persson har været til falds for russiske penge. Femte kapitel med overskriften: Øl og en båd med bananer er en beskrivelse af Lars Løkke Rasmussens omgang med Putin, samt en tydeliggørelse af at de danske energimyndigheder ikke vægtede miljøhensyn, da der gives tilladelse til gasledningen. Kapitel 6 med overskriften: En helt (u)almindelig virksomhed genfortæller allerede kendt historie om Putins vej til magten. Nyt for mig er sammenkædningen af rygterne om Helle Thorning-Schmidts skattesag og hendes mands seksuelle orientering i forbindelse med det danske Folketingsvalg i 2011 og Putins ønske om genvalg til Lars Løkke Rasmussen. Jeg mener at kunne huske, at rygterne om homoseksualitet først kom efter Folketingsvalget?

I Epilogen: Løgn, lukkethed og lækkede papirer, søges bogens budskab om svindel og bestikkelse på mange niveauer i gassagen dokumenteret med manglende svar fra de implicerede parter. Som eksempler vises fremsendt mailmateriale fra Udenrigsministeriet, hvor alt indhold er overstreget grundet hensyn til fremmede magter.

Det er en let læst bog forstået på den måde, at Jens Høvsgaard med snilde får alt til at passe ind i en tydelig fortælling, hvor de kloge narrer de mindre kloge. Som historielærer har jeg svært ved at tro, at det kan være så simpelt. Desuden virker bogens sidespring ud i Dagmars liv og betaling af champagne til de kongelige fester ikke særlig fagligt relevante, men som spændingsmarkører der pirrer læserens nysgerrighed.

Bogen forekommer ikke umiddelbart anvendelig i historiefaget i gymnasiet, medmindre man bevidst vælger at anvende eksempler fra bogen, hvor det historiefaglige arbejde med begrebet tendens kan anskueliggøres.

Susanne Geisler

Det nye tyske højre

JESPER VIND: ”Det nye tyske højre”, Gyldendal 2017. 240 sider, 100 kr.

Weekendavisens tysklandsmedarbejder, historieskribent og reportagejournalist cand. mag. Jesper Vind har i bogen ”Det nye Tyske Højre – Politik, rødder, idéer” givet sig kast med beskrive især den islamkritiske borgerbevægelse Pegida og partiet Alternative für Deutschland (AFD). Jesper Vind beskæftiger sig ikke med voldlige nynazistiske grupper, men i stedet med mere moderate højreorienterede, som orienterer sig i en nationalkonservativ retning. I god journalistisk fortællerform beretter forfatteren om de personlige møder, som han har haft flere repræsentanter for det nye tyske højre.

Bogen kommer vidt omkring og giver et godt indblik i den tyske højrefløj på bekostning af dybden. Der savnes refleksioner over, hvad der definerer og karakteriserer en populistisk højrefløj - det gælder både en ekstrem, en ny eller radikal? Der nævnes flere karaktertræk af en populistisk højrefløj igennem bogen, men en samlet klar definition på fænomenet i tysk eller europæisk forstand, findes ikke. Begrebet populisme behandles derimod kort (s.8), hvor Vind læner sig op af Jan-Werner Müllers beskrivelse af populisterne som mennesker, der mener de repræsenterer folket og ser det "som en entydig moralsk størrelse". Men er populisme ikke mere end det og høres samme ræsonnement ikke hos flere midterfløjspartier fra tid til anden? Vind kunne måske med fordel have skelet og diskuteret til andre forskere af begreberne, eksempelvis Cas Munde, som nuancerer definitionen af de populistiske radikale højre med begreber, som pro-homogenitet, anti-indvandring, suverænitetsbeskyttelse og anti-elitisme. Samtidig savnes der en dybere behandling af udspringet af det konservative tankegods, som velsagtens rækker længere tilbage end Weimarrepublikken.

Modsat må jeg komme Vind i møde og acceptere, at bogen bevidst ikke er skrevet som en akademisk afhandling, hvilket frigør den fra rigide krav om begrebsafklaringer om end det er på bekostning af præcisionen. Skrivestilling gør den spændende og let tilgængelig og det er vel på sin plads, at man også kan nøjes med et indblik i et emne fremfor en udtømmende behandling.

Lasse T. Jensen

Rapporten om Auschwitz-Birkenau fra april 1944

RUDOLF VRBA: „Flugten fra Auschwitz. Inklusive Vrba-Wetzler-Rapporten". People Press 2017. 300 sider, 300 kr.

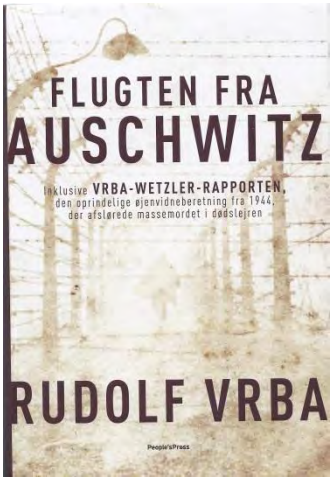

54 år efter at Rudolf Vrba udsendte sin fortælling om sine oplevelser i Majdanek og Auschwitz i 1963 under titlen "I cannot forgive", har People´ Press udsendt den på dansk – eller helt nøjagtigt har Morten Andersen oversat og kommenteret udgaven fra 2002 med titlen "I escaped from Auschwiz". Foruden oversættelsen af Vrbas bog indeholder bogen her også hele "Vrba-Wetzler-rapporten" – den første rapport om forholdene i Auschwitz, jf. Peter Langwithz Smith´ standardværk "Auschwitz" fra 2004.

Bogen er værdifuld af mange grunde: Den er skrevet i forbindelse med Eichmann-processen – på baggrund af fem artikler, Vrba skrev i Daily Herald i marts 1961, lige før processen begyndte. De gjorde, at Vrba var et af de vidner, der ofte blev interviewet, og i 1963 udgav han så bogen her – der i 2002 blev genudgivet med et nyt forord og enkelte forklarende noter til det oprindelige manuskript. Efter den første udgave blev Vrba ofte benyttet som vidne i de tyske retssager mod gerningsmændene fra Auschwitz.

Den er også spændende, fordi Vrba har været flere steder i lejren – og skal man med elever på studietur til Auschwitz og Birkenau, kan flere afsnit med stor fordel bruges til at forberede besøget: Vrba har opholdt sig flere steder i Stammlager og giver et billede af livet i det oprindelige Auschwitz. På "folkedrab.dk" har man lagt kap. 6 "Nyankommen" ind – netop fordi vi her får et billede af, hvordan det første billede – Vrba kommer lige fra Majdanek – snyder: "*Nydelige barakker af røde mursteensbarakker for Auschwitz var blevet bygget til den polske hær før krigen*" – og så efter synet af en bunke med lig og fangenummeret 44070 forståelsen af, at *her var man enten sund eller også var man død.*

Vrba har fordelen af at være ung - han er 17, da han kommer til Auschwitz – og tydeligvis i god form – jvf hans forsøg på flugt til Ungarn inden han bliver fanget i Slovakiet. Men gennem bogen fremgår det også, hvor meget gode forbindelser og utroligt held betyder for, at han klarer at overleve i dette helvede i næsten to år. Vi får også et meget nuanceret billede af Kapoerne – de fanger, der blev sat til at arbejde for tyskerne – det er en kapo, der redder Vrba og hans ven Josef, da de på grund af mistanke om tyfus er ved at blive henrettet allerede den 29.august 1942.

Det er også en kapo, der sikrer, at Vrba og Josef kommer til at arbejde i Kanada-kommandoen – den gruppe, der tømmer godsvognene for indhold, når fangerne er ført væk – og bagefter sorterer "byttet". Med elever på besøg på stedet, skal man huske, at de spor, der løber ind i Birkenau, først er fra maj 1944 – den gamle rampe lå lige uden for Stammlager, senere kommer den såkaldte "Jøderampe" til – lige uden for Birkenau. Vrba arbejder otte måneder på Rampen, hvor han ser trehundrede transporter ankomme – her hører han også om opstanden i Warszawas Ghetto i april 1943 og får den opfattelse, at hvis nogen kunne slippe ud og advare Europas jøder om, hvad der faktisk sker i Auschwitz, så "*ville de nægte at gå føjeligt og godtroende til slagtehusene*".

I julen 42 overflyttes Vrba med de andre fra Kanada-kmmandoen fra Auschwitz til Birkenau – som Höss siger: "*Så har vi dem lige ved siden af gaskamrene og kan skaffe os af med dem ved det mindste tegn på yderligere problemer*". Vrba giver nu en beskrivelse af Birkenau, som også kan bruges under et besøg – også dette med det nye jernbanespor, som i januar 1944 begyndte at "*krybe op ad den brede vej mellem Birkenau I og Birkenau II*". Det er, da dette påbegyndes, at Vrba finder ud af, at en aktion mod de ungarske jøder ligger forude – og for alvor gør sig klart, at nu MÅ han flygte: "*Det var ikke længere et spørgsmål om at anmelde en forbrydelse, men om at forhindre en – om at advare ungarerne, - "*

Vrba og Alfred Wetzler flygter fra Birkenau den 7.april – ved at skjule sig i et hulrum i noget tømmer, der blev brugt til opførelsen af de nye barakker, der var ved at blive bygget. Efter at have skjult sig her i tre dage, kommer de fri den 10.april og når i løbet af få dage over grænsen til Slovakiet. Her aflægger de rapport – den rapport, som er et bilag i bogen her – "Vrba-Wetzler-rapporten".

En af tragedierne for Vrba er historien i Ungarn – den zionistiske leder dér, Reszö Kasztner, får rapporten – men er i gang med at føre forhandlinger med Eichmann og orienterer derfor ikke de

ungarske jøder om, hvad der venter dem! ”*Hvorfor forrådte doktor Kastner sit folk, når han kunne have reddet mange af dem ved at advare dem og ved at give dem en chance for at kæmpe imod – en chance for at iværksætte endnu et ”Warszawa”, sådan som Eichmann frygtede*?”, spørger Vrba, som helt klart tager stilling i den meget omdiskuterede Kasztner-sag, der endte med, at Kasztner blev myrdet 4.marts 1957 i Israel.

Som sagt indeholder bogen også selve rapporten – som via den pavelige gesandt i Slovakiet bliver givet videre til Pave Pius 12, til Churchill og til Roosevelt – den engelske oversættelse dateret 12.oktober 1944 kan ses online på Franklin D. Roosevelts Librarys hjemmeside.

Morten Andersen, der har oversat og kommenteret bogen igennem, er desværre ikke præsenteret nærmere, hvad der er beklageligt. Men han kommenterer med stor viden fra den omfattende Holocaust-litteratur – eneste fejl, jeg er stødt på, er en sammenblanding mellem Ghetto-opstanden i Warszawas ghetto i april/maj 1943 og så Warszawa-opstanden i august 1944 side 240.

Og så kan man undre sig over, at Morten Andersen ikke giver en note omkring Rapportens ”forsigtige overslag over antallet af jøder, der blev gasset i BIRKENAU mellem april 1942 og april 1944” – der kunne her blot med en note være henvist til Franciszek Pipers ”Die Zahl der Opfer von Auschwitz” fra 1993.

Bogen kan varmt anbefales – både til historieopgaver og som brug til forberedelse af studietur til Auschwitz-Birkenau.

*Otto Rühl***Danske betjente på arbejde for Nazi Tyskland**

NIELS-BIRGER DANIELSEN OG ERLAND LETH PEDERSEN: ”Svend Staal-gruppen. Nazibetjentene der infiltrerede dansk politi”. DPIF 2017. 380 sider 269 kr.

Niels-Birger Danielsen og Erland Leth Pedersen har skrevet en overmåde interessant bog om Svend Staal-gruppen. Den bestod næsten udelukkende af danske politibetjente, som valgte at samarbejde med tyskerne under 2. verdenskrig. Gruppen fik navn efter politibetjent Poul Otto Ditlev Nielsen. Han arbejdede på station 4, som lå på Under Elmene 7 på Amager. Det var ham, som havde dæknavnet "Svend Staal". I alt var der tilknyttet ca. 30 personer til gruppen.

Kildematerialet til bogen er hovedsagelig fundet af kriminalassistent Erland Leth Pedersen i Politihistorisk Museums kælder omkring 2003/2004, da arbejdet med en udstilling i anledning af 60-året for tyskernes aktion mod de danske betjente gik i gang. Leth Pedersen indledte senere et samarbejde med Niels-Birger Danielsen, som er historiker og journalist. Leth Pedersen har ligeledes gennemført interviews med nogle af de involverede eller deres nærmeste pårørende og fået supplerende oplysninger, selv om de er givet på lang tidsmæssig afstand af begivenhederne.

Forfatterne gør meget ud af at forklare de problematiske forhold i forbindelse med kilderne til Svend Staal-gruppens aktiviteter. Det tyske politi brændte nemlig alle sine papirer i et bål i Politigårdens centrale gård de sidste dage inden kapitulationen, og Gestapos arkiver var blevet ødelagt ved de allieredes bombardementer. Fra medlemmerne af gruppen findes så godt som ingen private papirer bevaret. Tilbage er kun journaler fra politiafhøringerne efter krigen og papirerne fra retssagerne mod de overlevende medlemmer. Alle de retsforfulgte stod enten til dødsstraf eller langvarige fængselsstraffe, så de anklagede havde indlysende interesse i at nedtone deres egne aktiviteter og gerne skyde skylden over på andre gruppemedlemmer, som ikke længere var i live. Under retssagerne fremgik det også tydeligt, at det var lykkedes en del af de tiltalte indbyrdes at afstemme deres forklaringer, så de kom til at fremstå mindre belastede af deres udsagn.

Bogen gennemgår detaljeret og kildenært gruppens opståen og aktiviteter. Man rekrutterede til gruppen personer, som var medlem af DNSAP og/eller havde gjort tjeneste på østfronten. Man rekrutterede fortrinsvis politibetjente. Fælles for gruppens medlemmer var en stærk antikommunisme og nationalisme. Forfatterne deler Svend Staal-gruppen op tre undergrupper: Den første var de "100 % dedikerede". Hertil hørte naturligvis Poul Otto Ditlev Nielsen samt lederne af gruppen. Den anden gruppe er "de demoraliserede", som også var overbeviste nazister, men som holdt en lidt lavere profil. En tredje gruppe var "overløberne", som i løbet af krigen trak sig delvist ud af Svend Staal-gruppen og prøvede at blive aktive i modstandsbevægelsen i håb om ikke at blive likvideret. Det hjalp dem dog ikke, da retsopgøret gik i gang efter tyskernes kapitulation. De blev retsforfulgt ligesom de øvrige medlemmer.

Gruppen arbejdede relativt diskret uden for meget "publikumskontakt". Men medlemmerne brugte deres viden og kontakter som politibetjente til at skaffe oplysninger om danske modstandsfolk, og disse oplysninger blev videregivet til den tyske militære efterretningstjeneste "Abwehr". Modstandsbevægelsen fik efterhånden kendskab til en del af gruppens aktiviteter, og det medførte, at en række medlemmer af Svend Staal-gruppen blev likvideret i krigens sidste måneder.

Det er forfatternes konklusion, at Svend Staal-gruppen skal vurderes anderledes, end den blev under besættelsen og årene derefter. Meget få kilder tyder på, at gruppen har deltaget i oprulning af modstandsgrupper eller direkte aktioner mod illegale. Det var ikke en terrorgruppe, som man mente tidligere. Deres aktiviteter bestod primært i at levere oplysninger til Abwehr, hvilket selvfølgelig også var landsforræderi.

Størstedelen af de overlevende medlemmer af gruppen blev ved retsopgøret idømt mellem 10 og 16 års fængsel. Et enkelt mere perifert medlem slap dog med fire år.

Der er mange navne at holde styr på under læsningen, for der opereres i teksten både med personernes rigtige navne og deres dæknavne. Forfatterne har dog været så hensynsfulde, at de i et appendiks har givet en oversigt over gruppemedlemmerne med både de rigtige navne og dæknavnene.

Det er et gedigent forskningsarbejde, de to forfattere har lavet, og bogen kan varmt anbefales til alle, der interesserer sig for besættelsestidens historie.

Bente Thomsen

JFK 100

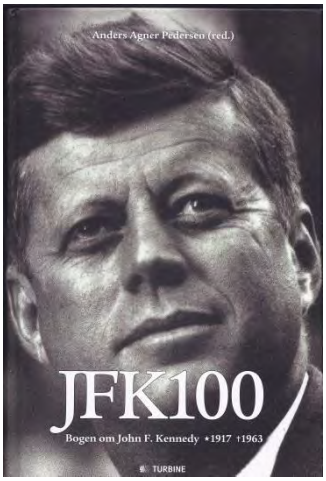

ANDERS AGNER PEDERSEN (RED.):"JFK100 – Bogen om John F. Kennedy". Turbine. 2017. 350 sider, 350 kr.

Det er egentlig ikke overraskende, at der udkommer en bog om John F. Kennedy på dansk i forbindelse med 100-året for hans fødsel. Fortællingerne om USA´s 35. præsident har længe rakt langt ud over Amerikas grænser. Hans liv og ikke mindst voldsomme død i Dallas udgør fortsat et nærmest uudtømmeligt kar af interesse for både historikere, politiske analytikere, konspirations teoretikere og helt almindelige mennesker.

Hvem kan f.eks. ikke nikke genkendende til Marylyn Monroes intime fødselsdagssang til "Mr. Præsident" fra i 1962, eller "Ich bin ein Berliner"- citatet fra Kennedys tale i Vestberlin i 1963? Hvor mange gange har vi ikke alle set den grynede farveoptagelse fra skæbnedagen i Dallas den 22. november 1963, hvor Kennedy rammes af de(t) dræbende skud eller billedet fra den efterfølgende begravelse, hvor Kennedys 3-årige søn John jr. gør honnør foran sin fars kiste, idet sørgeoptoget passerer forbi?

Det som er overraskede er, at det på så overbevisende vis er lykkedes for et større hold danske Kennedy-kendere, at lave en bog om JFK, som på suveræn vis formår at favne ikke blot JFK selv, men samtidigt give en dybde, bredde og et sammenhængsportræt af den tid, det USA og ikke mindst den kalejdoskopiske verden, som Kennedy var en del af.

Bogen er opbygget i 6 overordnede hovedafsnit, som hver på sin måde giver et indblik i centrale aspekter af JFK og hans tid. De overordnede hovedafsnit i bogen er Familien, Staben, Før Det Hvide Hus, Amerikas præsident, Leder af den frie verden, samt Arven og myten. De består alle af en kort introduktionstekst efterfulgt af en række mindre, men yderst velskrevne underafsnit, som hver på sin måde beretter og analyserer et emne indenfor det overordnede hovedafsnit.

Under afsnittet om familien gives f.eks. en række nøgleportrætter af Kennedy-klanens både kendte og mindre kendte skikkelser. I afsnittet Leder af den frie verden kan læseren blandt andet læse om Sovjetunionens syn på Kennedy eller om Kennedys Vietnam-politik og i afsnittet om Arven og Myten behandles selve mordet på Kennedy, men også f.eks. Kennedys mildest talt enorme forbrug af kvinder, samt en analyse af hvorledes Kennedy-rollen er blevet portrætteret i efterfølgende film.

Der er med andre ord tale om en række forskellige indfaldsvinkler skrevet af omtrent 50 forskellige forfattere, som hver især bidrager til et indblik indenfor hver deres felt. Netop heri ligger bogens store styrke, idet man som læser på kyndig, men også på en let og overskuelig måde præsenteres for de mest centrale aspekter af det valgte emne. Man behøver således ikke at være Kennedy-ekspert for at få noget ud af denne bog og selvom der naturligvis er tale om en overordnet kronologisk strukturering, kan afsnittene læses uafhængigt af hinanden.

Der er derfor tale om en absolut anbefalelsesværdig bog, som bortset fra enkelte mangler i f.eks. en manglende sidenummerering af de enkelte indlæg og visse overlap i teksterne, på fornem vis leverer varen for både Kennedykenderen og den alment interesserede læser.

Som underviser vil bogen særligt egne sig som en introduktion til centrale problematikker for elevernes dybde, bredde og komparative studier af perioden. På samme vis vil bogens velskrevne korte kapitler også egne sig fint til elevernes selvstudier.

Martin Cleemann Rasmussen
Ekstern lektor v/DIIS og Hærens Officersskole

Fæstedskatten

LARS GRUNDVAD, NICK SCHAADT OG BO EJSTRUD: 'Fæstedskatten'. Turbine og Museet på Sønderskov 2017. 119 sider, 250 kr.

"*Da klinger i Muld Det gamle Guld*" skrev Adam Oehlenschläger i 1802 om Jerk Erik Lassens fund af det ene guldhorn, da hans spade traf det i jorden en dag i 1734. Nær samme oplevelse havde Simon Thøstesen i 1911, da han trak en guldhalskæde med dragehoveder i enderne ud af en klump muld, som sad på en harvetand efter, han havde pløjet en mark nær Sønder Hygum i Sønderjylland. Landsdelen var dengang under tysk herredømme, og da Simon var dansksindet, smuglede han kæden over Kongeågrænsen og videre til Nationalmusset, hvor den endnu er udstillet. Hvad Simon ikke vidste var, at han havde fundet det første guld fra Fæstedskatten, der var nedgravet efter år 950 og som senere skulle vise sig at være Danmarks største guldskat fra vikingetiden.

Nu om stunder foregår fundene af en guldskat ikke nødvendigvis så tilfældigt. Allerede 3 år inden fundet af de resterende dele af Fæstedskatten havde Museet på Sønderskov opråbt Sønderskov Hygum Sogn, som et sted med god mulighed for at gøre gode fund, da området i oldtiden havde været præget af stor velstand. Måske motiveret heraf gik amatørarkæologerne Marie Aagaard Larsen, Kristen Nedergaard Dreisøe og Poul Nørgaard Pedersen med det farverige navn "Team Rainbow Power" i sommeren 2016, væbnet med metaldetektorer ud på selvsamme mark, som Simon Thøstesen harvede godt hundrede år tidligere, og fandt den næste del af Fæstedskatten; seks guldarmringe og én i sølv. Inden året var gået på hæld, kom arkæologerne væltende med gravemaskiner, skurvogne, målebånd og andet godt i søgen efter de sidste dele af skatten. Efter at have vendt 800 m^3 jord stod arkæologerne nu med 1,5 kilo guld og mere end 130 gram sølv.

For at dokumentere Fæstedskatten har Museet på Sønderskov og Turbine udgivet en rigt illustreret bog på 119 sider om skatten, som er bygget op af de billeder, der er taget ifm. registreringen af skatten. Bogen har seks introducerende kapitler om dens tilblivelse, den historiske kontekst for fundet og selve fundet af Fæstedskatten. Herefter er 6 kapitler inddelt efter typerne af fund; armringene, betalingsguldet, perlerne, vedhæng med indbefattede sten, vedhæng og pragtspændet. Hvert kapitel indledes med et citat fra Biovulf, som omhandler guld eller skatte.

Bogens omslag og layout er der virkelig kælet for. Omslaget er sort, men bogryg og forside er præget med fund fra skatten. Hvert smykke får én hel side i bogen, hvor det er forstørret op, så selv nærværende

anmelder med et skrantende syn kan se alle detaljer. Flere af smykkerne er fotograferet inden jorden blev renset af dem, hvilket øger læserens oplevelse af autencitet. Det er som om, de lige er hevet op af mulden og placeret på henholdsvis sort eller hvid baggrund. På den efterfølgende side er der en kort beskrivelse af smykkerne og her er virkelig fråset med pladsen. Det korte beskrivende tekststykke fylder 8,5x4cm, mens siden - nota bene – er cirka 30x25cm. Grafisk har det dog et flot udtryk. Ligeledes er ornamenterne enkelte steder tegnet op, så læserne lettere kan se, hvad de forestiller.

En dråbe malurt i bægeret er dog, at fundenes størrelse ikke er angivet i centimeter (undtaget side 79 og til dels side 108), men kun vægt. Som læser vil man gerne have en idé om, hvor store eksempelvis perlerne er i virkeligheden fremfor det opskalerede foto af dem. Herudover præsenterer bogen læseren for nogle meget spændende betragtninger, som måske kunne være fulgt bedre til dørs. Eksempelvis om det fugleformede vedhæng, hvis bedste parallel kendes fra en mønt slået i York omkring år 940. Men kan der gisnes om en sammenhæng udover vikingernes tilstedeværelse i byen på det tidspunkt? Er der en symbolik i fuglemotivet og kan vikingernes tværkulturelle bindinger til byen uddybes i den periode?

”Fæstedskatten” er ikke en bog, som på et overordnet plan åbner din forståelse af vikingetiden. Den er heller ikke en bog, som in extenso er brugbar i gymnasieskolen. Bogen er at anse som et hyldestværk til Fæstedskatten og kalder mest på dem, som har en interesse for skatten per se. Dog skal bemærkes, at det er dejligt at stå med en bog i hånden, hvor der virkelig er tænkt og kælet for layout som detaljer.

Lasse Taagård

https://historielaerer.dk/anmeldelser/

Anmeldelser Noter 217

Anmeldelser Noter 217 (klik på titlen for komme direkte til anmeldelsen)

Jesper Nielsen: ”Opdaget? Mødet mellem indianerne og europæerne i 1500-tallets Mexico?” Colombus 2018. 140 sider, 139 kr.

Nina Holst & Kjeld Mazanti Sørensen: ”Dansk og historie. grundbog til dho-forløbet”. forlaget Columbus 2018. 230 sider. skolepris 145 kr. eks. moms og forsendelse.

Carl-Johan Bryld: ”Civilisationernes verdenshistorie – Vesten, Mellemøsten og Kina efter 1500”. Systime 2017. 436 sider, 460 kr.

Mikael Skou Hougaard Jørgensen: ”Dansk og historie. Provins og storby og derimellem”. Systime 2018. 170 sider, 160 kr.

Bernard Eric Jensen: Historiebevidsthed/fortidsbrug. Teori og empiri. Historia. 438 sider. 200 kr.

Bertel Nygaard: Grundloven. (nr. 2 i serien ’100 danmarkshistorier’). Aarhus Universitetsforlag. 100 sider.

Morten Fink-Jensen, Jes Fabricius Møller & Niels Wium Olesen: ”Historien om Danmark. Reformation, enevælde og demokrati”. Gad 2017. 567 sider, 300 kr.

Louise Karlskov Skyggebjerg: Industri på udstilling (100 Danmarkshistorier). Århus 2017. 100 sider, 100 kr.

Hans Trier: Angst og engle. Den spanske syge i Danmark. Gad 2018. 264 sider, 300 kr.

Erik A. Nielsen: Gådetale. emblemer, symbolik, spejle. Gyldendal 2018. 418 sider, 400 kr.

Mary Beard: SPQR. Det antikke Roms historie. Gad 2018. 624 sider, 400 kr.

Søren Rasmussen: Østen for solen. Rejser i tiden. Gyldendal. 341 sider. 300 kr.

Søren Mentz: Den islandske revolution. 1809. serien ”100 Danmarkshistorier”. Aarhus Universitetsforlag. 100 sider. 100 kr.

Daniel Schönphlug: Kometår. 1918-1923. verden i opbrud. Kristeligt Dagblads Forlag. 335 sider, 300 kr.
Peter Johansen: Brudstykker af det moderne Indien. Forlaget Univers 2017. 327 sider, 319 kr.
Knud Michelsen: En værkende tand. striden om 2. Thuleekspedition. Rosinante. 240 sider. 300 kr.
Kim Leine: Rød mand / sort mand. Gyldendal 2018. 528 sider, 300 kr.

Esben Schjørring og Michael Jannerup: Værdikæmperne. Slaget om danskernes sjæl. vk-regeringerne 2001-2011. Gyldendal. 478 sider. 300 kr.

Peter Christensen: Scoop. fra Watergate til Panama Papers – nedslag i journalistikkens verdenshistorie. Gyldendal 2017. 349 sider, 300 kr.

Johnny Thiedecke: ”Alle tiders turisme. Brogede rejsebilleder fra antikken til nutiden”. Pantheon 2018. 264 sider, 295 kr.

Christian Axboe Nielsen: ”Vi troede ikke, det kunne ske her. Jugoslaviens sammenbrud 1991-1999”. Kristeligt Dagblads Forlag, 2018

https://historielaerer.dk/anmeldelser/

Anmeldelser Noter 217

Palle Andersen: Polen og holocaust – polsk antisemitisme. Ellekær 2018. 163 sider, 175 kr.
Knud Jakobsen**:** Jyllandsslaget og første verdenskrig i Nordsøen. Sea War Museum Jutland. 2017, 360 sider, 300 kr.

Camilla Plesner Horster & Lærke Maria Andersen Funder: Antikkens veje til renæssancens Danmark. Aarhus Universitets Forlag 2017. 256 sider, 250 kr.

Jens Nauntofte: Minefelter. Erindringer. Politikens Forlag 2017. 344 sider, 300 kr.

Dansk medicin historisk årbog 2017. Udgivet af dansk medicinsk-historisk selskab, stenoselskabet – medicinhistorisk selskab for Fyn og Jylland. 200 sider. 150 kr. (+ porto og eksp.)

Jørn Henrik Petersen: Luthers socialetik og det moderne samfund. Syddansk Universitetsforlag. 197 sider. 198 kr.

Morten Fink-Jensen og Bertel Nygaard (red.): 50 begivenheder. Højdepunkter i verdenshistorien. Aarhus Universitetsforlag 2017. 338 sider. 350 kr.

Thorsten Borring Olesen: Anker Jørgensens tid 1972-1982. De danske ministerier. Gad 2017. 624 sider, 350 kr.
Lasse Jensen: Fortællinger om mig selv, medier og mennesker. Gyldendal 2017. 394 sider, 300 kr.

Mogens Herman Hansen: Hvordan forvrænger populismen demokratiet? Informations Forlag 2017. 90 sider, 50 kr.

Ole Mortensøn: Frederik og Matilde. Kvindebevægelsens og fredsbevægelsens pionerer. Gads forlag 2018. 346 sider. 300 kr.

Peter Fransen: Livet i de røde barakker. Horserød 1917-2017. Syddansk Universitetsforlag. 288 sider. 275 kr.
Barry Turner**:** Karl Dönitz og det tredje riges sidste dage med forord af Bo Lidegaard. Gyldendal 266 sider. 300 kr.

Christian Ejlers: 1000 nye bekendtskaber – 100 gruppebilleder. Strandberg Publishing 2018. 232 sider, 300 kr.

Sonja Vesterholt: Kærlighedslandet. Fortællinger fra mit liv i Danmark. Erindringer. Gyldendal. 224 sider. 250 kr.

Carsten Porskrog Rasmussen (red.): Historien på væggen. Historiemalerier på Sønderborg Slot. Museum Sønderjylland & Historisk Samfund for Als og Sundeved 2017. red.: 224 sider 198 kr.

Christian Aagaard: Nazismens danske ansigt. Danskere i besættelsesmagtens tjeneste 1940-45. People's Press 2017. 320 sider, 300 kr.

Brunhilde Pomsel og Thore D. Hansen: Et tysk liv - Goebbels' sekretærs historie - en lære for eftertiden. People's Press. 217 sider. 300 kr.

Anmeldelser Noter 217

Philip Chr. Ulrich: I nationens tjeneste. David H. Petraeus og USA i krig fra Vietnam til Islamisk stat. Syddansk Universitetsforlag. 285 sider. 248 kr.
Christian Madsbjerg: ”Sensemaking. Et forsvar for menneskelig intelligens”. Oversat fra engelsk af Hans Larsen. Politikens Forlag 2017. 224 sider, 250 kr.

Alain Badiou: ”Lykke”. Oversat fra fransk af Line Hasle. Efterskrift: Rasmus Ugilt. Forlaget Klim 2018

Koloniseringen af Mellemamerika

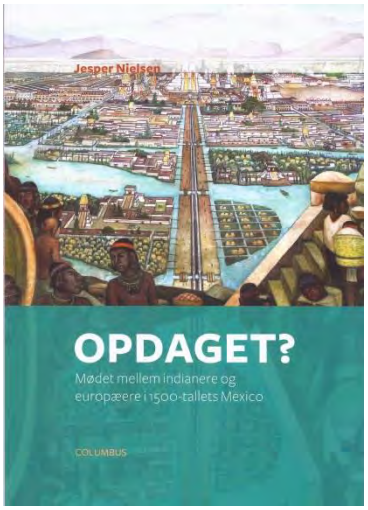

JESPER NIELSEN: ”*Opdaget? Mødet mellem indianerne og europæerne i 1500-tallets Mexico?”* Colombus 2018. 140 sider, 139 kr.

Opdagelse – erobring – invasion?

Jesper Nielsen (JN) vil skrive historien om den spanske opdagelse af Amerika og navnlig erobringen af Mexico på en anden måde. JN er træt af den europæiske etnocentriske fortælling om de spanske conquistadorer, der med ganske få soldater indtog aztekernes imperium i Mexico og inkaernes imperium i Andesbjergene. JN vil gerne se ”Opdagelsen” med indianernes øjne og vælger derfor ikke at fortælle den klassiske historie, som man kan læse mange andre steder. Forfatteren har ladet Ib Michael skrive et forord, hvor den ikke får for lidt. Ib Michael svinger sig fx op til på side 6 at tale om det største folkedrab, der har fundet sted på planeten.

I det indledende kapitel er der et billede af en demonstration, hvor mexicanske studenter i USA demonstrerer den 12. oktober. Mange steder i Latinamerika fejres ”Dia de Colon”, den 12. oktober, på den dato i 1492, hvor Colombus gik i land på en caribisk ø. De studerende chicanos (mexicanske indvandrede i USA) bærer et banner hvorpå, der står: ”Colombus didn’t discover Amerika – He invaded it!” – og det er også JN’s opfattelse. Den 12. oktober er i øvrigt Spaniens Nationaldag!

JN viser eksempler på, hvordan opfattelsen af indianerne har været påvirket af teorier om forskellige racers lighedstræk og folkesjæl. Han præsenterer en række eksempler fra 1500-2000 side 11-12, som han stiller op overfor den postkoloniale og senmoderne Jared Diamond. Herefter følger en glimrende indføring i de mexicanske civilisationer.

Kapitel 3 handler om det spanske koloniimperium, og her sættes der på side 29 spørgsmål ved, hvorvidt det er rigtigt, at udviklingen fra 1500-1900, hvor Europa kom til at dominere globalt, nu også foregik alene på europæiske præmisser. JN gør noget ud af at forklare, at de første conquistadorer var præget af at have været en del af den såkaldte reconquista (generobring) af det muslimske Spanien for kristendommen. Denne reconquista blev afsluttet med indtagelsen af Granada i januar 1492, hvor efter Colombus tog afsted. JN skriver på side 33 i forlængelse af den toneangivende diskurs?, at den relative fredelige sameksistens, der havde været før generobringen, blev erstattet af religiøs intolerance, og at Spaniens

Skytshelgen Santiago, der var kendt som Matamoros – Mauerdræberen i Latinamerika blev til Mataindios – Indianerdræber.

I Kapitel 4 gennemgår JN selve erobringen, som varede meget længere, end vi normalt fortæller. Den sidste uafhængige Mayastat blev fx først indtaget i 1697! Det er spændende at læse historien om Malinche, den kvindelige slave, som Cortés fik i gave af en af de stammer, som han allierede sig med i kampen om Mexico. Hun kunne tale aztekisk og maya, og hun kunne tale med en spansk præst, der havde været mange år i fangenskab hos mayaer, og som Cortés havde befriet.

Kapitel 5 handler om, hvorfor Spanierne sejrede. JN forklarer, at det ud over, at spanierne havde langt bedre våben også handlede om, at spanierne havde en langt mere kontant opfattelse af krig. Men JN gør også en del ud af det i dag udbredte synspunkt, at det var de smitsomme sygdomme, som europæerne førte med sig, der resulterede i en voldsom befolkningsnedgang. JN skriver på side 47 ”... mon ikke mange (indianere) har tolket sygdommen som spaniernes ondsindede værk?”, og han argumenterer omvendt med en aztekisk kilde, der handler om, at de - aztekerne - havde forsøgt at plante en sygdom hos spanierne?

I Kapitel 6 hører vi om religionsmødet. I kølvandet på conquistadorerne kom missionærer i skikkelse af Franciskanermunke og præster. Samtidigt med at kirken første an i at smadre den oprindelige religion, skrev munkene vigtige værker om aztekernes mytologi, ritualer og historie. Kirken spillede i nogen grad rollen som indianernes beskytter, men havde ingen tolerance med indianere, der var konverteret, men som faldt tilbage til aztekernes religion. Den oprindelige religion blev kun meget langsomt udryddet til trods for et enorm kirkebyggeri, og da der faktisk ikke kun er forskelle, men også mange ligheder, mellem kristendommen og den aztekiske tro udvikledes en anderledes katolsk tro og navnlig praksis.

Kapitel 7 om Kolonitiden handler om det multietniske Mexico, der udviklede sig efter at Spanien havde etableret en handelsrute fra Acapulco til Manilla på Filippinerne, hvorefter der også kom asiater til landet. Det betød, at den mexicanske befolkning blev en blandingsbefolkning, hvor mestitserne (spansk far og indiansk mor) blev den største og toneangivende.

Kapitel 8 beskæftiger sig med ”Arven og kampen for en indiansk identitet i dag”. JN forklarer på side 69, hvordan mestitserne i Mexico sidder på den kollektive erindring, og hvordan disse betragter og beskriver indianerne nedladende og racistisk. JN mener, at der er tale om en arv fra conquistadorerne og fra kolonitidens retorik.

Det irriterer JN, at indianerne næsten altid skildres som noget meget eksotisk - barbarer eller rumvæsener - i populærvidenskabelige fremstillinger. Som nyere eksempel på dette fremhæver han Mel Gibsons ”Apocalypto”, hvor mayakulturen iscenesættes som en kultur besat af blod og menneskeofringer. JN referer også til fantasten Erich von Dänekens forklaringer om, at indianernes store bygningsværker og kulturelle frembringelser måtte være blevet fløjet ind fra det ydre rum.

JN slutter relativt optimistisk med at mene, at der blandt mange mexicanske indvandrere i USA er en interesse for den oprindelige indianske fortid. JN er også glad for, at UNESCO har optaget mange indianske traditioner og ritualer på sin kulturarvs liste.

Så, hvis man vil læse om den spanske erobring af Mexico, forsøgt set fra "den anden side" er JN's fremstilling guf, og som om det ikke var nok, er forfatterens kildeafsnit den rene guldgrube for den lærer/klasse, der har lyst til at gå i dybden med dette kulturmøde. Desværre er der ikke en oversigt over de 25 kilder, og det er ærgerligt, så derfor er man nødt til at læse dem alle igennem for at danne sig et overblik over, hvilke man i givet fald ville vælge, hvis ikke - og hvem har tid til det? Man skulle og burde læse dem alle sammen.

Langt de fleste af de 25 kilder er aldrig udgivet på dansk før, og det store flertal af kilderne er indianske. Mange er skrevet af omvendte indianere på spansk, men andre er også skrevet på aztekisk fra 1550'erne. De giver et enestående indblik i, hvordan indianerne længe spillede en rolle i kolonisamfundet, og hvordan de senere end normalt beskrevet, og måske først efter uafhængigheden fra Spanien i 1810, blev kørt helt ud på et marginaliseret sidespor i eget land. Der er også nogle spanske kilder, og her er Kilde 4 "om de spanske krav til indianerne" af Juan López De Palacios Rubios (1513) ikke set før på dansk. Det samme gælder Kilde 7 "om aztekiske troldmænd" af Diego Duran (1581) og Kilde 18 "om hvad indianerne skal, og hvad de forbydes at gøre" af Thomas López (1552). Det er bare flot!

JN har forsynet samtlige kilde med fyldige vignetter, der forklarer konteksten. Det er i høj grad også nødvendigt for at have en jordisk chance for at kunne gennemgå og tale med vore elever om dem. Samtidig har JN forsynet ikke alene fremstillingen, men også kilerne, med en lang række spørgsmål, som kan bruges i arbejdet med bogen.

Bogen har en ordliste side 120-124 og slutter med værktøjskassen til kildekritik fra "Fra Fortid til Historie" fra Colombus 2017.

På alle måder en anbefalelsesværdig bog til den, der vil bruge dette emne til at belyse den europæiske ekspansion og kulturmødet i Amerika, selv om forfatterens glæde ved de indianske kulturer af og til løber af med ham og får ham til at fremstå lidt enøjet i sin moddiskurs.

Thorkil Smitt

DHO forløbet

NINA HOLST OG KJELD MAZANTI SØRENSEN: "*Dansk og historie – Grundbog til DHO-forløbet*". Columbus 2018. 232 sider, 145 kr.

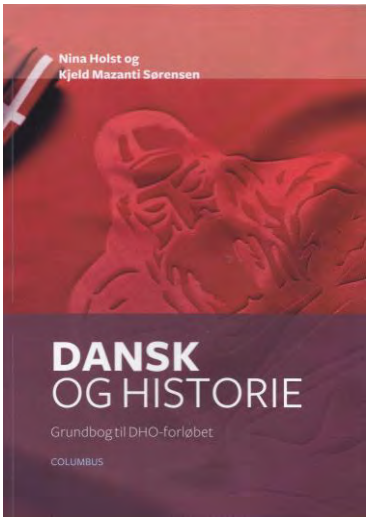

Det fælles faglige forløb i dansk og historie i 1.g er afgørende ændret med den nye gymnasiereform. Eleverne skal nu skrive opgaven tværfagligt, og der er tilknyttet en obligatorisk mundtlig årsprøve, så progressionen i forløbet frem mod SRP-opgaven i 3.g gøres endnu tydeligere. Som hidtil skal DHO-opgaven funderes på et tværfagligt forløb i dansk og historie (typisk i løbet af foråret i 1.g), hvor også metafaglige elementer som skriftlighed, genre og formalia introduceres.

I denne forbindelse har Nina Holst og Kjeld Mazanti Sørensen udgivet en grundbog, der netop er tænkt som forankringspunktet mellem to lærere,

to fag, en tværfaglig opgave og en mundtlig årsprøve – grundlæggende set en rigtig god idé, som vil kunne gøre dette krævende samarbejde meget mere givende, sammenhængende og lærerigt. Spørgsmålet er, om det lykkes med denne nye bog.

Der er ingen tvivl om, at der tale om et grundigt stykke arbejde. Dispositorisk set er bogen en kronologisk gennemgang af danmarkshistorien og (til dels) litteraturhistorien fra de ældste tider til nutiden suppleret med gode kapitler om de to fags samarbejdsmuligheder og skriftligheden i DHO-opgaven. Der er ingen grund til at gå i detaljer med kapiteltemaerne, da de er forventelige såsom "Middelalder" og "Fra enevælde til fornuft og følelse". Der er dog også overraskelser undervejs; det kan fx undre, at man lader 1864 være det afgørende vendepunkt i 1800-tallet. Her er systemskiftet i 1849 (historiefagligt set) eller Brandes' forelæsninger i 1871 (danskfagligt set) langt mere oplagte og klassiske skillelinjer. På samme måder virker det underligt, at man lader 1970 være året, der indleder kapitlet om den nyeste tid – hvorfor ikke slut 60'erne med ungdomsoprøret eller måske 1973 med EF, Jordskredsvalg, energikrise og recession?

Alle kapitler er opbygget efter samme skabelon. Indledningsvist er der et kort overblik over perioden, hvorefter centrale historiske og litteraturhistoriske udviklingslinjer præsenteres i kompakte afsnit. Undervejs er der også små opgavebokse til eksempelvis illustrationer og figurer, og til sidst i alle kapitler er der en skematisk sammenfatning af perioden og enkelte originaltekster: typisk en danskfaglig tekst (et digt el.lign.) og en kort kildetekst.

Generelt er afsnittene meget velskrevne, gennemarbejdede og informative, men dette har dog også konsekvenser. Man får let fornemmelsen af, at forfatterne har ønsket at få "det hele med", og dermed fremstår mange afsnit endog meget komprimerede, og de vil ikke mindst i 1.g kræve meget "fordøjelsesarbejde" af eleverne – men hvis det lykkes, vil de få et stort overblik, som de kan referere tilbage til over deres tre gymnasieår. Dette gælder dog især for historiefaget. Jeg har som både dansk og historielærer desværre for ofte følelsen at sidde med en historiebog, der er blevet krydret med en række danskfaglige pointer. Med andre ord skal man nok i særlig grad som dansklærer regne med at finde supplerende materiale, hvis man enes om at bruge denne bog som grundbog i sit DHO-forløb.

Personligt vil jeg dog, inden jeg investerer i bogen, overveje meget nøje, om bogens overbliksprojekt rent faktisk er det DHO-forløb, jeg vil præsentere mine elever for. Jeg har i de seneste år med stor succes arbejdet med langt mere fokuserede forløb over kortere tidsperioder eksempelvis kvindehistorie, nationalisme og flygtninge-indvandrerhistorie. Det har givet tid til fordybelse og forståelse hos eleverne, og dermed nogle langt bedre DHO-projekter. Min erfaring er, at eleverne i 1.g har meget svært ved at skabe sammenhængen over de helt lange tidsperioder, samtidig er der det indbyggede problem, at dansk og historie vægter deres faglige tyngde meget forskelligt. Perioderne før 1800-tallet fylder hos de fleste dansklærere trods alt ikke meget – og med den nye reform er kravene til læsningen af den ældste litteratur også nedtonet – hvorimod vi alle ved, at vi i historie kan og bør bruge meget tid på eksempelvis både oldtid og middelalder. Man kan derfor frygte, at synkroniseringen mellem de to fag, som bogen forudsætter i praksis, bliver svær at gennemføre på en tilfredsstillende vis.

Anders Bærholm Frikke

Anmeldelser Noter 217

Tre civilisationer og 500 års historie

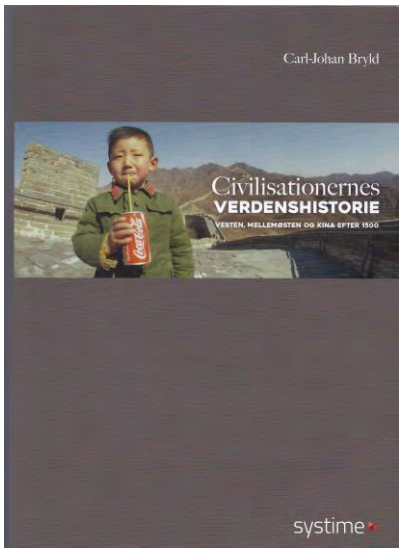

CARL-JOHAN BRYLD: ”*Civilisationernes verdenshistorie, Vesten, Mellemøsten og Kina efter 1500*”, Systime 2017, 436 sider, 338 ex. moms.

I vor moderne, globaliserede tidsalder kan det være nødvendigt at skrive nogle af de traditionelle grundbøger om. Måske er det kun et spørgsmål om tid, hvornår begrebet ”Europas historie” om ikke forsvinder så i høj grad nedtones til fordel for en ”globaliseret verdenshistorie”. Flere nyere Danmarkshistorier er således også allerede skrevet i et mere globalt lys.

Den anerkendte historielærer og lærebogsforfatter, Carl-Johan Bryld, har begået en bog med titlen ”Civilisationernes Verdenshistorie” fra ca. 1500 til i dag med fokus på de tre store civilisationerne: vesten (Europa og senere USA), Mellemøsten (især den muslimske kultur) og Kina (fra kejsertid via revolution til moderne stormagt). På lidt over 400 sider får læseren (brugeren) et stort indblik i de seneste 500 års historie i de tre civilisationer, og det hele kombineres, så det er muligt at se en sammenhæng mellem disse ofte ganske forskellige kulturer og deres historie.

Bogen er inddelt i 7 kapitler, hvor kapitel 2-6 systematisk gennemgår udviklingen fra ca. 1500 til 2017 med en grundig brødtekst og relativt få illustrationer, og efter hvert afsnit er der et relevant kildeudvalg til yderligere belysning af emnet eller perioden. Hvert underafsnit og hver kilde er ledsaget af et par gode og ikke ledende arbejdsspørgsmål. I kapitel 1 introduceres de tre civilisationer, og i kapitel 7 diskuteres de seneste års udvikling. Bogen har en billedliste, men intet sagregister, hvilket dog ikke er helt så nødvendigt, da indholdsfortegnelsen er meget fyldig. Det skal nævnes, at udgivelsen også fås som i-Bog.

I kapitel 2 gør Carl-Johan Bryld på udmærket vis rede for de tre civilisationer: det kinesiske kejserrige, det Osmanniske rige og den islamiske verden samt den mangfoldige (og splittede) kristne verden i Europa. Mange historielærere (inkl. undertegnede) har formentlig beskæftiget sig med alle tre civilisationer, men de fleste har nok lagt hovedfokus på den europæiske kultur (fyrste, adel, kirke, stænder m.v.), mens den kinesiske og den osmanniske verden enten er gennemgået som et oversøisk emne, og i nogle tilfælde med udgangspunkt i en studietur til f.eks. Kina eller Tyrkiet. Her lykkes det i høj grad for Bryld at præsentere og sammenkæde de tre kulturer. Nøgleordet for Kinas udvikling er kontinuitet modsat den europæiske splittelse.

Kildematerialet (11 tekster i alt) er ikke taget fra de gængse kildebøger, men nye i den forstand, at de ikke har været meget udbredt i det danske undervisningssystem. Mange af kilderne, og det gælder hele bogen, er oversat af Carl-Johan Bryld fra engelsk. Her skal blot nævnes et eksempel: Ch’oe Pu’ (1454-1504) og hans dagbog, hvor han beskriver, hvordan han - der var kommet ud af kurs og endte i Kina - kan kommunikere skriftligt, men ikke mundtligt med de lokale kinesere.

”Europa i offensiven 1500-1700” er overskriften på tredje kapitel, hvor reformationen, naturvidenskaben og ”opdagelserne” bl.a. som følge af den teknologiske og militære udvikling bringer europæerne til de

andre civilisationer og nærmest bliver den dominerende faktor. Osmannerriget kulminerer med de to mislykkede belejringer af Wien, og kineserne må – tøvende – tillade jesuitisk missionsvirksomhed, men ikke storhandel. Af spændende kilder kan nævnes Père du Alde (1674-1743) og hans beretning om jesuitterne ved kejserhoffet i Kina og Ahmad al-Khalidis beretning om en drusisk fyrste fra Libanon, Fakr al-Din al-Ma'ni (1572-1635), der, forfulgt af det sunni-muslimske styre, søger asyl i Firenze, som beskrives fra et arabisk synspunkt.

Europæernes fremfærd og dominans fortsætter i fjerde kapitel (Imperialismens tidsalder 1700-1914), hvor den vestlige kultur udvikler såvel demokrati som industrialisering, men også imperialisme og racisme. Det er begyndelsen til enden for det Osmanniske Rige, og fra Opiumskrigen og frem til revolutionen 1911/1912 omstyrtes det kinesiske kejserrige. Det er på sin vis europæernes "finest hour". Ud over den franske menneskerettighedserklæring, kan man som kilder læse f.eks. Andrew Ures fabriksfilosofi fra 1835 og Sir Charles Dilkes tanker om "Et større Storbritannien" fra 1868, men også en egypters oplevelse af den franske invasion af Egypten i 1798 (Al-Jabarti, samtidig egyptisk historieprofessor) og den kinesiske embedsmand, Feng Kuei-fens argumenter for at overtage vestlig viden (fra 1861).

Perioden 1914-1949 kaldes ikke uden grund "Verdenskrigenes æra", og her må jeg sige, at det på få sider lykkes for Bryld at gennemgå de totalitære ideologier i Rusland, Italien og Tyskland samtidig med, at han får problematiseret udviklingen i Mellemøsten efter Osmannerrigets fald. I Kina er historien jo den lange march fra nedtur og japansk undertrykkelse samt borgerkrig frem til Maos revolution i 1949. Både "Sykes-Picot-aftalen" (1916) og "Balfour-deklarationen" (1917) er vigtige kilder til forståelse af problemerne i området helt op til i dag, og vi får også både Maos tale om folkerepublikken i 1949 og Jiang Jieshis (Chiang kai-sheks) tale om national forening i 1945.

Traditionelt har vi jo som historielærere talt meget om den kolde krig og Berlinmurens fald. Bryld kalder sit sidste store kapitel "Globaliseringen 1950-2017 – ideologiske og kulturelle konflikter". Historien om den kolde krig nedtones, men de væsentlige problemer er med (Tysklands deling, Koreakrigen og Cubakrisen). Der er heller ikke mange sider om Berlinmurens fald og Sovjets opløsning, men disse begivenheder ses klart i den globale sammenhæng. I Mellemøsten var fokus jo tidligere i høj grad på krigene mellem Israel og araberne og palæstinenserne, men her er hovedvægten lagt på krigene i Irak og Afghanistan samt det arabiske forår, Al-Qaeda og ISIS. Særligt spændende er naturligvis afsnittet om Kinas forvandling fra "kommunistisk u-land" til global stormagt fra Deng Xiaoping til Xi Jiping.

Af de udvalgte kilder kan nævnes uddrag af Fukuyamas "Historiens afslutning" (1989), Al-Qaeda erklæring fra 1998 og Uffe Østergaards kronik om Kinas sejrsgang fra Weekendavisen 10.marts 2017.

I en sådan grundbog, der på 400 sider breder sig over tre kulturer og 500 års historie vil der nødvendigvis være faktorer, der enten underspilles eller udelades. Hver historiker vil naturligvis have sine kæpheste, og kan ærgre sig over, hvorfor dette eller hint mangler. I det store og hele vil jeg mene, at fremstillingen flyder fornuftigt frem, og som læser kan man hele tiden følge tankegangen og logikken. Et par ting i småtingsafdelingen kunne jeg have ønsket mig tydeliggjort. Således vil jeg mene, at det er vigtigt at understrege Taiwans rolle som veto-medlem i FN indtil 1971. Det spillede trods alt en rolle i begyndelsen af Koreakrigen. Taiwan og landets særlige rolle i forhold til Kina på fastlandet omtales flere steder i teksten, men FN-aspektet berøres ikke. Måske var det også en bemærkning værd at komme ind på mange arabiske

lederes forkærlighed for Nazi-Tyskland i forsøget på at hindre jødisk indvandring til Palæstina i Mellemkrigstiden, men det er som sagt i småtingsafdelingen.

Forlaget burde have ofret en ekstra korrekturlæsning. Der er en del slåfejl (f.eks. "ipersiskk" for "persisk" på side 105 og "Frestl" for "Forestil" på side 312 eller ombrydningsfejl hist og her (f.eks. 2-3 punktummer(..) side 202 og side 313). Det er ikke overvældende mange, men nok. Vi kommer vel op på en snes stykker i alt. Det er forstyrrende at læse "Ruland" for "Rusland" på side 68 og "Storbritannien med lille "s" på side 309.

Der er et par fejl på nogle af kortene, f.eks. side 260, hvor Tyrkiet ikke omfatter dets europæiske del, og side 146, hvor der kun er 12 og ikke 13 kolonier. (Det er staten Maine, der på kortet stadigvæk hedder Massachusetts). Side 283 angives Jiang Jieshi (Chiang kai-shek) at leve fra 1887-1915 (og ikke 1975), men blev alligevel Sun Yat Sens efterfølger efter dennes død i 1925! På side 348 er Hafez al-Assad diktator i Irak - og ikke Syrien - fra 1971 til 2000. På side 341 er der en oversigt over befolkningstal og BNP i 1950 og 2015 i en række muslimske lande. Til sammenligning er bragt Vesteuropa og USA, men kun m.h.t. BNP og ikke befolkningstal. Disse småfejl er alt sammen noget, der kan rettes i en forhåbentlig anden udgave.

Det er en stor kraftpræstation Carl-Johan Bryld har ydet med sin bog, der fortjener stor udbredelse i stx. Den er et udmærket bud på, hvordan en ny og lidt anderledes verdenshistorie kan se ud her i slutningen af 2010erne.

Kai Verner Nielsen

For lidt historie

MIKAEL SKOU HOUGAARD JØRGENSEN: "*Dansk og Historie – Provins og storby og derimellem*". Systime 2018, 170 sider, 160 kr. ekskl. moms.

Det tættere samarbejde mellem fagene dansk og historie på ungdomsuddannelserne øger behovet for nye lærematerialer, der kan hjælpe eleverne og give læreren nogle nye undervisningsmaterialer. Et nyt bud indenfor denne genre er "Provins og storby og derimellem".

Forfatteren beskriver selv, at formålet med bogen er at præsentere eleverne for "hvad man kan kalde 'grundstederne' i det Danmark, som vi kender i dag, nemlig provinsen, storbyen, landet, forstaden og ghettoen" (s. 5). Begge fag kan komme i spil og samspil, for til alle disse 'grundsteder' knytter der sig et væld af dansk- og historiefaglige materialer og problemstillinger.

Temaet præsenteres i et indledende kapitel, der indeholder nogle af de 'værktøjer', som er vigtige for at forstå og kunne analysere 'grundstederne'. For det første den historiske udvikling i meget overordnede linjer fra det traditionelle over det moderne til det senmoderne samfund. Dernæst begrebet 'sted' og 'ikke-sted' og endelig nogle teoretiske begreber fra Tönnies, Bourdieu og Simmel. Teori-afsnittet er ikke overbevisende, hvor Bourdieu bliver noget stedmoderligt behandlet og citaterne fra Simmel vil være noget

nær volapyk for de fleste elever. Tilmed er det slående, at de teoretiske begreber ikke inddrages i nævneværdigt omfang senere i bogen.

Hvert af de fire-fem 'grundsteder' får sit efterfølgende kapitel. Kapitlerne er bygget op med en kort historiefaglig og danskfaglig indledning efterfulgt af 4-6 tekster. Inden teksterne har forfatteren indsat øvelser til teksterne, som er en blanding af skrive- og diskussionsøvelser sammen med spørgsmål til teksterne. Endelig har forfatteren i hvert kapitel lavet en fin liste over mange andre danskfaglige tekster, som kan belyse 'grundstedet'.

Det første sted er provinsen, det næste er storbyen og tredje 'grundsted' er landet. De centrale dele i alle de tre kapitler er teksterne, der fylder det meste af kapitlet. Teksterne har en overvægt af danskfaglige tekster, hvilket betyder, at den historiske dimension bliver underbelyst. Dette forstærkes af, at teksterne ikke er kronologisk opstillet, men kommer i lidt tilfældig rækkefølge. En politiplakat fra Horsens 1748 om hvordan borgerne bør opføre sig kommer *efter* Bent Vinn Nielsens "Rejsens mål" (1995) og Helle Helles "Rødby-Puttgarden" (2005). Oveni det kommer, at en del af de ikke-fiktive tekster er skrevet af forfattere/journalister, og derfor på mange måder minder om de fiktive dansk-faglige tekster. Jeg savner mange historiske kilder – både skriftlige og ikke-skriftlige – som kunne lægge op til en rigtig historisk diskussion og analyse.

Det fjerde grundsted er 'forstaden og ghettoen', hvilket overrasker mig lidt, da de to steder har hver deres problematik. Men det er rigtig set, at begge disse steder er opstået i efterkrigstiden. Det bliver dog lidt overfladisk, når begge steder skal behandles indenfor samme ramme. Som historiker er det interessant at læse de danskfaglige tekster som uddragene af Morten Papes "Planen" fra 2015 og Ahmad Mahmouds "Sort land" om ghettoen Askerød fra samme år. Men der mangler bedre historiefaglige materialer, og her nytter det ikke at indsætte Tage Skou Hansens "Er danskerne et folk?" fra 1984, hvor han med skepsis og ironi beskriver det parcelhus-Danmark, der opstod i 1960'erne og 1970'erne.

Lærebogen afsluttes med en fin 'Opgaveguide', der giver eleverne en grundig vejledning i, hvordan de skal gribe en dansk-historie opgave an, søge materialer og sikre, at formalia bliver overholdt.

Sammenfattende giver bogen en interessant tilgang, hvis man vil beskæftige sig med forskellige 'grundsteder' i Danmark. Men det må indrømmes, at historielæreren vil komme på lidt af et overarbejde for at finde de historiske materialer og synsvinkler, som er underrepræsenteret i bogen.

Ulrik Grubb

I historiedidaktikkens maskinrum

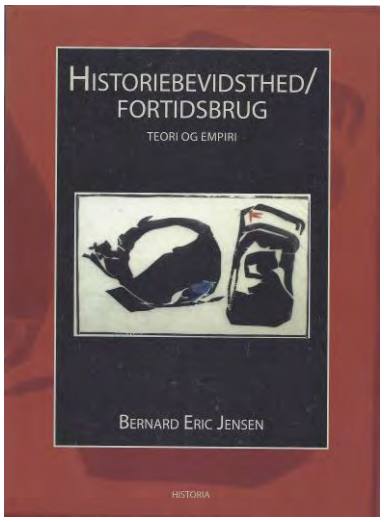

BERNARD ERIC JENSEN*: "Historiebevidsthed/fortidsbrug. – Teori og empiri".* Historia 2017, 438 sider, 200 kr.

"Der vil vedblivende være tale om et meget omfattende tids- og resursespild, så længe undervisningsfaget historie ikke er mere på bølgelængde med lægfolks historieinteresser end tilfældet ofte er i dag (s. 207)." Så skarpt kan ***Bernard Eric Jensen*** formulere sig i sit opgør med den traditionelle historiefaglighed. Gennem årtier har han i adskillige publikationer leveret afgørende bidrag til udvikling af dansk historiedidaktik med historiebevidsthed og historiebrug som nøglebegreber. Med ***historiebevidsthed/fortidsbrug*** har han sammenfattet og videreudviklet sin forskning. Han argumenterer for at indføre "et mere frugtbart og inklusivt historiebegreb end det historiefaglige, der fortsat danner normen inden for historiefaget (s.426)." Og så går han det afgørende skridt videre, at han vil indkredse og begrunde et alternativt historiebegreb, som han benævner "det handlingsteoretiske historiebegreb" eller slet og ret "læghistorie".

Historiebevidsthed/fortidsbrug er en imponerende præstation. Et lærd værk – i ordets bedste forstand – baseret på omfattende studier i europæisk og amerikansk forskning, der favner fra filosofi og historieteori til udviklingspsykologi og neurologi. Alt sammen underbygget af præcise henvisninger og fyldige citater. I den forbindelse kan man ikke undgå at ærgre sig lidt over, at bogen ikke afsluttes med en bibliografi, der ville give et samlet overblik over bogens meget brede fundament. De enkelte forskernavne kan heldigvis søges via registret, men alligevel!

I en indledende status gør ***Bernard Eric Jensen*** opmærksom på, at undersøgelser af historiebevidsthed og fortidsbrug i de seneste årtier er blevet genstand for en betydelig dansk forskningsindsats. Nu stiller han så det grundlæggende spørgsmål: kan dette forskningsfelt få følgevirkninger for vores generelle opfattelse af historiefaglighed?

Svaret på dette spørgsmål falder i to omgange: en teoridel (s.55-209) og en empiri (s.313-406). Værket afsluttes med et sammenfattende udblik. Helt grundlæggende er sondringen mellem ***faghistorie,*** som er 'fortidsfikseret' og udøves af de professionelle historikere, og så ***læghistorie,*** som er menneskers almindelige, praktiske hverdagshistorie, som bliver brugt til navigation i nutid og fremtid. Det er ***Jensens*** påstand, at ***læghistorien,*** som faghistorikere betragter som naiv og subjektiv, i virkeligheden er den mest betydningsfulde. Det er den, der er dynamisk og historieskabende. ***Faghistorien*** rummer verdensfjerne og ret ligegyldige øvelser.

I teoridelen gennemfører forfatteren omfattende analyser dels af det subjekt-perspektiv, han anlægger, dels af den livshistorie, der er en vital del af personlighedsdannelsen, og af individets samspil med omverdenen – dets 'livsverden.' På det grundlag forholder han sig til 'empowerment' – menneskets mulighed for at være selvforvaltende og magtudøvende. Her spiller ***tidsbegrebet*** en afgørende rolle. Der sondres mellem *kronologisk* ***og cyklisk tid,*** der er uafhængig af det enkelte menneske, og ***mennesketid,*** som er den tid individet kan forme og bearbejde. Sidstnævnte tid er styrende for ***læghistorien***.

I bogens empiriske del præsenterer ***Bernard Eric Jensen*** en række undersøgelser af historisk-sociale processer, der anskues i et subjekt-perspektiv og demonstrerer brug af nye former for kildemateriale. Det er undersøgelser af, hvordan mennesker er blevet historiefrembragte, og hvordan det historiefrembragte former deres historieforandrende virksomhed. De første cases er knyttet til nære familierelationer og generationsmodsætninger. En case er knyttet til ungdomsoprøret i 1968. Endelig er der tre undersøgelser, knyttet til besættelsestiden: identitetspolitiske kampe og fremtidsforventninger både før, under og efter befrielsen. Her er der tale om væsentlige og meget læseværdige bidrag til en ny forståelse af besættelsestiden – set med ***Bernard Eric Jensens*** særlige optik.

Det er på det historiedidaktiske plan ***Historiebevidsthed/fortidsbrug*** vinder afgørende nyt land. Det generelle angreb på faghistorikerne og deres 'nytteløshed' virker ude af proportion. Dansk historieforskning er i dag en vidtstrakt arbejdsmark, der for længst har lagt salig Erslevs fortidsfikserede positivisme bag sig. Men når det gælder ***formidling*** af den historiske viden er der særdeles meget at hente i ***Bernard Eric Jensens*** tænkning. Her kommer begreberne ***livshistorie*** og ***livsverden*** i høj grad til deres ret. Her er der brug for at tænke ud fra ***historiens subjektive nærvær,*** når en historieformidling skal tilrettelægges – uanset hvilket niveau, den skal foregå på.

Ikke mindst i det multikulturelle Danmark, der er under udvikling, bliver det meget vigtigt at tage udgangspunkt i den livshistorie og livsverden, den enkelte elev bringer med sig. Noget andet er så, at det også må være en vital del af skolens dannelsesprojekt, at den enkelte lærer åbner sig for andre livsverdener og for fællesskabets historie.

De kommende års fagdidaktiske debatter kan hente inspiration og argumentation i ***Historiebevidsthed/fortidsbrug.***

Bernard Eric Jensen har med denne bog cementeret sin position som dansk historiedidaktiks ubestridte maskinmester.

Knud Holch Andersen

Grundloven i europæisk perspektiv

BERTEL NYGAARD: "*Grundloven" (100 Danmarkshistorier)*. Aarhus Universitetsforlag 2017, 100 sider, 100 kroner, illustreret i farver

I Aarhus Universitetsforlags nye Danmarkshistorie, er turen denne gang kommet til *Grundloven*. Forfatteren er historiker Bertel Nygaard, som fortæller om Grundlovens tilblivelse og eftermæle

I bogen giver Bertel Nygaard en transnational og flertydig fortælling om Grundlovens tilblivelse, hvor det bliver klart at udviklingen i samtidens Europa er helt afgørende for udviklingen af demokratiet i Danmark. Her understreges det specielt at revolutionerne i Frankrig og Tyskland spillede en helt afgørende rolle for de nationalliberales muligheder for at presse den enevældige statsmagt til at afgive magten.

Bogen indeholder også en detaljeret og spændende analyse både af tiden op til og af martsdagene, samt en analyse af de hektiske dage, hvor Orla Lehmann og de øvrige nationalliberale ved både at repræsentere ”Revolutionen” og ved at de fremstillede sig selv som bolværket mod den selvsamme trussel kunne fremtvinge en Dansk Revolution.

Endelig indeholder bogen også et afsluttende kapitel om Grundloven i eftertiden, som viser at først efter Besættelsen er man kommet frem til noget der ligner konsensus mellem de politiske partier om, hvilken styreform der skal eksistere i Danmark.

Samlet set er bogen en smukt udformet moderne danmarkshistorie, som både inddrager den internationale kontekst og viser konflikterne i samfundets udvikling. Bogen bør ejes af enhver gymnasielærer og kan i uddrag sagtens bruges i undervisningen. Her kan man både diskutere den som eksempel på historieformidling, men også udvalgte kapitler omkring Casino-mødet og udviklingen i 1840’erne kunne være spændende at læse i undervisningen. Endelig bør det bemærkes at der til denne udgivelse, såvel som til de øvrige bind ligger et foredrag på Danmarkshistorien.dk, hvor forfatteren i kort form præsenterer indholdet i bogen på en måde så eleverne kan forstå det.

Rasmus Østergaard

"... vi står på skuldrene af nogle andre"

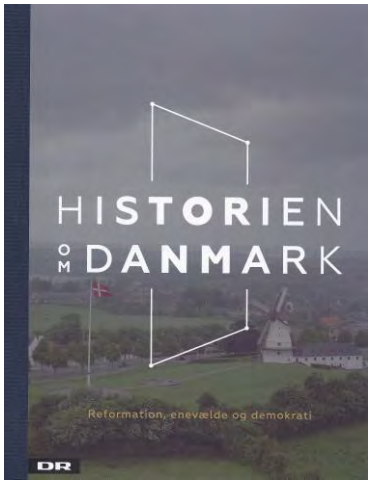

MORTEN FINK-JENSEN, JES FABRICIUS MØLLER & NIELS WIUM OLESEN: ”*Historien om Danmark. Reformation, enevælde og demokrati*”. Gads Forlag 2017. Illustreret. 567 sider, 300 kr. inkl. moms.

Dette værk er fortsættelsen af den tidligere anmeldte historie om Danmark i oldtid og middelalder, der udkom som en opfølgning af DR's tv-serie 'Historien om Danmark' i foråret og efteråret 2017. Fortsættelsen rækker fra reformationen i 1536 til 1993, efter hvilket tidspunkt sammenhænge, årsager og virkning set fra historikerens platform kun skitseagtigt danner et mønster. Synteser bliver letfærdige. Væsentlige træk ved samtidshistorien er anført i en epilog. Læseren er, lidt kuriøst, henvist til at besøge Gads Forlags hjemmeside for at finde oplysninger om forfatterne og deres bidrag. Lektor i historie ved Københavns Universitet Morten Fink-Jensen (f. 1969) behandler reformationstiden, renæssancen, enevælden og oplysningstiden, altså perioden fra 1536 til 1770; Jes Fabricius Møller (f. 1966), der også er lektor i historie ved Københavns Universitet, har udarbejdet afsnittene, som dækker perioden fra 1770 til 1914, og Niels Wium Olesen (f. 1963), der er lektor i historie ved Aarhus Universitet, tegner sig for afsnittene om perioden fra 1914 til 1993 og for epilogen.

Overordnet bedømt er fremstillingen, ligesom fremstillingen i bind 1, fagligt solid, vurderinger og konklusioner velbegrundede og afbalancerede. Hvis DR blot havde taget mere ved lære under det anførte samarbejde med udgiverne, ville tumulten omkring tv-versionen givetvis være undgået. Som helhed

forekommer fremstillingens niveau at være i overensstemmelse med den erklærede målgruppe, og overfloden af afvekslende indslag af uddybende og perspektiverende art må anspore til videre studier. Illustrationsmaterialet er også i dette bind tillagt stor vægt. Der er noget over 350 enheder, hvor billedredaktionen demonstrerer stor opfindsomhed ved den ældre historie, før den billedmæssige dokumentation blev domineret af fotografiet. Der er kortskitser, kort, prospekter, altertavler, tegninger, træsnit, stik, bogtryk, gouacher, akvareller, arkitektur og skulptur, og ikke mindst Det nationalhistoriske Museum på Fredensborg Slot, Kongernes Samling på Rosenborg og Statens Museum for Kunst er repræsenteret ved prægtige malerier fra deres samlinger. Illustrationernes proveniens er angivet i billedteksterne. Disse består her, som i bind 1, mestendels af overflødige gentagelser af fremstillingens tekst. Flere realoplysninger havde, især ved det ældre illustrationsmateriale, været at foretrække. Der er til sidst et blandet person-, sted- og sagregister, men ingen litteraturliste og intet noteapparat.

Et enkelt træk fra absolutismens tidsalder skal nævnes, hvis følger ses længe efter skiftet til folkestyre. Gennem de 188 år, hvor enevælden var herskende statsskik, fremstod den på forskellig måde bl.a. ud fra kongernes personlige engagement. I den sene enevælde, som først og fremmest falder sammen med kronprinsens, den senere Frederik 6.'s lange regeringstid, kom et kongeligt engagement til udtryk gennem en alliance mellem kongemagt og borgerskab. Kongen befordrede et såkaldt meritokrati ud fra behovet for dygtige og loyale embedsmænd. Borgerskabet, men også den arbejdsomme og driftige bonde, levnedes mulighed for at bryde de betingelser, der blev dem givet ved fødslen, ved deres indsats og evner. Dette var et brud med idealsamfundets hierarkiske orden - et brud, som var indledt allerede tilbage i 1700-talllet. Bruddet medførte en vis fremmedgørelse, som Jes Fabricius Møller definerer som *"… den erkendelse, at mennesket ikke fødes som sig selv. Det er først noget, det skal blive, og det er vel at mærke en proces, der kan slå fejl ... Social mobilitet, altså at man ikke automatisk hele livet tilhørte den socialklasse, man var født i, var i sig selv ikke noget nyt, men hastigheden, hvormed forandringerne fandt sted og omfanget af dem blev oplevet som stigende. Med nutidens øjne kan guldalderen måske forekomme stillestående og traditionsbunden, men for samtiden blev den oplevet som turbulent"* (s. 209). Han mener, at dette ligger bag, at 'dannelse' var 1800-tallets ideal og blev centrum for kulturkampen gennem århundredet. Kulturkampen foregik ikke mindst på skole- og uddannelsesområdet. Det antikke dannelsesideal, der hvilede på græsk og latinsk sprog og kultur, veg for kravet, som fortrinsvis blev rejst af erhvervslivet, af handel og industri, om indførelse af f.eks. fagene matematik, geografi og de europæiske hovedsprog. Dette almene dannelsesbegreb blev endeligt knæsat med gymnasiereformen af 1903. Den tredje part i kulturkampen var Grundtvigs folkelige dannelsesideal, som lagde særlig vægt på fagene historie og dansk, og som efterlevedes, med variationer, i folkehøjskolebevægelsen.

Med særlig fornøjelse har anmelderen genoplevet tiden efter den tyske besættelse af Danmark gennem læsningen af Niels Vium Olesens afsnit 'Velfærd og kold krig'. Sammenfattende mener denne, at vor historie i det 20. århundrede fortrinsvis er en fortælling om fremgang. Udgangspunktet, Danmarks udsatte position klemt mellem stormagterne i årene op til udbruddet af 1. Verdenskrig, havde ingenlunde været lovende: *"At Danmark ikke blot overlevede som nationalstat i 1900-tallet, men også udviklede et af verdens rigeste, mest lige, mest homogene og mest harmoniske samfund, kan vanskeligt fortælles som andet end en succeshistorie - udfordringerne taget i betragtning".* Og årsagerne hertil? *"Det skyldes fortidens uransagelige tilskikkelser og europæiske og globale udviklinger stort set uden for rækkevidde af Danmarks*

indflydelse. Men det skyldes også i betydelig grad det bidrag, som landets befolkning gennem generationer ydede selv" (s. 288, 557).

Ole Halding

Industri

LOUISE KARLSKOV SKYGGEBJERG: ”*Industri på udstilling*”. Serien 100 Danmarkshistorier, Århus Universitetsforlag, 100 sider, 100 kr.

Teknologimessen CES, som afholdes i Las Vegas hvert år over tre dage i januar måned, beråber sig at være verdens største teknologimesse med sine 170.000 besøgende i 2018, heraf over 7000 journalister og fotografer, som står klar til at skrive hjem om nye opfindelser eller kommende trends; e.g. virtuel reality, selvkørende biler og smart watches.

Jeg forestiller mig, at stemningen må have været mindst ligeså sydende i København den 18. maj 1888, hvor Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling åbnede. ”*København er syg! Den har feber! Udstillingsfeber!*” skrev Nationaltidende. Samtidig var Ritzaus Bureau på pletten med et udførligt telegram, mens Fredericia Dagblad sendte et ekstranummer på gaden. Udstillingen, som havde til huse, hvor Københavns Rådhus senere blev bygget, nåede at have 1.367.532 besøgende fra nær og fjern inden den lukkede den 2. oktober.

De to begivenheder har flere sammenlignelige træk, men mon ikke fremskridtstroen og teknologibegejstringen har været lidt større end i dag, hvor vi også kender teknologiens skyggesider. I hvert fald kaldte Herman Bang udstillingen for et tempel for hundredårets kultur, fremskridt og arbejde.

Udover imponerende dampmaskiner og de nye gasmotorer, kunne udstillingens gæster i 1888 opleve mere moderate teknologiske landvindinger. Bl.a. udstillede Jernstøberiet Anker Heegaard køkkentøj og kakkelovne, Københavns Pensel-, Børste- og Gadekostefabrik udstillede deres børstenbinderarbejde og endelig fremviste porcelænsfabrikken Bing & Grøndahl deres nye Hejrestel. Merchandise kunne man også dengang hjembringe til minde om udstillingen. Bestilte man en kop chokolade, var det muligt mod ekstrabetaling at hjembringe den benyttede kop fra Fajancefabrikken Aluminia med påtrykt billede af udstillingen på koppen.

Tankevækkende er det dog, hvor meget landbruget fyldte på udstillingen, særligt mejerierne fyldte en del. Omlægningen i landbruget fra vegetabilsk til animalsk produktion var sket længe før udstillingen, så fokus var på forædlingen om de animalske produkter.

Louise Karlskov Skyggebjerg formår på fornem vis med et levende og let læseligt sprog at drage i hvert fald denne anmelder ind i verden af i går og ænse af stemningen i 1888. Med udgangspunkt i Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling trækkes tråde ud til den generelle industrihistorie til lands og udenlands. Bogen er delt op i tre kapitler: ”På udstilling”, ”Industrilandet Danmark” og ”Farvel til Dampen”,

hvor Louise Karlskov Skyggebjerg gennem de sidste 2 kapitler langsomt glider fra selve udstillingen mod den store historie, hvori udstillingen havde sit afsæt. Desværre føler man i bogens sidste kapitel, at den store industrihistories fæste i Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling løsnes.

Uagtet er bogen givtig og anbefalelsesværdig læsning. Det er imponerende, hvor meget viden Louise Karlskov Skyggebjerg er i stand til at formidle på 100 sider.

Lasse Taagaard Jensen

Pest i Danmark

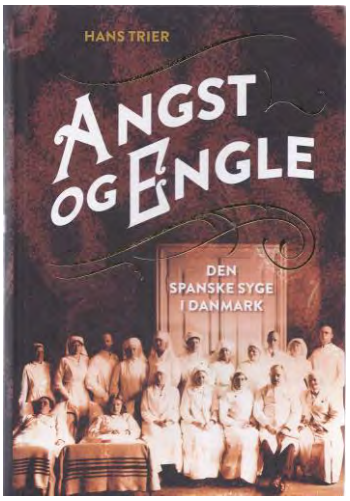

HANS TRIER: *"Angst og engle. Den spanske syge i Danmark".* Gads Forlag 2018. 263 sider, illustreret. 300 kr.

Skoleåret 1918-1919 var et anderledes skoleår. På min arbejdsplads - Fredericia Gymnasium – eller rettere sagt Fredericia højere Almenskole, som uddannelsesinstitutionen hed dengang - blev flere klasser hjemsendt i kortere eller længere tid. Mange timer bortfaldt, fordi lærerne ikke var i stand til at passe undervisningen. Selv eksamen lod sig ikke gennemføre som normalt. Årsagen var den spanske syge – en influenzaepidemi, der i 1918-1920 ramte store dele af verden og dræbte over 50 millioner mennesker. I Danmark døde op mod 18.000 mennesker af sygdommen. Én af disse var rektor Jørgensen på Fredericia højere Almenskole. Efter få ugers sygeleje døde han den 9. marts 1920.

Den spanske syge kom i Danmark i tre bølger, der alle startede i hovedstadsområdet og herfra bredte sig til købstæder og provinsbyer. Første bølge varede fra juli til september 1918 og ramte især militærforlægninger. Anden bølge, der med omkring 650.000 anmeldte influenzatilfælde var den alvorligste, varede fra oktober 1918 til april 1919. Tredje bølge, der kostede rektor Jørgensen livet, fulgte fra januar til april 1920 med omkring 170.000 anmeldelser. Sygdommen satte dermed sundhedsvæsenet og de offentlige myndigheder under et stort pres, og vigtige samfundsfunktioner som jernbanerne og postvæsenet blev berørt af det høje sygefravær blandt de ansatte. I efteråret 1918 indførte mange lokale myndigheder desuden restriktioner i form af periodevise lukninger af skoler og forlystelsessteder.

Den spanske syge er, som det fremgår, et meget spændende og vedkommende emne, som man kan beskæftige sig med på mange måder, for eksempel i et lokalhistorisk perspektiv. Jeg har dog længe savnet en mere sammenhængende fremstilling af den spanske syges forløb i Danmark, men det får jeg og andre interesserede nu heldigvis med lægen og historikeren Hans Triers *Angst og engle*. Det er en bog, som detaljeret og kildenært beskriver influenzaepidemiens betydning i Danmark. I det første kapitel får læseren et kort overblik over den spanske syge som pandemi og sygdommens forløb i Danmark. I kapitel 2 er vi med de syge på Bispebjerg Hospital og følger behandlingen af influenzaen, selv om den i realiteten ikke kunne helbredes medicinsk. Kapitel 3 handler om de mange unge værnepligtige soldater i den danske hær, der ikke var i krig i 1918, men blev syge og nogle gange døde af den spanske syge. Kapitel 4 med den sigende

titel "Døden og angsten" beskriver yderst spændende – også på grund af de mange citater fra overlevendes senere beretninger - konsekvenserne for den almene befolkning. Kapitel 5 og 6 fokuserer dels på hospitalslægernes og de praktiserende lægers arbejde, dels på sygeplejerskernes store indsats. Kapitel 7 og 8 handler om smittefare og isolation, mens kapitel 9 er tilegnet de mange frivillige, der som syge- og hjælpeplejersker, chauffører, kokke, medicinbude eller kontorassistenter ydede en stor indsats. Som Trier skriver, blev det danske civilsamfund her mobiliseret i en sådan grad, at der næppe findes mange historiske paralleller.

Bogens afsluttende tre kapitler handler om de mange forskellige konsekvenser af den spanske syge. Man kan, når man læser disse kapitler, undre sig over, at sygdommen længe ikke blev set som en skelsættende begivenhed, men det kan Hans Triers glimrende bog måske rette op på. *Angst og engle* er nemlig en velskrevet og længe savnet samlet fremstilling af den spanske syge i Danmark, og den anbefales hermed uden forbehold til skole- og hjemmebiblioteket.

Jeppe Bæk Meier

Gådetale

ERIK A NIELSEN: "*Gådetale - emblemer, symbolik, spejle. Billedsprog IV*". Gyldendal 2018. Foto Bjarne Sandstrøm. 418 sider 400 kr.

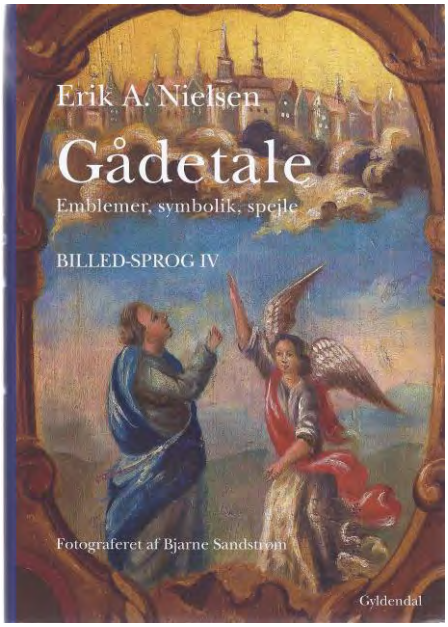

Det er altid en glæde at læse en bog hvor man tydeligt fornemmer forfatterens store viden og overblik over emnet. *Gådetale,* skrevet af Professor Erik A Nielsen, er en sådan bog. Man kan mærke forfatterens store viden om litteratur, billeder og teologi. Det er en lærd mand, der har skrevet denne bog. Bogen er udgivet som bind 4 i en række med fællestitlen *Billed-sprog.*

Bogens emne er emblemets billeder, det vil sige at bogen er et ikonografisk studie, den behandler emnet fra tidligt i 1500 tallet til op mod 1700 tallets slutning. Bogen er opdelt i to dele; tekstbogen og billedbogen, hvor tekstdelen giver en klar indføring i emnet (for øvrigt rigt illustreret), giver billedbogen en lang række interessante små historier, der skaber en mosaik af viden. Denne del af bogen er opbygget som et billedleksikon med en lang række tematisk ordnede fortællinger. De er inddelt i 7 hovedkategorier, verden, jorden og himlen, træer og blomster, fugle, krybdyr og insekter, pattedyr, og ting. De er så igen inddelt i en række emner, men kan f.eks. finde emner så forskellige som gældsbreve og snegle. Bogen kan derfor snildt anvendes som opslagsbog. Bogen er til slut forsynet med en række forskellige registre, der gør det muligt at anvende bogen som en slags håndbog i forbindelse med undervisning.

Bogens forfatters unikke viden om emnet gør det muligt afkode de enkelte emblemers allegoriske tolkninger på en sober og sandsynlig måde. I bogens første del, er det første kapitel om kirkerummet som billede, et godt eksempel på bogens anvendelsesmuligheder. Forfatteren afkoder kirkerummet, kirkeskib

og kor sættes ind i en Gammeltestamentelig kontekst. Salomons tempel der med et dyrt forhæng også var delt i to rum. Korets østvindue, ses i forhold til solopgang og frelserens genkomst, derfor ses ofte billede af *maiestas domini* (den velsignende Kristus) i koret. Koret er stedet, hvor Gud arbejder, og skibet hvor mennesket arbejder.

I samme kapitel sondrer forfatteren mellem emblemerne, som er bogfødte og kalkmaleriet som er skabt for mennesker der ikke kunne læse. Kalkmalerierne skriver Erik A. Nielsen har "erhvervet deres særlige, lette charme af, at de er syner opstået ud af det hørte, kun i ringe grad og i indirekte forstand ud af det læste." (Gådetale p. 43). Dette er en knaldgod iagttagelse, som er yderst vigtig i vor forståelse af kalkmalerierne. Og det er bestemt ikke den eneste iagttagelse i denne bog, som er en øjenåbner.

I bogens anden del – billede delen, er der mange små morsomme historier, f.eks. underafsnittet om strafferedskaber, der møder vi både en hund, en Guds hånd med pisk, straffens ris over en kvindes hoved. En hånd der slår, en hånd der giver (Gådetale p. 364f).

For nogle lyder dette emne måske lidt langhåret, lidt specielt, lidt nørdet – det er det ikke. Det er yderst relevant for, at forstå hvordan mennesker har opfattet og tolket billedet i tidligere tider, det giver en forståelse for de mennesker der har levet før os. Derfor er bogen også væsentligt for forståelsen af vores historie. Bogen er skrevet i et let sprog med en fortællerglæde, der smitter af på læseren. Bogen kan absolut anvendes – det er en bog der kan åbne gymnasieelevernes øjne for, at man ikke skal tage alt for hvad det ser ud til at være ved første øjekast. Bogen kan bestemt anbefales, både til forberedelse af undervisning og til brug i undervisningen.

Torben Svendrup ph.d.

Det antikke Rom

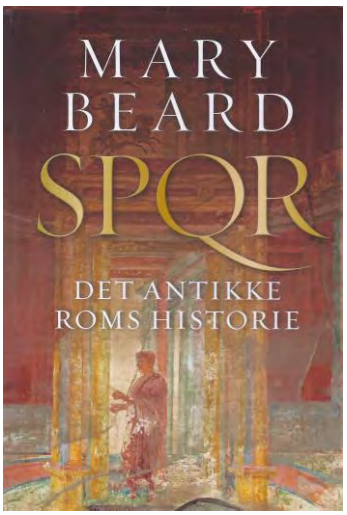

MARY BEARD: "*SPQR. Det antikke Roms historie*". Gad 2018. 624 sider, 400 kr.

Hvem henvender værket sig til? Studerende? Forskere? Almindelige interesserede i Rom? Det er lidt usikkert. På bagsiden af bogen beskrives forfatteren som en af verdens førende forskere i antikkens Rom. MB har skrevet mange bøger bl.a. om Pompeii. Tak for kaffe, for der er så mange andre, som vi står på ryggen af.

I sit afsnit om tak skriver MB at bogen er resultat af 50 års arbejde, og hun er født i 1955, så det må siges at være ret imponerende. Gamle historikere og filologer må blive lettere chokerede, når bibliografien bliver gennemgået. Der mangler ganske enkelt alle de store tyske hovedværker i udforskningen af Imperium Romanum. Ikke et eneste værk af tyske forskere optræder, og fraværet af tyske og andre forskere er så markant, at man må tage sig til hovedet. Hvor er eksempelvis Theodor Mommsen: Römische Geschichte? Alle de andre store tyske forskere med deres bidrag? Hele den germanske forskning? Hvad med vores egen danske Jens Erik Skydsgaard, som er anerkendt i internationale klassiske kredse? Peter Ørsted med sin meget omtalte bog om det romerske imperium? I Danmark har vi

en flot tradition i udforskningen af det antikke Rom. Hvor er Ernst Badian: Foreign clintela og Ronald Symes: The Roman Revolution. ? Begge værker var banebrydende for forståelsen af den romerske republik og overgangen til principatet. De er overhovedet ikke med. Begge forskere gennemanalyserede sammen med andre det romerske clientela system, og det blev rammen som forklarede hele overgangen fra republik til kejserrige. Eksemplerne er legio. Er der nogen, der har gennemtrawlet Imperium Romanum, er det tyske historikere og klassiske filologer. Det er foragt for den tyske forskning og grænser til det skandaløse, hvis man vil udråbes til ekspert i det regi. Det er som om MB tror, at hun alene har set lyset. En god anekdote fortæller, at en professor under et forsvar af en doktorafhandling udbrød, at der i afhandlingen var meget godt og meget nyt, men det der var godt var ikke nyt, og det der var nyt var ikke godt. Ligedan her. Denne moppedreng vil favne det romerske imperiums historie nøjagtig som Mommsen ville. Alle henvisninger til kilder er i engelsk oversættelse, men hvis man er forsker i antikkens Rom bruger man originale citater, så måske viser det meget tydeligt forskellen på de to hovedspor i historieforskningen i Europa. Den anglikanske og den germanske.

Bogen er bygget op med prolog, 12 kapitler og epilog. Indledningsvis kort over Italien og Rom og afslutningsvis forslag til videre læsning og en udmærket tidslinje. Bagerst i værket er en bibliografi knyttet til hvert enkelt kapitel. Det er en yderst dårlig disponering, for der skal være en samlet bibliografi i et ordentligt værk, da det ellers er umuligt, at krydstjekke. Registret er både person – og emneregister. Undervejs er der grumsede sort/hvide illustrationer, og farveillustrationerne er samlet midt i værket. Underligt gammeldags, når man tænker på, hvordan billeder i dag bruges i dialog med teksten. MB har en sjov mening om, at det er en myte, at vi skulle være bedre historikere end antikkens. Den tese er mærkelig, da hun kort efter nævner, at der har været en lang række af nye opdagelser både til vands og i jorden, men historieskrivning er selvfølgelig en rekonstruktion, som hun selv nævner.

Selve historien er der intet nyt i, men MB bruger de kilder og materiale, vi har til rådighed i nye analyser. MB kæder myterne og den romerske selvopfattelse sammen med nye arkæologiske fund. (Man kan jo ikke stikke en pind i jorden i Rom uden at der vælter noget op). Første kapitel tager udgangspunkt i Cicero og Catilina og hele det betændte miljø i Rom i 63 f. Kr. MBs udgangspunkt er, at vi kan kigge direkte ind i Rom via samtidige skrevne kilder. Samtidig dukker persongalleriet med bl.a. Caius Julius Caesar og Marcus Licinius Crassus op, som kom til at tegne overgangen fra republikken til principatet. Pompeius Magnus nævnes ikke, skønt han var et af de meget vigtige omdrejningspunkter. Sammenstødet mellem Cicero og Catilina gør MB til en skelsættende begivenhed i Roms historie, men selve baggrunden, som lå i det politiske system omtales ikke. Hele clientela systemet, som vel i dag nærmest kan sammenlignes med vores tids mafia berøres stort set ikke. Engelske, tyske, danske forskere satte sig det mål, at fortolke det brogede billede i Roms historie. Hvorfor agerede de politiske ledere, som de gjorde? Den prosopografiske metode blev brækjernet og den metode åbnede til indsigt i elitens billede og drivkraft, og det var baggrunden for de egentlige magtkampe. (I øvrigt betyder candidatus ikke afbleget men hvid). Hele forskningstraditionen om clientelasystemet er ganske enkelt helt væk, og det er den forskning, som har påvist, at forholdet mellem patronus og cliens, var en grundpille i det romerske samfund. Cliens/clientela nævnes overhovedet ikke i registeret! Den forskning har overbevisende forklaret Imperium Romanums indenrigs – og udenrigspolitik.

Forskningsmæssigt er der ikke megen ny viden om den episode i Roms historie. Vi ved udmærket, at Cicero repræsenterer den ene side, og det er logik for historikere. Dog har vi Sallust, men fælles er naturligvis, at

alle skriftlige kilder udgår fra overklassen. MB inddrager myterne om Romulus og Remus i romernes egen selvforståelse, og det er en spændende indfaldsvinkel. Samtidig er der også myten om Aeneas og hans rolle i grundlæggelsen af Rom, og MB konkluderer, at det er umuligt at konstruere en sammenhængende fortælling, for vi har at gøre med myter. (Nøjagtig som i vores egen danske historie). Arkæologien spænder ofte ben for historien, hvilket MB fortræffeligt påviser. Kongetiden i Rom analyseres ud fra arkæologiske og historiske data for den kom senere til at spille en rolle i romerske magtkampe, hvor begrebet rex/konge bliver odiøst og brugt mod politiske modstandere. Etrurien nord for Rom med de store byer og forbindelsen med deres konger i Rom er fortsat omdiskuteret. MBs konklusion er at denne periode, som bygger på myter, er en senere romersk fortolkning, som kunne bruges politisk. Den nye politiske konstruktion med konsuler, tribuner etc. fik to grundlæggende principper: Kollegialitet og tidsbegrænsning. MB gør klart, at republikken ikke kun var et politisk system med senat og folkeforsamlingerne, men også bestod af relationer, men hun forklarer ikke, hvor meget familia og klienter betød, og det er som sagt underligt. Militærets opbygning blev centralt i statsapparatet.

Men MB stiller interessante spørgsmål: Hvordan skete det, hvornår og hvorfor? Kildematerialet er ikke optimalt, så ifølge MB er kronologien uklar. Ikke alle forskere vil være enige i dette, så MB kunne have skrevet et lille afsnit, der rummede en forskningsoversigt med inddragelse af de germanske bidrag.

Gravskrifterne giver signal om begreber som virtus. Det ord er meget vanskeligt at oversætte, da det indeholder et spektrum, der går fra tro på guderne til tapperhed og anstændighed, og substansen er vir/mand. MB har en god gennemgang af de tolv tavlers lov. Tavlerne findes ikke mere, men kommer til at indgå i det princip mos maiorum – forfædrenes skik – der bliver et fundament i romersk politik. MB nævner overhovedet ikke mos maiorum, som er så vigtigt. MBs analyse af magtkampen mellem patriciere og plebejere er interessant, men tilføjer ikke væsentligt nyt. MB har svært ved at forklare skellet mellem de to klasser, men så kunne hun da have kigget til andre forskere, som har teorier om, at det går langt tilbage, og patricierne kan have været erobrere og plebejerne den oprindelige befolkning.

Rom var fra starten i krig med omkringliggende nabobyer, men de overvundne fik traktater med Rom og i flere tilfælde romersk borgerret og kom til at indgå i det romerske militærapparat. Rom blev fra starten gennemmilitariseret, men alle andre byer var lige så krigeriske så der forelå ikke en plan fra Roms side.

MB tager krigene med Carthago og Hannibal under lup, hvor Hannibals elefanter gik amok og vendte sig mod hans egne soldater. Hvor ved hun det fra? Kildehenvisninger ville være dejlige, men der er ingen noter i værket. De puniske krige køres igennem og naturligvis slaget ved Cannae, som for romerne kom til at betyde det samme som 1864 i vores optik. I den forbindelse kalder MB Catos: Carthago delenda est for en frase, men det er da en politisk one-liner og hans politiske mål ligesom Trumps mål om Amerika.

En underlig betragtning er, at MB mener, Carthagos endelige nederlag udgør højdepunktet af Roms militære succes, for det kunne trænge til en uddybning, når man tænker på Cæsar. Og der er ikke nogen krig, mener MB, som er blevet genudkæmpet så meget på militærakademier, som slaget ved Cannae. Men det er ikke rigtigt for slaget ved Marathon fylder lige så meget i militærteorien. Rom skaffede sig efterhånden enorme rigdomme som resultat af sejrene og blev det rigeste folk, som MB konkluderer. De erobrede områder, hvor fra slaverne rekrutteredes, havde i høj grad selvstændighed, blot de rettede ind og betalte.

Efterhånden som den romerske hær bliver professionel og Rom ekspanderer, konstaterer MB, at massevis af romere som handelsmænd og soldater tilbragte lange perioder uden for Italien, fra midten af det 2.årh. f.Kr. har ca. ½ af den voksne mandlige befolkning set en del af imperiet, hvilket er en interessant analyse i vores globaliseringsdiskussion.

MB har en betragtning over romerske portrætter i sammenligning med den græske i forbindelse med et portrætbillede (s. 208), hvor hun mener, at romerske buster skulle fremstille en romer, som han skulle se ud. Det er nok ikke rigtigt. På Glyptoteket i København er der en af de fineste portrætsamlinger i verden, og mange forskere mener, at romerske portrætter adskiller sig fra de græske, fordi de er realistiske. De skulle vise den pågældende person – og kun ham.

MB fremhæver, at perioden fra Carthagos fald og frem til mordet på Cæsar i 44 f. Kr. blev den bedste litteratur skrevet inden for alle genrer. De to folketribuner Tiberius og Caius Gracchus får deres rune med interessante iagttagelser og spændende cases. Bortset fra deres lidt uklare politiske program om jordfordeling, kom de til at betyde, at Rom gik ind i tre borgerkrige under Sulla og Marius, Caesar og Pompeius og afslutningsvis Octavianus og Antonius. Marius, som var en homo novus/ny mand fik revl og krat ind i hæren, lønnede dem og gjorde den romerske hær til en professionel lønnet hær og dermed afhængig af generalens succes. Det blev det afgørende knæk, men MB understreger ikke, hvor revolutionerende den handling var.

Sullas politiske reformer var måske mere vidtgående end Gracchernes, mener MB. Men Graccherne og reformerne banede også vejen for det første triumvirat med Caesar, Pompeius og Crassus. MB kalder den Trebanden, men den rette betegnelse ville være en militærjunta. De slår deres klienter sammen og udmanøvrerer de vigtigste politiske institutioner, som var senatet og folkeforsamlingerne. MB analyserer vejen mod det første triumvirat og opfyldelse af målene.

Ind imellem gennemgangen af den politiske historie, er der afsnit om slavernes rolle, den almindelige tilværelse, kvindernes rolle etc. MB trækker igen Cicero på banen i sagen om Verres, som nok er bekendt for de fleste. Sagen rummer embedsmisbrug på Sicilien, og vi har partsindlægget fra Cicero. De fleste provinsembedsmænd har formodentlig gjort sig skyldige i det samme som Verres. MB omtaler her publicani, som kom fra ridderklassen. De arbejdede i selskaber som bød på inddragelsen af skatter i provinserne – som min professor Skydsgaard i sin tid sagde: A/S skatten i Lilleasien.

MB gennemgår Pompeius og hans opadgående karriere, Caesar i Gallien og opgøret mellem Pompeius og Caesar. Forskningsmæssigt er der ikke meget nyt at hente. Hjemmefronten er overskriften og i ottende kapitel skriver MB, at romerne fastholdt, at man kunne være borger to steder og at det var romernes succes. Det er helt uforståeligt i og med, at alle blev cives romani/romerske borgere uanset hvor. Det er en romersk revolution, og vi er dens arvinger. Mærkeligt. MB bruger Cicero som kilde under borgerkrigen mellem Pompeius og Caesar, men bryder sig ikke om hans valne holdning. MB bruger i det hele taget Cicero som kilde, og det er godt, men dybest set bryder hun sig ikke om manden. Mange tidligere forskere har været inde på det emne, og MB kalder det forlorenhed. Men det er en underholdende beskrivelse, som MB giver af Cicero i lejren hos Pompeius. Undervejs analyseres kvindernes status i Rom, og MB's konklusion er, at kvinder i Rom havde en større uafhængighed af manden end andre steder. Men igen ved vi det kun fra kilder, som overklassen har skrevet. Vi ved ikke, hvordan det har set ud i den brede befolkning.

I gennemgangen af det andet triumvirat (nu kaldes det ikke trebanden længere) mellem Octavianus, Antonius og Lepidus er der ikke meget nyt. MB mener, at slaget ved Actium ikke var så epokegørende, men det må stå for hendes egen tolkning. Afsnittet om Augustus kalder MB gåden om Augustus, for selv når han er synlig er han vanskelig at fastholde. Det er det rene volapyk, da Octavianus havde gennemskuet, at for at have kontrol måtte han være princeps senatus og tribunus plebis, for på den måde at have den fulde kontrol over de vigtigste politiske institutioner i Rom. Augustus havde en klar politik både indenrigs og udenrigs. S. 399 er en fin side med buster af de senere kejsere. Billederne ligner den grågrumsede Limpopoflod, men siden er god at have på nethinden, når MB dirigerer os ind i den senere kejsertid. Der er fine afsnit om fødsel, død og sorg. Huse og insulaer gennemgås med dårlige billeder. MB går over til kejsertiden med den indfaldsvinkel, at kronologien bør forlades, da imperiet og sammenhænge bliver meget mere konglomeratisk. Det er en idé, som allerede Peter Ørsted brugte i sin bog om det romerske imperium, hvor han lader en legionær fra det yderste vandre igennem imperiet hjem til Roma. MB konkluderer, at mange fortællinger om kejserne ikke er troværdige. Ved siden af andre kilder, kan vi blot tænke på Sueton med sine sladderhistorier, som i dag ville have været en guldgrube for Billedbladet. Der er lavet fine undersøgelser om genbrug af kejserportrætter rundt i imperiet, som MB også nævner. Her kunne MB have omtalt hele den nye forskning om polykromi. Kejserportrætterne skulle kunne ses i provinserne. Alle kejserne får deres omtale krydret med gode historier. Men igen savnes henvisninger og noter. Var de gode var de slemme? Om Nero skriver MB, at hans eftermæle måske var offer for propaganda. Efterfølgerne forsøgte formodentlig at male et dunkelt billede af forgængeren.

Kejserne levede så luksuriøst, at det ikke havde sin lige, som MB fremhæver, og hun fremhæver Hadrians Tivoli som eksempel. Oven på det kommer i kapitel 11 et afsnit om besiddende og fattige, og dette emne er gennemgået så mange gange i andre fremstillinger, så der er ingen overraskelser. MB undrer sig over, at den store kløft socialt ikke resulterede i optøjer. Så synes jeg, at hun skulle læse forskningen på det område – måske Badian og Symes? Klientsystemet var bremsen.

Med udgangspunkt i katastrofen, hvor 3 legioner blev udraderet ved Osnabrück i slaget mod germanerne, tager MB teorierne om Roms udenrigspolitik op. Var den ekspansiv eller defensiv? Det spørgsmål er debatteret til hudløshed og bedre end i MBs værk. MB kommer slet ikke ind på den meget omfattende forskning omkring Limes/grænsen mellem Imperium Romanum og Germanien, men det ville også være et selvstændigt værk. Og de er skrevet. Hun berører det en smule i forbindelse med Hadrians mur i Skotland. MB kigger også på problemerne med de kristne i et meget kort afsnit.

MBs udgangsreplik er: Vi gør romerne en bjørnetjeneste, hvis vi heroiserer dem, og også, hvis vi dæmoniserer dem ... Denne bog er, håber jeg, ikke kun en historie om Rom i oldtiden, men en del af den samtale med dem selv og folket: SPQR.

Konklusion: Det er ganske enkelt ikke muligt at skrive en samlet bog om Rom. Dertil er emnet alt for stort. Hvis man skal bruge den til opgaveskrivning, må specialværker inddrages.

Christian Bo Bojesen

Anmeldelser Noter 217

Rejser i tiden

SØREN RASMUSSEN: ”*Østen for solen – Rejser i tiden*”. Gyldendal 2018, 341 sider, 300 kr.

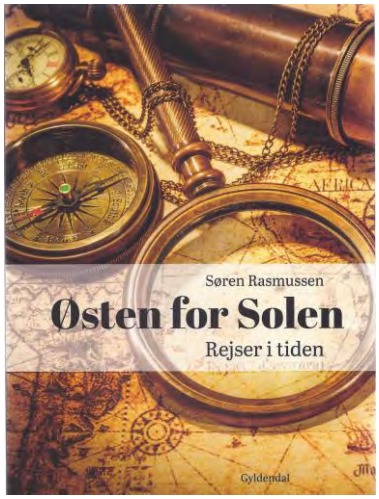

Østen for Solen – Rejser i tiden er forfattet af Søren Rasmussen, Cand.scient. i biologi og stifter af Albatros Travel, og består af 23 kapitler, der igen er delt i fire dele under overskrifterne: *Den lange rejse, Det store spring, Globalisering i anmarch, Mod verdens ende.*

Hvert kapitel omhandler en geografisk lokalitet, og tager afsæt i to tidsperioder; en periode hvor forfatteren laver et nedslag ud fra et civilisationshistorisk perspektiv, og så et nedslag det år, hvor forfatteren har besøgt den lokalitet kapitlet handler om. Bogen har til formål at undersøge ”opståen og udvikling af civilisation i historisk perspektiv”, men der er mindst lige så mange antropologiske og biologiske nedslag som historiefaglige pointer.

Genremæssigt er bogen en lidt sær hybrid. Den fremstår som en blanding af rejsebeskrivelser, civilisationshistorie, personligt memoirer knyttet op på egne oplevelser og litterære erfaringer samt biologiske iagttagelser.

I visse kapitler fremstår bogen som en vellykket hybrid. For eksempel er afsnittet om Hadzafolket spændende læsning. Det er en lille befolkningsgruppe i Tanzania, der trods interaktion med andre befolkningsgrupper og et ganske stort kendskab til omverdenen, har fastholdt en egalitær og individualistisk præneolitisk jægerkultur uden den arbejdsdeling og sociale hierarkisering, der oftest kendetegner agrare samfund.

Kapitlet søger at undersøge og besvare, hvad der har fastholdt dem i deres levevis, i stedet for at løfte dem til et højere civilisatorisk stadie, men trods gode nedslag i den antropologiske forskning og en tur omkring Hobbes, så forbliver spørgsmålet, i hvert fald for undertegnede, lidt for ubesvaret.

Forfatterens biologiske baggrund fornægter sig ikke, og der er mange lærerige detaljer om især dyreverdenen, inklusive et par myteaflivninger, som denne anmelder finder lærerige. Om de fylder for meget i en bog om den menneskelige civilisation, er nok en smagssag, men som hovedregel knyttes de sammen med overvejelser om de menneskelige samfundsindretninger. Afsnittet om Ilulissat vidner om forfatterens store viden om og passion for hunde, men her kommer den anekdotiske og personlige stil til at fylde for meget på bekostning af bogens erklærede mål om at fortolke begrebet civilisation.

Stærkt står kapitlet om Mikronesien – Her går forfatterens viden om natur, historie, sprog og antropologi op i en højere enhed, og den civilisatoriske vinkel står skarpt – især i de små og krasse samtidskommentarer.

Tonen og fortællestilen, og de mange tværfaglige referencer, minder om den stil, man finder hos Yuval Harari og rejsebeskrivelserne og stemningsbillederne bringer tankerne i retning af Bruce Chatwin. De mange stemnings- og øjebliksbilleder, der ledsager de enkelte kapitler, fungerer fint som stilgreb, og som

læser bliver man draget og inspireret. Det er dog nok en smagssag, hvor meget de bør fylde i forhold til det mere akademiske perspektiv i behandlingen af civilisationsbegrebet. Når forfatterens baggrund som rejseselskabsejer tages med i betragtning, så kunne en kynisk og småkonspiratorisk læser måske øjne en bagtanke eller skjult dagsorden, men bogen emmer af oprigtig fortællelyst og begejstring.

Det ses tydeligst i afsnittet om Masai Mara, der fungerer rigtig fint. Her lægges der ikke skjul på forfatterens interesser i området, da udgangspunktet for fortællingen er den Karen Blixen Camp, forfatteren netop har fået opført, men de personlige fortællinger kædes godt og spændende sammen med formidlingen om Masaikulturen og tjener således til at give et overskueligt, vedkommende og personligt indblik i denne kultur.

Som rejseledsager til en reel eller imaginær jordomrejse vil bogen givetvis være glimrende med sin blanding af stemningsbeskrivelser, sanseindtryk, samt forfatterens store viden om biologi, men som mere indførende og problematiserende værk om civilisationskritik, kommer den nok lidt til kort. Afslutningsvis kommer der et kort afsnit (*Ringen sluttet*), der, blandt andet via Braudel, søger at indkredse civilisationsbegrebet, men det bliver lidt for vagt og uforløst til at kunne blive en bærende præmis for bogen som helhed.

Bogen bør ikke nødvendigvis læses som sammenhængende værk, selvom bogen søges bygget kronologisk op. De geografiske og tidsmæssige spring i selve kapitlerne lægger ikke op til et kronologisk narrativ. Kapitelinddelingen lægger snarere op til eskapistisk læsning i småbidder.

Langt størstedelen af kapitlerne omhandler ikke de klassiske studietursdestinationer, og de mange personlige beskrivelser og bogens fokus som helhed gør den ikke oplagt til undervisningsbrug, men går turen til, for eksempel, Lissabon eller Island, så er disse kapitler i bogen brugbare som stemningsfuld (af)rejselæsning.

Anders Pultz Lundgaard

Historien om et dansk bilands vej til selvstændighed
SØREN MENTZ: ”*Den islandske revolution*”. Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.

Bind 5 i Aarhus Universitetsforlags store række af små bøger om Danmarkshistorien, *Danmarkshistorie i 100 bøger*, handler om Island. Ikke alle de ting, vi er vant til, når vi hører om det lille nordatlantiske land i historiemæssige sammenhænge, men derimod Islands historie i de sidste 100 år af deres tid som dansk biland.

Bogen er inddelt i fire kapitler, der dækker forskellige sider af Islands historie. Første kapitel handler om revolutionen på Island, der indførtes af danskeren Jørgen Jürgensen (1780–1841) d. 25. juni 1809. Revolutionen er måske så meget sagt; det hele forløb ganske udramatisk, omend dog Jürgensen var »optændt af revolutionens flamme« og slet ikke havde noget imod selviscenesættelse. Således kunne det naturligvis være, fordi der

ingen soldater var på øen, men kun en repræsentant for myndighederne i form af stiftamtmanden, der blev fængslet. Ifølge livets lov om op og ned må det, der kommer op dog også komme ned, og for Jørgen Jürgensen vendte lykkens hjul også snart, da et britisk krigsskib ankom til Reykjavík. Stiftamtmanden blev sat fri og Jürgensen ført med tilbage til London, hvor han blev fængslet - han havde nemlig været besætningsmedlem på et britisk handelsskib, da han selv trettende gik i land midt i kirketiden.

Historien om Jørgen Jürgensen er bemærkelsesværdig og den helt rigtige begyndelse på en bog om denne på periode på Island. Ikke mange hertillands kender den, og samtidig med at det er en historie, der straks fænger, siger den også noget signifikant om tiden.
Det følgende kapitel handler om »Fællesskabet«, nærmere bestemt historien om, hvordan Island blev til et *dansk* biland. Her må vi tilbage til 800-tallet, hvor Island blev koloniseret. De første 400 år af landets historie—den såkaldte »fristatstid«—endte i 1260'erne med at Island (der, må det indskydes, lå underdrejet i borgerkrig) gik ind under den norske krone. Senere fulgte de med Norge ind under den danske krone, og Island forblev dansk, da Danmark-Norge skiltes. Dernæst følges i grove træk historien op til 1800-tallet, da Jørgen Jürgensen trådte i land på Island.

Bogens hovedkapitel er kapitlet »Vejen til selvstændighed«. Vi fortsætter, hvor vi slap med Jørgen Jürgensen og hvad der nærmere skete, da han arresterede stiftamtmanden. I sagens natur behandles stoffet noget grundigere her, og vi kommer ind på emner som forfatningsproblemet (og herunder bl.a. junigrundlovens modtagelse), kongebesøg, flagsag og personalunion. Alle disse emner har deres nære forbindelse med Danmarkshistorien.

Det sidste kapitel, »Kolonimagt og udbytning«, handler om, hvordan Island er blevet brugt i historieskrivningen på den ene og den anden side. Vi får også en kort beretning om den berømte håndskriftsag, dvs. Islands krav om at få udleveret islandske håndskrifter, der er enestående af sin art. Afslutningskapitlet føres helt op til i dag og rundes af med forfatteren Einar Már Guðmundssons udtalelse til Ritzaus Bureau efter finanskrisen: »I dag drejer det sig ikke længere om bestemte politiske holdninger, men om at genfinde den nationale identitet og stolthed.«
Det vil tiden vise. I mellemtiden kan man gøre sig selv den tjeneste at læse *Den islandske revolution* og få en grundigere forståelse for vores fælles historie og hvordan den indvirker på os i dag. Det er en lille, velskreven og hurtiglæst bog. Den er oplagt læsning for enhver med interesse i Danmarkshistorie, og den kunne således være et oplagt og anderledes tillæg til undervisningen, da den belyser sider af Danmarkshistorien, der er mindre kendte, men dog er nært forbundne med den almindligt bekendte historie. I almindelighed kender de fleste vel til, at Island har været dansk engang, men med Mentz' bog føres vi behændigt ind i den følelses- og idémæssige situation, der herskede i Danmark og på Island på den tid, og vi gives således de bedste forudsætninger til at forstå, hvad der foregik og hvorfor.

Bogen er meget fint produceret med en del virkelig gode og vedkommende illustrationer, hvilket er med til at gøre den lille bog på 100 sider til den ideelle måde at få et hurtigt overblik over emneområdet. Bagest findes en kort liste over litteratur for dem, som vil fordybe sig yderligere.

Johnny Lindholm

Anmeldelser Noter 217

Verden i opbrud – 1918-1923

DANIEL SCHÖNPFLUG: ”*Kometår. 1918-1923 – verden i opbrud*”. Oversættelse Lone Østerlind. Kristeligt Fagblads Forlag 2018. 335 sider, 300 Kr.

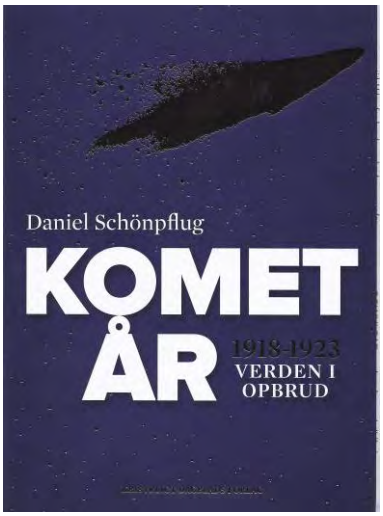

Den berlinske historieprofessor Daniel Schönpflug har begået denne beretning om tiden fra våbenstilstandsforhandlingerne i 1918 frem til 1923, altså om de umiddelbare konsekvenser af Første Verdenskrig, om en periode, som på godt og ondt peger frem imod vigtige begivenheder senere i århundredet. Det er ikke nogen traditionelt professoral, historisk beretning, Schönpflug har forfattet; for som han selv skriver: ”Man bør under ingen omstændigheder misforstå denne bog som en objektiv fremstilling af historiske kendsgerninger, men tværtimod som en collage af vidnesbyrd om, hvordan en mangfoldig gruppe af aktører har oplevet, erindret, fortolket og beskrevet årene omkring 1918 ud fra deres helt personlige ståsted”.

Bogen er komponeret som korte, fortsatte beretninger, der er flettet ind i hinanden, om de samme personer, der tæller kendte såvel som mindre kendte personer. Blandt de mere kendte finder man arkitekten Walter Gropius, billedkunstneren George Grosz, komponisten Arnold Schönberg, forfatteren Virginia Woolf og politikerne Mahatma Gandhi og Ho Chi Minh.

Tonen i bogen er dramatisk koncentreret, men alligevel dokumentarisk nøgtern. Dramatisk virker også forfatterens udnyttelse af historisk præsens samt suspense, udsættelsen af den spændende handling og dens udløsning til et senere afsnit eller kapitel. Som eksempel på bogens anvendelse af suspense hedder det angående romanen Jacob's Room, som Woolf skriver på: ”Vil det blive hende forundt at drikke endnu en slurk af succesens perlende drik, eller må hun tømme kritikkens bitre bæger?” Mere end 100 sider senere lærer læseren så udfaldet at kende: ”Det regner med dårlige anmeldelser, selv om de litterære venners dom er helt igennem positiv. Insiderne i den litterære avantgarde bekræfter hende i, at hun med Jacob's Room har præsteret et opbrud. Alle de toneangivende kredse i London vil have fat i Virginia Woolf”.

Bogens dramatiske komposition er da heller ikke tilfældig, idet den er skrevet med henblik på at danne forlæg for en dramadokumentarisk, europæisk tv-samproduktion om efterkrigstiden, som vises på DR i efteråret 2018.

Forfatteren vil vise tiden som en opbrudstid – ”Sjældent havde historien virket så åben, så fuld af muligheder, så påvirkelig af menneskets indgriben” – og som et ambivalent brud med en gammel verden til fordel for en ny, i det følgende med Tyskland som eksempel: ”To verdener, det gamle rige, bygget på troskab og lydighed, og det mere fleksible, mere pragmatiske moderne rige, støder sammen”. Det er altså en splittet tid; dels en tid med fortrøstningsfulde fremtidsvisioner, dels med ængstelige eller angstfulde undergangsvisioner, ofte forbundet med nostalgi efter genoprettelsen af den gamle (u)orden. Ekstrem vold og brutale, politiske mord, som fx begået af førnazistiske frikorps i Tyskland, og ekstrem pacifisme, personificeret ved Gandhi, præger ligeledes tiden.

Dadaisten George Grosz fordømte den gamle verden uden skånsel: ”Bag den kejserlige-borgerlige ordens facade slumrer der, ifølge kunstneren, et råddent, brutalt, perverst samfund”. Noget politisk program havde Grosz og hans dadaistiske fæller dog ikke – og burde vel heller ikke have det i egenskab af kunstnere.

Desperat angst for de nye tider prægede imidlertid højre- og vel også visse venstrekræfter i bl.a. Tyskland. En højrenational frikorpspatrulje pågriber således i München en gruppe personer, som de (i øvrigt med urette) anser for at være spartakister (kommunister): ”Syv af de tilfangetagne bliver skudt i en baggård uden yderligere rettergang. De andre bliver spærret inde i en kælder og mishandlet så groft af berusede soldater, at yderligere fjorten af dem mister livet”.

Den fremskridtsoptimistiske grundlægger af den progressive, funktionalistiske Bauhaus-skole for kunst, kunsthåndværk og design, Walter Gropius, var derimod overbevist om, at ”krigen var nødvendig for at igangsætte en 'indre renselse' i ham og for at rive den gamle verdens undertrykkende barrierer ned i Tyskland”. Men trist, må det vel være tilladt at bemærke, hvis en verdenskrig med millioner og atter millioner af dødsofre virkelig skal til for at afstedkomme en 'indre renselse'.

Den seksuelle emancipation ligger også i tiden; Alma Mahler-Gropius, gift tre gange med hhv. komponisten Gustav Mahler, den omtalte Walter Gropius og forfatteren Franz Werfel siger: ”For mig er ægteskabet, det statssanktionerede tyranni, suspekt, og ved at undgå det vælger jeg den frie binding”. Ikke desto mindre længes hun tilbage til 'la belle epoque', den skønne epoke, tiden før krigen: ”(...) hun ønsker at få kejseren tilbage og endda også 'de mest afholdte, mest generøse ærkehertuger, som skulle understøtte landet'. Hun ville 'igen kun have pragt oppefra og stilfærdig underkastelse fra menneskehedens slavefundament. (sic!) Massernes skrig er en helvedesmusik'”.

Tiden – og bogen – rummer desuden irske republikaneres oprør imod det britiske overherredømme samt nådesløsheden fra begge sider, den rummer yderligere, hvad der ikke usandsynligt kan betegnes som folkemord på armenierne i Tyrkiet, den rummer en stigende, men ikke i hjemlandet utvetydigt anerkendt, borgerretslig selvbevidsthed hos de sorte amerikanere som følge af værdifuld indsats i krigen, og den rummer en skæbnesvanger antisemitisme, der blandt meget andet tvang komponisten Arnold Schönberg til at forlade byen Mattsee i Østrig, hvor han holdt ferie: ”Man har vedtaget, at det fremover kun er 'tysk-ariere', der kan opholde sig som feriegæster i kommunen”.

Den skildrede periode er altså yderst tvetydig, men den viser dog, at tiderne skifter, at intet er bestandigt, og at det derfor ikke er umuligt for mennesker at tage fremtiden i egne hænder.

Bogen kan fint benyttes i undervisningen.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Anmeldelser Noter 217

Indien a la Modi

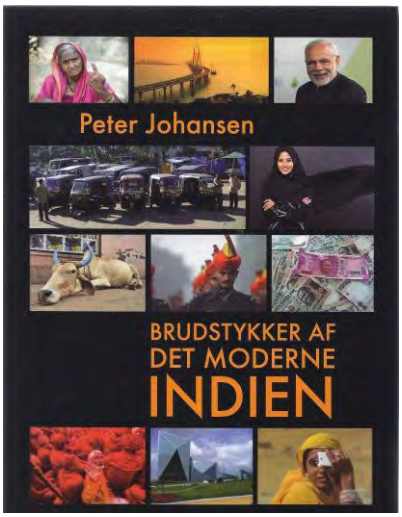

PETER JOHANSEN: ”*Brudstykker af det moderne Indien*”. Forlaget Univers 2017. 336 sider, 319 kr.

Indiens populære premierminister siden 2014, Narendra Modi, inkarnerer om nogen ”det moderne Indien”. På den ene side har han stået i spidsen for Indiens udvikling de senere år mod et hypermoderne hightech-samfund. Blandt andet brugte han, formentlig som den første i verden, avanceret 3 D-teknologi til at optræde som en holografisk avatar flere steder samtidigt under valgkampen i 2014. På den anden side har han siden sin ungdom tilhørt den hindunationalistiske bevægelses kernetropper. Trods mange sympatiske sider har han aldrig taget afstand fra den massakre på muslimer, som den hindunationalistiske bevægelse udførte i 2002 i forbindelse med nedrivningen af en moske og opførelsen af et Rama-tempel i Ayodhya.

Ligesom Modi, rummer det moderne Indien en næsten ufattelig usamtidighed, der ikke lader sig begribe som en lineær udvikling fra traditionelt til moderne. Peter Johansens bog giver en rigtig god indgang til at forstå noget af denne sammensathed. Fremstillingsformen er journalistisk og rig på konkrete eksempler. På den måder retfærdiggøres titlen ”Brudstykker af det moderne Indien”, selvom bogen kommer omkring rigtigt mange sider af det indiske samfund. Nogle steder (f.eks. i kapitlet om ”Korruptionens svøbe”), bliver det lidt for anekdotisk for min smag, men ellers er der god overensstemmelse mellem fremstillingsform og emnets kompleksitet.

Peter Johansen er uddannet historiker, og har rejst, beskæftiget sig med, undervist i og udtalt sig til medierne om indiske forhold gennem mange år. Han står bl.a. bag hjemmesiden www.indien.dk, hvor der er meget interessant materiale – også til brug i undervisningen.

Bogen er ikke en traditionel historiebog, da det kun er det første kapitel om Kongrespartiet og tilblivelsen af det moderne Indien, der er nogenlunde kronologisk opbygget. De øvrige kapitler behandler forskellige temaer, som f.eks. ”Bøndernes lod”, ”Hardcore hindu” (om den hindunationalistiske vækkelse) og ”De knuste mennesker” (om den modsætningsfulde udvikling i lavkasters og kasteløses vilkår). Den voksende politiske mobilisering af disse grupper er temaet for kapitlet om ”Kastekrigerne”, mens ”India Inc.” handler om landets økonomiske udvikling.

Behandlingen af de forskellige temaer har et klart historisk perspektiv. Forfatteren har et godt blik for den britiske kolonimagts medansvar for konstruktionen af ”det traditionelle Indien”, som man nu kæmper med at frigøre sig fra. Historiefagligt kunne man godt have ønsket sig, at der var blevet gjort lidt mere ud af hindunationalisternes og andre politiske bevægelsers historiebrug.

Udviklingens modsætningsfylde kommer bl.a. fint til udtryk i kapitlet om ”Kvindekamp”. Udviklingen går (især i middelklassen) i retning af senere ægteskabsalder, bedre muligheder for uddannelse af kvinder og større indflydelse på partnervalg for de unge – en udvikling i retning mod kernefamilie og bort fra den

stærkt kvindeundertrykkende, traditionelle familiestruktur. Udviklingens bagside er stigende anvendelse af kønsspecifikke aborter, voldtægt og overgreb på kvinder.

Inden for en overskuelig årrække vil Indien blive ikke bare verdens største demokrati, men også verdens mest folkerige land og én af verdens største økonomier. Det er længe siden, at Bollywood overgik Hollywood i antal solgte biografbilletter. Alt dette gør, at Indien, også i en dansk undervisningssammenhæng, bliver stadigt sværere at komme uden om.

Det kan en bog som "Brudstykker af det moderne Indien" være med til at ruste os til. Den er skrevet i et sprog som sagtens vil kunne læses af vores elever. Problemet med anvendelsen af den, f.eks. i forbindelse med større skriftlige opgaver, vil være, at det ofte vil være svært at henvise eleverne til et enkelt eller nogle få kapitler, som de skal læse. Det vil nok desværre som regel ikke blive til mere end … brudstykker.

David Kyng

En traumatiserende ekspedition

KNUD MICHELSEN: "*En værkende tand. Striden om 2. Thule ekspedition*". Forlaget Rosinante 2017. 240 sider med mange kort og illustrationer, 300 kr.

Bogen handler om den anden Thuleekspedition 1916-1918. Formålet med ekspeditionen var dels at tegne et kort over det nordligste Grønland (den side der vender mod Nordpolen), dels at hævde dansk suverænitet over hele Grønland. Der var tre hvide deltagere: polarforskeren Knud Rasmussen (1879-1933), geologen og kartografen Lauge Koch (1892-1964) og den svenske botaniker Thorild Wulff (1877-1917). Desuden deltog tre inuitter.

Problemet er ekspeditionens forløb og især dens afslutning. Egentlig var det meningen at Peter Freuchen skulle lede turen, men han blev ved med at finde på undskyldninger. Derfor lod Knud Rasmussen sig overtale til at forestå ekspeditionen. Han foretrak at undersøge inuitternes kultur og religion. En rent geografisk ekspedition sagde ham ikke så meget.

Selve ekspeditionen foregik sommeren 1917. Når man siger 1916-1918 medtager man ud- og hjemrejse. Der var mange problemer med at komme afsted, og på selve ekspeditionen var det sådan, at alt hvad der kunne gå galt, gik galt. For det første var vejret hårdere, end de havde regnet med, og den føde de havde regnet med at få ved at skyde vilde dyr undervejs, var meget mere knap. Inuitten Hendrich Olsen forsvandt under en jagttur. Alt i alt betød det at de måtte vende om inden de var kommet helt så langt som de havde planlagt. Men hjemturen blev endnu værre end udturen: vejret og føret var værre, føden endnu mere knap. Da de sidste slædehunde

var skudt og spist, måtte de selv trække slæderne. Det vigtigste for dem var at få de videnskabelige resultater hjem. Da de nærmede sig Thule, var de alle totalt udmattede. De blev så enige om, at de mest udmattede, Lauge Koch og Wulff, skulle vente i deres lille lejr. Imens gik Knud Rasmussen og to inuitter til Etah, en beboet base som amerikanske ekspeditioner havde oprettet. Da de kom frem, blev der straks sendt en ekspedition ud for at hente Koch og Wulff. Den kom kort efter tilbage, men uden Wulff. Ifølge Koch var han så udmattet, at han ikke ønskede at leve mere. Derfor havde han forladt den døende mand i ødemarken.

Lauge Koch og Knud Rasmussen skrev i fællesskab en redegørelse for forløbet. De troede at der ville komme et forhør, men det kom aldrig. Efter hjemkomsten var forholdet mellem dem tilsyneladende godt. De blev fejret med medaljer og æresdoktorudnævnelser. Turen blev anset for en stor succes. Men i de følgende år kom der større afstand mellem Koch og Rasmussen. De rejste aldrig sammen mere, men hver for sig foretog de flere ekspeditioner. De breve, de skrev til hinanden, er mærkelige, især Kochs. Dels roser han Knud Rasmussen som den store polarforsker, dels kommer han med anklager imod ham. Samtidig bagtaler han Knud Rasmussen over for andre i det dansk/grønlandske miljø.

Kulminationen kommer efter Knud Rasmussens død i 1933. Der blev skrevet mange rosende nekrologer over ham. Lauge Koch skrev en hel kronik i Politiken. Den indeholdt også mange positive ord, men den var samtidig en dybtgående kritik af ham, både som videnskabsmand og ekspeditionsleder. Knud Rasmussens bøger om inuitternes kultur og religion affærdiges som ”romaner”.

Desuden går kritikken på at Knud Rasmussen var en dårlig og sjusket ekspeditionsleder, underforstået: det var faktisk Knud Rasmussens skyld at Koch måtte efterlade Wulff alene. Thule-komiteen tog utvetydigt afstand fra Kochs udtalelser, og det samme gør flere af de folk der kendte Knud Rasmussen.

Der er flere vidnesbyrd om at Wulffs død blev et traume for Koch. Dog er der ingen tvivl om at han har ret i at Knud Rasmussen stolede for meget på jagtlykken på turen. Bogen konkluderer at Lauge Koch har ret noget af vejen, men at han rejste en skamstøtte over sig selv ved det han skrev om Knud Rasmussen.

Striden er ikke slut endnu. Derfor kalder Knud Michelsen ekspeditionen en værkende tand. Den amerikanske historiker Peter R. Dawes er ved at udgive *The Koch Family Papers* i flere bind. Han er meget kritisk over for Knud Rasmussen og ser på sagen mere med Kochs øjne. - Knud Michelsen er meget kritisk over for Koch. Michelsen nedstammer fra Knud Rasmussens søster og er i gang med at (gen)udgive Knud Rasmussens skrifter.

Den elementært mest spændende del af bogen er den første del med beskrivelsen af selve ekspeditionen. Man sidder velnæret i sin varme stue og læser om deres ufattelige lidelser med sult

og kulde. De psykologisk mest spændende afsnit er bogens anden og tredje del, hvor der bringes citater fra breve og dagbøger, afbrudt af forfatterens overvejelser over tankerne bag de forskellige udtalelser. Nogle gange kunne man ønske lidt længere citater og lidt færre overvejelser.

Hvem har så ret? Læs bogen og døm selv!

Jørgen Krøigård

Magisk grønlandsroman af skabsmagister

KIM LEINE: "*Rød mand / Sort mand*". Gyldendal 2018. 519 sider, 300 kr.

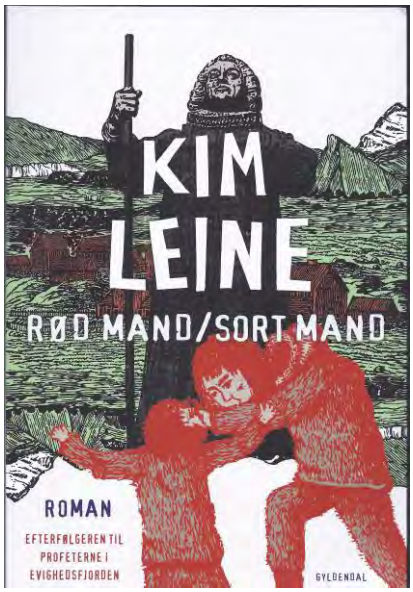

"Rød mand/Sort mand" er en underholdende og medrivende roman om grundlæggelsen af kolonien Godthåb i Grønland. Den er skrevet efter 'Profeterne i Evighedsfjorden', men det er faktisk en 'prequel' til den i en planlagt trilogi. Handlingen udspiller sig primært fra 1728, hvor en kongelig ekspedition bestående af tugthusfanger, læger og tvivlsomme guvernører sejler nordpå til 1735, hvor Hans Egede (sort mand) lettere desillusioneret tager hjem til Danmark igen. Men i første kapitel møder læseren Aappalutoq (rød mand), en grønlandsk angakok eller åndemaner, som bekender sin kristne tro til læseren.

Aappalutoqs 10-årige søn sultestrejker efter sin mors død og faderen beslutter at overdrage sønnen til Egede for at redde hans liv. Da han er kommet sig efter nogle måneder i Egedes varetægt, nægter han at vende tilbage, fordi han er blevet døbt. Frederik Christian, som han nu hedder, vælger til faderens (rød mands) fortrydelse den danske kultur frem for den grønlandske. Faderen kæmper gennem romanen for at vinde sønnen tilbage, og det kunne ses som et billede på kulturkampen om hele det grønlandske folk. Romanen skildrer et barsk hverdagsliv i kolonien med magtkampe, horeri, sygdomme og mission i en (u)skøn forening. Den er sine steder særdeles sanselig og meget realistisk i sin udpensling af fysiske detaljer – Leines baggrund som sygeplejerske spiller måske ind her.

Angakokken Aappalutog giver imidlertid romanen et stænk magi, fordi han tilsyneladende kan rejse uafhængigt af tid og sted og fx havne i seng med fru Egede, når Hans er væk, men det er næsten for lidt til at man kan tale om magisk realisme.

Danser Kim Leine med ulve?

Jeg er ikke så skarp på dansk/grønlandsk kolonihistorie, men nogle steder føles det som om der er gået lidt (post-)kolonial skyldfølelse ind over karaktererne. Danskerne er stort set nogle egoistiske banditter på forskellig vis, mens grønlænderne er uspolerede og lever i pagt med naturen. Frederik Christians overgang fra den grønlandske til den danske kultur ender da også tragisk. Kim Leine tager som en anden Kevin Costner i "Danser med ulve" læseren under armen og viser hvordan de indfødte indianere spoleres af den kristne mission. Portrættet af Hans Egede er særdeles usympatisk, han nægter at døbe grønlændere og give dem frelsen, medmindre de kan citere den augsburgske trosbekendelse og fremsige fadervor. Han

fremstilles som en radikaliseret fanatiker, der også dyrker alkymisme og stjæler sin hustrus optegnelser om Grønland. I kontrast til denne mørke patriark har vi hustruen Gertrud Egede, som tager koloniens forældreløse børn under sine vinger og vel fungerer som korrektiv til missionæren, indtil hun sparker sin mand i ansigtet i vildelse kort før sin død i ét af bogens sidste kapitler. Hvis romanens billede er retvisende, burde man skifte statuen af Hans Egede i Kolonihavnen ud med en statue af Gertrud.

Jeg vil vædde på at trilogien vil blive filmatiseret, og hvis denne historie kommer til at repræsentere Danmarks kolonihistorie som Matador repræsenterer besættelsestiden i den kollektive bevidsthed, så vil det helt sikkert give den grønlandske selvstændighedsbevægelse mere vind i sejlene!

Fortid og fortælling

Et andet interessant aspekt ved romanen er dens leg med faktakoder og læserkontrakt. Mange af kapitlerne indledes med fiktive citater fra Hans Egedes dagbog. Kim Leine skriver selv i et efterskrift:

”Denne bog er en fiktion… man bør ikke læse den som en pålidelig historisk skildring… Tit er der en større sandhed og økonomi i digtet end i faktualiteten. Skønlitterære forfattere og historikere kan noget hver for sig. Det er magikeren versus magisteren. Så lad historikere skrive historie og lad forfattere skrive *historier*.”

Alligevel har Kim Leine en litteraturliste på mere end 20 titler, heraf mange faghistoriske, og han har haft historikeren Hans Christan Gulløv til at ’luge ud i diverse fejl’. Men hvordan kan man tale om ’fejl’ i en fiktion? Magikeren Kim Leine må være skabsmagister. ☺

Rød mand/Sort mand kan bestemt anbefales, også til brug i undervisningen. Man kunne bygge et spændende dansk-historieforløb op omkring dansk kolonihistorie i Grønland.

Lars Henriksen

Slaget om danskernes stemmer

ESBEN SCHJØRRING OG MICHAEL JANNERUP: ”*Værdikæmperne. Slaget om danskernes sjæl. VK-regeringerne 2001-2011*”. Gyldendal 2018. 478 sider. 300 kr.
Bogen her er absolut læseværdig. Den er spændende, velskrevet, ikke for svær og baseret på en omfattende research. Forfatterne færdes hjemmevant i Christiansborgmiljøet, deres analyser er grundige og deres konklusioner velunderbyggede.

Det er vigtigt at huske alle disse kvaliteter som bogen har, når man går over til at se på hvad bogen ikke har.

Først og fremmest præciserer man ikke selve værdibegrebet. Der foregår internationalt en omfattende forskning i værdier, i Danmark f.eks. repræsenteret ved Peter Gundelach; der er ikke i bogen refereret til denne værdiforskning.

Hvis bogen skulle dreje sig om en kamp om danskernes værdier, eller ligefrem en kamp om danskernes sjæl, burde man forsøge at kortlægge disse værdier og konstatere om disse værdier flytter sig. Det kunne man på mange punkter gøre ved hjælp af meningsmålinger fra perioden, men det gør man ikke.

På den måde bliver bogens titel desværre misvisende. Politikerne kæmper ikke om danskernes sjæl, de kæmper om danskernes stemmer ved at forholde sig til danskernes værdier på en måde der maksimerer deres stemmetal, med større eller mindre respekt for de værdier deres partier hidtil har stået for. Det er der ikke noget mærkeligt i et parlamentarisk demokrati.

I det hele taget bør man nok ikke overvurdere politikernes indflydelse på værdiforandringer i befolkningen. Værdier er sejlivede, og de forandres nok så meget af langsigtede forandringer i selve samfundet som af den daglige debat.

Bogens udgangspunkt er den afgørende kursændring der fandt sted i Venstres agitation og politik op mod valget og regeringsdannelsen i 2001, Anders Fogh Rasmussens hamskifte fra hulemand til julemand, kort sagt. Venstre ikke bare accepterede velfærdsstaten, men præsenterede sig som en bedre forvalter af den end Socialdemokraterne. Debatten om velfærdsstaten som sådan blev lukket, mens der til gengæld blev åbnet for en anden værdikamp. Kapitel for kapitel gennemgår bogen disse værdikampe: Indvandringspolitikken, Irakkrigen, den danske kulturkanon, karikaturkrisen (”Muhammedkrisen”) m.fl. Det er normalt Anders Fogh Rasmussen og Venstre der er i centrum, men der er også plads til De Konservatives behjertede forsøg på at gøre sig gældende, til Liberal Alliance og ikke mindst til Dansk Folkeparti.

Det er bemærkelsesværdigt at denne kamp for det meste ikke føres ud fra et liberalt grundsyn, i streng ideologisk forstand, men i langt højere grad ud fra et nationalkonservativt. En klassisk liberal ville slå syv kors for sig ved tanken om at nogle statsautoriserede smagsdommere skulle foreskrive ham hvad der var god eller dårlig kultur – pushpin is as good as poetry! Og liberalismen er som sådan universalistisk og langt væk fra nationalistiske fordomme. Man skulle derfor tro at De Konservative ville være på hjemmebane her, men de havde netop op til 2001 skattelettelser (en liberal mærkesag!) på programmet. Nå, dansk politik har aldrig overholdt nogen ideologisk logik.

Kapitlet om Dansk Folkeparti er et af bogens stærkeste, både i den konkrete analyse og i den teoretiske fundering. Alligevel må det være på sin plads at pointere at det næppe er dette partis mesterlige agitation der har skabt danskernes holdninger på indvandringsområdet (hvad forfatterne også til dels indrømmer). Flertallet af danskere har aldrig sluttet op om den indvandringspolitik der blev besluttet på Christiansborg fra 1970’erne og frem (hvad der fremgår af meningsmålingerne). Dansk Folkeparti tog blot disse vælgerholdninger til sig i stedet for at forsøge at opdrage på vælgerne.

Bogen afsluttes med et velformuleret parting shot til Venstre og Konservative: ”Man fik magten, men arvede magtesløsheden”.

Axel Moos

Anmeldelser Noter 217

Fra Watergate til Panama Papers

PETER CHRISTENSEN (med forord af Tom Buk-Swienty): ”*Scoop – Fra Watergate til Panama Papers – nedslag i journalistikkens verdenshistorie*”. Gyldendal 2017. 349 sider, 300 kr.

Scoop er en gennemgang af ni udvalgte journalistiske scoops efter Anden Verdenskrig; med en overvægt af særligt amerikanske aviser. De behandles kronologisk og begynder med et portræt af Ben Bradlee og hans forhold til John F. Kennedy. Herefter følger tre historier om amerikanske journalisters beskrivelse af henholdsvis My Lai-massakren, Watergate-skandalen og Phnom Penhs fald. Dernæst en enkelt afstikker til sydafrikanske journalisters afdækning af mordet på borgerrettighedsforkæmperen Steve Biko. Næstefter følger to afsnit om amerikanske journalisters afdækning af massakrer i henholdsvis Libanon og Srebrennica. Afslutningsvis et afsnit om den mexicanske journalist Lydia Cachos kamp mod seksuelle overgreb og mørklægningen heraf samt endeligt et interview med den tyske journalist Bastian Obermayer om de såkaldte Panama Papers.

Peter Christensen griber afsnittene forskelligt an. I nogle af afsnittene gøres der således meget ud af at fortælle om scoopets baggrund, mens dette næsten ikke nævnes i andre afsnit. Atter andre afsnit gør meget ud af journalisten, mens andre afsnit gør lidt mindre ud af dette. Som nævnt er det sidste afsnit et interview, mens de øvrige otte afsnit er fremstillinger – springende i tid, så forfatterens møde med journalisterne bag de forskellige scoops og lokaliteter knyttet hertil, blandes med scoopenes oprindelige historie. Dette virker bedre, end det lyder, og det er ikke uinteressant at være med Robert Fish på fiskerestaurant i Beirut. Peter Christensen giver endvidere en levende beskrivelse, der leder tankerne i retningen af fortællende journalistik.

Scoop er som antydet i det ovenstående en meget, meget velresearchet bog; der er således ikke skyggen af tvivl om, at forfatteren har arbejdet meget grundigt med materialet, hvilket også både Tom Buk-Swientys forord og kildelisten vidner om. Det er imponerende, at forfatteren har fået interview med både de pågældende journalister og en lang række politiske sværvægtere. Dette medfører dog en lang række anekdoter, og disse virker måske interessante enkeltvis, men til sammen virker de overvældende.

Hvis bogens formål havde været at give et overblik over journalistikkens udvikling, ville overblikket være tabt i detaljerne; fx er det næppe nødvendigt for forståelsen af Watergate-skandalen, at vide at Norman Mailer, en af tressernes store journalister drak sig fra sans og samling til sin fødselsdagsfest i 1973, eller at Woodward og Bernsteins litterære agent, David Obst, ikke var kommet sig ovenpå et syretrip, og derfor ikke i første omgang lykkedes med at skaffe et forlag til bogudgaven af afsløringerne.

Peter Christensen skriver dog også ”nedslag” i sin undertitel, og dermed er det jo ikke målet at give en indføring i udviklingen, men det er svært ikke at sidde tilbage med nogle overvejelser over journalistikkens ændrede betingelser i det halve århundrede, som bogen behandler, når det er en gennemgående, men til dels implicit præmis for bogen. Fra bogens første kapitel, hvor det beskrives, hvordan Ben Bradlee stort set

uproblematisk kunne være nær ven med John F. Kennedy, samtidig med at han var kritisk, politisk journalist, til bogens sidste kapitel, hvor Obermayer overvejer fordele og ulemper ved ikke at kende til kilden bag de omfattende afsløringer i Panama Papers, sker der fundamentale ændringer i journalistikken, og disse antydes desværre kun.

Målt på bogens egne præmisser er det dog en bog, der er læseværdig for journalistik-studerende med ambitioner ud over det sædvanlige, og det er også en bog som kan anbefales til de som er meget interesseret i menneskene bag historierne – og som allerede kender til fx amerikanernes engagement i Cambodja inden De Røde Khmers erobring af hovedstaden eller omstændighederne omkring uhyrlighederne i det tidligere Jugoslavien. Bogen er således ikke velegnet til undervisningsbrug i gymnasieskolen, da kun de allerbedste SRP-skribenter vil kunne få fornøjelse af enkelte dele af bogen.

Afslutningsvis må det også bemærkes, at der i en ellers langt overvejende velskrevet bog er passager i noget, der bedst kan karakteriseres som SMS-sprog. Det er hverken smart eller ungdommeligt at undlade subjektet i en sætning; heller ikke når det er indlysende hvad subjektet er.

Kim Hornbech

Turisme

JOHNNY THIDECKE: *"Alle Tiders Turisme"*. Pantheon 2018. 264 sider, 295 kr.

Historien om turismen går lige så langt tilbage som *selve* historien. Således kan man i Johnny Thideckes bog finde kilder fra Herodot til Christian Jensen. For det er primært kilderne der er interessante i bogen. Det er blandt andet en fornøjelse at læse om Klaus Rifbjergs gastronomiske oplevelser i Malaga, eller anekdoten om den rejsende i Antikkens Romerrige, der skrev på væggen om, hvordan han havde pisset i sengen, fordi kroen ikke havde potter på værelserne.

Alle Tiders Turisme giver en fin og anderledes vinkel på verdenshistorien. Man kan f.eks. læse, at afladsrejser i middelalderen var med til at sætte gang i turistindustrien. En pilgrimsrejse fra Wales til Rom gav nemlig 92 års tilgivelse for synd. Hvis man altså efterfølgende overværede højmessen 395 gange. Og når man kommer til det 20. århundrede, følger historien om Tjæreborg og Spies selvfølgelig. Med alt hvad det indebærer af grisefest og morgenbolledamer.

Selve Thideckes eget skrift består i en præsentation af de enkelte kilder, men selve den historiske kontekst er ofte sparsom. Napoleonskrigene, fortæller bogen, satte en stopper for turismen - inden turismen blomstrede igen. Hvornår, hvorfor og hvordan får vi ikke at vide. Bogen kan således ikke altid stå alene, men må suppleres med kyndig historisk kontekst fra andet materiale. Andre steder får vi dog en fin kobling

mellem niche-fortællingen om turismen og den historiske kerne, som f.eks. damplokomotivets demokratisering af turismen under den industrielle revolution.

Det fungerer fint, at Thidecke enkelte steder stiller sig kritisk over for kilderne, såsom ved Herodots omtale af Cheops og Chefrens pyramider. Faktisk savner bogen at høre mere fra forfatteren, der tydeligvis har meget på hjerte. Det er en skam, at han holder tilbage. Til gengæld virker det underligt og malplaceret, når læseren af og til adresseres som var denne på rejse i Antikkens Grækenland.

Bogen i sig selv er dog en historie for sig selv. Layoutet minder mest om noget, man vil kunne finde i en skoleopgave, og selvom bogen er fyldt med en række billeder, hvor Thidecke for alvor folder sin viden ud, så er de fleste i lav opløsning og fremstår pixelerede. Lidt over et kg. vejer moppedrengen og vil næppe være førstevalg over de bøger elever bringer med i skolen. *Alle Tiders Turisme* vil således fungere bedst som lærerkopi eller til et projektforløb, såsom en optakt til en studietur til f.eks. Grækenland, eller til DHO'en i 1.g.

Thideckes bog bør først og fremmest ses som en kildesamling. Man savner en egentlig introduktion, der kan sætte en ramme og et formål med bogen, før den kan blive mere end det. Men vi må nøjes med et yderst kort forord om turisme generelt, men ikke meget om det vi kan finde bag de trykte sider.

Torben Nybo

Polen og holocaust

PALLE ANDERSEN: "*Polen og holocaust – polsk antisemitisme*". Forlaget Ellekær 2018. 163 sider, 175 kr.

Den 1. februar i år blev der i Polen vedtaget en lov, der gør det strafbart at fortælle, at Polen havde medskyld i nazisternes jødeudryddelse under 2. Verdenskrig. Op til 3 års fængsel er strafferammen, og særligt nævnes det, at Auschwitz og andre koncentrationslejre på polsk jord ikke må omtales som "polske koncentrationslejre". Det er unægtelig en helt usædvanlig sammenblanding af historietolkning og aktuel politik og lovgivning, og loven vakte da også genlyd, ikke mindst i form af en kraftig fordømmelse fra israelsk side, men er også blevet emne for en intern polsk historiestrid.

I denne forbindelse kan man hilse Palle Andersens lille bog om polsk antisemitisme meget velkommen. Palle Andersen er historiker og har tidligere udgivet bøger om Holocaust, bl.a. om hvad man vidste i Danmark.

Det er de polsk-jødiske relationer under den tyske besættelse af Polen, der er bogens emne og ikke holocaust med udryddelseslejre og massemord i almindelighed. Det gør forfatteren omhyggeligt rede for og indsnævrer yderligere fokus til Generalguvernementet, det område af Polen, som tyskerne efter erobringen i september 1939 styrede som en koloni med en generalguvernør (Hans Frank) i spidsen. Området

omfattede det sydøstlige Polen med byerne Warszawa, Kraków og Lwów og med en jødisk befolkning på ca. 2 millioner.

Palle Andersen benytter to engelsk-sprogede kildesamlinger med jødiske beretninger, der er indsamlet dels i Israel og dels i Polen i de første år efter krigen. Beretningerne viser, hvordan almindelige polakker behandlede jøder, der var på flugt fra de tyske myndigheder, hvordan de angav dem, tog deres ejendom og i en del tilfælde direkte dræbte dem. Med mange kildeuddrag dokumenteres det, at polske borgere i den grad var medskyldige i forfølgelsen og udryddelsen af jøderne. Den er således et stærkt korrektiv til den historie, som den aktuelle polske regering ønsker at fortælle.

Palle Andersen diskuterer spørgsmålet om kildernes repræsentativitet og konkluderer, at "de mange beretninger indeholder en stor fællesmængde af karakteriske træk". Her kan man savne en understregning af, at materialet stammer fra enkelte polske landdistrikter. Der var modsætningerne mellem de yiddisch-talende traditionelle jøder og de konservative, fremmedfjendske polske bønder stærkere end mellem polakker og assimilerede jøder i storbyerne.

Fremstillingen er båret af en stærk og berettiget harme, men har også sin tydelige tendens. Den dukker op, når der i forbindelse med polske forsøg på at hjælpe jøder, bl.a. fra den polske undergrund, fremhæves, at hjælpen kun blev givet mod betaling og ikke ud fra et idealistisk ønske om at hjælpe forfulgte folk.

Palle Andersen afviser, at den polske deltagelse i jødeudryddelsen primært skyldtes en grådighed, der kan forstås ud fra de generelt fortvivlede forhold, som den polske befolkning havde under det nazistiske styre. I stedet peger han vedholdende på en grundlæggende polsk antisemitisme som baggrund og karakteriserer de polske bønder som "deltagende iagttagere".

Bogen slutter med at trække linjen op til i dag, men der er ikke plads til mange nuancer i fremstillingen, f.eks. nævner den ikke Polin, Museet for de polske jøders historie i Warszawa, der åbnede i 2014. Her kan man finde en polsk historiefortælling, der søger at sætte jødeudryddelsen i sammenhæng og ikke fortier egen deltagelse og medskyld.

Det er ikke en bog, der umiddelbart er oplagt at bruge i undervisningen. De mange kildeuddrag er korte og svære at forholde sig kildekritisk til, og emnet som nævnt stærkt afgrænset og til dels revet ud af sammenhæng. Men beskæftiger man sig med polsk historie, er der markante synspunkter at finde og stof til diskussion af historiebrug. Og i sig selv er bogen et vidnesbyrd om, hvor overvældende en rolle holocaust 75 år efter stadig spiller i historiebevidstheden og hvordan denne historie udnyttes i aktuel politik.

Mads Pedersen

Anmeldelser Noter 217

Jugoslaviens sammenbrud

CHRISTIAN AXBOE NIELSEN: ”*Vi troede ikke, det kunne ske her. Jugoslaviens sammenbrud 1991-1999*”. Kristeligt Dagblads Forlag 2018. 410 sider, 300 Kr.

Det er på mange måder ubegribeligt, at Jugoslavien, der endnu i 1980’rne blev opfattet som lidt af en socialistisk mønsterstat, var vært for vinter OL, modtog hundredtusindvis af turister til sine strande og stadig solede sig i den afdøde leder Titos internationale berømmelse, i 1990’rne skulle blive skueplads for de blodigste og grusomste krige i Europa siden 2. Verdenskrig. Jugoslavien endte med at blive 7 stater, hvor krigene nok er holdt op, men konflikterne langt fra løst.

Om det dramatiske og rystende forløb, som man ikke troede kunne ske der, er der nu udkommet en omfattende bog af Christian Axboe Nielsen, der er uddannet historiker i USA og i mange år har arbejdet i Haag for ICTY (FN’s internationale straffedomstol for det tidligere Jugoslavien). I dag er han lektor på Aarhus Universitet i Østeuropastudier.

Christian Axboe har således helt særlige faglige forudsætninger, herunder fuld beherskelse af det, der engang hed serbokroatisk, men i dag bør betegnes som BKS (Bosnisk/kroatisk/serbisk) for at skrive denne bog. Den må klart blive standardværket om Jugoslaviens sammenbrud og de medfølgende krigsforbrydelser, etnisk udrensning, ja direkte folkemord. Det er glædeligt, at en sådan bog udkommer på dansk med talrige referencer til danske forhold, lige fra væsentlige sammenligninger mellem dansk og jugoslavisk historie over henvisninger til bosnieres skæbne i Danmark til det danske landsholds deltagelse ved EM i fodbold i 1992.

Christian Axboe tager med sikker kritisk sans afstand fra fortællingerne om særlige urgamle etniske modsætninger og om speciel medfødt trang til grusomheder hos folk på Balkan. I stedet begynder han sin fremstilling med at følge udviklingen af Jugoslavien efter 1. Verdenskrig, først som kongedømme og siden socialistisk stat. Fremstillingen bliver mere fyldig efter Titos død i 1980, hvor mange forskellige udviklingsspor fastholdes overskueligt. Axboe afviser, at der var tale om en uafvendelig krise, og peger i stedet på de ofte tilfældige virkninger af politiske valg, der bundede i usikkerhed, opportunisme og ansvarsløshed over for reelle politiske og økonomiske problemer. Det nationalistisk-ideologiske engagement har sin grund i ”sikkerhedsdilemmaet”, en frygt for ens egen gruppes sikkerhed i en konflikt, der fremprovokeres af kyniske politikere. Dette er en hovedlinje i bogen, og religionsspørgsmålet vurderes mere som et påskud til konflikterne end som deres årsag.

De følgende 4 kapitler er over 200 sider bogens tyngdepunkt. Her får vi en meget detaljeret og grundigt dokumenteret gennemgang af først krigene i Slovenien og Kroatien i 1991-1992 og derefter af kampene i Bosnien. Massakren i Srebrenica i 1995 spiller en stor og uhyggelig rolle i bogen, og det internationale ansvar diskuteres. Denne del afsluttes med det internationale samfunds tøvende indgreb, der trods alt standsede den åbne krig.

Fremstillingen har mange enkeltheder med, situationer, forbrydelser og forbrydere beskrives og vurderes, og uden at det går ud over den videnskabelige standard, er den båret af stor empati. Axboe trækker her dels på sit unikke kendskab til det kolossale kildemateriale, der er kommet frem i forbindelse med krigsforbryderprocesserne, dels på sine helt personlige oplevelser og erfaringer. Han har mødt og talt med utallige ofre for krigsforbrydelser, men også siddet over for Serbiens mangeårige leder, Slobodan Miloševic, en af de hovedansvarlige for Jugoslaviens blodige opløsning. Vi får således en mønstergyldig historisk analyse af politiske ambitioner og magtforhold, af internationale forhandlinger og militære begivenheder, men møder også på uhyggeligt nærværende vis de forfærdelige grusomheder, de lemlæstede ofre, endelig det retslige efterspil, der fulgte i Haag.

I et kortere kapitel behandler Axboe Kosovo-krigen 1998-99, og her er der igen krigsforbrydelser – og det både fra serbisk og kosovoalbansk side, men der dukker endelig en mere idealistisk politiker op, ikkevolds-fortaleren Ibrahim Rugova.

I det afsluttende kapitel er der en vældig nyttig opsummering af de nu syv forskellige jugoslaviske staters udvikling frem til i dag med vægt på, hvordan man søger at konstruere og udnytte national identitet, og hvordan deres økonomiske udvikling hæmmes af den udbredte korruption, der er en konsekvens af krigene. Axboe peger på, hvor svært det er at undgå ”nationalismens kvælergreb”, dokumenterer det overvældende bureaukrati i Bosnien på grund af den komplicerede statsstruktur og introducerer for Serbiens vedkommende begrebet ”stabilitokrati.” Det er et principielt demokratisk styre, hvor ét parti har taget magten i staten (”State capture”) og breder sine fangarme ind i retsvæsen, forvaltning, medier og erhvervsliv. Der er andre lande som Ungarn og Tyrkiet, der kan kandidere til at være stabilitokratier.

Christian Axboes bog er ikke altid lige let at læse, men den elev, der vil skrive opgave om jugoslaviske forhold, vil i de enkelte afsnit kunne finde en guldgrube af informationer med tilknyttede metodiske overvejelser. Til undervisningsbrug vil man nok ty til Anders Bjørns glimrende undervisningsbog, hvor den danske involvering i Balkankrigene får mere plads, og til Danmarkshistorien.dk ’s særtema om Jugoslaviens sammenbrud, redigeret og skrevet af netop Christian Axboe Nielsen.

Som lærerens bog – hvad enten den læses som forberedelse til et undervisningsforløb og/eller en studierejse til f.eks. Sarajevo (- kan meget anbefales) eller af ren og skær interesse – kan den ikke anbefales nok. Her forbindes den kildekritiske skarphed og analyse med personlige oplevelser og engagement. Samtidig bliver vi mindet om, hvordan historien kan bruges og ikke mindst misbruges, og hvor kritisk og nuanceret man skal forholde sig til den nationalistiske diskurs. Midt i det dystre billede af socialt sammenbrud og menneskelig lidelse, der tegnes i bogen, er det et lyspunkt, at ICTY faktisk har virket gennem mange år, dokumenteret krigsforbrydelser og dømt mange af deres ansvarlige. Krigsforbrydere kan få deres straf.

Mads Pedersen

"at tale dicte och scriffue reth och gode latine"

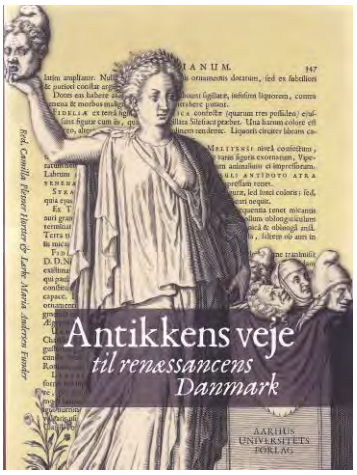

CAMILLA PLESNER HORSTER & LÆRKE MARIA ANDERSEN FUNDER (Red.): *"Antikkens veje til renæssancens Danmark".* Aarhus Universitetsforlag 2017. Illustreret. 256 sider, 250 kr. inkl. moms.

Dette værk udspringer af forskningsprojekter vedrørende renæssancehumanismens spredning fra Italien til Norden og dens grundlæggende betydning i Europa. Ni bidragydere, flertallet klassiske filologer eller arkæologer med tilknytning til Aarhus Universitet, behandler syv humanister af vidt forskellig fremtoning og karat. Der tages afsæt i Francesco Petrarca, humanismens italienske fader, og i kronologisk orden følger Nederlandenes beundrede og berømmede Erasmus af Rotterdam alias Desiderius Erasmus, humanismens danske eksponenter Christiern Pedersen, med en omfattende forfatter- og udgivervirksomhed i både Nederlandene og Danmark, teologen og hyrdedigteren Rasmus Mikkelsen Glad alias Erasmus Lætus, den velstuderede og lovende Mads Pors, som fejlede og døde som forgældet studehandler, sprogforskeren og digteren Bertil Knudsen Aqvilonius samt lægen og oldtidsforskeren Ole Worm. Tidsmæssigt rækker de fra Petrarcas unge år i 1320'rne til Worms død i 1654. Desuden behandler Thomas Lyngby Christian 4.'s Frederiksborg og slottets antikke udsmykning. Renæssancens, og Christian 4.'s forestillingsverden synes her forbundet med vor egen tid, men den kan også virke ganske fremmedartet: *"Her smelter den fjerne antikke fortid - og bag den det ældgamle Egypten - sammen med renæssancen og videre sammen med vor egen tid i en undren over tilværelsens mysterium. En søgen efter tabt mening"* (s. 178). Afslutningsvis fortælles historien om gymnasiets fag oldtidskundskab. Hvert af de ni bidrag føres frem, helt efter humanismens ånd, af en muse afbildet i stik fra 1601, mens musernes moder Mnemosyne, den personificerede erindring, indleder redaktionens introduktion.

Bidragene favner vidt, har mange facetter og levner derfor kun mulighed for enkelte kommentarer. Særlig interessant, om end med et svagt anstrøg af tragik, forekommer Annet den Haans behandling af Erasmus af Rotterdams liv og virksomhed, der hører til i brydningstiden med humanismens udbredelse fra Italien til Nordeuropa, med bogtrykkerkunstens fremkomst og med den begyndende reformation. Hans indflydelse i samtidens lærdomsfællesskab, *Res Publica Litterarum*, var enestående, og da Martin Luther i 1517 opslog sine teser i Wittenberg, var hans karriere og ry i zenit. Erasmus' endegyldige mål for al dannelse var ikke blot at imitere antikken, men at dyrke sindet, så man kunne blive bedre kristne. En guldalder ville komme, hvor krige ville slutte, og hvor gudsfrygt og harmoni herskede. Reformationstidens kaos fik hans optimisme til at forsvinde, og i sine senere år, han døde i 1536, var han i defensiven klemt mellem konservative teologer og radikale reformatorer. Efter hans død førtes nogle af hans værker på *Index*, mens andre kunne læses, med forsigtighed.

Vor egen Ole Worm fremstår i Lærke Maria Andersen Funders bidrag som en personlighed i særklasse, en fornem repræsentant for lærdomsfællesskabet og for universiteterne, hvor fagligheden gik på tværs af de

skel, vi kender i dag. Han var polyhistoren, *"der både beherskede antikkens litteratur, forstod sig på menneskekroppens anatomi og også kunne begå sig i en diskussion om runestens form og formål. Renæssancens komplekse lærdomsbegreb var bredere, end det var dybt"* (s. 209). Hans samling, *Museum Wormianum*, var, da han døde, resultatet af 30 års samleraktivitet. Samlingen trækker spor tilbage til Aristoteles og Plinius den Ældre, som fungerede både som direkte autoritative kilder til faktisk information om naturen, som forbilleder for empirisk videnskab og som eksempler på, hvordan en samling kunne systematiseres. Worms mål er karakteriseret som en vidensrevolution, idet han afviser skolastikken til fordel for et moderne videnskabeligt begreb. Han skriver i indledningen til sit katalog, som udkom i 1655, året efter hans død: *"Lad os kort sagt virke for, at lærdomsinstitutionerne begynder at erstatte overtalelse med bevis, drøftelse med undersøgelse, tro med viden"* (s. 220).

Med gymnasiereformen i 1903 knyttedes reformens nye fag oldtidskundskab til en endnu ubrudt tradition siden renæssancen ved at anskue antikken som et prægnant udtryk for almen dannelse. Faget skulle i udforskningen af den antikke græske kultur fremme elevernes selvstændighed og forståelse for demokratisk tankegang og den frie tanke, altså på et helt grundlæggende niveau uafhængigt af tid og sted.

Begrebet almen dannelse er i dag under pres ved fordringen om relevans og nyttefag. De seneste gymnasiereformer har så ændret vægtningen af faget som dannelsesfag til et kulturfag, som formidler indsigt i fælles europæisk begrebsdannelse og formsprog, som afkoder vor samtids danske og europæiske kultur. Oldtidskundskab, et levn fra humanismens indtog i Danmark, har, skriver Vinnie Nørskov, overlevet i over 100 år: *"Det skyldes ikke mindst fagets evne til at redefinere sig selv som et europæisk kulturfag, som gennem perspektiveringen af den klassiske arv sætter fokus på den levende arv og den historiske videns relevans for forståelsen af vor tids samfundsstrukturer og begrebsverden"* (s. 246).

Værket fremstår som en æstetisk og meget indbydende publikation. Teksten er sat med den smukke Elzevir, der blev designet i Nederlandene i 1600-tallet af Christopher van Dyck. Illustrationerne er talrige, mangeartede og af god kvalitet. En liste over anvendt litteratur afslutter hvert kapitel, og der er et navne- og stedregister samt en liste med billedkilder.

Ole Halding

Af en udenrigsreporters eventyrlige liv

JENS NAUNTOFTE: "*Minefelter*". Politikens Forlag 2017. 344 sider, 300 kr.

Nauntoftes erindringer er den foreløbig sidste i rækken af selvbiografier skrevet af udenrigsreportere, en type bøger der vel efterhånden må siges at udgøre en særlig litterær genre.

Bogen handler om Nauntoftes arbejdsliv, eller i hvert fald den del af det der foregik uden for Danmarks grænser; der er meget lidt om hans arbejdsliv hjemme i Danmark. Og så handler den om hans personlige liv, ikke mindst hans opgør med faderen. Den er overvejende kronologisk opbygget, men med

mange spring i tid og rum, styret af forfatterens inspiration. Vi kommer langt omkring i verden, dog mest til Mellemøstens forskellige brændpunkter, tidsmæssigt med den største vægt på 1970'erne og 1980'erne. En særlig betydning for forfatteren har begivenhederne i Saigon omkring byens fald i 1975.

Konflikterne i Mellemøsten og Vietnamkrigen er jo ikke ligefrem ubeskrevne blade i historiens bog, og Nauntoftes erindringer er ikke et must hvis man vil studere disse nærmere. Nauntoftes bog er et must hvis man interesserer sig for personen Nauntofte eller eventuelt for udenrigsreporternes selvforståelse.

Man kunne måske forvente, i og med at Vietnamkrigen fylder så meget i bogen og i forfatterens bevidsthed, at der ville være overvejelser over temaet "USA tabte ikke krigen til Nordkorea eller Vietcong, men til sine egne massemedier". Det er der ikke, men i bogens slutafsnit, hvor han efter knap 40 år vender tilbage til Saigon, er der dog interessante overvejelser om udenrigsreporternes placering: "Jeg havde været en del af det oppustede udenlandske reporterkorps, hvor vi alle foregav, at vi havde fod på situationen i Saigon. Intet kunne være mindre rigtigt. Vi vidste i virkeligheden ingenting" (s. 322). Han går dog ikke videre i tankerækken, f.eks. om baggrunden for at udenrigsreporterne risikerer liv og lemmer, og for at diverse massemedier ofrer store summer for reportager fra verdens brændpunkter, når situationen er at "Vi vidste i virkeligheden ingenting".

Læseren kan måske komme lidt videre i forståelsen ved hjælp af flere af de spredte bemærkninger i slutafsnittet, f.eks.: "Tabernes historie er altid mere interessant end sejrherrernes" (s. 319). Er det læsernes og seernes interesse for human interest stories og drama, der skal dækkes?

Forfatteren lægger ikke skjul på, og kan endog undertiden vise en vis ironisk distance til sin fascination af livet som udenrigsreporter: Interviews med verdens tyranner (der minder Nauntofte om faderen), møder med ofre for krig og undertrykkelse, og det glade kammeratskab med de andre udenrigsreportere i hotellets bar, med whisky og kvinder og gensidig selvbekræftelse.

For yndere af genren er denne bog utvivlsomt særdeles læseværdig. Den er velskrevet og underholdende med medrivende personlige vinkler.

Axel Moos

Krigen på Vesterhavet

KNUD JACOBSEN: "*Jyllandsslaget og Første Verdenskrig i Nordsøen*". Sea War Museum, Thyborøn 2017. 360 sider, 300 kr.

I 2015 åbnede Sea War Museum i Thyborøn, og i 2016 åbnede museet en Mindepark for Jyllandsslaget, verdens første og største søkrig mellem de moderne og enorme slagskibe (Dreadnaughts fra 1906).

Slaget fandt sted den 1. juni 1916, og der deltog på britisk side 149 skibe med ca. 52.500 mand om bord, på tysk side 101 skibe

med ca. 37.500 mand. De britiske tab var de største, 14 skibe og 6274 mand mod tyskernes 11 skibe og 2545 mand. De største skibe åbnede ild på omkring 20 km afstand. Skibene kunne lige akkurat se hinanden i kikkerter, men alligevel formåede de med datidens sigtemidler at ramme modstanderen. Begge parter hævdede at have vundet slaget. De tyske krigsskibe havde bedre sigtemidler end englænderne, men den engelske flåde var meget større end den tyske flåde, der stort set forblev indespærret resten af krigen. Forfatteren bruger omkring 65 sider på det store slag (176-238), som han gennemgår time for time og næsten granat for granat i de fire faser, som han inddeler konfrontationen i.

Men det var ikke det eneste, der foregik i Vesterhavet eller Nordsøen. Da den tyske flåde skulle ud fra Willhelmshafen, og da den engelske flåde lå ud for den skotske kyst, måtte det komme til sammenstød mellem de to flåder her. Den tyske flåde var lukket inde, men gjorde enkelte offensive fremstød, mens den tyske krig til søs primært blev ført af primitive ubåde, der skulle afskære England for forsyninger.

Forfatteren Knud Jacobsen indleder med et afsnit, hvor han forklarer, hvordan englænderne allerede i begyndelsen af krigen kom i besiddelse af de tyske koder til radiokommunikation i Højsøflåden. Derfor var den engelske flåde hele tiden på forkant med de tyske planer. Herefter gennemgår han i 29 afsnit praktisk taget al søkrig i Nordsøen i perioden.

Nogle kapitler handler om de enorme Luftskibe, som blandt andet var stationeret i Tønder (der var tysk 1864-1920), og som spillede en vis militær rolle under verdenskrigen om end de var problematiske konstruktioner. Knud Jacobsen fortæller også historien om Lusitania - den store ombyggede passagerdamper, der blev sænket 7. maj 1915 med over 100 amerikaner blandt ofrene.

Knud Jacobsen forsøger at redegøre for, hvad der skete med besætningerne i de mange skibe, der blev ramt af krigshandlingerne til søs. Vi læser om mange af Første Verdenskrigs gentleman-acts, hvor ubådskaptajner sørgede for, at besætninger på fragtskibe gik fra borde, før skibene blev sænket, og hvordan besætninger blev taget ombord eller eskorteret imod land.

Minering i Nordsøen betød, at tyskerne ofte overtrådte dansk neutralitet, når skibe sejlede hjemad langs med den jyske vestkyst på grænsen af internationalt farvand for at undgå miner. En del episoder vidner derfor også om, hvordan danskere kom i kontakt med den store krig, der rasede ude i Europa. Fascinerende er kapitlet om Søslaget ved Bjerregaard (225-267), hvor lokalbefolkningen omkring Hvide Sande blev vidne til et decideret søslag.

Forfatteren skriver på side 334, at Første verdenskrig varede 1569 dage. Den tyske Højsøflådes fremstød varede 430 timer, som svarer til 18 dage. Forfatteren afslutter derfor med at udtrykke sympati for de matroser i den tyske flåde, der gjorde oprør imod admiralernes planer om et sidste desperat flådefremstød imod England i krigens sidste måneder.

Bogen lader rigtig mange mennesker komme til orde, idet vi hører om en lang række personers karriere indenfor navnlig den tyske flåde, og hvor vi følger en lang række skæbner i deres professionelle og civile liv.

Bogen går godt i kombination med Sea War Museum, som jeg skal se når jeg kommer på de kanter, og bogen skulle sikkert oversættes til tysk. Der kunne jo godt være et marked blandt tyske turister på vestkysten.

Bogen er anbefalelsesværdig læsning, men henvender sig måske mest til maritimhistoriske nørder.

Thorkil Smitt

Dansk Medicinhistorisk Årbog 2017

Dansk Medicinhistorisk Årbog udgives af Dansk Medicin-historisk Selskab og Stenoselskabet - Medicinhistorisk Selskab for Fyn og Jylland. 200 sider, 150 kr.

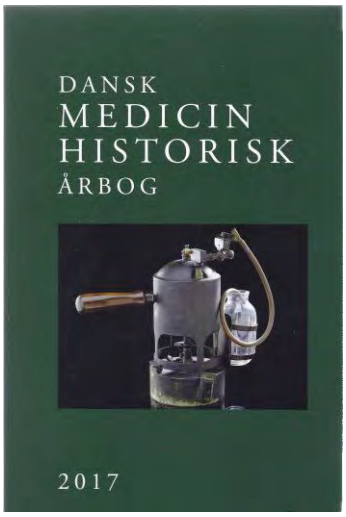

Tidligere årgange af årbogen har budt på artikler, der kunne være relevante for historiefaget i et tværfagligt samarbejde, f.eks. med biologi.
I 2017 årbogen er artiklerne interessante, men mere historiografiske eller kuriøse set fra en historielærers vinkel.

Dansk medicinsk-historisk Selskab fejrer 100 år i år. Årsskriftet bidrager ved at publicere festtalen fra jubilæumsfesten og en artikel af Sven Erik Hansen om Julius Petersen (1840-1912), der foruden at være fattiglæge var Danmarks første professor i medicinens historie. Forfatteren lægger vægten på det biografiske og bibliografiske materiale, ikke på fattiglægefunktionen.

Ole Sonne bidrager med artiklen: "Tidligere tiders metoder til genoplivning af druknende", Henrik Permin m.fl. med "Sølv i medicinens tjeneste" og med "Lister og antiseptik". Artiklerne viser, hvordan den videnskabelige udvikling ikke er den lineært fremadskridende historie, vi ofte præsenteres for:
I "Tidligere tiders metoder til genoplivning af druknende" gennemgår Ole Sonne ikke blot genoplivningsmetoder gennem tiden i Danmark, men sætter også genoplivningsmetoderne i relation til den europæiske udvikling på området. Et strandingskort fra sidste halvdel af 1800-tallet viser tydeligt, at strandinger var "big business" langs de danske kyster.
Sonne inddrager et spændende illustrations- og kildemateriale, der spænder fra lovgivningen om redning af druknende over tegninger af, hvordan tobaksrøg kunne blæses ind i tarmene på den reddede, til redningskasser og disses vejledninger. Forfatteren konkluderer, at udviklingen indimellem er gået den gale vej, men at sej kamp og evidens har hjulpet. Samtidig skulle modstanden mod at røre ved patienten overvindes.
I et særligt afsnit drøfter Sonne problematikken om dødserklæringerne. Ind i mellem kunne lokalbefolkningen tilsyneladende være lige hurtige nok til at begrave skindøde efter et forlis, og først i løbet af 1800-tallet kom der en særlig lovgivning om dødserklæringer. Jeg mindes fortællingen om H. C. Andersen, der skulle have lagt en seddel på sit natbord: "Jeg er kun skindød". Efter at have læst Sonnes artikel, slår det mig at have været en yderst fornuftig foranstaltning.

Årbogen afrundes med Gert Almind og Niels Bentzens artikel: "Fra profession til lægeligt speciale. Almen medicin 1966-1975". En spændende artikel om modstanden mod og kampen for de praktiserende lægers plads i Academia.
Årbogen fremtræder i et lækkert tryk og med mange fine illustrationer.

Jeg ville ikke bruge årbogen i undervisningssammenhæng, men hvis du som årbogens målgruppe er specielt interesseret i medicinhistorie, kan du roligt dykke ned i den.

Anne Melillo

Aktualiteten af Luthers socialetik

JØRN HENRIK PETERSEN: *"Luthers socialetik og det moderne samfund"*. Syddansk Universitetsforlag 2017. 197 sider, 158 kr.

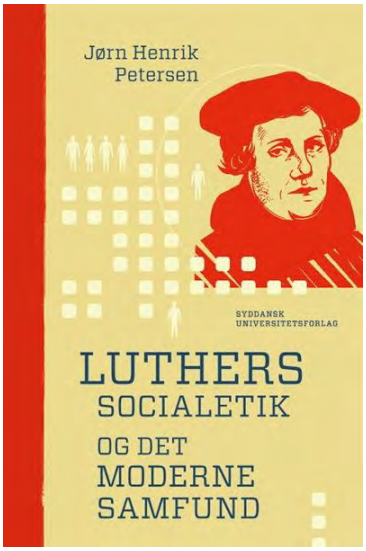

I sin nye bog om Luthers 'socialetik', der er en revideret og forenklet version af hans tidligere bog "Fra Luther til konkurrencestaten" (2016), dels undersøger Jørn Henrik Petersen (JHP) kritisk Luthers mulige indflydelse på velfærdsstaten, som mange udmærkede mennesker står i kø for at tilskrive ham (måske det meste af) æren for, og dels undrer han sig over denne velfærdsstats relativt hastige, historiske transformation til konkurrencestat.

Når velfærdsstaten altså åbenbart havde et så solidt og historisk rodfæstet, næsten 450-årigt åndeligt fundament, når denne stat vel nærmest var et logisk slutpunkt på historien ifølge megen 500-års reformations-jubilæumstale og -skrift, hvordan kunne den da afløses efter så få år efter at en samfundsstruktur, som snart sagt var at betragte som dens diametrale modsætning, altså 'konkurrencestaten'?

Dette synes at være en penibel problemstilling ikke mindst for dem, der har apologeret for, at den lutherske protestantisme, denne være sig ægte sakral eller moderne sekulariseret, står som det temmelig faste og urokkelige grundlag for velfærdsstaten. For JHP selv er problemet dog knap så stort, idet han nok tilskriver Luthers tænkning en, mest indirekte, inspirerende, men ikke eksklusiv og determinerende betydning for velfærdsstatens indretning og mentaliteten bag den. Ifølge JHP kan Luthers indflydelse på velfærdsstaten af mange grunde dårligt afklares helt – og for denne anmelder at se med rette – bl.a. fordi andre idéer foruden økonomiske og andre omvæltninger i de forløbne 450 år havde gjort sig gældende, således renæssancens humanisme, 1700-tallets oplysningstænkning, romantikken i det 1900 århundrede og siden socialismen – og dertil kommer altså de materielle, bl.a. politiske og økonomiske, forandringer igennem disse århundreder så som industrialisme og økonomiske kriser, der også har medvirket til at ændre menneskers mentalitet. Han siger selv kort om dette: "Den indirekte kristne (lutherske) indflydelse lod sig næppe bestemme".

JHP er imidlertid ikke nogen Luther-apologet, skønt han utvivlsomt overvejende er positivt stemt over for dennes sk. socialetiske tanker. Han opfatter Luther som ikke blot evangelisk, religiøs, men også som social reformator og sågar som kapitalismekritiker, som kritiker af enhver stræben efter profit for egen vindings skyld. Ifølge forfatteren havde Gud ved Jesu lidelseshistorie sat mennesker fri fra at stræbe efter at befri sig selv for synd og skyld; den byrde havde Jesus taget på sig og altså frigjort mennesker fra. Mennesker skulle således ikke for sin egen frelses skyld stræbe efter at gøre gode gerninger; frelsen var en opgave, Jesus havde befriet dem fra, de havde således ingen grund til at bekymre sig om sig selv, derfor burde de

udelukkende koncentrere deres indsats her på jorden om at hjælpe den anden, 'næsten'. Denne er ifølge JHP's Luther-tolkning ikke blot at forstå som ens nærmeste familie og måske ens eget land og egne landsmænd, men derimod at fortolke som enhver, der måtte have hjælp behov. Alt arbejde skulle således udføres til næstens bedste – men naturligvis skulle den arbejdende selv have til dagen og vejen og en tryg fremtid for at kunne hjælpe.

Luther skelnede imidlertid imellem den værdigt og den ikke-værdigt trængende; den værdigt trængende var den arbejdsvillige, der enten kunne og ville arbejde eller den, som ville, men ikke kunne, mens den ikke-arbejdsvillige altså var den, som kunne, men ikke ville arbejde. Denne skelnen fandtes ikke i det moderne velfærdssamfunds ideologi og dens lovgivning, der ifølge JHP uden forskel ydede hjælp til Loke såvel som til Thor, dersom de havde behov for det.

JHP synes, trods sin sympati for velfærdsstaten, at nære en vis skepsis over for en naivitet i ideologien bag denne, der synes for ham at se at operere med en urealistisk, alt for positiv og optimistisk opfattelse af mennesket som, trods rigtignok selv også behovsvæsen, socialt og altid villigt til at yde en arbejdsindsats og en betragtelig skattebetaling til andres påkrævede underhold. Nogen har imidlertid ærgerligt nok udnyttet dette system, synes JHP at mene. Måske har han ret. Men hvem er det så, som mon har udnyttet systemet? Dagpenge- og kontanthjælpsmodtagere? Eller lønmodtagere, der ikke har villet dele arbejde og løn med andre, men derimod har taget flittigt for sig (selv) ved overenskomstforhandlinger? Eller måske højtgagerede/sig selv højt gagerende virksomhedsledere? De herskendes tanker er i velfærdssamfundet som andre steder ofte de herskende tanker, og de førstnævnte medborgere er derfor i almindelighed på det nærmeste gjort til hovedskyldige i velfærdssamfundets endeligt.

JHP er delvis kritisk over for Luthers arbejdsbegreb, hvilket han ser som helliggjort på linje med konkurrencestatens arbejdsbegreb. ”Den, der ikke ville arbejde, skulle heller ikke have føden”, refereres Luther af JHP, og i det hele taget skulle mennesker for Luther uafbrudt og hårdt arbejde for næsten. Men altså ikke for sig selv, og deri ligger forskellen til især konkurrencestatens arbejdsbegreb, der ifølge JHP ikke blot stigmatiserer og ekskluderer enhver, der ikke vil arbejde, men i princippet også enhver, som ikke kan. Arbejde og arbejdsduelighed er her gjort til altings målestok, og mennesket anses i dette samfund for at være homo oeconomicus, det økonomiske, egoistiske menneske, der evig og altid søger at maksimere og optimere tilfredsstillelsen af sine egne og sine allernærmestes behov uden at skele til de andres, samtidig med at han/hun dog anses for at være essentielt arbejdsuvillig og derfor skal underkastes passende disciplinering til arbejde om nødvendigt.

Velfærdssamfundet målestok kan vel, med JHP, siges at være den enkeltes, alle enkeltes, gode liv i samfundet, mens målestokken i konkurrencesamfundet kan hævdes at være den enkeltes arbejds- eller rent økonomiske indsats for sit eget livs opretholdelse. I det første stod ret over pligt, nydelsen var uafhængig af ydelsen, i det andet står pligt over ret, den enkeltes ydelse kommer før nydelsen.

Hvorvidt det gode liv var en målestok for Luthers socialetik, er nok tvivlsomt; det var måske snarere hjælpen til de andre i et altid mere eller mindre besværligt jordisk liv, mens vi venter på det hinsides. Men Luther står måske nok velfærdssamfundet nærmere end konkurrencestaten trods sit næsten hellige arbejdsbegreb, der – ølse for og ølse bag, pølsen beholder dog sin smag – immervæk i nogle af sine effekter ligner konkurrencestatens. Dette hævder jeg uagtet, at JHP afviser, at Luthers arbejdsbegreb kan omfattes

af Max Webers tese om, at protestantismens arbejdsetik var forudsætningen for kapitalismen. Arbejdet ifølge Luther var for JHP at se udelukkende tilegnet næsten, og derfor var hans arbejdsbegreb angivelig ikke en forudsætning for (egoistisk) kapitalistisk arbejde og tilegnelse, sådan som calvinismens angivelig var. Men mon de hårdtarbejdende lutheranere mon altid har kunnet skelne mellem arbejde for sig selv og sine, der jo immervæk var en nødvendighed, og så arbejdet for næsten?

JHP prætenderer i denne i øvrigt fortrinlige bog hverken at løse problemet om Luthers præcise indflydelse på velfærdsstaten eller gåden om dennes transformation til konkurrencestat, men giver dog brugbar information til opklaring af sagen. Men man kan dog stadig undre sig over, hvorfor velfærdssamfundet fik en sådan afløser, som det fik (hvis det samfund da ellers i virkeligheden er gået under?), al den stund det danske samfund kun er blevet meget rigere i alle årene siden velfærdssamfundets opkomst, og dette på trods af eventuelle påståede 'snyltere' af enhver karakter.

Poul Ferland

Verdenshistorie

FINK-JENSEN & NYGAARD (Red.): *50 begivenheder: højdepunkter i verdenshistorien*. Aarhus Universitetsforlag, 2017. 338 sider, 350 kr.

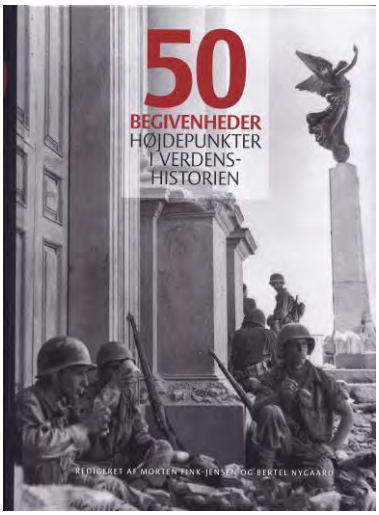

Den foreliggende bog er en del af en serie af bøger fra Aarhus Universitetsforløb om vigtige begivenheder, opdagelser, idéer og opfindelser, der ændrede verden. Kapitlerne er skrevet af en række forskellige lektorer tilknyttet Aarhus, København, Aalborg eller Syddansk Universitet.

Højdepunkter i verdenshistorien består af fire-fem siders kapitler om 50 vigtige begivenheder i verdenshistorien fra Hammurabis Lov ca. 1750 f.kr. og frem til Kinas optagelse i WTO i 2001. Der er en overvægt af begivenheder, der har fundet sted indenfor de seneste to hundrede år.

I udvalget af begivenheder finder man de mere klassiske højdepunkter som f.eks. vejen til Amerika, den franske revolution og verdenskrigene, men også de mere alternative og måske knap så anerkendte højdepunkter som f.eks. Kinas samling, Panamakanalen og Romtraktaterne. Udvælgelsen af hvad der må siges at være højdepunkter - eller lavpunkter med stor betydning for eftertiden - fremgår ikke tydeligt, hvorfor nogle af afsnittene godt kan undre én som læser. Der er en stor overvægt af begivenheder, der fokuserer på europæisk og vestlig historie, hvilket er lidt synd værkets titel taget i betragtning.

Et af de mere interessante kapitler er afsnittet om Kinas samling i 221 f.kr., hvor fortællingen om Kinas dynastier nuanceres og historien om skabelsen af Kina forklares, mens der trækkes tråde til landet i dag.

Ydermere bør kapitlerne om ”Hjælp til Etiopien”, der omhandler hjælpekampagner til fordel for afrikanske lande og betydningen af disse for resten af verdens syn på kontinentet, og ”9.11” om angrebet på tvillingetårnene og dets påvirkning på den politiske dagsorden siden, fremhæves som interessant læsning.

En af styrkerne ved bogen er, at der er gjort en del ud af at beskrive begivenhedernes vigtighed for eftertiden i de fleste kapitler. Illustrationerne i bogen understreger begivenhedernes betydning for eftertiden eller trækker paralleller til nutiden, hvilket fungerer fint. På trods af at der er en del forfattere tilknyttet, er der en høj grad af sproglig konsistens imellem kapitlerne.

Redaktørerne tilkendegiver, at de ikke har haft nogen intention om at skrive en verdenshistorisk hitliste eller en detaljeret beskrivelse af højdepunkterne. De 50 begivenheder er beregnet på at kunne læses enkeltvis, og der er ikke gjort en indsats for at skabe en rød tråd mellem de forskellige begivenheder. Dette gør, at den ikke ville være egnet til brug i en gymnasieklasse, men enkelte kapitler kan sandsynligvis bruges som supplerende materiale til f.eks. SRP el.lign.

Christina Olsson

Det umulige årti

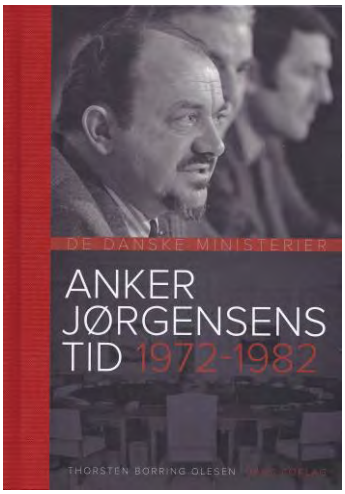

THORSTEN BORRING OLESEN: ”*De Danske Ministerier 1972-1993. Del 1 Anker Jørgensens tid 1972-1982*” Gads Forlag 2017. 624 sider (ill.), 350 kr.

Det er ikke uden forventning, at Thorsten Borring Olesen og Niels Wium Olesen nu fortsætter sagaen om de danske ministerier op til 1993. De to forfattere har delt årtierne imellem sig, så Borring Olesen er primære penneführer på Anker Jørgensens bjergetape af et årti, mens Wium Olesen så sidder på Schlüters restitution, eller rettere ”genopretning”. Det er regeringsperioder, der, set i forhold til nutiden, er noget mere ideologiske end grumsede 2018, hvor blåt og rødt kan være svært at skelne fra hinanden. Det er måske et tegn i tiden, at man generelt betegner blokkene med farver i stedet for politisk observans.

Undertegnede er den lykkelige ejer af de tre første bind af De Danske Ministerier, der dækker perioden fra den første til den ”sidste” Grundlov. Man skal ikke langt i Borring Olesens værk for at forstå, hvorfor et enkelt årti bør afdækkes i et så omfattende bind. Hvor Svend Thorsen i de to første værk ikke brugte mange spalter på biografier, er det kendetegnende for Borring Olesen, at han er meget grundig og nøgtern i sine portrætter af de involverede politikere. Det gør uvægerligt det meget omfangsrige stof nemmere at kapere. Og det bliver gjort med en meget afmålt objektivitet, som ellers er udfordret af 70´ernes håbløse forsøg på at tackle en krise, man syntes at være fuldstændig uforberedt på.

Borring Olesen får på fineste vis trukket hovedlinjerne frem. En dundrende økonomi, der punkteres, et folkestyre, hvis parlamentariske stabilitet udfordres, en socialpolitik, der må kende sin grænser, en udenrigspolitisk virkelighed, der med EF, Nato og oliekriser stiller helt nye krav. Og ikke mindst et Socialdemokrati, der til slut bukker under. Træt og måske også idéforladt efter at have trukket det tungeste læs i dansk politik i et halvt århundrede, kun med enkelte knappe pauser.

Anker Jørgensens eftermæle får ikke den store revision med Borring Olesens arbejde, der efterlader indtrykket af et menneske med stor integritet og autencitet. Også en redelighed, der kunne udnyttes, fordi de permanente fløjkrige i Socialdemokratiet tilsyneladende foregik hen over hovedet på statsministeren, som mest af alt ønskede ro på bagsædet, fordi han havde idelige konflikter med LO-bulderbossen, Thomas Nielsen. Om det var det forliste ØD, storkonflikten i 1973 og de besparelserne, som nødvendigvis måtte komme (om end sent) og ramte den almindelig lønmodtager, er ikke til at sige. Men lykkeligt blev forholdet ikke.

Ellers er det bemærkelsesværdigt hvor mange af nutidens aktuelle emner, der dukker frem. I begyndelsen af Anker Jørgensens tid som statsminister bøvler man med hovedstadsreform og planlov, miljø- og forureningsministerierne oprettes, storkonflikt udløses, og Finansloven i 1973 introducerer 2 %-grønthøsteren. I øvrigt skærer S ned på Folkeskolen, tankevækkende i forhold til fire årtier senere. Endelig blev underholdning en del af DR´s programforpligtelse i 1973. Der er tilsyneladende andre boller i suppen nu op mod medieforliget.

Periodens måske mest spøjse eksperiment, ”bonde-arbejderregeringen”/SV-fornuftsægteskabet kom aldrig til at lykkes. Knud Heinesen, som så afgrunden i horisonten, var en af støtterne. Og visionen om at tackle den vaklende økonomi i en bred regering holdt bare ikke. De andre partier i Folketinget modarbejdede projektet; de ideologiske forskelle kunne ikke forhandles væk. Og spøgelset Thomas Nielsen vedblev at være Anker Jørgensens onde ånd.

Da socialdemokraterne så atter stod alene, fik man (trods myterne om det modsatte) sat gang i de nødvendig indgreb, som Schlüter fortsatte. Og Bistandsloven, som i forvejen blev udsat et år for at skåne den slunkne statskasse, fik allerede fire år efter søsætningen dødskysset med Ritt Bjerregaards tale ved OECD-mødet i Paris 1980, hvor hun fremhæver civilsamfundets rolle i velfærdssystemet. Denne pointe kunne Schlüter nok bruge.

Og sådan kunne man tage fat på en række andre temaer i Borring Olesens grundige, veldokumenterede værk, der aldrig bliver tung læsning, fordi sproget er levende, varieret og udfordrer læseren. Synd at Anker Jørgensen ikke selv nåede at se værket. Også han ville have rost den sobre genfortælling af en tid med udfordringer.

Hans-Henrik Christensen

Historieinteresseret journalist

LASSE JENSEN: *Journalist. Fortællinger om mig selv, medier og mennesker*. Gyldendal 2017. 394 sider. 300 kr.

Et sted i sine meget velskrevne erindringer er Lasse Jensen inde på, at han interesserer sig meget for historie, men at han er for utålmodig til at skrive historie. Derfor blev han journalist. Som udenrigs- korrespondent i USA, Afrika, Vietnam og Latinamerika har han været tæt på en række af

de sidste 50 års store begivenheder, og i erindringerne formidler han både levende og reflekteret sine oplevelser.

Som titlen antyder, er journalist-håndværket, dets rammer og vilkår i fokus i Lasse Jensens fortælling. Han forholder sig nuanceret-dialektisk til journalist-rollen og på en den ene side fremhæver han den privilegerede status rollen havde i 1960'erne, hvor han blev udlært: "*mulighederne forekom uendelige. Jeg boltrede mig i en voksende medieverden, der var mangfoldig, velhavende og arrogant. Intet eller ingen kunne røre os"*. På den anden side forholder han sig indforstået, men kritisk til den nuværende krise, som journalistikken og dens udøvere befinder sig i som følge af de sociale mediers udbredelse og de traditionelle mediers nedtur.

Lasse Jensen har været vidt omkring i mediehavet, udover at have været udenrigskorrespondent har han haft flere topjobs i mediebranchen, blandt andet har han været chef for både TV-Avisen og det europæiske mediesamarbejde EBU's afdeling i New York. Men hans vigtigste indsats er måske som redaktør og studievært på P1-programmet *Mennesker og Medier* fra 2001-2014, hvor han hver uge kastede et kærligt-kritisk blik på den danske medieverdens gøren og laden samt dens værdier og normer. Selvkritik har jo aldrig været mediernes stærke side.

Her afdækkede Lasse Jensen blandt andet et af de mest markante eksempler på *fake news* i den danske medieverden. TV2/Nyhederne bragte i sommeren 2006 "nyheden" om, at en kriminel bande bestående af unge med anden etnisk baggrund end dansk var aktiv i Albertslund, Amager og Avedøre. Men denne Triple-A bande eksisterede ikke, dokumenterede Lasse Jensen i *Mennesker og Medier*. TV2/Nyhederne havde simpelthen ikke tjekket deres kilder ordentligt, og de måtte til sidst modstræbende indrømme den skandaløse misere.

Selv om *Journalist* er letlæst og fuld af gode historier og underholdende anekdoter, så er den lovlig lang i spyttet. Bogens største problem i forhold til Noters læser er dog, at den handler langt mere om journalistik end om historie. Den er nærmest umulig at anvende i en historiefaglig undervisningssammenhæng. En SRP-opgaveskriver i dansk og historie om sociale medier vil bestemt kunne hente stof og inspiration i kapitlerne 22-24. Men det er så det.

Journalist kan klart anbefales til privat læsning: den er spændende og giver et glimrende personligt overblik over medieudviklingen i Danmark de sidste 50 år. Og samtidig efterlader bogen et både ærligt og selvkritisk billede af dens sympatiske forfatter.

Henrik Bonne Larsen

Populisme

MOGENS HERMAN HANSEN: *"Hvordan forvrænger populismen demokratiet?"* Informations Forlag 2017. 90 sider, 50 kr.

Forfatteren understreger i sit forord, at begrebet populisme ikke omtales eller diskuteres i førende fremstillinger af demokratiet. Det gælder også nyere værker. Det er en mangel, ikke mindst i lyset af den betydning som populismen har fået for den politiske diskussion de seneste år. Med denne lille bog vil forfatteren inddrage begrebet i diskussionen. Egentlig opfatter han bogen som et tillæg til en tidligere udgivet bog: " Gentænkning af demokratiet".

Bogen er delt i tre hovedafsnit. I afsnittet *"Folkets" protest mod "eliten"* beskrives en række fællestræk ved de populistiske partier i den vestlige verden. Specielt fremhæves det som et fælles træk, at alle partierne indeholder et opgør med den traditionelle politiske elite. Populismen kan tilsyneladende også bruges som platform både i demokratier og i mere autoritære systemer som fx Rusland. Næsten alle partierne har en nationalistisk dagsorden, herunder stærk kritik af indvandring. Men de kan ikke umiddelbart placeres på højre- eller venstrefløjen. Forfatteren understreger, at populismen ikke er en ideologi, og at partierne ikke er højreekstremistiske som de fascistiske partier. Vold og antidemokratisk retorik tilhører andre partier. Men i lande hvor disse populistiske partier får den politiske magt gennem demokrati, er der en tendens til en række angreb på det, vi i Vesten normalt opfatter som vigtige elementer i det vestlige demokrati. Eksempler på den udvikling ses i Polen og Ungarn.

Det er svært for alvor at karakterisere partierne som en enhed. Forskellene mellem partierne kommer endnu tydeligere frem i andet afsnit, hvor bogen indeholder en kort, men nyttig beskrivelse af de enkelte partier land for land i Europa suppleret med populismen i USA i forbindelse med Trumps magtovertagelse.

I 3. afsnit fokuseres på "ulighed, nation og indvandring" og disse forholds betydning for de populistiske partiers succes. Bogen er ikke præget af tung teori, men er en nyttig oversigt over det brogede billede, som de populistiske tendenser i europæisk politik udgør.

I et efterord trækker forfatteren linjerne fra demokratiet i det klassiske Grækenland til i dag. Han viser, i hvor kort en periode demokratiet har været den fremherskende styreform. Jeg læser hans lille bog som en kraftig advarsel om, at det klassiske liberale demokrati, som vi i dag hylder i Danmark, er under kraftigt pres - og demokratiet er som nævnt ikke den eneste styreform i historisk tid - ja nærmest den, der har været her i kortest samlet tid!

Johannes Lebech

Anmeldelser Noter 217

I medgang og modgang

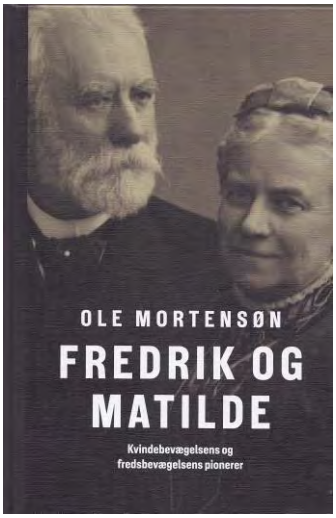

OLE MORTENSØN: ”*Fredrik og Matilde. Kvindebevægelsens og fredsbevægelsens pionerer*”. Gads forlag 2018, 346 sider, 300 kr.

Ole Mortensøns ønsker med sin biografi, som det fremgår af forordet at huske et ægtepar, ” som sammen banede vejen for det folkestyre, vi har i dag”. Et idealistisk ægtepar, der ifølge Ole Mortensøn havde et unikt parløb i såvel medgang som modgang, og som på den lange bane fik taget initiativ til 2 folkelige bevægelser, som ændrede Danmarkshistorien. Det er store ord om sammenhold og fællesskab i en fortid, hvor synet på kvinder på ingen måde skabte grobund for ligeværd i ægteskabet.

Biografien er grebet kronologisk an, og Fredrik og Matilde kom til verden i det sydsjællandske under enevælden. Fredrik blev født i 1837 i Vester Egede, mens Matilde kom til verden i Herlufmagle i 1840. Allerede fra barndommen kendte de hinanden, idet Fredriks far i 1849 blev sognepræst i Herlufmagle. Bogen er bygget op i mange små kapitler, hvor forskellige livsafsnit for parret skildres. Vi følger Fredriks militære løbebane, og hvordan han som ung officer deltager i kampene i 1864. Fredriks politiske engagemnet i fred og fredsbevægelser bliver sat i sammenhæng med de oplevelser, han fik i 1864. I 1867 ændrede Frederik Beyer sit navn til det mere danskklingende Fredrik Bajer, og samme år i blev Fredrik viet til Matilde. I 1872 blev Fredrik valgt til Folketinget, og ægteparret flyttede til Korsgade 56 på Nørrebro. Her boede de resten af deres liv. Fredrik døde i 1922 og Matilde i 1934.

Biografien skildrer i ægteparrets utrættelige kampe for kvindesagen og fredssagen. Vi kan således læse om stiftelsen af Dansk Kvindesamfund, Kvindelig Fremskridtsforening, Foreningen til Danmarks Neutralisering, Fredsbureau i Bern, Fredskongresser, Fredskonferencer og ikke mindst Haag-konferencen i 1899, den første internationale regeringskonference, hvor man forsøgte at etablere regler for krigsførelse og krigsret.

I 1908 blev Fredriks idealistiske kampe for freden belønnet, idet han som første og hidtil eneste dansker blev tildelt Nobels Fredspris. I 1915 fik kvinder valgret, og Matilde deltog i kvindernes Grundlovsoptog d. 5. juni. Hun blev senere æresmedlem af Dansk Kvindesamfund.I Ole Mortensøns biografi fylder Fredrik Bajer mest. Matilde Bajers politiske arbejde står ikke særligt tydeligt, idet biografien som oftest skildrer hendes optagethed af børn og familieliv. Der er således en del citater fra Matildes breve til Fredrik, hvor der især bliver lagt vægt på Matildes skriverier om hverdagens glæder og sorger med børn og husholdning. En tendens, der betyder, at Matilde Bajer ikke rigtig træder i karakter i biografien. Samtidig skabes der ikke en ligeværdig skildring af et idealistisk ægtepar. Kildematerialet til biografien kan selvfølgelig være en medvirkende forklaring, idet der foreligger endog meget materiale fra Fredrik Bajers hånd, hvis udgivelser strækker sig fra 1865 til 1922.

I gymnasiesammenhænge kan enkelte afsnit være vældige gode at anvende, idet vi derved kan få sat fokus på fortidens idealistiske bevægelser om datidens store spørgsmål – spørgsmål, der stadig er aktuelle i 2018. Biografien bør indkøbes til biblioteket.

Susanne Geisler

https://historielaerer.dk/anmeldelser/

Anmeldelser Noter 217

Horserød

PETER FRANSEN: ”*Livet i de røde barakker – Horserød 1917-2017*”.
Syddansk Universitetsforlag 2017. 288 sider, 275 kr.

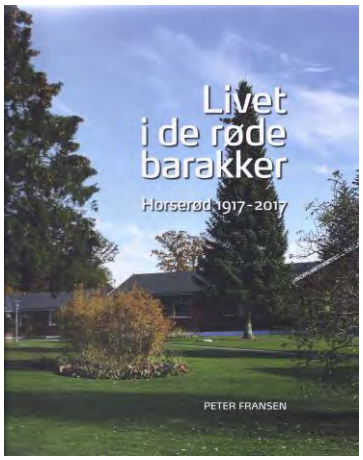

Steder og bygninger har en historie, det siger sig selv. En bygning kan være opført til ét formål, brugt til noget ganske andet og måske berømt og berygtet for noget helt tredje. Bare tænk på en adresse som Landgreven 4 i København. Her har både Gestapo og Moderniseringsstyrelsen haft kontorer – hvis væggene kunne tale! I Peter Fransens store, flotte og gennemillustrerede historie om Horserødlejren får man netop stedets historie serveret kyndigt, anekdotisk og med en klar struktur. Gennem tiderne har Horserødlejren huset krigsfanger, feriebørn, internerede kommunister og kulturgidsler under besættelsen, ja, og naturligvis da danske jøder og modstandsfolk i samme periode. Også tyske flygtninge har været forbi i krigens sidste tid og efter krigen har det primært været fængselsfanger, der har oplevet Horserødlejren indefra.

Oprindeligt blev lejren opført for at huse russiske krigsfanger, der ellers befandt sig i tyske eller østrigske fangelejre. Ved krigens slutning havde mere en 2000 russere været forbi og nu var klientellet krigsfanger på vej videre indtil 1920, hvor lejren hovedsageligt blev brugt som feriekoloni for både tyske og danske børn, der trængte til frisk luft i det Nordsjællandske. En stor del af lejren blev revet ned i starten af 1920erne.

Under besættelsen fungerede lejren som interneringslejr for tyske flygtninge og fra sommeren 1941 også de internerede danske kommunister, der var blevet jaget vildt efter Tysklands angreb på Sovjetunionen og kommunistloven herhjemme, som forbød ikke alene kommunistpartiet men også det at tænke kommunistisk. Senere kom også modstandsfolkene og jøderne til og på den måde bliver Horserødlejren et lille kalejdoskop, som man kan betragte besættelsen igennem. Efter krigen blev det til fængsel, først primært for kvinder, siden rykkede mændene ind og sådan er det stadig.

”Livet i de røde barakker” gennemgår detaljeret og levende hele denne historie, der rummer ganske farverige personer, tænk på at folk som den spaniensfrivillige Willy Fuglsang har siddet fængslet samme sted som Mogens Glistrup! Og måske – måske! – har lejren ligefrem haft besøg af Leon Trotzky, i sin egenskab af journalist.

Den kronologiske gennemgang er sikker og vidende og suppleret med mange flotte fotos og illustrationer af lejren. Til vores målgruppe er bogen nok svær at integrere i undervisningen, men i udpluk kan den sagtens bruges til f.eks. et forløb om straf, hvor man i fængselsperioden kan se skiftende tiders opfattelse af hvordan frihedsberøvelsen skal foregå. Og er man på de kanter så kan det lille museum overfor lejren på det varmeste anbefales. I stueetagen er der en professionelt udført udstilling om lejrens historie, på første sal et mere spraglet raritetskabinet af beslaglagte genstande og ikke mindst samlingens perle, Mogens Glistrups slåbrok. De to tilgange til museumsformidling kan sagtens give anledning til gode faglige diskussioner og med bogen i hånden får vi den historiske baggrund.

Jakob Sørensen

Anmeldelser Noter 217

Karl Dönitz og Det Tredje Riges sidste dage

BARRY TURNER**:** *"Karl Dönitz og det tredje riges sidste dage",* med forord af Bo Lidegaard. Gyldendal 266 sider. 300 kr.

Den 30. april 1945 begik Hitler selvmord i bunkeren under Rigskancelliet i Berlin. I sit politiske testamente havde han forinden udpeget storadmiral Karl Dönitz, chef for den tyske flåde, som sin efterfølger med titel af Rigspræsident.

Det var en overrasket Dönitz, der modtog meddelelsen om sin udnævnelse, da han ikke tilhørte Hitlers inderkreds og først havde meldt sig ind i NSDAP så sent som i 1944. At valget alligevel faldt på Dönitz skyldtes dels, at mere oplagte kandidater som Heinrich Himmler og Joseph Goebbels var faldet i unåde hos Hitler, dels en anbefaling fra rustningsminister Albert Speer, der kom godt ud af det med karrieresoldaten Dönitz.

Som 18-årig gik Dönitz i 1910 ind i den kejserlige marine, hvor han hurtigt udmærkede sig. I 1916 blev han overført til ubådsvæsenet, der skulle blive ledetråden i resten af hans karriere. Hans erfaringer fra Første Verdenskrig, hvor han selv var ubådskaptajn, samt efterfølgende observation af, hvordan Storbritannien undervurderede ubådenes militære betydning, gjorde ham til en stærk fortaler for at satse på ubåde frem for overfladeskibe. Hans påstand var, at med 300 ubåde kunne man afskære Storbritannien fra forsyninger udefra og på den måde udsulte landet og vinde en kommende krig. Selv om han i 1935 blev chef for det tyske ubådsvæsen, fulgte man ikke hans anbefalinger, idet flådechefen Raeder, som Dönitz havde et anstrengt forhold til, prioriterede overfladeskibe frem for ubåde. Da krigen brød ud i 1939, rådede man således kun over 49 ubåde.

Trods det relativt beskedne antal ubåde, beviste de hurtigt deres militære værdi. En vigtig propagandasejr kom allerede i efteråret 1939, da en tysk ubåd sneg sig ind i den svært bevogtede britiske flådebase ved Scapa Flow og sænkede slagskibet Royal Oak. Hurtigt blev ubådsproduktionen sat i vejret, og i 1942 rådede Tyskland over mere end 200 ubåde. Kombinationen af nye og bedre ubåde og den såkaldte ulvekobbel-taktik, hvor op til tyve ubåde samarbejdede om at angribe en konvoj, viste sig at være uhyggelig effektiv, og i 1942 sænkede Tyskland i gennemsnit 100 allierede skibe om måneden. Det store tonnagetab var – som Dönitz havde forudsagt – ved at tvinge Storbritannien i knæ.

Krigslykken vendt dog hurtigt. Udviklingen af nye langtrækkende bombefly som B24 Liberator, forstærket beskyttelse af konvojer samt forbedringer af radarteknologien medførte stadig stigende tab af ubåde. Samtidig betød kompetencestridigheder med Luftwaffe, at der reelt ikke var noget luftstøtte til ubådene. Mest afgørende for udfaldet af Slaget om Atlanten var dog, at briterne brød den tyske Enigma-kode, og derfor kunne følge med i al kommunikation mellem ubådene og den tyske flådeledelse. Trods det fortsatte ubådene helt til krigens slutning med at forårsage store allierede tab.

Det rige, som Dönitz overtog kontrollen med den 1. maj 1945, bestod reelt kun af det nordvestlige Tyskland, Danmark og Norge samt enkelte lommer på østfronten. Dönitz gjorde sig ingen illusioner om

Sovjetunionen, og hans altoverskyggende mål var derfor at sikre evakuering af flest mulige civile fra Østfronten samt tilsvarende at sikre, at flest mulige militære styrker overgav sig til de vest-allierede. Efter forgæves at have forsøgt at etablerede en våbenstilstand på vestfronten, så man kunne overflytte styrker til kampen på østfronten, blev alt sat ind på at intensivere evakueringen væk fra de fremrykkende russiske tropper. Under kodenavnet 'Operation Hannibal' lykkedes det således i vinteren og foråret 1945 at evakuere mellem 2 og 2,5 mio. mennesker fra havne i Østpreussen og Baltikum. Over 1000 skibe deltog i redningsaktionen, der trods tab – som f.eks. sænkningen af Willhelm Gustloff og Cap Arcona – var en imponerende logistisk præstation af den kollapsende tyske stat.

Efterhånden som de allierede tropper nærmede sig Dönitz's "hovedstad" Flensborg steg presset for at få stoppet krigen. Nogle topofficerer ønskede at kæmpe til sidste mand, hvilket Dönitz afviste – tabene og ødelæggelserne skulle begrænses. Den 4. maj overgav de tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og Danmark sig, og tre dage senere fulgte den totale kapitulation. Frem til sin arrestation den 22. maj var Dönitz formelt set stadig Rigspræsident, men han og hans regering spillede reelt ingen rolle.

Sammen med andre nazistiske ledere blev Dönitz anklaget i Nürnberg, hvor han blev idømt en relativt mild dom på 10 år – bl.a. fordi man ikke kunne dømme ham for anklagen for at have ført uindskrænket ubådskrig. Dönitz angrede ikke, og mente, at han havde handlet militært korrekt under krigen, men medgav dog, at han havde været politisk naiv. Efter afsoning levede han et stille liv til sin død i 1980.

Det er en letlæst og spændende bog, Barry Turner har skrevet. Den bringer ikke ny viden på banen, men giver et fint overblik. Niveaumæssigt kan elever godt være med, og dele af bogen kan sagtens anvendes til en større skriftlig opgave. I sin helhed vil den nok appellere mest til læreren. Skal man indvende noget kritisk er det, at bogens titel måske er lidt misvisende. Fokus er på Det Tredje Riges undergang, og kun sekundært på personen Dönitz. Det forbehold skal dog på ingen måde skygge for en anbefaling.

Martin Kryhl Jensen

1000 nye bekendtskaber

CHRISTIAN EJLERS: "*1000 nye bekendtskaber*". Strandberg Publishing 2018. 232 sider, 300 kr.

Samlermani kommer i mange afskygninger… Frimærker, mønter eller receptkuverter er nogle af klassiske objekter, som indsamles og systematiseres af folk med denne mani. Selv samler jeg (udover støv) på antikke Danmarkskort og må med årene nok erkende, at jeg i lighed med flere fagfæller, er blevet ramt af bibliomani.

Christian Ejlers, som har skrevet bogen "*1000 nye bekendtskaber*", lider formodentlig også af en samlermani. Denne er til mit kendskab dog mere sjælden, men ikke desto mindre meget interessant. "*Det er altid*

morsomt at stikke næsen inden for hos marskandisere (…) og bladre i kasserne af gamle fotografier", skriver Ejlers i forordet til bogen. Ejlers har nemlig samlet på gruppebilleder siden 1960'erne og læseren præsenteres i bogen for 100 eksempler af disse fra hans samling.

"1000 nye bekendtskaber" dækker fotografisk set papiralderen. Inden da skulle gruppebillederne males, som eksempelvis Eckersbergs Familien Nathanson fra 1818. Og med det digitale fotografis ankomst, sker fotograferingen nu med sådan en hast og omfang, at de fleste gruppebilleder næppe vil opnå en fremstilling på kommoden eller i et album, men i stedet være henvist til en harddisk eller facebook.

Ejlers erkender blankt, at han ikke altid kender personerne på fotografierne eller deres tilblivelseshistorie, men at billederne stadig giver anledning til iagttagelse og overvejelser. Mine tekster til fotografierne, skriver Ejlers, "*er subjektive*", men forhåbentligt "*saglige og loyale*".

Ejlers beskrivelser, virker meget tro mod billederne, og tilmed er Ejlers også detaljens mester. I fotografiet af "*12 flotte skræddere"* fra 1905, som er fotograferet i et - til lejligheden - rengjort værksted, identificerer han en ølkasse og -flasker, som diskret er skubbet under bordet til lejligheden.

Valget af fotografierne virker gennemtænkt; der er billeder på tværs af sociale skel af både borgerskab, håndværkere og arbejder. Tillige også billeder på tværs af alder; skolebilleder, soldaterbilleder, husholdningsskoler og bogen slutter af med billedet af de 3 gamle tanter fra 1870. Endelig veksler bogen mellem formelle og uformelle gruppebilleder – naturligvis er de uformelle af nyere dato, da de ældre kameraer fordrede de formelle billeder pga. den lange lukketid.

Særligt interessant finder jeg personligt at valget af genstande, som personerne på de ældre fotografier medbringer til at fortælle noget om sig selv eller gruppen. Landsmændene har hevet præmiekoen og hesten ud af stalden til lejligheden; borgerskabets døtre har medbragt en violin og cello; og på festbilledet fra 1947, har flere taget øllen med i hånden. Mere grinagtigt virker det, når 2 af 8 idrætsmænd foran en kulisse af en skov, sidder på en spisestol, der hører sig klunkestilen til.

Alt i alt er Ejlers "1000 nye bekendtskaber" anbefalelsesværdigt læsning og ikke mindst skue. Billederne er velvalgte, billedteksterne korte og præcise, så de efterlader plads til billedet fremfor teksten. "1000 bekendtskabers" har et velvalgt bredt format, mens indbinding og layout er flot. Indholdsfortegnelsen bør også få et par ord med på vejen, da den er opbygget efter devisen *'et billede siger mere end tusind ord*'. Ejlers har valgt at lave indholdsfortegnelsen med miniatureudgaver af gruppebillederne fremfor skrift, hvilket udover at passe godt til emnet, også gør det lettere at finde frem til netop det foto, man søger.

Lasse Taagaard Jensen

Anmeldelser Noter 217

Kærlighedslandet

SONJA VESTERHOLT I SAMARBEJDE MED BRITTA SØRENSEN: ”*Kærlighedslandet. Fortællinger fra mit liv i Danmark*”. Gyldendal 2016. 224 sider, 250 kr.

Sonja Vesterholt udgav i 2011 sin erindringsbog "*Hunden er rask*". Heri beskrev hun sin barndom og ungdom i Sovjetunionen. Hun boede i sin ungdom i Leningrad, og der traf hun den danske slavistik-studerende Ole Vesterholt. De to forelskede sig i hinanden og blev gift, mens han var på studieophold i Leningrad.

I 1970 fik hun tilladelse til at udrejse fra USSR for at kunne bo sammen med sin mand i Danmark. "*Kærlighedslandet” handler* om hendes liv i Danmark fra 1970 til 1985, om hendes først lykkelige samliv med sin mand, om de ægteskabelige problemer, som efterhånden opstod med efterfølgende skilsmisse og om de integrationsproblemer, hun havde i Danmark.

Bogens godt 200 sider er hurtigt læst. Det skyldes nok, at stoffet ikke har den intensitet og relevans, som gjorde *"Hunden er rask"* til en læseværdig bog. Bogen er meget bredt skrevet og er i alt for høj grad præget af unødvendigt fyldstof såsom næsten ulæselige kopier af breve fra de danske myndigheder, gamle jobansøgninger og madopskrifter. At det er en vanskelig og smertefuld proces at lære dansk og blive integreret i Danmark er ikke nogen ukendt sag. Bogen kan være interessant for familien og en nær vennekreds, men indholdet rækker ikke til en bredere kreds af læsere.

Bente Thomsen

Et billede fortæller mere en 1000 ord

CARSTEN PORSKROG RASMUSSEN (red.): *’Historien på væggen - Historiemalerier på Sønderborg Slot’*, Udgivet af Museum Sønderjylland & Historisk samfund for Als og Sundeved, 2017, 224 sider, 198 kr.

Slesvig. Sønderjylland. Deling. Genforening. *’Det lyder som et sagn fra gamle dage …’*
Det danske grænseland har i århundreder været tæt vævet ind i nationalisme, myte og stormagtspolitik, hvilket netop er afsættet for bogen ’Historien på væggen – Historiemalerier fra Sønderborg Slot’, som har til formål at

fortælle denne komplekse og symbolladede historie gennem 46 af museets malerier.

Bogen indledes med en kort introduktion til historiemaleriet som genre og dets historie, der strækker sig over en lang periode. I 1600- og 1700-tallet blev det populært for Europas fyrster at oprette kunstakademier, hvor historiemalere blev oplært i at skildre både fortidige, mytiske og bibelske begivenheder. Efterfølgende bliver historiemaleriet de enevældige kongers foretrukne billed - kommuniktation og et instrument til selviscenesættelse af kongemagten. I takt med at samfundslivet demokratiseres i 1800-tallet ændres også historiemaleriets motiver og brug. De kommer nu også til at hænge i offentlige bygninger, skoler og private hjem. Genren mister betydning gennem det 20. århundrede, men der bliver pustet nyt liv i den med Bjørn Nørgaards danmarkshistoriske gobeliner og med værker af Thomas Kluge og Martin Bigum, der har historiske og nationale temaer.
De billeder fra Sønderborg Slot, som er udvalgt til bogen, illustrerer denne udvikling. De strækker sig helt fra Lucas Cranach den ældres portræt af Christian 2. fra ca. 1523 til Thomas Kluges 'Dybbøl 1864' fra 2014.
Indledningen følges herefter af 43 korte artikler om de udvalgte historiemalerier. Nogle af de udvalgte malerier er meget kendte, eksempelvis Elisabeth Jerichau Baumanns 'Moder Danmark', og nogle er mere ukendte, men ikke mindre interessante.
Alle artiklerne er skrevet med et dobbelt blik på historiemaleriet, først et fokus på hvad det er for fortidige begivenheder, som maleriet skildrer, og derefter hvordan maleriet kommenterer på sin egen samtid gennem en fortolkning af fortiden.
Bogen er skrevet af museumsinspektører fra Sønderborg Slot, inklusive Inge Adriansen, der gik på pension i 2015 og desværre døde kort før bogen udgivelse. Hun var en stor kompetence og ildsjæl inden for forskning i kollektiv erindring og nationale symboler med udgangspunkt i grænselandet. Hendes bidrag til bogen er de sidste tekster om emnet fra hendes hånd, hvilket er meget trist men samtidigt et sikkert kvalitetsstempel.

De historiske malerier er trykt i helsides format og i god kvalitet og ved at se dem alle igennem tegnes et grafisk billede af krig og national identitet i Danmarks historie.
Idéen med at bruge historiemalerierne som et prisme til at fortælle og forstå denne del af Danmarks historie er god, og billederne kommunikerer effektivt den mytologiserede fortælling om national stolthed, nederlag, selvransagelse og genoprejsning, som Sønderjylland har været scene for gennem Danmarkshistorien.
Som læser sidder jeg dog tilbage og ønsker mig, at det var mere tydeligt, hvorfor de 43 malerier er placeret i den rækkefølge, som de er. Der er nemlig hverken en klar kronologisk eller tematisk organisering af dem. Logikken i sammenhængen mellem de forskellige malerier må læseren selv gætte sig til. Det ville have været rart at blive taget mere ved hånden af forfatterne og også få udlagt nogle tværgående udviklingslinjer eller sammenhænge i de udvalgte malerier.

Ulla Nedergård Pedersen

Anmeldelser Noter 217

MONA JENSEN: **"***Signal - et nazistisk propagandablad i Danmark 1940-45*". Forlaget Turbine 2017. 344 sider, 300 kr.

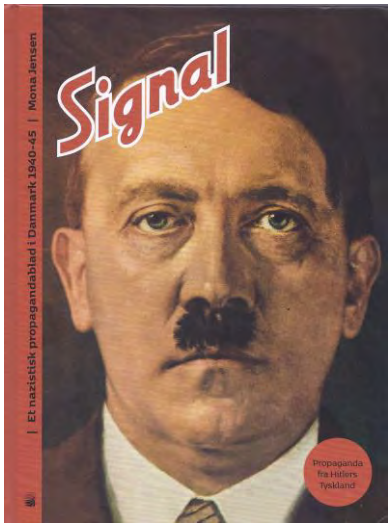

I krig og konflikt spiller propaganda en stor rolle og der er næppe nogen konflikt hvor det er mere udtalt end Anden Verdenskrig. På begge sider af fronten blev der investeret massivt i propagandaarbejdet. I historiker Mona Jensens flotte bog "Signal" får vi et portræt af tyskernes moderne ugeblad "Signal", en bog der mere ligner en *coffee table book* end en historiebog, men indholdet er fagligt med stort overskud. Bladet "Signal" havde til formål at fremstille forholdene i Tyskland i et positivt lys og ikke mindst vise den tyske hærs moderne og uovervindelige styrke og endelig fremstille Tysklands modstandere negativt. Bladet udkom for første gang på dansk i maj 1940 og findes i tilsvarende udgaver i de andre besatte lande samt en række neutrale lande som f.eks. Sverige. Det var et blad med moderne layout og masser af farvebilleder efter amerikansk forbillede. Samlet set nåede "Signal" op på et oplag på 2,4 millioner eksemplarer, heraf omkring 42.000 i Danmark (selvom oplaget svinger lidt frem og tilbage).

Mona Jensen har undersøgt hvor den målrettede tyske propaganda udfoldede sig på en række områder, som beskrives og analyseres hver for sig. Det gælder eksempelvis helt indlysende krigens gang, men også fremstillingen af Tyskland, de ledende personer i Nazityskland med videre. Bogen er gennemillustreret og man får virkelig en godt indtryk af "Signal"s særlige visuelle stil. Der er virkelig mange interessante vinkler i bogen, som ikke nødvendigvis handler om de traditionelle militærhistoriske temaer, selvom de var rigt repræsenterede. Kvinder - og ikke mindst billeder af dem – fylder godt i "Signal" og blev både brugt til at tiltrække husarerne med mange billeder af badende kvinder i bikini eller badedragt, modeindslag og skønhed henvendte sig direkte til kvindelige læsere og så var der også fremstillingen af f.eks. kvinders bidrag til den tyske rustningsindustri.

Virkede den nazistiske propaganda i Danmark? Det er der ikke meget der tyder på selvom det er et meget svært spørgsmål at afgøre. Fremstillingen af Hitler som en overnaturlig og gudelignende skikkelse har næppe haft nogen stor klangbund i Danmark, omvendt kunne våben- og militærinteresserede få fuld valuta for pengene og den konsekvente heroiske fremstilling af de tyske soldater og de Waffen-SS-frivillige fra f.eks. Danmark har måske nok kunnet appellere til flere, men om det var ud over den snære nazistiske kreds i Danmark ved vi ikke.

Til undervisningsbrug kan bogen helt oplagt bruges til et forløb om propaganda, men nærmest hver eneste illustration er en lille metodeopgave i sig selv – hvem er afsender? Modtager? Hvad kunne tendensen mon tænkes at være? Bogens korte og præcise afsnit kan sagtens bruges i uddrag til vores målgruppe. I vore dage hvor *fake news* dukker op alle vegne er det ikke uvæsentligt at styrke beredskabet over for propagandaens manipulation, især fordi Mona Jensens bog om "Signal" er med til at kvalificere dette beredskab, fordi vi ser, at man ikke nødvendigvis finder usandheder i "Signal", men snarere udpluk eller dele af sandheden, som så forstærkes.

Jakob Sørensen

Anmeldelser Noter 217

Fem fremtrædende folkefjender

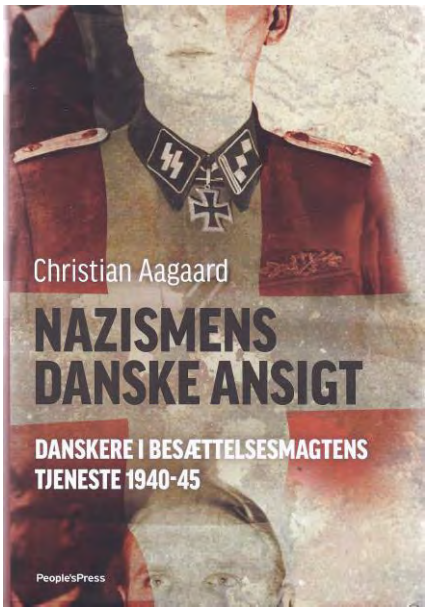

CHRISTIAN AAGAARD: *Nazismens danske ansigt. Danskere i besættelsesmagtens tjeneste*, People's Press 2017, illustreret S/H 318 sider, 170 kr.

I denne bog giver historiker Christian Aagaard (f.1984) i fem kapitler en biografi over fem af de kendte danske, der samarbejdede med den tyske besættelsesmagt. Dermed får vi som overskriften antyder sat ansigt på, hvilke motiver der drev de danskere som efter Anden Verdenskrig stod på den forkerte side. Derimod får man lidt misvisende ikke en generel analyse af de danskere, som samarbejdede med det Tredje Rige. De fem danske som bogen behandler er

1. Det danske nazistpartis fører, Fritz Clausen
2. Christian Kryssing, som var den første chef for Frikorps Danmark
3. Christian Schalburg, som overtog chefposten fra Christian Kryssing
4. K.B. Martinsen, som ledte Schalburgkorpset
5. Søren Kam, som var medlem af Waffen-SS

Bogen indeholder en nøgtern gennemgang af de fem personers liv og peger på, at de alle på nær Søren Kam primært så sig selv som danske patrioter. Det var altså ikke nazistiske tilbøjeligheder, men snarere utilfredshed med demokratiet eller et had mod kommunismen, som fik dem til at kæmpe sammen med nazisterne. Med den høje andel af militærpersoner, har bogen et militært præg og specielt kampene på Østfronten fylder meget i bogen.

Som gymnasiebog er bogen nok for specifik, men vil man gerne have et letlæst overblik over nogle af de kendte kollaboratører kan bogen anbefales. Skal den bruges kunne man bruge sidste kapitel, hvor udleveringssagen om Søren Kam behandles.

Rasmus Østergaard

Et politisk manifest

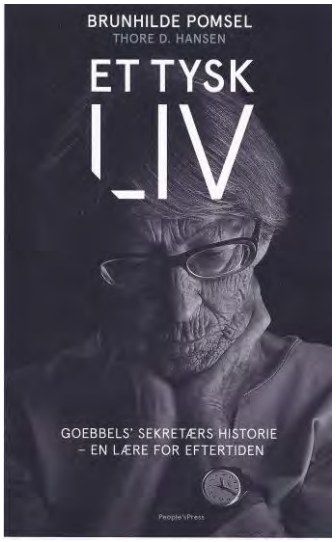

BRUNHILDE POMSEL: "*Et tysk liv. Goebbels sekretærs historie – en lære for eftertiden*". People´s Press 2017. 217 sider, 300 kr.

Har man set filmen "Et tysk Liv", er det selvfølgelig spændende at læse bogen bagefter – eller omvendt. Og bogen – de 128 af de 217 sider – giver et spændende billede af en lidt naiv, ung kvindes liv i Tyskland i perioden 1933-45, hvor hun bl.a. arbejder på den tyske radio og i propagandaministeriet under Joseph Goebbels – at kalde hende "Goebbels´ sekretær" som i undertitlen er dog noget overdrevet – hun er en af mange.

Men hun giver da en førstehåndsberetning om forholdene set fra en ikke-politisk interesserets synspunkt – og udgiveren, Thore D. Hansen, skriver da også klart i sit forord, at Pomsels historie ”*ikke kan bruges som en kilde til ny historisk viden. Den giver i højere grad et indblik i en medløbers karakter og er dermed også uundgåeligt en advarsel til folk i vor tid – ja, til os alle.*”

Man studser over mange af hendes udsagn: ”*Før 1933 var der i hvert fald ingen, der tænkte over jøderne, det var noget, nazisterne senere fandt på*.” Enhver historielærer, der har set på valgplakater fra DNVP fra 1919 og 1920 vil vide, at antisemitismen spillede en stor rolle på den tyske højrefløj allerede fra Weimarrepublikkens start – men der er tydeligt, at Pomsel ikke har ”tænkt over jøderne” – hun arbejder fire år før 1933 hos den jødiske forsikringsmægler Hugo Goldberg, men har også – til hun ”forsvinder” – en jødisk veninde, Eva. Vi får også en udtalelse om stemningen i 1933: ”*Lige efter Hitlers tiltræden var der simpelthen en stemning af nyt håb. Det var trods alt en kæmpe overraskelse, at det var lykkedes for Hitler*”.

Pomsel melder sig ind i NSDAP i 1933 – hun mente, det nok var smart – Eva venter udenfor! – og hun bliver ansat i radioen. Der er en omtale af OL 1936 og lidt forbavselse over en speaker, der kommer i KZ – men ”*han var åbenbart bøsse*”. Interessant er hendes skildring af krigsudbruddet – ingen der brød ud i jubel.

I 1942 blev hun ansat i Propagandaministeriet – og har et par interessante iagttagelser om Goebbels – som hun jo kun ser på afstand – hun er IKKE Goebbels´ sekretær. Hun overværer talen i Sportspalast – den chokerer hende, siger hun i dag – og hun har et meget overfladisk kendskab til Det hvide Rose – men må ikke læse de vigtige akter. De sidste dage i Propagandaministeriet giver endnu et svar på, hvorfor der blev kæmpet og arbejdet til det sidste – hun kunne være undsluppet, da hun i de sidste dage er kort hjemme hos familien – men hun tager tilbage til arbejdet – der klart er hendes identitet. Hun overlever – fængsles af russerne og sidder i forskellige lejre til 1950.

Hun overvejer kort sin skyld: *”Kun dette evige spørgsmål om skyld har jeg tidligt taget stilling til for mit eget vedkommende. Nej, jeg har ingen skyld. I hvad? Nej, jeg vil ikke betragte mig selv som skyldig.”*

Men hvorfor udgive denne bog – også på dansk? Jo for den tyske journalist og forfatter Thore D. Hansen rummer bogen en lære for eftertiden, Bogen er lavet efter filmen og Hansen skriver allerede i forordet, at det er ”*tilskuernes associationer og de uundgåelige sammenligninger med nutiden (der) gav anledning til denne bog, som sætter Pomsels erfaringer over for udviklingen i dag og gør den til et tema*.” Han spørger godt nok sig selv, om frygten for, at historien kan gentage sig, er overdrevet? ”*Eller er vi for længst kommet til et punkt, hvor vi ikke længere kan undgå en ny fascistisk eller autoritær epoke*?”

Thore D. Hansen analyserer i det lange afslutningskapitel ”*Hvad Goebbels´ sekretærs historie kan lære os i dag*” Pomsels fortælling – og viser, hvordan der også sidder folk som Pomsel i Tyrkiet og hjælper Erdogan med at indføre et diktatur. Han er dybt bekymret over, at *””den slemme tysker” er tilbage med det yderligtgående PEGIDA og med dele af et radikaliseret AfD”* – og dette er skrevet før forbundsdagsvalget i september, hvor AfD fik 12,6 % af stemmerne og blev tredjestørste parti.

Moralen i bogen er kort sagt: ”*Når man ser på centrale udsagn og begivenheder i Brunhilde Pomsels fortælling, bliver det i det følgende tydeligere, hvorfor den enkeltes optræden i hvert fald nu vil blive af central betydning for de vestlige demokratiers videre udvikling og skæbne.”*

Østrig – Ungarn – Polen – USA med Trump – England med Brexit – der er mange faresignaler og den borgerlige midte sover ifølge Hansen tornerosesøvn! *"Lad Brunhilde Pomsel være et eksempel for os, og lad os arbejde på, at højrepopulisterne ikke ender med at tale for et tavst flertal, men at det tavse flertal til sidst tager stilling og holder op med at være tavst".*

Der er meget at diskutere ud fra bogen

Otto Rühl

Nyere amerikansk udenrigs -og sikkerhedspolitisk historie

PHILIP CHR. ULRICH: "*I nationens tjeneste. David H. Petraeus og USA i krig fra Vietnam til Islamisk Stat*". Syddansk 2018. 285 sider, 248 kr.
Serie: University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences, vol. 553

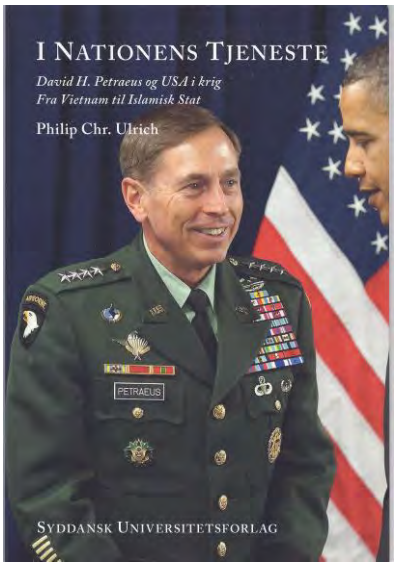

Udenrigsredaktør på netmediet "Kongressen.com", Philip Chr. Ulrich, har skrevet en bog om David Petraeus og USA's nyere militær og sikkerhedspolitisk. Bogen indeholder flere lag af fortællinger. Et lag handler om David Petraeus. I første del af bogen portrætteres han som en begavet og visionær helt, mens han hen imod bogens slutning skildres som en slags Ikaros.

Det andet og noget mere interessante hovedlag i bogen drejer sig om kampen om USA's sikkerhedspolitiske doktriner siden Vietnam-krigen. Vietnam-krigen var og er stadig et traume for den amerikanske hær såvel som for Amerika selv. Både krigens resultater og den måde, krigen sluttede på, var en total ydmygelse af nationen. Krigen i Vietnam blev ført ud fra en doktrin om "oprørsbekæmpelse". Den gik ud på at mindre kampenheder angreb de skiftende steder, hvor man mente, at Viet-Cong befandt sig. Efter krigen fokuserede det amerikanske forsvar ensidigt på frontalkrig med indsats af store troppestyrker. Det gjorde man ifølge Ulrich for mentalt at distancere sig fra den fatale krig. Denne militære tænkning nåede sit højdepunkt med den såkaldte Powell-doktrin, der forenklet sagt krævede, at alle andre muligheder end militærmagt var udtømt, inden man iværksatte krigen, og at alle problemstillinger omkring en krig på forhånd skulle være fuldt ud belyst. Det var med denne doktrin, at USA vandt Kuwait-krigen i 1990/91 og Præsident Bush d.1 efterfølgende kunne erklære, at Vietnam-spøgelset var blevet besejret.

9/11 blev USA næste store sikkerhedspolitiske udfordring. Afghanistan operationen forløb planmæssigt ud fra frontalkrigsstrategien, men herefter fortrængte amerikanerne krigen, og Philip Ulrich karakteriserer den som "en forsømt krig". To år senere invaderede USA Irak, men forestillingen om at være teknologisk -og ideologisk/civilisatorisk overlegen gav bagslag og endte som bekendt i en kompleks situation med mange konflikter på mange fronter. Situationen truede med at fastholde USA i et militært hængedynd uden udsigt til løsninger endsige en militær sejr. Det var i den situation, at Petraeus fik chancen. Ingen i det

amerikanske forsvar ud over Petraeus havde beskæftiget sig med oprørsbekæmpelse siden begyndelsen af 1970erne. Han var forfatter til en militær håndbog om emnet. Hans militærkarriere var frem til Irakkrigen foregået bag skiftende skriveborde, hvor det lykkedes ham at nå til tops i systemet. USA's fiasko i Irakkrigen blev den mulighed, han udnyttede til at træde frem i lyset, som øverstbefalende for operationen i Irak. Petraeus introducerede og brugte "oprørsbekæmpelsesstrategien". Strategien førte til en (midlertidig) dæmpning af den Irakiske borgerkrig mellem Sunni og Shia befolkningsgrupperne, hvilket igen betød, at USA kunne begynde at trække sig ud af krigen. Efterfølgende fremstod han som Amerikas redningsmand, og han var et naturligt valg til flere centrale poster og opgaver i det amerikanske forsvar, bl.a. som øverstbefalende for missionen i Afghanistan.

Bogens tredje lag skildrer hvordan magtkampe florerer inden for USA's forsvar. Det er kampe der bl.a. udkæmpes på doktriner om militærstrategi, kamperfaring, selvpromovering og netværk. Meget af drivkraften bag denne magtkamp er den menneskelige følelse jalousi. Det er udmærket skildret af Philip Ulrich, og det giver læseren anledning til eftertanke omkring misforholdet mellem krig og rationalitet i nyere geopolitisk historie.

Ulrichs bog dækker ikke hele USA's militære og sikkerhedspolitiske historie efter Vietnam-krigen. For eksempel er problemstillingen omkring Kina og det sydkinesiske hav udeladt. Når Ulrich sikkert med rette gør Petraeus til sin generations vigtigste skikkelse i forhold til udvikling af en sikkerhedspolitisk doktrin, savner man, at det bliver holdt op imod udfordringen omkring Kina og Nordkorea, som Petraeus ikke har været involveret i, men som hele tiden har været på amerikanernes sikkerhedspolitiske dagsorden.

Bogen kan med fordel læses i sammenhæng med IP-forløb og SRP-vejledning.

Jørgen Lassen

Et forsvar for humanioras nytte

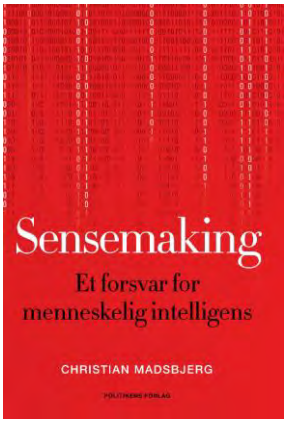

CHRISTIAN MADSBJERG: "*Sensemaking. Et forsvar for menneskelig intelligens".* Oversat fra engelsk af Hans Larsen. Politikens Forlag 2017. 224 sider, 250 kr.

Den i USA bosiddende danske strategiske virksomhedskonsulent Christian Madsbjerg har skrevet dette engagerede forsvar for de humanistiske videnskabers og kunstens nytteværdi for virksomhedsledere i erhvervsliv og offentlige virksomheder.

I Danmark har vi lidt tilsvarende set bl.a. Dansk Magisterforening bestræbe sig på at gøre humanister og deres uddannelsesbaggrund interessante også for det private erhvervsliv, så helt nye på det hjemlige firmament er den slags ambitioner altså ikke.

Madsbjerg kritiserer naturvidenskabens og de tekniske videnskabers metoder for så at sige uretmæssigt at have tiltaget sig al magt i samfundslivet. Disse metoder er sådan noget som abstrakte, stive regler og kvantitative metoder og fjernt fra virkeligheden ifølge forfatteren. Disse metoders subjekt, dvs. den, der benytter sig af dem, opfattes som indehaver af en uforanderlig bevidsthed og fornuft, og objektet, genstanden for metoden opfattes ligeledes som altid ens og uforanderlig ifølge disse videnskaber.

Over for disse metoder stiller Madsbjerg konkret, kvalitativ og situationsbestemt forholden sig til omverdenen, som han mener, er karakteristisk for de humanistiske videnskaber. Mennesket er væren i verden, som det hedder med en vending fra et af Madsbjergs forbilleder, den tyske filosof Martin Heidegger, og det er derfor afhængigt af og uadskilleligt fra den 'kontekst', hvori det indgår; dets bevidsthed varierer med denne lige så vel som denne er afhængig af menneskers skiftende perspektiv på den. Hvad Madsbjerg altså efterlyser, er en større sensitivitet i forhold til omverdenen – for virksomhedslederne gælder dette altså i forhold til især medarbejdere, produkter, kunder og evt. et lands hele kultur. Resultatet af en sådan sensitivitet og åbenhed for viden, der angiveligt er humanioras kendetegn, og som tager hensyn til alt og alle, giver mening ('makes sense') for alt og alle, hævder Madsbjerg. ”Mennesker skal bruges til at frembringe og fortolke mening”, hedder det. Og så må man jo håbe for Madsbjerg og hans mennesker, at den altid og alle steder findes, meningen; thi 'hvor kan man plukke roser, hvor ingen roser gror?'

Madsbjerg formulerer selv forholdet mellem teknologi og humaniora på denne måde: ”Når vi beundrer teknologien og dens løsninger over alt andet, holder vi op med at se den behændighed og de nuancer, der karakteriserer den menneskelige intelligens, når den er bedst”.

Og Madsbjerg har da også en pointe, når han taler om eksperter, der sidder på 15. etage et sted i Silicon Valley, godt på afstand af virkeligheden, altså i bogstavelig forstand abstraheret fra denne, og tager beslutninger, der vedrører konkrete mennesker og deres arbejde, som de ikke har andet end det fjerneste kendskab til.

Men jeg har det svært med den instrumentalisering af humaniora, som bl.a. Madsbjerg gør sig til talsmand for. Humanioras inderste raison d'être er historisk funderet teoretisk og kritisk erkendelse af (menneske)livet uden enhver skelen til praktisk nytte, og skulle de alligevel i nogle tilfælde have sådan nytte, har det tilfældighedens karakter og kan ikke foruddiskonteres. Dette bør frem for alt understreges og holdes fast – men bevares: virksomhedsledere kan da meget vel blive bedre til at lede ved at læse digte og historiske fremstillinger.

Helt salvelsesfuld bliver Madsbjerg, når han taler om ledere efter sit eget hoved, således når han taler om vinproducenten Cathy Corisons vinsmag: ”Du smager én persons kaldelse til storhed inden for konteksten af et enkelt stykke jord”. Slig form for kvasireligiøs dyrkelse af lederes storhed hører efter min opfattelse i hvert fald slet ikke til humanioras opgaver.

Bogen kan måske have interesse for historikere især i lederstillinger.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Anmeldelser Noter 217

Lykke

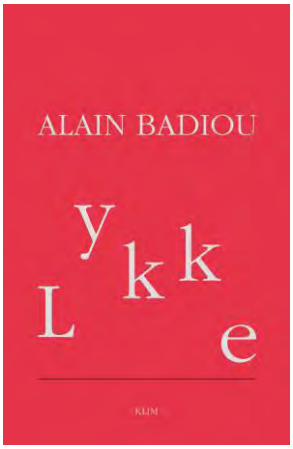

ALAIN BADIOU: ”*Lykke*”. Oversat fra fransk af Line Hasle. Efterskrift: Rasmus Ugilt. Forlaget Klim 2018. 92 sider. 150 kr.

Den franske filosof Alain Badiou (født i 1937) søger i denne lille bog, der først udkom på fransk i 2015, at sige noget fornuftigt om lykken. Det gør han da også sine steder trods det, at bogens ærinde over betydelige stræk er uigennemskueligt, selv for den filosofisk trænede, og pointerne næppe fortjener betegnelsen nye endsige originale.

Og dog: for en gammel og stadig vedholdende marxist selv som Badiou kan der måske siges at være noget nyt i pointerne. Således afviser han, hvad han opfatter som traditionel eller dogmatisk marxismes historiske determinisme til fordel for den enkeltes valgfrihed. Og lykken, der jo er bogens hovedtema, anser Badiou følgelig for ”uudsigelig”, al den stund den er afhængig af det enkelte, også det fremtidige, menneskes valg, foruden af den konkrete situation, af det konkrete møde, altså af de givne vilkår, der væsentligt er ”uforudsigelige”.

Badiou tillægger således tilværelsens tillfældigheds karakter, dens kontingente beskaffenhed central betydning for realiseringen af lykken, hvilken omvendt betyder et brud med alt socialt fastlagt, konventionelt og tvangsvanepræget, som det fremgår af følgende: ”Hvis du vil blive andet end det, der er dig foreskrevet, så (…) dedikér din troskab til det, der er officielt bandlyst, hold fast i det umuliges veje. Gå væk fra den slagne vej. Da kan du (…) 'kende lykken'”.

Badiou er nok stærkt inspireret af fransk eksistentialisme, men som sagt er han også fortaler for en ikke dogmatisk form for kommunisme. Så imod blandt andet postmodernismen, der jo også var af ikke mindst fransk proveniens, hævder han noget ”absolut” og det ”at leve i sandhed”. Det fremgår aldrig rigtigt, hvori dette absolutte ifølge Badiou skulle bestå, og hvordan den enkelte i sin endelighed bør forvalte dette uendelige, det absolutte - det forbliver indhyllet i tåge fra venstre Seine-bred.

Men måske er denne uafklarethed bevidst og principiel, måske ligger det absolutte i forandringen i sig selv, i forandringen som sådan eller i den (subjektive) valghandling, der ændrer det faste mønster, de herskende samfundsstrukturer og det tilvante? Følgende passus, hvori Badiou i øvrigt kritisk interpreterer Karl Marx' kommunistiske utopi-vision, kan tyde på det: ”(...) Marx mener ikke, at kommunismen skal være programmet for et nyt samfund eller en ny abstrakt idé om retfærdighed. Kommunisme er navnet på den historiske proces, der nedbryder det gamle samfund. At forandre er altså ikke at opnå et bestemt resultat. Resultatet beror i forandringen selv”. At Badiou her sætter sine francs eller nutildags euro på forandringen som sådan, kan foranledige til at bruge betegnelsen handlingsfetichisme om hans tænkning. Omtanken synes i denne forbindelse at være ved at forsvinde, Marx-udlægningens utvivlsomme berettigelse i øvrigt ufortalt.

Hvorom alting er, så er lykken for Badiou altid at finde i opgøret med ”det mulige”, dvs. med det, der lader sig gøre og til hvilket der tilskyndes inden for de gældende (samfunds)rammer, til fordel for ”det umulige”: ”(...) lykken er altid at finde nydelse i det umulige”. Lykke ”hører til nyskabelsen”. Lykken vil således ofte betyde et brud hos den enkelte med vedkommendes vante, mere eller mindre konformerende livsstil: ”En

mulig definition af lykken bliver således: at opdage i sig selv en aktiv evne, som man var uvidende om at besidde".

For så vidt som bogens tekst altså lader sig dechifrere, er bogen såmænd sympatisk nok; det gælder ikke mindst, når Badiou som her plæderer for, at lykken ikke kan være genuin lykke uden at være lykke for alle mennesker: "Filosofiens grundlæggende begær består i at tænke og realisere det universelle, blandt andet fordi en lykke, der ikke er universel, og som afviser, at den kan deles af ethvert menneske, der er i stand til at blive dens subjekt, ikke er en reel lykke". Og helt ubetinget enig med forfatteren er jeg, når han hen imod bogens slutning skriver: "(...) lykken er formålet med al filosofi".

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

noter

nr. 218 | september 2018

Tema: 1. Verdenskrig

dhta
historielærerforeningen

Anmeldelser Noter 218

Klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen

Thomas Ohrt: ”Verden efter de store opdagelser 1500-1750”. Systime 2018. 156 sider, 188 kr. + moms

Mads Rangvid, Torben Benoni, Thomas Svane Christensen, Anders Ølsgaard Larsen & Jan Maintz: ”Vidensmønstre. Basal videnskabsteori i STX”. Systime 2018. 149 sider, 164 kr. + moms

Henrik Wive Mortensen: ”Israel. En stat i Mellemøsten”. Systime 2018 (2. udg). 193 sider, 220 kr.

Matthias Bjørnlund**:** ”Det armenske folkedrab – fra begyndelsen til enden”. Kristeligt Dagblads Forlag 2013. 384 sider, 300 kr.

Matthias Bjørnlund**:** ”På herrens mark. Nødhjælp, mission og kvindekamp under det armenske folkedrab”. Kristeligt Dagblads Forlag 2015. 266 sider, 300 kr.

Deniz B. Serinci: ”Kurdistan. En historisk fremstilling”. Mellemgård 2018. 405 sider, 270 kr.

Eugene Rogan: Osmannerrigets fald - første verdenskrig i Mellemøsten”. Kristeligt Dagblads Forlag 2017. 587 sider, 300 kr.

Adam Holm: Endestation Europa. Gyldendal 2017. 163 sider, 230 kr.

Madeleine Albright: ”Fascisme – en advarsel”. Gads Forlag 2018, 302 sider, 300 kr.

Johnny Thiedecke: ”Terrorisme fra antikken til nutiden”. Pantheon 2018, 308 sider, 240 kr.

Rasmus Tantholdt: Med åbne øjne. Fortællinger fra verdens brændpunkter. Gyldendal 2018. 240 sider, 300 kr.

Hanne Rasmussen: ”Folketinget”. Gyldendal 2018. 239 sider, 350 kr.

Jan Werner Müller: Kampen om demokratiet. Informations Forlag 2018. 428 sider, 350 kr.

Rasmus Rosenørn: Beatlemania. 100 Danmarkshistorier. Århus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.

Ulrik Langen: Struensee. 100 danmarkshistorier. Århus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.

Personalhistorisk Tidsskrift. Dansk-Vestindiske skæbner. Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie. 229 sider.

Michael Pye: Ved verdens ende. Hvordan Nordsøens vikinger, handelsfolk og fromme mænd forandrede vores historie. Kristeligt Dagblads Forlag. 502 sider, 300 kr.

Erland Porsmose**: ”**Konge af Luthers nåde. Reformationen og kampen om kongemagten”**.** Østfyns Museer 2018, 264 sider, ill. Kr. 249

Anders Lundt Hansen: Sølv, blod og kongemagt. Bag om vikingemyten. Gyldendal 2018. 308 sider, 300 kr.

Keld Zeruneith: De sidste tider. Hedenskab, heroisme, kristendom. Gyldendal 2017. 336 sider, 350 kr.

Birgitte Kofod Olsen & Rikke Frank Jørgensen: ”*Eksponeret - Grænser for privatliv i en digital tid*”. Gads Forlag 2018. 280 sider, 250 kr.
Lindsy Fitzharris: Kirurgiens kunst – en blodig historie. Lindhardt og Ringhof. 272 sider. 300 Kr.

Antony Beevor: Arnhem – slaget om broerne 1944. Lindhardt og Ringhof. 592 sider. 350 kr.

Bo Lidegaard: Danmark i krig. Århus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.
Hans Wolf: Sønderjyder på Østfronten i 1. Verdenskrig. Syddansk Universitetsforlag. 314 sider. 350 kr.

Ole Sønnichsen: Rejsen til Amerika. Jagten på Lykken. Gyldendal 2016. 556 sider, 300 kr.

Morten Hansted: Danske eventyr i Iran. Gyldendal. 263 sider. 300 kr.

Jørn Tranekjær Andersen: Blod og jord. Turbine 2018. 496 sider. 350 kr.

Thomas Oldrup: ”Fanden tage i morgen. Sex, køn og kærlighed under besættelsen”. Haase Forlag. 320 sider. 300 kr.

Mona Jensen: Signal. Et nazistisk propagandablad i Danmark 1940-1945. Turbine, 2017. 296 sider. Illustreret. 350 kr. Forlaget People’s Press, 318 sider, ill., 300 kr.

Robert Service: Den sidste zar – Nikolaj 2. og den russiske revolution. Turbine 2018. 434 sider, 350 kr

Morten Hahn-Pedersen: På zarens befaling. Med Bering og Spangsberg i Sibirien og Stillehavet 1772-1743. Gyldendal 2018. 326 sider. 350 kr.

Anne Applebaum: Rød sult. Stalinshungersnød i Ukraine. Kristeligt Dagblads Forlag. 525 sider, 300 kr.
Katrine Hornstrup Yde & Peter Nielsen: Russerne. 37 introduktioner til russisk kulturhistorie. Informations Forlag 2018. 237 sider, 170 kr.

Anne-Marie Christensen: Landsforrædernes børn. Skam og fortrængning – Besættelsen 1940-1945. Etnovator 2018. 171 sider. 199 kr.

Aksel V. Carlsen: Kærlighed i krig og kaos. Frydenlund 2018. 234 sider, 299 kr.

Martin Breum: Hvis Grønland river sig løs – en rejse i kongerigets sprækker. Gyldendal 2018. 252 sider. 300 kr.

Jan O. Kongstad: Skal vi krepere her som dyr? Haase 2015, 351 sider
Jeremy Harwood: Atlas over historiens største militære triumfer. Turbine 2016. 226 sider.

Klaus Ebbesen: Jelling. Historien om Gorm den Gamle, Thyre Danebod og Harald Blåtand. Gyldendal. 100 sider, 150 kr.
Johan Heinsen: Det første fængsel. 1620. 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag. 100 sider. 100 kr.
Jens Ole Christensen: Hjemmeværnet – Historien om det folkelige forsvar. Gads Forlag 2017. 320 sider. 350 kr.
Henrik Bach: Konfrontationskurs. Tidehverv og den guddommelige komedie. Gyldendal. 362 sider. 300 kr.

Lasse Horne Kjældgaard: Meningen med velfærdsstaten – da litteraturen tog ordet og politikerne lyttede. Gyldendal 2018. 372 sider, 300 kr.

Guðrún Sveinbjarnardóttir & Helgi Þorláksson: Snorri Sturluson and Reykholt. The Author and Magnate, his Life, Works and Environment at Reykholt in Iceland: Museum Tusculanum 2018. 488 sider, 318 kr.

Opdagelserne

THOMAS OHRT: "*Verden efter de store opdagelser 1500-1750*". Systime 2018. 156 sider, 275 kr.

Kun få bøger har tegnet undervisningen i den danske gymnasieskole gennem årtier som P. C. Willemoes Jørgensens klassiker *De store opdagelser*. Det faktum, at de fleste historielærere inddrager et obligatorisk forløb om Columbus, Vasco da Gama og europæernes opdagelser af nye verdener, skyldes givetvis denne bogs enorme indflydelse på undervisere og lærebøger gennem årene.

Jeg blev i min gymnasietid i Horsens i 1990'erne undervist i bogen og nåede faktisk som gymnasielærer at bruge Willemoes' bog en enkelt gang, inden papiret i de oldgamle bøger forvitrede helt – i dag tror jeg, at de sidste eksemplarer er blevet kasseret.

Heldigvis tog gymnasielærer Thomas Ohrt (i øvrigt ansat på mit gamle gymnasium) arven op – vist engang i starten af 00'erne – og omskrev Willemoes' bog. Han gav den et moderne og langt mere vedkommende præg, hvorfor denne bog blev det naturlige valg til undervisningen.

Og nu er der så kommet en efterfølger eller et "bind 2", om man vil. Thomas Ohrt har ganske skarpt set, at der faktisk er et betydeligt hul at dække, som de færreste hidtidige lærerbøger på dansk har behandlet. Hvor Willemoes (og Ohrts nyere omskrivning) kun dækker perioden omkring 1500 (og lidt før) og de umiddelbare begivenheder i forbindelse med opdagelsen af søvejen til Indien og Den Nye Verden, har ingen dækket de århundreder, der fulgte derefter, og det er netop denne bogs ærinde. Hvordan gik det med spaniernes erobringer i Amerika, og hvordan forvaltede portugisernes deres kolonirige? Ohrt tager desuden et klogt valg ved at lade bogen slutte omkring 1750. Han behandler nemlig kun sporadisk det store britiske imperium og den store slavehandels tid, trekanthandel osv., for denne historie er fortalt til hudløshed i alle andre lærerbøger, men vel og mærke ikke perioden imellem 1500 og 1750, som denne bog så glimrende dækker.

Bogen har to hovedafsnit med fokus på henholdsvis spanierne og portugiserne, der hver især er inddelt i underafsnit med fokus på forskellige emner, eksempelvis portugiserne handel med Japan, portugisernes kolonisering af Brasilien, spaniernes kolonisering af Mexico og opdagelsesrejser i Florida og de (senere) amerikanske sydstater. Til sidst i bogen er der imidlertid også en lille perspektivering til især hollænderne, franskmændene og englænderne og deres kolonieventyr, men spørgsmålet er dog, om afsnittet næsten er så kort, at det bliver overflødigt.

Bogens afsnit er opbygget efter samme skabelon; først er der et kort introducerende lærebogsafsnit, og efterfølgende er der en række kildetekster, der belyser emnerne fra forskellige synsvinkler. Dog er det sidste perspektiverende afsnit uden kildetekster.

Kilderne er for de flestes vedkommende nye og meget relevante, og der skal ikke herske nogen tvivl om, at bogen er værd at investere i bare for kildeteksternes skyld. Der skal altså ikke herske nogen tvivl om, at kildeteksterne er bogens styrke, ikke mindst fordi grundbogsafsnittene er meget kortfattede, og efter min mening også for kortfattede. På den anden side, er det også rart, at der er "efterladt" stof til undervisningen. Grundbøger, der er for pædagogiske og "over-forklarende", har vi nok af allerede, og set i dette lys stiller bogen solide, men på ingen måde urealistiske, faglige krav til eleverne – og læreren - da bogen kræver en formidling, der lægger stoffet tilrette for eleverne.

Indholdsmæssigt finder jeg i særlig grad bogens dækning af portugisernes handel og missionsvirksomhed i Japan, også kaldet "det kristne århundrede" fra 1550-1650, spændende. Her åbner bogen i den grad op for et nyt kapitel i de store opdagelsers historie, som kun i ringe grad er blevet dækket tidligere. Jeg var eksempelvis ikke klart over, at portugiserne havde så stor succes med missionsvirksomheden i Japan, at det i en lang årrække førte til interne borgerkrigslignende stridigheder – at der kun er få kristne i Japan i dag skyldes, at man til sidst gjorde kort proces med de kristne japanere, der havde overlevet den urolige tid.

I bogen kan man eksempelvis også læse lærerige kapitler om portugisernes koloni i Indien, Goa (som først blev forladt i 1964), sølvminerne i Potosí (Bolivia) og spaniernes ombygning af Aztekernes hovedstad fra Tenochtitlán til Mexico By.

Samlet set kan jeg derfor kun anbefale denne skarpe, koncentrerede bog med fremragende kildetekster, der i nye vinkler belyser en yderst vigtig periode i verdenshistorien.

Anders Bærholm Frikke

Glimrende lærebog om basal videnskabsteori til gymnasiet

MADS RANGVID, TORBEN BENONI, THOMAS SVANE CHRISTENSEN, ANDERS ØLGAARD LARSEN OG JAN MAINTZ: "*Vidensmønstre. Basal videnskabsteori i STX*". 2. udgave, Systime, 149 sider, 164 kr. ekskl. moms.

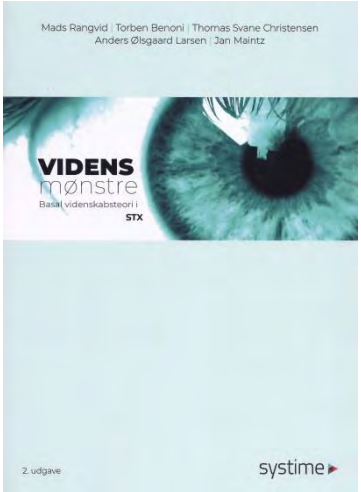

I forbindelse med afskaffelsen af AT blev det besluttet, at man i gymnasiet skulle gøre mere ved den videnskabsteoretiske dimension af Studieretningsprojektet, SRP. Derfor står der i dag i læreplanen for SRP: *"Der skal løbende i gymnasietiden indgå flerfaglige forløb, som forbereder eleverne til arbejdet med studieretningsprojektet. Som en del af disse forløb skal der indgå arbejde med basal videnskabsteori og faglig metode i et omfang på minimum 20 timer."*

Men hvad er videnskabsteori og faglig metode? Og ikke mindst: Hvordan skal man undervise i det på en måde, der både er forståelig for eleverne, og som de vil kunne anvende i deres eget arbejde med SRP? Dette kommer de fem erfarne gymnasielærere fra hele landet med et meget godt bud på i denne overkommelige bog på knap 150 sider.

I stedet for lange tunge ordmættede beskrivelser af den videnskabelige tilgang vælger forfatterne at fokusere på følgende otte begrebspar, som eleverne med stort udbytte vil kunne inddrage i deres SRP:

1. Teoretisk – praktisk
2. Diakron – synkron
3. Empirisk – formel
4. Kvantitativ – kvalitativ
5. Eksperimentel – observationel
6. Kausal – intentionel – funktionel
7. Idiografisk –nomotetisk
8. Faktuel – normativ

Indledningsvis får eleverne at vide, at viden er "sand, begrundet mening", og dette udsagn fra Platon forklares på fin måde, hvor forskellen mellem privat viden og offentlig viden præsenteres. Dette suppleres med fine illustrationer og ikke mindst opgaver, der taler til eleverne som fx opgave 2 side 13:

"Gi'r knæk gigt?"

Det er en udbredt overbevisning, at man kan få gigt af at 'knække fingre', dvs. trække i sine fingre, til det giver en knæk-lyd. Find kilder på nettet, der forholder sig til denne overbevisning. Diskutér kildernes troværdighed. Hvilke kilder er mest troværdige? Hvorfor?

Dernæst bliver de tre videnskabelige områder/fakulteter præsenteret på en forbilledlig klar måde, hvor der lægges ud med humaniora, dernæst naturvidenskab og til sidst samfundsvidenskaberne. Hvad undersøger de, hvorfor gør de det og hvordan gør de det?

Præsentationen af de otte begrebspar fylder hver godt ti sider skrevet i et fint sprog, som elever vil kunne forstå. Teksten er spækket med gode eksempler, relevante illustrationer og forklaringer samt et mindre antal opgaver i slutningen af hvert kapitel, der vil udfordre og inspirere eleverne.

Ingen af forfatterne har historie som fag, men historie bliver inddraget i mange relevante sammenhænge. I præsentationen af den nomotetiske (generelle) og idiografiske (specifikke) videnskabelige tilgang indledes med atombomben over Hiroshima, og senere i kapitlet rejses diskussionen om historie som fag:

Er faget historie idiografisk?

Hvad angår klassifikationer i fagene, synes faget historie umiddelbart at adskille sig fra de øvrige fag. I historie er man som udgangspunkt altid optaget af at forstå den enestående historiske begivenhed og årsagerne til den. Umiddelbart er historiefaget for så vidt det mest 'rene' idiografiske fag. Dog er det for det første oplagt, at man i historie arbejder med periodeinddelinger og dermed nomotetiske klassifikationer, fx renæssancen og oplysningstiden. For det andet findes der indenfor historiefaget enkelte historieopfattelser, fx den marxistiske, der mener, at historiens gang styres af bestemte lovmæssigheder, som det historikerens opgave at afdække. Endelig for det tredje vil de fleste historikere mene, at man ved at studere enkeltstående historiske begivenheder kan uddrage nogle almene læresætninger, fx om folkemordets årsager af den nazistiske jødeforfølgelse. Man ser således, at også et tilsyneladende rent idiografisk fag som historie har nomotetiske bestræbelser. (s.102)

I hvert kapitel får eleverne tydelig besked om de forskellige problemstillinger, og det summeres fint op i en boks i hvert kapitel, der sætter de to begreber op overfor hinanden. Men på den anden side glemmes nuancerne ikke, som ovenstående eksempel viser.

Efter gennemgangen af de otte begrebspar beskrives ikke rækken af andre forhold, som er af betydning for den videnskabelige proces: Hvordan begrunder man videnskab og hvad er videnskabelige teorier, forklarende teorier, klassifikationer og modeller. Nogle gange bliver det lidt tungt med ord som induktion, deduktion og abduktion, men generelt lykkes det fint at få beskrevet metoder, tilgange og overvejelser på en måde, som eleverne kan bruge.

Forfatterne gør sig også umage med at give nyttig instruktion til SRP-opgaven, når de fx side 121 skriver:

"**Vælg fokuspunkter"**

Du skal ikke *nå omkring alle disse spørgsmål eller alle denne bogs begrebspar, når du reflekterer over karakteren af den viden, du har skabt i din undersøgelse. Det gælder med andre ord ikke om bare at nævne så mange fine ord som muligt; det vil forvirre mere, end det vil opklare. Udvælg i stedet et, to, tre eller fire fokuspunkter i form af begrebspar, som du finder særligt relevante."*

Bogen slutter med et eksempel på, hvor galt det kan gå, når man ikke overholder de videnskabelige normer. Et billede af Milena Penkowa i sin sportsvogn sammen med historien om, hvordan hun fik frataget professorat og doktortitel.

Dette er en velskrevet, inspirerende og gennemarbejdet bog, som mange elever vil kunne få glæde af at arbejde med og selv bruge, når SRP-opgaven skal skrives og forsvares.

Ulrik Grubb

Mellemøsten

HENRIK WIWE MORTENSEN: "*Israel – En stat i Mellemøsten*". 2. udgave. Systime 2018 (2. udg). 193 sider, 220 kr.

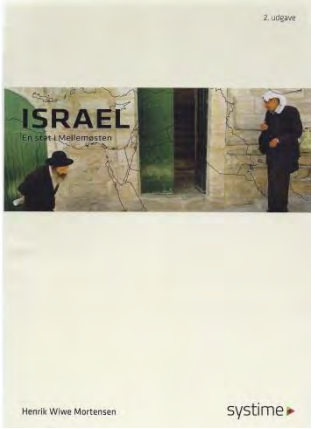

Israel-Palæstinakonflikten er der fortsat, skulle nogen have overset det; og selvom der er et hav af bøger om emnet, kommer de hurtigt bagud i forhold til begivenhederne, så en opdateret undervisningsbog er altid på sin plads. Ikke mindst hvad angår de nyeste begivenheder, der forekommer denne anmelder tågede og uigennemskuelige i forhold til konfliktens relative overskuelighed op til – lad os sige - 1. intifada i 1987.

2. udgave af *Israel – En stat i Mellemøsten* er væsentligt ændret og udvidet i forhold til 1. udgave (2011). Ifølge forlagets hjemmeside er bogen ajourført frem til 2017, hvilket dog udgøres af et afsnit på 9 sider om perioden 2004-2017, plus nogle underligt spredte kilder: en tale af Obama (på engelsk) fra 2009 og en nekrolog (*fra Politiken*) over Shimon Peres fra 2016 samt en tabel med nøgletal fra 2016. Det forekommer lidt tyndt.

Bogen følger den traditionelle kronologiske opbygning for emnet, startende omkring 1900 og frem. Titlen er dog upræcis, for bogen handler også om alt muligt andet end staten Israel (der som stat i øvrigt ikke beskrives synderligt, hverken politisk eller socialt). Og det er et problem i forhold til at bruge bogen i et undervisningsforløb, at den er temmelig ufokuseret og vil mange ting på en gang, så den i nogle (nyere) afsnit kommer til at handle mere om Mellemøsten og storpolitik. Der er meget tekst, også for meget, og forlaget har forsøgt at kompensere ved at minimere skriftstørrelsen og størrelsen på billeder og kort, hvilket ikke ligefrem øger brugervenligheden i forhold til første udgave. Det er – vil jeg påstå – simpelthen ikke muligt at læse denne omfattende bog i undervisningen andet end i spredte uddrag.

Det er givetvis logisk at følge den traditionelle kronologi: Balfour, Sykes-Picot, Uafhængighed, 1967 og 1973, freden i 1979 osv. Spørgsmålet er dog, om ikke disse afsnit findes lige så gode i andre bøger. I hvert fald savner man noget mere om Palæstinas beboere (og deres livssituation) før (og efter) Israels oprettelse i forhold til hvor meget plads fx zionismen gives. Ligeledes er bogen unuanceret i forhold til de jødiske indvandrere (før og efter uafhængigheden), idet de hundredetusindevis der blevet drevet ud af den arabiske verden, kun omtales overfladisk. Det var trods alt ikke kun arabere/palæstinensere, der blev flygtninge. Hvis vi ser konflikten som én, der skal forstås fra dens rødder (hvilket jo er den normale tilgang), bør den slags fremgå tydeligt. Men det gør sig også gældende i de nyere afsnit, fx er spørgsmålet om de jødiske bosættelser ikke omtalt synderligt. Kildematerialet er hovedsageligt det traditionelle, og de ældre kilder er mestendels taget fra tidligere undervisningsbøger, fx Bender: *Palæstinaproblemet*. Her kunne godt være tilføjet andre, der ikke er set før. I undervisningen er kilderne jo det, der gør historien levende, så denne anmelder savner nogle kilder, der udtrykker almindelige personers holdninger, håb og frustrationer (før og nu), ligesom billedmaterialet godt måtte lægge op til mere fortolkning. Der er godt nok mange statsmandsportrætter.

Samlet set er det ikke lige til at se, hvad der positivt adskiller denne udgivelse fra så mange andre om Israel/Palæstina, der findes i bogdepoterne i forvejen.

Poul Kristensen

Tyrkernes mord på armenerne

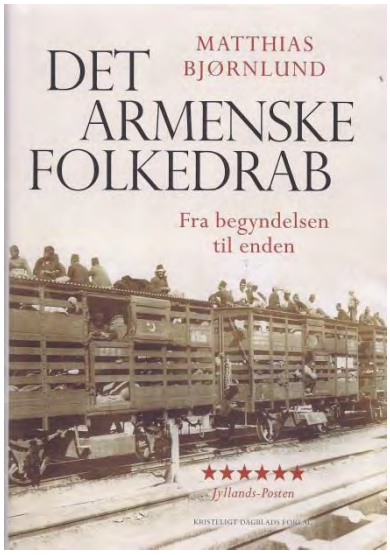

MATTHIAS BJØRNLUND: ”*Det armenske folkedrab. Fra begyndelsen til enden*”. Kristeligt Dagblads Forlag 2013 384 sider samt billeder og kort, 300 kr.

Når man taler om det armenske folkemord, tænker man som regel på myrderierne 1915-16, midt under første verdenskrig. Denne bogs emne er dog bredere da den handler om armenernes skæbne de sidste 150 år. Bogens første del fortæller om udviklingen i Osmannerriget i 1800-tallet og de første massakrer. Riget var i dyb krise, og sultan Abdülhamid II (regent 1876-1909) prøvede at samle riget med en pan-islamisk politik, dvs. han satte alle muslimer (sunni, shia, alavitter) op mod kristne og jøder. Der var flere kristne grupper, men langt den største var armenerne. Der var mindst fem grupper blandt armenerne, lige fra rige erhvervsdrivende og lærde intellektuelle i byerne til fattige bønder der

hverken kunne læse eller skrive. Alle grupper blev ofre for de første store massakrer 1894-1896, hvor mange armenere blev myrdet både i storbyerne og ude på landet. Armenernes huse (og hele landsbyer) blev brændt ned af bevæbnede bander, og beboerne myrdet. I Konstantinopel blev mange myrdet efter en fredelig demonstration. Massakrerne gik mest ud over mændene, mens kvinder og børn blev tvangskonverteret til islam. Kvinderne kunne blive en islamisk mands tredje eller fjerde kone.

Der var opstået flere illegale politiske partier, især ungtyrkerne. Armenerne grundlagde også flere partier, som forhandlede med de tyrkiske partier. Men det blev sværere og sværere efterhånden som ungtyrkerne lagde stadig større vægt på tyrkisk nationalisme og racerenhed samt på tyrkisk islamisme. Da Abdülhamid II blev væltet ved den ungtyrkiske revolution i 1909, bredte der sig en glæde og optimisme blandt alle befolkningsgrupper, men den varede kun kort. Efter den mislykkede kontrarevolution viste ungtyrkerne deres sande ansigt. Mange armenere blev myrdet ved massakren i Adana 1909. I de følgende år fortsatte de etniske udrensninger (og tvangs-islamisering/tvangs-tyrkificering). Efter Balkankrigen 1912-13 gik det især ud over de grækere der boede i Osmannerriget. Forfatteren kalder det en generalprøve på folkemordet på armenerne. Ungtyrkernes ideologi var at islamiske tyrkere skulle overtage de erhverv hvor der var mange grækere, armenere og folk af andre folkeslag. Der skulle skabes en tyrkisk middelklasse.

Bogens anden del handler så om massakrerne 1915-1916. Det første kapitel i denne del drejer sig om massakrerne i to mindre byer i Anatolien. De er godt bevidnet, bl. a. fordi der var missionærer fra Danmark og andre lande, der drev skoler og børnehjem i området. Først blev armenerne afvæbnet – mange havde skaffet sig våben efter massakrerne i 1890erne. Dernæst blev mændene fængslet og tortureret og i stort antal dræbt. Endelig blev de overlevende mænd samt kvinder og børn sendt ud på marcher sydpå til den syriske ørken. Mange døde af sult og udmattelse undervejs, resten døde i ørkenen. Det hele var meget velorganiseret, så alt tyder på at det hele blev styret af den ungtyrkiske ledelse i Konstantinopel. Massakrerne blev udført af Den Særlige Organisation, en paramilitær terrorgruppe som ungtyrkerne stod bag. Politi og lokale myndigheder greb ikke ind.

Det næste kapitel analyserer først sammenhængen mellem udbrudet af første verdenskrig og armenierudryddelsen. Dernæst diskuteres det om armenerne var loyale mod den osmanniske stat eller ej. Forfatteren mener at langt de fleste var loyale, men armenerne fik alligevel skylden for osmannernes nederlag, f.eks. det store nederlag til Rusland i Kaukasus dec. 1914. Dernæst beskrives folkemordet: den første runde foregik i vinteren 1914-1915, hvor mange i landsbyerne blev myrdet. På ”den røde søndag” 24. 4. 1914 blev den armenske elite (intellektuelle, forretningsmænd, politikere) arresteret, de fleste blev torteret og myrdet. Derefter fortsatte massakrerne mod den øvrige armenske befolkning. For at de skulle lide mest muligt, blev de sendt på dødsmarcher. Fra det vestlige Tyrkiet blev mange dog sendt med tog (overfyldte kreaturvogne) til den syriske ørken, hvor de enten døde af sult eller blev massakreret. I ørkenen kulminerede massakrerne i 1916.

Det følgende kapitel handler om det armenske spørgsmål efter krigen. Folkedrabet var stort set forbi, og sympatitilkendegivelser strømmede ind. Men som det var tilfældet tidligere: ingen stormagter ville sætte magt bag kravet om at støtte armenerne. På fredskonferencerne blev emnet Armenien kun perifert behandlet. Og de små lande, som de skandinaviske, turde ikke sige noget for ikke at lægge sig ud med de store. Noget tilsvarende skete i Folkeforbundet: der kom mange apeller om at hjælpe armenerne, der oplevede en kortvarig selvstændighed i Kaukasus. Men USA, England og Frankrig ønskede af forskellige

grunde ikke at hjælpe. Man henvendte sig så til de mindre lande, især de skandinaviske, men de undslog sig på grund af mangel på penge og mandskab. Armenien blev delt mellem Tyrkiet og Sovjet.

Bogens forfatter har tidligere skrevet speciale om det armenske folkedrab i danske kilder, og dette giver sig udslag i et afsnit om danskernes syn på armenierne. I begyndelsen er mange præget af tidens racisme og nedvurdering af fremmede folkeslag, men efterhånden kommer der flere og flere armenienvenner, og der udsendes missionærer og andre hjælpere. Sidst i bogen er der et kapitel om danskeres og skandinavers syn på Armenien efter krigen. Nu er sympatien overvejende på armenernes side, men tyskvenlige folk støtter tyrkernes syn på sagen.

Til sidst fortælles om den indsats for armenerne som danskeren Karen Jeppe og nordmanden Fridtjof Nansen gjorde efter krigen som kommisærer for Folkeforbundet. Især Nansen blev meget desillusioneret. Bogen slutter altså i en pessimistisk tone, også i afsnittet om Tyrkiet i dag. Man har stadig den holdning at folkemordet ikke fandt sted – men hvis man kommer med beviser, siger de: armenerne havde fortjent det.

Forfatteren skriver i forordet, at denne bog ikke er ”struktureret som en akademisk afhandling, men som et stykke forskningsbaseret formidling, hvor fortællingen har førsterang” (s. 14). Når man læser hovedteksten, får man en god, fortløbende fortælling. Sproget er nogle steder lidt tungt, men som helhed er bogen let læselig. Sidst i bogen er der 90 sider tættrykte noter og 16 sider litteraturliste samt et register. Forfatterens holdning er helt klar, og den bygger på omfattende dokumentation, idet en stor del af teksten er citater fra medvirkende og øjenvidner samt fra politikere. Der ligger et meget stort arbejde bag bogen, og resultatet er historieskrivning på højt niveau.

Jørgen Krøigård

Redningskvinder

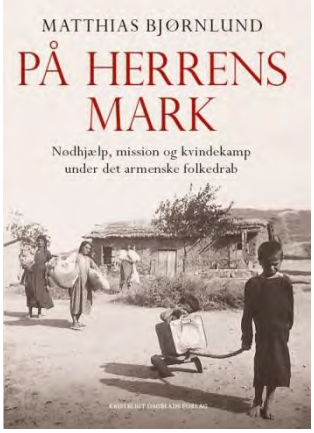

MATTHIAS BJØRNLUND: ”*På herrens mark. Nødhjælp, mission og kvindekamp under det armenske folkedrab*”. Kristeligt Dagblads Forlag 2015. 266 sider. 300 kr.

Resultatet af det seneste valg i Tyrkiet øger nok ikke sandsynligheden for, at man her bevæger sig hen imod en mere besindig **Vergangenheitsbewältigung *i forbindelse med det armenske folkemord. Det vil fortsat være genstand for sprængfarlige, erindringspolitiske kampe.***

Hvis man vil vide noget om dette folkemord er Matthias Bjørnlund den førende ekspert herhjemme. Han har skrevet en række artikler om emnet i danske og internationale tidsskrifter, bl.a. i Noter nr. 216. ”På herrens mark” har fokus på en række danske kvinder som kæmpede for at afbøde de værste følger af den forfølgelse af armenerne som mundede ud i et egentligt folkedrab. På den måde skriver bogen sig ind i tematikken om forholdet mellem gerningsmænd, tilskuere og hjælpere som undervisningsmaterialet til tidligere Auschwitz-dage også har kredset om. (Det kan man finde på den ny, spændende hjemmeside aldrigmere.dk/).

Bogens hovedpersoner er Maria Jacobsen og Karen Jeppe. (Den sidste kan man også finde portrætteret som ”Side 9-pige” i Noter nr. 185). Den største forskel på de to er, at Maria Jacobsen var udsendt af

Kvindelige Missions Arbejdere, mens Karen Jeppe arbejdede for den sekulære organisation Danske Armeniervenner. Bogen beskriver deres baggrund for at engagere sig i det armenske spørgsmål, deres enorme indsats og hvordan denne huskes blandt armenere i dag. Baggrunden for folkedrabet, radikaliseringen af ungtyrkiske bevægelse osv. kommer bogen også ind på, men hvis man kun vil læse én bog om den armenske folkedrab vil jeg anbefale, at man starter med en anden af Matthias Bjørnlunds bøger: ”Det armenske folkedrab – fra begyndelsen til enden”.

”På herrens mark” rummer bl.a. en utroligt spændende billedside. Nogle af billederne danner afsæt for længere ekskurser med et helt eget notesystem. Desværre er der nogle steder lidt koks i de almindelige noter.

Bogen vil nok ikke blive anvendt specielt meget i undervisningen i gymnasieskolen, selvom den godt vil kunne læses af vores elever, og dens tematik vil nok også fascinere nogle. Den sætter på forbilledlig vis fokus på individets muligheder for handling i en historisk sammenhæng, hvor alle handlemuligheder tilsyneladende er sat ud af kraft.

David Kyng

Kurdistan

DENIZ B. SERINICI: ”*Kurdistan – En historisk fremstilling”.* Forlaget Mellemgaard 2018, 405 sider, 270 kr.

Det anslås, at der er mellem 30 og 40 mio. kurdere i verden, hvilket gør kurderne til verdens største folk uden stat (eller måske næststørste, efter Indiens tamiler). Det er derfor et relevant emne, Deniz B. Serinici påtager sig at beskrive i sin bog: *Kurdistan – En historisk fremstilling*. Forfatteren, selv kurdisk, driver nyhedssiden *Jiyan.dk* med kurdiske nyheder. Bogen her er et forsøg på en afbalanceret fremstilling, hvor forfatterens baggrund som journalist gør, at den ikke bliver for ensidig, om end der aldrig er tvivl omkring, hvor sympatien ligger.

Titlen er selvmodsigende, idet Kurdistan ikke findes og aldrig har eksisteret som stat, og at historien jo dermed heller ikke kan skrives – i hvert fald ikke som andre staters historie. Kurdistan betyder kurdernes land, og betegner et område, der strækker sig over dele af Tyrkiet, Irak, Iran og Syrien (om end kurdere i dag også bor mange andre steder). Som folk er kurderne – områdets oprindelige beboere – ligeledes splittet sprogligt (mellem to hoveddialekter Kurmanci og Sorani; og to alfabeter, et latinsk og et arabisk) og religiøst (om end 80 % er (sunni)muslimer). Fælles for kurderne er, at staterne, de bebor, systematisk undertrykker, diskriminerer og forfølger dem, ikke mindst i forhold til at tale kurdisk.

Bogen er struktureret som en gennemgang af kurdernes historie og nuværende vilkår i hhv. Tyrkiet, Iran, Irak og Syrien. Herudover er der et kort afsnit om kurderne i Danmark (der især stammer fra området omkring Konya i Tyrkiet, langt fra Kurdistan), samt nogle knap så interessante interviews mm.

Afsnittet om Tyrkiet er mest fyldigt. Med Tyrkiets opståen i 1923 var kurderne blevet lovet selvstyre, men sådan kom det ikke til at gå. Tyrkiet har konsekvent benægtet kurdernes eksistens, de var blot ’bjergtyrkere’. Det førte til flere mislykkede oprør i 1920erne med titusindvis af civile ofre. Erdogan – om

hvem bogen ikke har meget pænt at sige – har faktisk i 2011 undskyldt for massakrer i Dersim. Men ellers er det mest historien om PKK, Kurdistans Arbejderparti, der beskrives – også for meget. Oprettet 1978, og siden i væbnet kamp mod de tyrkiske myndigheder, forbudt og på EU´s terrorliste, svækket da lederen Öcalan blev fængslet (1999) – men altså stadig aktivt. Og interessant nok hele tiden støttet af det syriske regime. Tyrkiet skulle angiveligt have nedbrændt 3000 landsbyer i 1990'erne med 3 mio. internt fordrevne kurdere til følge. Undertrykkelsen er voldsom, også i dag, selvom en del kurdere ironisk nok stemmer på Erdogan. Alt i alt tydeliggør dette afsnit, hvorfor EU ikke kan optage Tyrkiet.

Ligeledes beskrives Irak, Iran og Syrien. Sidstnævnte er bogens mest interessante afsnit. Under fransk mandat 1920-1946 havde kurderne et frirum, hvilket selvstændigheden omgående satte en stopper for. Masser af kurdere blev frataget statsborgerskab, og har ikke siden fået det igen. Men Assadregimet har samtidig huset og støttet PKK pga. gammelt nag overfor Tyrkiet. Tyrkiet har omvendt ladet Islamisk Stat operere gennem Tyrkiet for at bekæmpe PKK, ikke mindst i slaget om byen Kobane 2014-15. Hele dette grumsede spil med spegede taktiske alliancer beskrives godt.

Samlet beskriver bogen, at en selvstændig stat (stadig) er urealistisk, men at former for regionalt selvstyre i de forskellige stater ville være en løsning. For situationen for kurderne er fortsat præget af voldelig undertrykkelse og benægtelse af deres identitet. Men også, at der mangler en samlet stemme, der taler for kurderne som helhed – og at den interne splittelse mellem de kurdiske bevægelser svækker den kurdiske sag.

Bogen er således en tiltrængt beskrivelse af et (sært) overset emne. Men – og der er et stort men – emnet fortjener en mere gennemarbejdet bog. Forlaget Mellemgaard har svigtet denne udgivelse både hvad angår redaktion og korrektur. Teksten er tydeligvis baseret på forfatterens artikler, så der er utrolig mange gentagelser, og bogen kunne med fordel være forkortet noget. Der mangler et ordentligt kort, kortet s. 10-11 er ubrugeligt. Løbende er der små indskud i kursiv, der vel skal fungere som dokumentation, opsamling og faktabokse, men de afbryder teksten, og virker flere gange malplacerede. Det kunne en anderledes grafisk opsætning have hjulpet på. Ligeledes er korrekturen løs, fx er et afsnit s. 214 faldet ud. Bogen har 479 fodnoter, hvoraf de fleste er til hjemmesider og artikler fra dagspressen, forfatteren er journalist mere end historiker. Heraf har en del af henvisningerne til bøger forkerte årstal i forhold til litteraturlisten, og i det hele taget er noteapparatet ikke særligt brugbart. Samlet giver det bogen et unødvendigt ufærdigt præg, og det overblik over emnet, bogen skal give, opnås kun delvist.

Poul Kristensen

Jihad i Første Verdenskrig?

EUGENE ROGAN**: "***Osmannerigets Fald. Første verdenskrig i Mellemøsten*". Kristeligt Dagblads Forlag 2016. 587 sider, 300 kr.

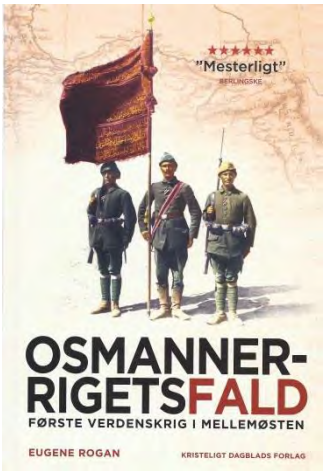

Eugene Rogan, der i 2009 udgav en anmelderrost bog om arabernes historie, har begået et fremragende værk om Osmannerrigets overlevelseskamp under Første Verdenskrig. Forfatteren har omfattende kendskab til den mellemøstlige verden og har til denne bog blandt andet fået tyrkisktalende studerende til i Istanbuls

bogantikvariater at opstøve erindringsudgivelser fra osmanniske soldater, der deltog i krigshandlingerne under Første Verdenskrig i Mellemøsten.

Der er tale om en klassisk politisk militærhistorisk gennemgang af optakten til krigen. Herefter gennemgås krigen set fra Osmannerrigets synsvinkel, idet forfatteren i detaljer forklarer hvilke korps i de forskellige hære, der deltog i de mange slag og træfninger overalt i Mellemøsten. Vi bevæger os over hele krigsteateret fra Balkan i Europa til Kaukasus ved Sortehavet, fra Aden og Yemen over Mesopotanien (Irak) og Sinai til Ægypten og Libyen. De enkelte slag og træfninger gennemgås, og vi hører om antallet af soldater, om de var engelske, australske, new zealandske, canadiske, eller om det var kolonitropper fra Indien eller Egypten m.fl. Vi hører om soldaternes barske vilkår og ufattelige lidelser ved fronten. Og forfatteren gør nøje rede for antallet af døde, sårede og tilfangetagne på begge sider.

Udgivelsen er moderne og i tråd med vor tids historieskrivning, idet forfatteren lader såvel officerer som menige på begge sider komme til orde, idet der citeres flittigt fra dagbøger, breve og erindringsskrivelser. Det betyder, at man lejlighedsvis næsten selv er til stede i helvedet.

Med viden om hvordan Første Verdenskrig udspillede sig på ikke mindst Vestfronten som baggrundstæppe, sættes krigen imod det Osmanniske Rige i sammenhæng med det store spil. Osmannerriget var siden slutningen af 1800-tallet blevet kaldt Europas Syge Mand, og det stolte muslimske imperium var gået fra nederlag til nederlag siden storhedstiden.

Osmannerriget kom relativt hurtigt ind i krigen i efteråret 1914 og blev naturligt allieret med Tyskland/Østrig-Ungarn. Imidlertid anså England Osmannerriget som Centralmagternes svageste led. Det store rige, der siden den nationalistiske ungtyrkiske revolution i 1908 var i strid med sig selv, klarede sig i begyndelsen også rigtigt dårligt på samtlige krigsskuepladser.

Derfor besluttede den engelske krigsminister, den berømte Lord Kitchener, at iværksætte en offensiv for at åbne det snævre farvand imellem Middelhavet og Sortehavet og indtage rigets hovedstad Istanbul. Kampagnen ved Gallipoli 1915-16 startede med, at den engelske flåde gjorde et mislykket forsøg på at trænge igennem det minerede farvand. Da Churchill var flådeminister og måtte gå af efter skandalen, er han ofte blevet holdt ansvarlig for katastrofen. Men Eugene Rogan lægger vægt på, at det var krigsministeren, der var primus motor i beslutningen om at iværksætte den dødsdømte offensiv.

Derefter gjorde de allierede hære landgang på Gallipolihalvøen. Det udviklede sig imidlertid til en katastrofe for den allierede krigsindsats. Der blev tale om et opslidningsslag, hvor den allierede logistik var håbløs, mens det var det Osmanniske Riges overlevelseskamp. Til trods for enorme tab i menneskeliv på begge sider var det en meget vigtig sejr for det Osmanniske Rige, hvis modstandskraft var stærkere end englænderne havde antaget.

Det er spændende at høre, hvordan den osmanniske krigsindsats var meget afhængig af militært udstyr fra Tyskland ligesom tyske officerer på ikke mindst de allerhøjeste niveauer spillede en betydelig rolle i alle de osmanniske offensiver.

Eugene Rogan redegør for den Arabiske Revolte, og hvordan det lykkes at få overhovedet fra Mekka, Sharif Husayn, over på engelsk side. Samtidig redegør han minutiøst for, hvordan englænderne blandt andet på grund af alliancen med Frankrig spillede dobbelt spil ved Hussayn-McMohan dialogen, der stillede de

arabiske områder national uafhængighed i udsigt, mens Pykes-Picot aftalen med Frankrig delte Mellemøsten i engelske og franske interessesfærer og endelig, hvordan den engelske regering med Balfour-erklæringen lovede at støtte kampen for et jødisk hjemland i Palæstina. Herunder hører vi også den forunderlige historie og en meget aktiv Lawrence of Arabia.

Det Osmanniske Rige blev reddet på stregen af den Russiske Revolution, der gav fred på Kaukasusfronten. Det betød, at der kunne overflyttes tropper til andre fronter. Men det Osmanniske Rige var så presset, at det må overgive sig få dage før Tyskland. Der var tale om en betingelsesløs overgivelse – og klokkerne ringede for det store rige, der havde tabt krigen og som havde gjort sig skyldig i det første folkemord i det 20. årh.

Det er nyt (for denne anmelder) og spændende, at Eugene Rogan forklarer (s. 84) hvordan truslen om og angsten for jihad spillede en rolle i forbindelse med Osmannerrigets krigsdeltagelse. Tyske efterretningsofficerer arbejde kreativt for at få den osmanniske sultan til at erklære jihad. De håbede på, hvad englænderne og franskmændene samtidigt frygtede, at de store muslimske befolkningsgrupper i disse landes kolonier ville gøre oprør imod kolonimagterne og således svække deres militære kapacitet ved fronterne. Imidlertid viste det sig at være en ubegrundet frygt, idet de indiske muslimske lærde underkendte sultanens opfordring til jihad (s. 107). Ikke desto mindre spillede frygten for jihad en rolle til langt hen i krigen, hvor det dog viste sig, at kampen for national uafhængighed var meget vigtigere for de arabiske befolkninger end loyalitet imod en undertrykkende tyrkisk centralmagt.

Eugene Rogan gør meget ud af ”det armenske spørgsmål”. Han redegør for, hvordan den armenske befolkningsgruppe allerede fra slutningen af 1800-tallet og frem til 1914 gentagne gange havde været udsat for diskrimination og pogromer. Mellem side 151-238 gennemgår forfatteren, hvordan det Osmanniske Rige valgte at udgrænse de kristne mindretal armenierne, grækerne og assyrerne. De blev opfattet som illoyale og en potentiel Femte Kolonne, der ville falde den osmanniske hær i ryggen i en alliance med den kristne russiske fjende. Der var eksempler på, at armenske osmanniske soldater gik over til den russiske kristne fjende, men disse medvirkede til at dæmonisere armenierne som folk.

Grækerne havde et land de kunne flygte til, men armenierne var prisgivet en udryddelsespolitik, som de tre ungtyrkiske ledere sanktionerede. Den 26. maj 1915 blev ”deportationsloven” vedtaget – en slags jihad imod armenierne. Den førte de facto til et folkemord, hvor mellem 800.000 og 1,5 mio. armeniere blev dræbt eller marcheret til døde. Det gik også hårdt ud over det lille mindretal af assyriske kristne. Det anslås, at ca. 250.000 af disse blev ofre for samme deportationspolitik som armenierne under Første Verdenskrig (s. 232).

Forfatteren forklarer, hvordan det osmanniske rige kort efter krigen var klar over, at de sejrende magter ikke havde glemt armenierne. Derfor iværksatte styret selv en retssag imod de ansvarlige for massemordet. De tre ungtyrkiske topledere og 15 andre blev anklaget og dømt til døden. Imidlertid var næsten alle de dømte flygtet og blev derfor dømt in absentia, og kun tre lavere rangerede embedsmænd blev henrettet. Men forfatteren redegør for, hvordan de fleste af de ansvarlige ungtyrkiske topledere, der var gået i eksil, blev indhentet af en armensk hævnkommando i begyndelsen af 1920’erne!

Der blev til retssagen indhentet omfattende dokumentation for folkedrabet af de tyrkiske myndigheder. Denne dokumentation har i årevis været frit tilgængelig for forskere. Derfor er det, som Eugene Roan

skriver, latterligt at benægte den ungtyrkiske regerings rolle i ordren om og organiseringen af det armenske samfund (s. 472-75).

Forfatteren afslutter sin skildring med at forklare, hvordan helten fra Gallipoli, Mustafa Kemal, der ikke havde haft politisk indflydelse i den ungtyrkiske bevægelse, dannede en national bevægelse, da sultanatet var klar til at acceptere Sevres-traktaten 1920, der lagde op til en næsten total opdeling af det tyrkiske Osmannerrige. I forlængelse af præsident Wilson 14 punkter blev der lagt op til, at armenierne og kurderne skulle have hver deres stat (s.477). Disse stater skulle have ligget i henholdsvis den nordlige og sydlige del af det østligste Tyrkiet. Samtidig skulle Grækenland, Italien og Frankrig også tildeles områder. Den nye nationale bevægelse tog magten og vandt krigen. Det medførte, at Sevres-traktaten blev erstattet af Lausanne-traktaten 1922, der bekræftede status quo efter den tyrkiske sejr, i det som forfatteren med vilje ikke kalder den Græsk-Tyrkiske Krig, da Tyrkiet havde andre modstandere. Imidlertid resulterede netop den Græsk-Tyrkiske Krig i en enorm folkevandring, da ca. 1,5 mio. grækere måtte flytte fra Lilleasien til Europa, og ca. 600.000 tyrkere samtidig måtte flytte den anden vej.

Der er tale om en meget anbefalelsesværdig bog, som i den grad udvider forståelsen af Første Verdenskrig som netop VERDENSKRIG. Det Osmanniske Rige omfattede områder på tre kontinenter, og da det trådte ind i krigen blev den automatiske global.

Thorkil Smitt

Endestation Europa?

ADAM HOLM:"*Endestation Europa*". Gyldendal, 2017, 163 sider, 230 kr.

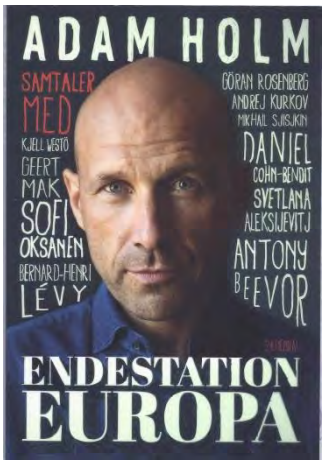

"They are making the last film, they say it´s the best.

And we all helped make it. It´s called The Death of the West"

Sådan sang det legendariske postpunkband Death in June tilbage i 1984, og det er den fornemmelse man sidder tilbage med efter at have læst Adam Holms bog.Bogen består af ti samtaler mellem Adam Holm og ti europæiske forfattere, politikere, akademikere, journalister, m.m. med hver deres vinkel og geografiske udgangspunkt. De medvirkende er Svetlana Aleksejvitj, Anthony Beevor, Kjell Westö, Andrej Kurkov, Daniel Cohn-Bendit, Sofi Oksanen, Göran Rosenberg, Geert Mak, Mikhail Sjiiskin, og Bernhard-Henri Levy. Fælles for samtalerne er de problemer og udfordringer Europa står over for, både i forhold til militære trusler, politik, integration, samarbejde og sammenhængskraft, og i forhold til befolkningernes manglende tro på den europæiske idé (hvordan den så end defineres). Kort sagt den pessimisme og det sortsyn de seneste års europæiske kriser har bragt med sig og som Holm angiver som udgangspunkt for sin egen opfattelse af Europa de sidste par år, og dermed også bogens omdrejningspunkt.

Den grundklang der kommer til udtryk er, at vi generelt, og især yngre generationer, er for historieløse, at de fleste europæiske politikere svigter deres lederskab, at vi tager de demokratiske institutioner for givet, og har for svært ved at give modspil til de højrepopulistiske kræfter, der markerer sig i Europa i disse år.

Derfor er det også passende, at Adam Holm i forordet inkluderer W. B Yeats digt *The Second Coming* fra 1919, et digt der blandt andet har den rammende betragtning:

"The best lack all conviction, while the worst are full of passionate intensity".

Endestation Europa udkom tilbage i 2017, men med en sommer, der har budt på trakasserier i forbindelse med den fastlåste Brexitsituation, en præsident Trump på slap line i både NATO og Helsinki, samt Trumps tidligere håndgangne mand Steve Bannon og hans ønske om at opbygge en paneuropæisk højrefløj, der skal kuppe EU parlamentsvalget i 2019, så er bogen ikke blevet mindre aktuel i løbet af det forgangne år.

Bogens styrke er også dens svaghed. De forholdsvis korte interviews, og samtalepartnernes meget forskellige baggrunde gør, at man kommer meget vidt omkring på kort tid. Kunne man lide Adam Holm som vært på Deadline, så vil man givetvis sætte pris på samtalerne i denne bog, da han ikke kun agerer mikrofonholder, men også lader sine egne bekymringer og betragtninger udfolde, både i samtalerne og i den glimrende introduktion. En sjælden gang sidder man som læser og mangler flere nuancer eller endnu mere dybdegående svar og analyser, men Adam Holms indsigt og spørgsmål, samt de medvirkendes særlige geografiske og historiske erfaringer gør, at det mest er et luksusproblem. Bogens styrke er således, at man kommer fra Beevors udtalte EU skepsis over til Rosenberg, der udtaler, at: "Jeg håber, at de forskellige nationalistiske strømninger vi ser rundt omkring i Europa er et slutstadium på det nationale demokratis epoke".

I interviewet med Ukrainsk/Hviderussiske Svetlana Aleksijevitj skæmmer det dog lidt, at Både Holm og Aleksijevitj konkluderer, at Maidan demonstrationerne i 2014 var drevet af ønsket om "Mere Europa". Her mangler der lidt nuancer i forhold til den ekstreme højrefløj, der også orkestrerede opstanden, især den mere eller mindre fascistoide Pravyi Sektor. Det er en ret væsentlig pointe, da den ekstreme højrefløj, der også protesterede mod Janukovitj og Moskvalinjen, ikke ligefrem plæderer for den humanisme og de liberale frihedsidealer og oplysningstanker, som Holm og Aleksijevitj associerer Europa med.

Ligeledes ønsker man som læser, at Anthony Beevor fik mere plads til at uddybe sin skepsis over for den europæiske union som konstruktion, og hvorfor han modsætter sig ideen om et mere føderalistisk Europa, men ellers skal bogen have stor ros for at samle interessante og begavede kræfter i en udgivelse, der giver brede perspektiver og god indsigt i de udfordringer og problemer Europa står over for.

Man kunne have ønsket en samtale, der havde endnu tydeligere fokus på, hvilken rolle Trump administrationen kan komme til at få i den europæiske forfaldshistorie, men her ligger der måske en redaktionel beslutning om ikke at gøre læserne yderligere deprimerede og modløse. Fælles for de mange samtaler er nemlig, at pessimismen, heldigvis i varierende grader og med varierende perspektiver, er den bærende vinkel. Hvad enten det er Aleksijevitj, der ser den russiske aggression som den største trussel, den manglende sammenhængskraft, det demokratiske underskud, eller de politiske yderfløje, populismen, ja så kommer samtalerne vidt omkring i diagnosticeringen. Løsningerne, derimod, ligger ikke nær så lige for og de fleste af bogens medvirkende må enten opgive at formulere et klart bud på, hvordan udviklingen kan vendes, eller også bliver det mest holdt i brede termer. Hvilket er forståeligt, da komplekse problemer hverken kan eller skal reduceres til simple løsninger og slogans. Det er ud fra bogens forord og introduktionen næppe heller det der er i fokus, men som læser kunne man alligevel godt ønske et lille optimistisk pip engang imellem.

Daniel Cohn-Bendit, som ikke fremstår lige sammenhængende hele tiden, taler om, at vi skal se på politikertyper som Merkel, Trudeau og være villige til at begå ”forræderi” mod vores egne holdninger, og i øvrigt omtænke den traditionelle partipolitik, men mere tydeligt bliver det ikke. Og det er da også komplekse kræfter, der er på spil og som næppe lader sig omsætte i lette løsninger. Som Anthony Beevor lakonisk udtaler: ”Tænk at en brite i min generation skal sætte sin lid til en tysk kansler”. En udtalelse der er symptomatisk for samtalerne i bogen, nemlig at Europa trods alt er kommet langt siden anden verdenskrig, og at der naturligvis er sket fremskridt. Bekymringen er mere, om denne udvikling, det europæiske tog, for at bruge Holms egen togmetaforik fra introduktionen, går i stå midt på sporet uden at nå stationen, om det bliver afsporet under vejs, eller om den station man har kurs mod, ganske enkelt er endestationen.

Göran Rosenberg sætter sin lid til det repræsentative demokrati, da højrepopulismen er regressiv og ikke har en vision, der kan omsættes ved hjælp af de politiske værktøjer, men i stedet tilbyder virkelighedsfjerne og forenklede ikke-løsninger. Det gælder givetvis de mere etablerede partier, men her burde man nok tage de forskellige europæiske afarter af *Generation Identitaire*, i Danmark *Identitær,* i betragtning, da de netop forsøger at omtænke den traditionelle udenomsparlamentariske og ekstreme højrefløj og tilpasse den nutiden og nutidige kommunikations- og aktionsformer. Derved tilbyder de faktisk en tydelig vision og et tydeligt alternativ til det liberale og multikulturelle demokrati. Rosenberg siger, at hans opfattelse af demokrati forudsætter to ting, nemlig *repræsentativitet* – folket skal repræsenteres og *suverænitet* - demokratiet skal være i stand til at gennemføre sine beslutninger. Derved mener han, at populisterne kommer til kort, da de stort set aldrig kan udføre det de vil. Det er muligt, men det kan indvendes, at netop grupper som *Identitær* kan trives og opnå gennemslagskraft, fordi de netop mener, der skal være et tredje element i et demokrati, nemlig *deltagelse*. Og risikoen er vel også, at hvis folk ikke føler sig som en del af demokratiet og de politiske processer, så øges risikoen for, at man netop øger afstanden mellem det mere eller mindre imaginære folk og den politiske elite.

Derfor burde man nok også kigge på andre demokratiformer end kun det repræsentative, hvis man vil undgå det skel mellem et mere eller mindre imaginært folk og en elite, som netop er populisternes vigtigste budskab.

I den forbindelse kunne man have ønsket sig et bidrag af en Mogens Herman Hansen, som kunne hjælpe med at omtænke demokratibegrebet for os og præsentere et positivt, handlingsorienteret bud på hvordan man kunne ruste og styrke det europæiske demokrati og således få en optimistisk vinkel midt i tristessen.

Geert Mak er en af dem, der klarest og tydeligst både identificerer de problemer Europa står over for og kan formulere et bud på en løsning. For ham ligger fremtiden først og fremmest i et mere føderalt Europa, der kan styrke demokratiet, bringe beslutningsprocesserne tættere på befolkningerne, samt løse de globale problemer med flygtninge, klima og ulighed. Derudover mener han, at man skal anerkende den historiske og identitetsskabende effekt grænser har, samtidigt med at man betoner, at grænser hverken kan eller skal være hermetisk lukkede. Endelig mener han, at noget af det mest destruktive ved det nuværende politiske klima, er den frygtpolitik, der vækker minder om 1930ernes Europa - en pointe Beevor og Westö deler. Mak ser den demokratiske samtale som det eneste, men kedelige alternativ. Om man er enig eller ej beror givetvis på ens eget politiske ståsted, men hans analyse af hvad der giver brændstof til både europaskepsis og populisme, samt hans mulige løsninger, fremstår trods alt tydelige.

Samtalerne svinger lidt i kvalitet, men for indhold såvel som anvendelighed i undervisningen, er det værd at fremhæve samtalerne med Geert Mak, Kjell Westö og Anthony Beevor.

Både Beevor og Westö har gode betragtninger om mellemkrigstiden sammenlignet med nutiden og laver gode og afbalancerede analyser med fokus på polarisering og radikalisering, og hvor især Westös udtryk om at "historien ikke gentager sig men rimer" kan være værd at tage til diskussion i et undervisningsforløb, der behandler parallellerne mellem Europa nu og Europa i 1930erne.

Anders Pultz Lundgaard

Fascisme anno 2018?

MADELEINE ALBRIGHT: "*Fascisme: en advarsel*". Gads Forlag 2018. 302 sider. 300 kr.

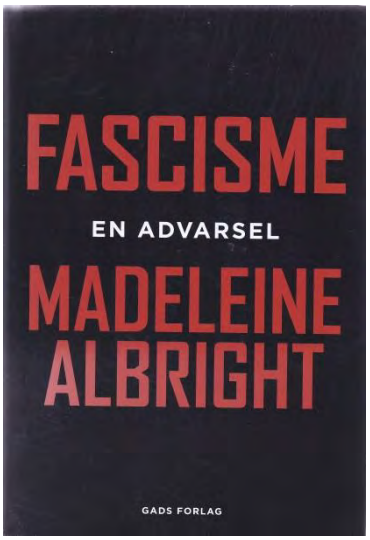

Med en lang diplomatisk karriere (bl.a. som udenrigsminister under Clinton 1997-2001) og et usædvanligt liv og en speciel familiebaggrund er det på forhånd interessevækkende hvad Madeleine Albright vil skrive. Hun har tidligere skrevet de selvbiografiske bøger "Madam Secretary" fra 2003 og "Prague Winter" fra 2012, og nu er hendes "Fascism. A Warning" fra april i år altså allerede oversat til dansk.

Den foreliggende bog er også i nogen grad selvbiografisk i og med der er indslag af personlige oplevelser og familiehistorie, og i og med at den ud over et omfattende materiale af bøger og avisartikler i høj grad bygger på erfaringer fra forfatterens professionelle karriere, men det specielle ved den er naturligvis det overordnede perspektiv. Bogens bærende idé er sammenholdelsen af de forskellige "klassiske" fascismer (italiensk fascisme, nazisme og falangisme) med nutidige tendenser i en lang række lande. Når det gælder egentlige systematiske analyser af fascismens væsen og årsager er bogen en del svagere. Madeleine Albright er en handlingens kvinde, ikke en teoretiker.

Bogens kapitler 2, 3 og 4 rummer en kortfattet, men velskrevet, livlig og læseværdig fremstilling af Mussolinis, Hitlers og Francos veje til magten. Der står dog ikke mere end i en normal historiebog for gymnasiet. Kapitel 5 panorerer ud over en række andre lande, hvor fascister prøvede at komme til magten, men med begrænset succes. Igen: Læseværdigt, men ikke dybtgående. Kapitel 6 er alt godt fra havet: Forfatterens bedstemors dagbog og hendes families skæbne, London under Blitzen, og enden på Mussolini og Hitler. Rodet, livligt og læseværdigt. Lidt irriterende for en dansk læser er det, at forfatteren tilsyneladende ikke er klar over Danmarks eksistens.

Nationalismens genopstandelse efter Anden Verdenskrig beskrives, men uden særlig forklaring. Generelle overvejelser er sporadiske og knyttet til konkrete begivenheder som f.eks. krigen i Eksjugoslavien.

Kapitlerne 10 - 14 handler om nutidige politiske ledere med autoritære tendenser: Chavez i Venezuela, Erdogan i Tyrkiet, Putin i Rusland, Orban i Ungarn og Kim-familien i Nordkorea. Her kan forfatteren i høj gad

bygge på sine personlige erfaringer, og det er ganske interessant. Ledernes karriere beskrives, og de sammenholdes med de ”klassiske” fascister. Der er ikke nogen systematisk sammenligning, men det kunne være et interessant emne for en elevopgave.

Det er lidt uklart hvem bogens målgruppe er, dvs. hvem advarslen er rettet til. Er det USA’s præsident, den amerikanske elite, amerikanerne generelt eller bare alle mennesker af god vilje? Albright forsvarer og forklarer udenrigspolitikken under Clinton og kritiserer udenrigspolitikken under Trump, men det er konkret og detaljeret. Hun har ikke nogen mere overordnede overvejelser. Og hvad Trump angår, ville hans indenrigspolitik nok være mindst lige så interessant.

Fascismebegrebet bliver lidt udflydende, men det gør måske heller ikke så meget. Der er jo ingen tvivl om at der i hvert fald er stærke autoritære tendenser i verdens politiske systemer i dag. ”Folkevalgt diktatur”, kunne man kalde det, og det er nok værd at beskæftige sig med. Hvorfor svigter befolkningen i mange lande de liberale idealer og de traditionelle eliter? Måske er Albright selv for meget en del af den traditionelle elite til at kunne forstå en Trump-vælger (eller en Orban-vælger eller en Putin-vælger). Det er (for) nemt at forklare det med at folk bliver ført bag lyset – måske skulle ”vi” hellere spørge os selv om disse autoritære ledere ikke simpelt hen tilbyder folk noget som den liberale elite ikke kan eller vil. Men det er en lang og ganske anden diskussion som kun lige strejfes i denne bog.

Axel Moos

Terrorisme

JOHNNY THIEDECKE: *Terrorisme fra antikken til nutiden*. Forlaget Pantheon 2018. 308 sider, illustreret. Vejledende pris 240 kr.

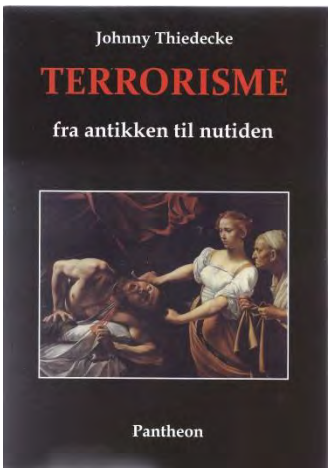

Den produktive Johnny Thiedecke har begået endnu et omfattende oversigtsværk, der dækker hele verdenshistorien fra antikken til nutiden. Emnet er denne gang terrorisme. Bogen består af 15 kapitler, der er ens opbygget: Efter en kort introduktion (oftest på 4-5 dobbeltspaltede sider), hvor den historiske kontekst ridses op, følger en række tekster (heraf nogle på engelsk), der belyser et afgrænset emne fra forskellige vinkler. Emnerne spænder fra statsterrorisme og tyranmord i antikken over terrorister i middelalderen og renæssancen til forskellige former for terrorisme i det 20. og 21. århundrede. Umiddelbart lægger bogen ikke op til, at man skal læse den i sin helhed. Den er snarere formet som en række nedslag, som man efter interesse kan dykke ned i. Denne efter min smag noget uskarpe tilgang er allerede tydelig i bogens forord. Her forsøger Thiedecke at indkredse begrebet terrorisme med udgangspunkt i et mere løst terrorismebegreb, hvor der ikke skelnes mellem terror og terrorisme og derfor åbner mulighed for at behandle andre former for ”terrorisme” end de gængse, for eksempel nazisternes forfølgelse af jøderne.

Det kræver et stort overblik at kunne overskue hele verdenshistorien i en tematisk belysning og præsentere udvalgte dele af den i en kort, men alligevel præcis fremstilling. Det er ikke altid lykkedes i dette tilfælde. Lad gå, at der har sneget sig åbenlyse faktuelle fejl ind i fremstillingen (for eksempel i forbindelse med

Irakkrigen, der fejlagtigt tidfæstes til 2001-2003), for de er nemme at opdage. Man kan måske også leve med, at begrebet ”statsterrorisme” anvendes i forbindelse med antikkens Rom, selv om man næppe kan tale om Rom som en statsdannelse i moderne forstand. Det giver heller ikke så megen mening at tale om nationalstater i middelalderen eller at kalde de oprørske bønder i 1500-tallet for terrorister. Når det i kapitlet om 1970´ernes terrorisme hedder, at RAF ”havde igangsat et opgør med de forhenværende nazisters rolle på ledende poster i efterkrigstidens Tyskland”, er det mere end upræcist. Ud over sådanne unøjagtigheder eller direkte fejlskud er det dog straks værre, når fremstillingen i sin helhed er fejlbehæftet. Det er for eksempel tilfældet i kapitlet om ”Europæisk terrorisme 1917-45” og især afsnittet ”Nazistisk terror”. Fremstillingen af den nazistiske jødeforfølgelse er præget af en ekstrem overfladisk tilgang, hvor væsentlige begivenheder helt udelades (for eksempel Nürnberg-lovene fra 1935), mens de begivenheder, der er medtaget, for eksempel ”Krystalnatten” (i øvrigt et forældet begreb), bliver præsenteret uden forklaring og sammenhængsforståelse. Det er desuden forkert at skrive, at det i juni 1934 var ”slut med S.A.-korpset”, for SA eksisterede helt frem til 1945. I præsentationen af jødeudryddelsen under Anden Verdenskrig går det helt galt. Prøv selv at læse følgende formulering (side 107): ”Indtil 1941 var den officielle tyske jødepolitik at tvinge disse ”undermennesker” ud af det tyske ”lebensraum”. Men så blev der holdt et møde i en villa i Wannsee i Berlin (se tekst 35) og operation ”Endlösung” blev sat i gang.” Der er naturligvis ikke noget, der hedder ”operation Endlösung”! Brugen af det ikke-eksisterende begreb bygger tydeligvis på en helt forkert og forældet opfattelse af mødet i Wannsee, for folkemordet på jøderne var jo allerede i gang på dette tidspunkt.

I denne sammenhæng må man også anføre nogle fejl i et par af teksterne i afsnittet. I oversættelsen af tekst 35 hedder det: ”Chefen for sikkerhedspolitiet, SS og SD, SS-Obergruppenführer Heydrich”. Det var som bekendt Himmler, der var chef for SS. I originalteksten bliver Heydrich da også kun præsenteret som chef for sikkerhedspolitiet og SD. I tekst 36 henvises til ”die blonde Bestie”, som i en fodnote bliver udpeget som Eichmann, men det er også forkert, for her er der tale om Heydrich – en væsentlig og afgørende detalje i den pågældende tekst.

Det er altid en stor udfordring at skrive en grundlæggende bog om et væsentligt og aktuelt emne. Jeg synes ikke, at resultatet i dette tilfælde er overbevisende. Det skyldes både den overordnede tilgang, der ikke giver ”et samlet overblik i tekst og kilder over terrorismens historie”, som bagsiden ellers lover, og den til tider overfladiske, unøjagtige eller ligefrem fejlagtige fremstilling i flere af kapitlerne.

Jeppe Bæk Meier

Rasmus Tantholdt fortæller

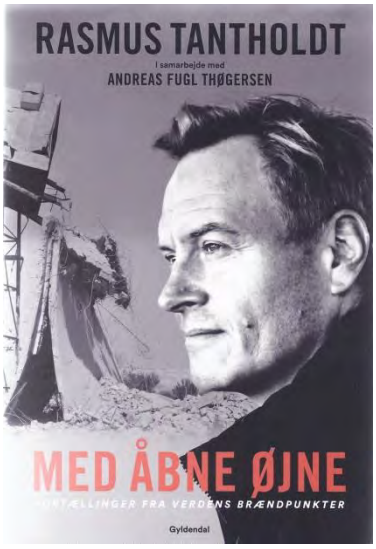

RASMUS TANTHOLDT, i samarbejde med ANDREAS FUGL THØGERSEN: ”*Med åbne øjne*”. Gyldendal 2018. 240 sider. 299,95 kr.

I denne bog fortæller Rasmus Tantholdt om sine oplevelser som udenrigsreporter i de seneste par år. (Tidligere år er beskrevet i ”Verden er stadig ny” fra 2015). Også denne gang er det med Andreas Fugl Thøgersen som (med)forfatter. Det er foregået således, at Thøgersen har interviewet Tantholdt og derudfra har skrevet bogen, med andre udsendte fra TV2 som supplerende kilder. Materialet herudover er ganske beskedent, hvilket er meget naturligt i betragtning af, at bogen helt overvejende indeholder Tantholdts personlige oplevelser.

Det meste af bogen handler om hans oplevelser i det borgerkrigsramte Irak og Syrien, men i et par andre kapitler har han skrevet om sine møder med migranter og menneskesmuglere i Niger og Libyen. Der er også et mindre interessant kapitel om en rejse til USA samt et kapitel om en rejse til Nordkorea og et om en rejse til Rusland. Hvert kapitel indledes af Thøgersen inden Tantholdt selv får ordet. Indledningerne benyttes ikke til baggrunds- eller realkommentarer, men er oftest af appetitvækkende og stemningsskabende art.

Thøgersen ser bogen som ”en beretning om at rejse ind i verdenshistorien, mens den bliver til” (s. 12). Dermed er han ganske på linje med forlaget, mens Tantholdt selv opfatter det på en lidt anden måde, nemlig at hans rejser og reportager først og fremmest handler om mennesker. Hans credo fremsættes flere steder i bogen, bl.a. s. 37-38: ”Hvis de beretninger, vi sender hjem, lige så godt kunne være lavet fra Odense, går det ikke”...”er ambitionen at bidrage med noget, *kun* vi kan bidrage med”. Derfor bliver det overvejende en beretning om møder med mennesker, samt selvfølgelig om Tantholdts egne vanskeligheder og bedrifter. Hvis det drejer sig om en overordnet forståelse af hvad der foregår gør man bedre i at se de beretninger der laves fra Odense. Den overordnede forståelse er ikke Tantholdts stærke side. En af de få gange han vover sig ind på det område, er da han refererer en USA-kritisk avisartikel (fra USA, selvfølgelig) om borgerkrigen i Syrien uden at han mener at kunne tage stilling til den (s. 43). Et andet sted når han dog selv frem til en overordnet konklusion, nemlig at Syrien, og andre arabiske lande, endnu ikke er modne til demokrati (s. 55-57). Er han ikke bange for at blive anklaget for racisme?

I stedet går han efter autenticiteten i beretningen, som da hans ”fixer” bryder sammen i gråd ved synet af den ødelagte gamle bydel i Aleppo (s. 48-49). Han er øjensynlig overbevist om, at han kan formidle denne autenticitet, og at den ikke drukner i mængden af skrigende og grædende mennesker fra Mellemøsten der daglig kan ses på tv. Glimtvis er der dog også spekulationer om massemediernes egen rolle som en del af konflikterne. Også Tantholdt har noteret sig at volden og konfliktniveauet har det med at blusse op når kameraerne er tændt (s. 278).

Bogen er letlæst og underholdende, men det kan være svært at se hvad man skal med den i undervisningssammenhæng, undtagen måske netop som kilde til udenrigsreporternes selvopfattelse og i

en diskussion om historieopfattelser. De mest informative kapitler er vel 5 og 6, hvor han forsøger at følge migrantstrømmen fra Afrika mod Europa.

Axel Moos

Folketinget - flot, solid og kedelig

HANNE RASMUSSEN: ”*Folketinget*”. Gyldendal 2018. 239 sider, 350 kr.

Hvorfor har jubilæumsbøger stort set altid et meget flot layout, en overdådig billedside – og et kedeligt indhold?

Det gælder for Hanne Rasmussens bog om Folketinget, som udkom i anledning af, at det den 28. maj 2018 var 100 år siden, det nuværende, tredje Christiansborg for første gang blev taget i brug som Folketingssal.

Bogen er flot boghåndværk og den kommer grundigt rundt om og ind i Christiansborg som folkestyrets slagmark, værksted og arbejdsplads. Bogen har både en diakron og synkron dimension. Selve stedet, hvor Christiansborg er bygget, sættes grundigt i historiske ramme: Hanne Rasmussen fortæller både om Absalons borg, København Slot og det første, anden og tredje Christiansborg.

Også Grundlovens tilblivelse og de ændringer, der blev foretaget i 1866, 1915 og 1953 belyses. Endelig skitserer forfatteren, de (tilløb til) debatter om en ændring af Grundloven, der har været i det sidste halve århundrede.

I det hele taget formår forfatteren ret ubesværet løbende at formidle Folketingets arbejde, medlemmernes og de ansatte vilkår både i dag og tidligere – og her går hun helt tilbage til 1849. Bogen giver et panoramisk og kalejdoskopisk billede af Folketinget både som demokratiets primære forum og som en forholdsvis almindelig arbejdsplads for et stadig større antal mennesker. I 1920 var der 90 ansatte i Rigsdagens administration og 225 medlemmer. I 2016 var der 426 ansatte i Folketingets administration og 179 medlemmer. Det indebærer også, at Folketinget rent fysisk har bredt sig ud over en stadig større del af Slotsholmen (se oversigt s. 146-47 i bogen)

Netop de mange historiske detaljer og referencer er det mest interessante ved bogen. Der er fx en tankevækkende gennemgang af folketingsmedlemmernes erhvervs- og uddannelsesbaggrund fra 1849 til i dag, og Hanne Rasmussen gengiver en række anekdoter fra tingets historie.

Men vi kommer også ind i Folketingets maskinrum. Bogen fortæller, hvordan love bliver til, om formål og vilkår for udvalgsarbejde, hvordan og hvorfor forlig indgås samt om mekanikken i stemmeafgivning. Alt sammen formidles grundigt, overskueligt og med historiske og aktuelle eksempler. Alligevel bliver helhedsindtrykket lidt kedeligt.

I forbindelse med et afsnit om ”Kvinderne i Folketinget” bringes bogens to eneste kildetekster, hvoraf den første om den konservative Gerda Mundts virke i tinget i 1930’erne, fremstår som en moderne formidling g beskæring af en længere tekst. Den er desuden helt pointeløs. Til gengæld er et uddrag fra Venstre-

folketingskvinden Mette Madsens dagbog fra den 3. maj 1979 meget velvalgt, og der er flere interessante pointer i den lille tekst.

Af bogens forord, som er skrevet af Folketingets formand, fremgår det som nævnt, at den er et bestillingsarbejde. Det indebærer, at forfatteren naturligvis skal være partipolitisk neutral. Det lever hun i høj grad op til.

Desuden har bogens forfatter i mange år har haft sin daglige gang på Christiansborg som ansat i Folketingets Bibliotek og Arkiv, og det er både dens styrke og dens svaghed. Styrke - fordi man fornemmer, at Hanne Rasmussen kender alle Folketingets kroge og afkroge og formidler et eminent overblik over institutionen. Det er tillige bogens svaghed, fordi bogen er støvsuget for kritik af, hvad der foregår på Christiansborg. Man savner en diskuterende eller bare analyserende approach.

Bogens billedside er både flot og særdeles interessant. Den består både af velvalgte og for manges vedkommende ret ukendte fotos og karikaturtegninger. Det er en fornøjelse at fordybe sig i det flotte værks illustrationer. Men *Folketinget* kan ikke anbefales til undervisningsbrug. Den er simpelthen for redegørende og for lidt problemorienteret. Læreren kan dog have glæde af store dele af bogen som forberedelse til en ekskursion til Folketinget.

Henrik Bonne Larsen

En politisk idéhistorie om det 20 århundrede

JAN-WERNER MÜLLER: ”*Kampen om demokratiet. Politiske ideer i det tyvende århundredes Europa*”. Oversat fra engelsk af Jakob Rosendal og Bjarne Skærlund Risager. Informations Forlag 2018. 427 sider. Indbundet. 297 kr.

Den tyske idéhistoriker Jan-Werner Müller (f. 1970), der er professor i politisk teori på Princeton University, har – ifølge ham selv fra ”et perspektiv hinsides Den Kolde Krig” - skrevet dette gedigne oversigtsværk, oprindeligt udgivet på engelsk 2011, over primært europæisk, politisk idéhistorie i det 20. århundrede.

Bogens hovedtitel er således ikke ganske retvisende, idet dens tema faktisk er bredere end udelukkende demokrati, demokratiopfattelser og kampene herom.

Demokrati betyder som bekendt folkets styre, men hvem er da folket? I 1989 demonstrerede mange mennesker på gaden i DDR, Den Tyske Demokratiske Republik (i dag i øvrigt spøgefuldt af nogle kaldt Det Det Var), mod regimet under parolen ”Wir sind das Volk!”, ”Vi er folket!”, alt imens partispidserne måske stadig mente (eller blot engang havde ment og nu nøjedes med personligt at høste af sine privilegier?), at de selv repræsenterede folket. Hvem var da folkets rette repræsentanter?

Er folket arbejderklassen og evt. bondestanden? Er folket en kollektiv enhed, der kan repræsenteres af en kommunistisk elite eller en fascistisk diktator? Eller kan folket, forstået som selvstændige, individuelle rets-subjekter, repræsenteres af andre i et repræsentativt demokrati, eller er folket en gruppe af selvstændige enkeltindivider, der bedst styrer sig selv gennem selvledelse?

Dertil kommer spørgsmål som, hvorvidt folket kommer bedst til orde gennem markedet eller gennem politiske beslutninger, samt om forfatningers betydning i forhold til beslutninger i parlamentet. Desuden: er et legitimt folkestyre grundlagt på fornuft eller følelse eller vilje eller måske ligefrem på vold og krig? Og hvad sigter et genuint demokrati i grunden efter: samfundets sikkerhed og stabilitet eller borgernes autonomi eller måske en slags kombination?

Alle sådanne spørgsmål og flere til tages på den ene eller anden måde op i bogen. Så de fremstillede demokratibegreber spænder vidt i den: således fra selvledelse over liberalt, repræsentativt demokrati, til rådssocialisme og østeuropæisk folkedemokrati samt højre autoritært og totalitært fascistisk styre. Mht. det sidste, nærmere bestemt det nazi-tyske 'Volksgemeinschaft' ('Folkefællesskab'), citeres Hitler for at sige: "Nationalsocialismen realiserer demokratiet, som var udartet i parlamentarismen".

Talrige teoretikere behandles i bogen; af de mere (eller for nogles vedkommende måske mindre) prominente kan nævnes de uortodokse marxistiske teoretikere Georg Lukacs og Ernst Bloch foruden Stalin, den socialdemokratiske teoretiker Eduard Bernstein, liberalisten Friedrich von Hayek samt forfattere som Carl Schmitt, Georges Sorel og Giovanni Gentile, der ikke mindst har inspireret den ekstreme højrefløj, samt de samfundskritiske efterkrigstids-teoretikere Herbert Marcuse og Jürgen Habermas og den konservative, bureaukrati-forsvarende systemteoretiker Niklas Luhmann.

En væsentlig, institutionel nyskabelse i (Vest)Europas demokratier efter 2. Verdenskrig var forfatningsdomstole, hvorom Müller skriver: "Forfatningsdomstole syntes at begrænse eller endda stride imod traditionelle opfattelser af folkesuverænitet, men i efterkrigstiden, der var særligt mistænksom over for farerne ved et potentielt totalitært demokrati, var det netop meningen at have flere checks and balances".

De vesteuropæiske demokratier efter 1945 var i høj grad konsensusdemokratier, som altså stræbte væk fra at være flertalsdiktaturer - folket, der skal styre i demokratiet, er jo immervæk heller ikke identisk med folkets flertal. Men de blev ikke desto mindre set på med skepsis fra nogle liberale, som var "plaget af frygten for en tilbagevenden til totalitarisme, ikke på grund af efterkrigstidens restriktive liberalisme, men på grund af den konsensuspolitik (som også, og ikke altid negativt ment, er blevet kaldt teknokratisk og social engineering; PF), der lovede stabilitet". Ikke det repræsentative demokrati, som en del mennesker især i '68 og de følgende år ville kalde formynderisk eller formelt demokrati, men altså konsensus, var for disse liberale kilden til deres skepsis.

Men også inden for den liberale tankeverden selv var der uenighed om den rette form for demokrati. Således holdt (de liberale) "socialfilosofferne Wilhelm Röpke og Alexander Rüstow fast i, at den gamle liberalisme (læs først og fremmest: Hayek; PF) tog fejl i dens tro på markedets forrang".

Oprøret i '68 – af kritikere også kaldet en 'skinrevolution' – afsatte ifølge forfatteren immervæk spor, om ikke andre steder så i skikkene: "Som Umberto Eco påpegede: 'Selv om alle synlige spor efter 1968 er væk, så ændrede det grundlæggende ved den måde vi allesammen, i det mindste i Europa, opfører os på og relaterer os til hinanden. Relationer imellem chefer og arbejdere, studerende og undervisere, selv børn og forældre, er blevet åbnet. De bliver aldrig de samme igen'".

Andre, mere konservativt indstillede teoretikere som den amerikanske politolog Samuel Huntington, gav udtryk for mere skepsis ved følger af '68: ”De begræd opkomsten af 'værdiorienterede intellektuelles modstandskultur', som var forhippet på 'at demaskere og delegitimere etablerede institutioner'”.

I Østeuropa før Murens fald var dissidenternes ideal folkets selvledelse og politik på moralsk grund. Men realiteten blev repræsentativt demokrati efter vestligt mønster plus – eller måske underordnet under? – en benhård markedsøkonomi. Ja, i det hele taget: efter 1989 ”forsvandt det (idealet om 'selvforvaltning' eller 'kollektiv autonomi; PF) praktisk talt som et ideal, og det hører velsagtens til det, som Hannah Arendt kaldte den politiske histories og den politiske tænknings 'tabte skatte'”.

Müller slutter med disse profetiske ord: ”(..) ingen enkelt mesteridé eller -værdi – om det så er stabilitet eller autonomi eller noget tredje – kommer til at forsyne europæiske demokratier med vished om deres fremtid. Derfor tilhører det sidste ord et medlem af den ikke-kommunistiske venstrefløj: Totalitarisme, som Claude Lefort længe havde anført, udgør et forsøg på én gang for alle at have vished. Demokrati er på den anden side institutionaliseret usikkerhed”. Det skal han uden tvivl langt hen ad vejen have ret i, skønt heller ikke ”usikkerhed” bør blive nogen fetich.

Bogen er særdeles informativ og kompetent skrevet. Indimellem kan læseren dog have indtryk af en rigeligt kalejdoskopisk fremstilling, måske billedligt talt af at være passager i en sightseeing-bus med amerikanske turister på 14-dages tour til europæiske hovedstæder for nu at lufte en mindre fordom. Altovervejende er bogen, der som biprodukt også videregiver en del alment kulturhistorisk viden, imidlertid meget læseværdig for den, der vil have et solidt overblik over europæisk politisk tænkning i det 20.århundrede.

Poul Ferland, juli 2018

Populærkultur i Danmark

RASMUS ROSENØRN: ”*Beatlemania”.* Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, illustreret. Vejledende pris 100 kr.

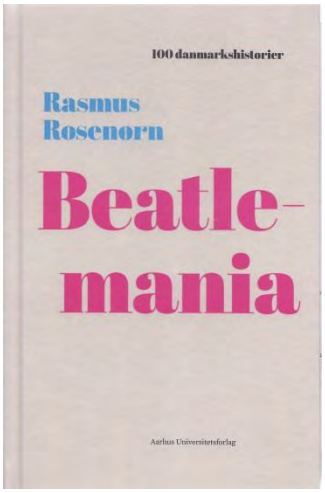

Den 4. juni 1964 gav The Beatles to koncerter i K.B. Hallen. Koncerterne blev dækket af den danske dagspresse, der forsøgte at forholde sig til det nye ungdomsfænomen med begejstrede piger og drenge, der lod til at være mere interesserede i at skrige højlydt i ekstase end at lytte til musikken. Faktisk kunne man slet ikke høre musikken for skrigende piger, hvis man skal tro datidens anmeldere, der havde meget svært ved at forlige sig med det, der blev kaldt Beatlemania – et verdensomspændende musikfænomen, der kom til at spejle en ny ungdomskultur.

De to udsolgte koncerter i Danmark og mediernes dækning af dem er udgangspunktet for Rasmus Rosenørns levende beskrivelse af pop- og ungdomskulturen i Danmark i 1960´erne. Rosenørn er museumsinspektør på RAGNAROCK, Museet for pop, rock & ungdomskultur, og han er en sikker guide gennem de mange ungdoms- og ugeblade, der er underholdende kilder til datidens mere eller mindre kendte popstjerner og de mange forskellige musikformer, der kom til udtryk i tiden.

Men bogen *Beatlemania*, der er niende bind i Aarhus Universitets vellykkede serie *100 danmarkshistorier*, er heldigvis mere end blot en musikhistorisk fortælling. Den handler lige så meget om de forandringer, der skete i ungdomskulturen fra 1950´ernes slutning og op gennem 1960´erne. I bogens to hovedafsnit får læseren derfor også et fint overblik over populærkulturens udvikling i kølvandet på udviklingen fra landbrugssamfund til det moderne forbrugs- og kommunikationssamfund i anden halvdel af det 20. århundrede, hvor ungdommen kom til at spille en central rolle som aktiv aktør i et samfund i forandring.

Det er en af Rosenørns pointer, at man i stedet for at fokusere på ungdomsoprøret i 1968 som et udtryk for tiden snarere bør betragte hele udviklingen i 1960´erne som et ungdomsskælv præget af strukturelle, økonomiske, kulturelle og politiske forandringer, der i 1970´erne førte til ungdomskulturens polarisering og nye musikalske udtryk. Disse forandringer peger så frem mod nutidens brug og fortolkning af Beatles-fænomenet, som er temaet i det afsluttende korte kapitel, der afrunder en lettilgængelig, men præcis beskrivelse af musik- og ungdomskulturens udvikling i et afgørende årti i danmarkshistorien.

Jeppe Bæk Meier

Struensees mange ansigter

ULRIK LANGEN: ”*Struensee (100 Danmarkshistorier)”*, Aarhus Universitetsforlag 2018, 100 sider, 100 kr.

I den nye serie af *Danmarkshistorier* er turen kommet til Struensee, hvor det meget naturligt er Professor Ulrik Langen (f.1966), som fører pennen når det kommer til en af de mest omdiskuterede personer i Danmarkshistorien. Det drejer sig i denne bog ikke overraskende om Johann Friedrich Struensee (1737-1772) hvis storhed og fald er beskrevet i denne bog.

Bogen starter med at københavnerne jubler over at Struensee er blevet arresteret 17. januar 1772. Jublen udvikler sig dog hurtigt til ”den store udfejelsesfest” hvor bordeller og ejendomme ejet af folk der har tjent på Struensees økonomiske reformer bliver stormet og plyndret indtil militæret får oprettet ro og orden. Herefter følger i bogens største kapitel en analyse af, hvordan det kom så vidt. Langen lægger her primært vægt på en analyse af livet ved hoffet og kommer frem til, at grunden til at Struense faldt havde to primære årsager. Den ene var at han manglende evnen til at placerede venligsindede folk på centrale administrative poster, mens den anden grund var at han ikke slog tilstrækkelig hårdt ned på de modstandere, der var af hans reformer, som på grundlæggende vis søgte at ændre det danske samfund

I bogens sidste kapitel behandles myten Struensee. Her analyserer Langen hvordan en række af historikere og forfattere siden 1772 har set hans rolle. Her kommer Langen frem til at synet på Struensee gennem årene er svinget mellem ”en kynisk og velmenende lykkejæger til en misforstået, men velmenende og klodset velgører” (s.87). Hvor bølgerne går højt mellem historikerne demonstrerer Langen at de skønlitterære og kunstneriske bearbejdninger af Struensee nærmest ikke er blevet påvirket af de historiske landvindinger. Her er det Struensees kærlighedsliv og hans rolle som tragisk helt og oplysningstidens martyr som dominerer fremstillinger som Olov Enquists *Livlægens Besøg* (2009) og Nicolai Arcels film *En kongelig affære* (2012)

Bogen giver en fin, men næsten også for overvældende introduktion til Struensee. Bogen anbefales hermed til alle der interesserer sig for 1700-tallets Danmark og periodens eftervirkninger i dag.

Rasmus Østergaard

Personalhistorisk Tidsskrift 2017 - Vestindien

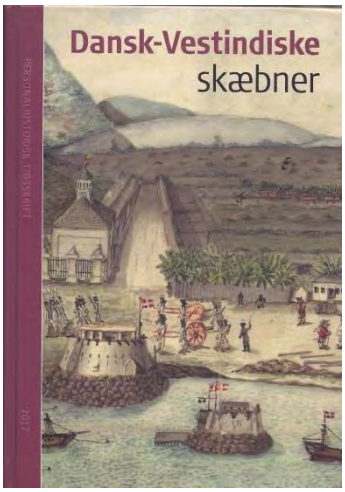

I anledning af hundredeåret for salget af Dansk-Vestindien er der publiceret utallige bøger, artikler, arkivmateriale m.m.

Også Personalhistorisk Tidsskrift 1917 har med temaet "Dansk-Vestindiske skæbner" bidraget.

I ældre tid var personalhistorie ofte skrifter, der forsøgte at grave enhver detalje frem om den biograferede. Sådan er det ikke nødvendigvis længere. Nu om dage går artiklerne ofte meget videre end dette. De biograferede forsøges i langt højere grad sat ind i den sammenhæng og de rammer, de virkede i, og undertiden bliver de snarere brugt som et springbræt til noget mere generelt.

Personalhistorisk Tidsskrift 1917 er delt op i hovedsektioner: Efter en kort indføring i øernes historie af redaktionen v/Ronja Hougner Vejdegren bringes i følge indholdsfortegnelsen "temaartikler", "øvrige artikler", "anmeldelser" samt "orientering fra bestyrelsen". Derudover findes der et register.

Vi vil her holde os til udgivelsens temaartikler:

Erik Gøbel bidrager (s. 15-34) med "*David Hamilton Jackson – en vestindisk arbejdsleder*", **Jørgen Mikkelsen** (s. 37-62) med "*Malaria og Miasmer. Sygdom og sundhed i Dansk Vestindien belyst igennem medicinalindberetninger fra 1800-tallet*", **Lisbeth Aagaard Lykke** og **Jannie Uhre Ejstrup** (s. 65-89) med "*Diakonisse Maren Cathrine Knudsens gerning i Dansk Vestindien set igennem breve, billeder og indberetninger fra tiden omkring hendes ankomst i 1908*" samt **Erik Nørr** (s. 91-105) med "*Kulturklenodie eller metalskrot. Da skibslægen på Skoleskibet Danmark tog den vestindiske kirkeklokke med til Danmark*".

Den altid velskrivende **Erik Gøbel** har bidraget med et en spændende og informativ artikel om læreren, agitatoren, arbejdslederen, redaktøren og politikeren David Hamilton Jackson (1884-1946), der blev en uomgængelig skikkelse i den proces, der ledte op til salget af Dansk Vestindien. Lokalt er Jackson i dag en helteskikkelse, mens han i Danmark kun er kendt i kredse med særlig interesse for øerne. Det er velkendt, at det var uro og vrangvilje blandt landarbejderne efter 1915 samt en godt timet strejke, der, som dråben i bægeret, fik det danske styre til at kaste håndklædet i ringen og skille sig af med øerne. Så kunne amerikanerne rage de danske kastanjer ud af ilden.

I årene efter 1909 træder Jackson mere og mere ind på scenen, idet han i stigende grad blev involveret i stridigheder med andre, ikke mindst fra 1914, hvor han begyndte at skrive kritiske artikler om forholdene i Dansk Vestindien. Det førte bl.a. til flere injuriesager og afstedkom et spændt forhold til lokalregeringen, ikke mindst til guvernør Helweg-Larsen. Jacksons kritik af forholdene på øerne gjorde ham efterhånden til samlingspunkt for den sorte arbejderklasse.

Da gentagne krav om reformer afvistes af lokalregeringen, tog Jackson efter en pengeindsamling i foråret 1915 til Danmark for at komme i direkte dialog med regeringen. Ved adskillige møder rundt omkring lyttede man velvilligt til Jackson, men ret meget konkret var der ikke kommet ud af dem, da han forlod København efter to måneders ophold.

Jackson havde dog fået løfte om en bevilling til at udgive en avis. Sidst i oktober 1915 udkom det første nummer af ”The Herald”, der først og fremmest blev et talerør for den sorte underklasse samt dele af den sorte middelklasse. Derudover blev avisen platform for en almindelig kritik af forholdene på øerne. Især guvernør Helwig-Larsen blev skydeskiven. I november 1915 var Jackson primus motor ved dannelsen af ”The St. Croix Labor Union”, der havde som mål at organisere øens landarbejdere.

Sent i januar 1916 kom det med den tilstundende sukkerhøst til en strejke blandt landarbejderne. Plantageejerne tabte kampen grundet hensynet til sukkerhøsten, og guvernøren kom så forslået ud af situationen, at det i sidste ende førte til hans fald i oktober 1916.

I foråret 1915 havde et salg af øerne været utænkeligt for Jackson, men godt et år senere var han grundet udeblevne reformer begyndt at agitere aktivt for det synspunkt, at øerne ville få en bedre fremtid under USA.

Erik Gøbel klarlægger således på bedste vis, hvordan David Hamilton Jackson er en nøglefigur i den proces, der førte frem til salget af vor sidste tropekoloni.

Jørgen Mikkelsens artikel om sygdom og sundhed i Dansk Vestindien er overordentlig spændende læsning, omend man kan blive ganske forstemt ved at læse om de håbløse levevilkår, der herskede blandt de fattigste i Charlotte Amalie.

Kildematerialet er de medicinalindberetninger, som lægerne fra 1820 skulle indsende fra Vestindien til det i 1803 oprettede Sundhedskollegium i København. Indberetningerne, der skulle udfærdiges efter bestemte retningslinjer, giver ikke alene et indblik i sygdomsbilledet på øerne og lægernes arbejde med det, men også en god indsigt i de sociale forhold.

Især benyttes indberetningerne fra to læger i 1800-tallet, Paul E. W. Schlegel, der virkede på Skt. Croix fra 1814 til 1845 samt Johannes V. R. Wissing, der arbejdede i Christiansted fra 1880 til 1882 og herefter i Charlotte Amalie frem til 1889. De er valgt, fordi de er ”*nogle af de mest skrivende og reflekterende af periodens læger, og fordi de levede i hver sin del af 1800-tallet* ...”.

Forfatteren indleder med en redegørelse for opbygningen af sundhedsvæsenet på øerne, og her får vi den for mange af os nok overraskende oplysning, at lægedækningen i kolonien i første halvdel af 1800-tallet faktisk var bedre end i moderlandet, eftersom der i år 1800 kun var knap 2.000 indbyggere pr. læge i Vestindien, mens det tilsvarende tal i moderlandet var ca. 3.500.

Dette forklares med, at arbejdskraften i Vestindien var en ressource, der, ikke mindst efter slavehandelsforbuddets ikrafttræden i 1803, gradvis svandt ind, og plantageejernes svar var hyppigere lægebesøg på plantagerne af fast tilknyttede læger, der skulle forsøge at nedbringe den fortsat høje dødsrate.

Med udgangspunkt i Schlegel omtaler forfatteren derefter forskellige sygdomme på Skt. Croix. Vi får også et indblik i de formodninger, som lægerne opstillede om sygdommene og deres behandling relativt til dét, vi ved om dem i dag. Langtfra alle formodninger var pletskud!

Der opereredes således med den ældgamle teori om de fire kardinalvæsker, der opereredes med igler, og der opereredes med bræk- samt afføringsmidler – i virkeligheden spillede lægerne et langt stykke hen ad vejen vel nærmest med blind makker?

Artiklen gør størst indtryk ved sin omtale af sundhedsforholdene i Charlotte Amalie. Mens Skt. Croix oplevede nedgang efter 1820, stod Skt. Thomas konjunkturmæssigt foran en ren guldalder, der skulle vare frem til 1870'erne. I 1815 havde byen 5.871 indbyggere. Dette tal var i 1835 nået op på 11.071 for i 1880 at kulminere med 11.681. Charlotte Amalie var således – trods høj dødelighed – blevet Kongerigets næststørste by i 1830'erne. Denne forbløffende vækst blev skabt af de ændrede handelsforhold fra 1820'erne, hvor Charlotte Amalie med sin gode naturhavn blev et vestindisk knudepunkt for handel og finansvæsen.

Denne eksplosive vækst i befolkningstallet skyldtes hovedsageligt indvandring fra andre øer, og med den omfattende kontakt til omverdenen blev Charlotte Amalie også et knudepunkt for epidemiske sygdomme. For ikke at hæmme handelslivet unødigt var myndighederne nemlig tøvende overfor at indføre karantæneforanstaltninger, og herved nærmest inviteredes sygdomme indenfor.

I 1853 ramtes Skt. Thomas således af en asiatisk kolera, hvor ca. 17 % af byens befolkning døde. I 1867 oplevede Charlotte Amalie sit "annus horribilis" med hele tre samtidige epidemier af kolera, kopper og gul feber. Derudover ramtes byen af både en orkan, et jordskælv og af en tsunami. Samtidigt var de gunstige handelskonjunkturer så småt begyndt at vende, således at byen ville kunne få problemer med at komme sig efter ulykkerne.

I denne atmosfære af tilbageslag og nedgang kom Johannes V. R. Wissing som nævnt til Charlotte Amalie som læge i 1882. Her virkede han i syv år, og i den mellemliggende tid avancerede han til fysikus. Wissing fattede hurtigt interesse for byens fattige, hvilket især præger hans medicinalindberetninger fra de første år.

Forfatteren gengiver Wissings frustrationer over forholdene i Charlotte Amalie, hvor navnlig den mandlige sorte befolknings dovenskab og sorgløshed i tilværelsen var ham en anstødssten. Wissing stillede i følge forfatteren selv spørgsmålet, om "*det var disse forhold, der var årsag til den udbredte fattigdom, eller om det omvendt var de deprimerende sociale forhold, som fremkaldte den udprægede tilstand af apati og laden stå til*". Wissing var selv af den opfattelse, at årsagen lå i "disse forhold".

Wissing var også meget optaget af den uhyggeligt store børnedødelighed. Inden for de første fem leveår var den omkring 1880 på 32 % i København, mens den var på 40 % på Skt. Thomas. Dertil kom på Skt. Thomas et dødsfødselstal på 10 %. Wissing pegede på de sorte kvinders fattigdom som årsag til disse forhold, idet de var nødt til at forsømme børnene for at kunne tjene (lidt) til dagen og vejen. Manglen på ordentlig ernæring var, som Wissing noterede, et stort problem, som "*grundlagde en Organisme uden Modstandskraft mod epidemiske Sygdomme, Tuberculose o.s.v.*".

De sanitære forhold i byens fattigkvarterer må også betragtes som en væsentlig årsag til de mistrøstige forhold. Der løb tre kanaler igennem Charlotte Amalie, og Langes Gutter, som tjente til at aflede vandet fra de højere liggende steder, blev brugt som affaldskanal og kloak for et stort antal rendestene. Derudover var den "*en stor fælles Skarntønde for alle de tilstødende Huse, og selvom Renoveringsvognene faa noget, er det vist, at der ydes Kanalen en meget rigelig Tribut af disse Stoffer*". Også som latrinkule blev kanalen anvendt. Visse steder havde ejerne af de tilstødende huse et hul i muren, som de brugte til at hælde menneskeligt affald direkte ud i kanalen. Noget af det kunne dog blive hængende på ydersiden af muren.

Hvad det betød for sundheden i området, at affaldet i kanalen kun var dækket af vand ved kraftige regnskyl, er ikke svært at gætte sig til.

Også andre kvarterer i byen var problematiske i sundhedsmæssig henseende, og alt i alt herskede der forhold, som malaria og andre smitsomme sygdomme kunne have stor fornøjelse af.

Jørgen Mikkelsens artikel om de mistrøstige forhold får uvægerligt én til at tænke på Herbert Hoovers ord, da han som den første præsident i 1931 besøgte de nyligt erhvervede øer: "*Dette er Amerikas fattiggård*".

Lidt i forlængelse af Jørgen Mikkelsens tankevækkende artikel har **Lisbeth Aagaard Lykke** og **Jannie Uhre Ejstrud** analyseret diakonissen Maren Cathrine Knudsens gerning på Dronning Louises Børnehjem i Frederiksted på Skt. Croix.

Diakonissen, der blev født i 1874 og døde sidst i 1950'erne, kom til øen i 1908 fuld af forventning om at kunne "gøre en forskel" for fattige børn, og hun vendte først tilbage til Danmark i 1947. Vi får en levende beskrivelse af de mange opgaver, som diakonisserne havde – samt af de vanskelige forhold og de (navnligt manglende) ressourcer, som de var nødt til at virke under. Vi forstår, at der lå en næsten umulig opgave foran Maren Cathrine Knudsen i forsøget på at indfri forhåndsforventningerne.

Forfatterne har gravet en del forskelligt kildemateriale frem – både skriftligt og visuelt – som kan belyse diakonissernes eget syn på deres virke på øen. Herved kan forfatterne give "*et bidrag til en større perspektivering af relationerne mellem Danmark og den danske koloni*", og artiklen forsøger således "*at besvare spørgsmålet om hvilke succeskriterier og hvilke idealer de udstationerede diakonisser bar med sig til øerne, og hvordan de skriftlige og visuelle levn kan supplere hinanden i repræsentationen af deres selvbillede*".

Forfatterne præsenterer ret grundigt deres ganske omfattende kildemateriale, og et hovedfokus lægges på koblingen imellem det skriftlige og det visuelle materiale, og hvordan de to materialetyper kan støtte hinandens udsagn. De gør sig undervejs også flere metodiske overvejelser, bl.a. om faren ved at gøre en enkeltpersons mikrohistoriske perspektiv repræsentativt for et makrohistorisk perspektiv i forsøget på at belyse relationerne mellem Danmark og øerne. Forfatterne mener, at man kan overvinde faren ved, at "*personens virkelighed sættes ind i en samfundsmæssig, social og kulturel kontekst*", hvilket bl.a. løses ved at inddrage flere nyere universitetsafhandlinger samt andre studier.

Det visuelle materiale fortolkes med det, forfatterne kalder "*et postkolonialt blik*". Billederne fra kolonitiden betragtes nemlig forskelligt af de samtidige beskuere og af de nutidige: "*Hvor vores blik i dag er styret af en postkolonial historiebevidsthed omkring racisme, menneskerettigheder og velfærd, var samtidens blik styret af en historiebevidsthed omkring racehierarkier, filantropi og national vækst*".

Forfatterne analyserer derefter nogle billeder i overensstemmelse med deres fremlagte metode og konkluderer, at det igennem undersøgelser af de skriftlige og visuelle kildetyper vitterligt er muligt at komme tættere på en forståelse af diakonissernes eget syn på deres virke på øen.

Endelig har **Erik Nørr** skrevet en artikel om en vestindisk kirkeklokke, der havnede i Danmark. Det drejer sig om den gamle klokke, der blev anskaffet til den lutheranske kirke i Frederiksted i 1852. Den blev på et tidspunkt beskadiget og taget ud af brug.

Under Skoleskibet Danmarks togt i 1951/52, anløb man kort før jul Skt. Croix og ankrede op ved Frederiksted. Her fandt skibslægen Claus Gram-Hansen under en spadseretur i byen den gamle klokke i en skrotbunke ved den lutheranske kirke, og vi får nu beretningen om, hvordan skibslægen fik ideen om at tage den med til Danmark.

Han fik tilladelse til at fjerne den – mod et overkommeligt bidrag til kirkebøssen – og efter mange besværligheder med at flytte den, samt en strid med kaptajnen om at få lov til at få den om bord, gjorde den gamle klokke turen (tilbage) over Atlanten.

Den havnede i lægens have ved Fåborg, hvor den blev anbragt i en klokkestabel, og efter hans død i 1987 blev den af familien i 1998 overdraget til Dansk Klokkemuseum ved Vojens.

Artiklen slutter med en kort diskussion, om den slags ting er skrot eller kulturklenodier, og der trækkes paralleller til bl.a. slaveklokken fra Schimmelmanns plantage La Grange, der blev beskadiget under oprøret i 1878. Forfatteren konkluderer næsten salomonisk, at klokken fra den lutheranske kirke var skrot, da skibslægen fandt den, men at den i dag må anses for at være et kulturklenodie.

Alle fire artikler med et vestindisk tema i Personalhistorisk Tidsskrift 1917 er på hver deres måde læseværdige.

Leif Calundann Larsen

En appetitvækker til Nordeuropas historie

MICHAEL PYE: ”*Ved verdens ende*”. Kristeligt Dagblads Forlag 2018. 502 sider, 300 kr.

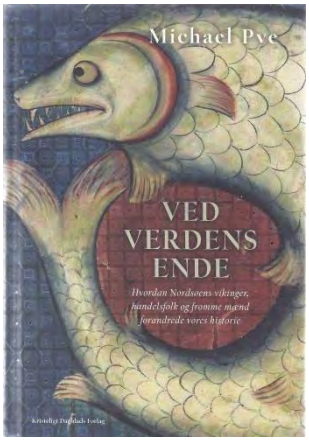

I indledningen fremsætter forfatteren nogle betragtninger om historie generelt, og specielt om formålet med denne bog. De ser lovende ud, f.eks. om forskellen mellem skriftlige kilder og arkæologiske vidnesbyrd vedr. vikingerne: ”Vi kan læse om togter og slagsmål, men jorden selv fortæller en temmelig anderledes historie” (s. 17). Og lidt længere nede: ”Dette er ikke den sædvanlige historie om uoverskuelige krige og rækker af konger …” Forfatteren lover os i stedet historien om ”dybe forandringer i folks måde at tænke på” og gøre tingene på. Teknik, økonomi, sociale forhold, kultur? Og med integration af skriftlige og ikke-skriftlige kilder med større vægt på disse sidste end sædvanligt? Kan han virkelig det?

Den geografiske ramme er Nordvesteuropa, dvs. De Britiske Øer, Nederlandene, Skandinavien, Tyskland og (Nord) Frankrig, og tidsrammen strækker sig fra ca. 700 til ca. 1700. Efter forfatterens mening blev der her, med Nordsøen som forenende element, skabt en kultur der satte sit præg på eftertiden i mindst lige så høj grad som den antikke verden. Unægtelig et ambitiøst projekt. Forfatteren, Michael Pye, er historiker, men først og fremmest formidler, dvs. forfatter, journalist og mediemedarbejder.

Bogens opbygning er tematisk, med kapitler om penge, bøger, fjendebilledet, vikingernes bosættelser, mode, skriftlighed i retsplejen, kampen mod naturen, videnskab, købmandsvælde, kærlighed og køn, pest og lovregulering, byen. Pye har været omkring store mængder af litteratur i den forbindelse, og der er fyldige referencer. Der er virkelig noget at holde styr på.

Pye skriver livligt og interessevækkende, bogen er ”levende og farverig” (Frankfurter Allgemeine Zeitung), og ”gnistrende, vidtspændende og indholdsrig” (New York Times). Målgruppen specificeres ikke, men består tydeligvis af interesserede ikke-historikere, og bogen er beregnet på disses hyggelæsning. Den er næppe beregnet på historieundervisning. Efter læsningen af den kan man føle sig opmuntret og underholdt, som efter en god tv-udsendelse, men den efterlader ikke noget helhedsbillede – det drukner i alle detaljerne.
Forfatteren har nemlig svært ved at styre de utrolige mængder af stof. Hvert kapitel har ganske vist en overskrift og et tema, men Pye holder sig ikke til det. Får han et godt indfald undervejs, forlader vi den slagne vej og tager en omvej. Og han springer ubesværet i tid og sted, så læseren ikke altid ved hvor han er. Somme tider er det også gået lidt for stærkt: Det vil være nyt for en dansker at biskop Poppo ikke bar jernbyrd for Harald Blåtand, men for ”den saksiske kong Harold”! (s. 204). Her er referencen den danske historiker Michael H. Gelting – skal vi gætte på at denne er blevet mobbet af kollegerne for den reference?

Pyes normale måde at dokumentere sine påstande på er at komme med illustrative eksempler. Denne metode gør fremstillingen levende, men den er ikke valid. Hvem siger at man ikke kunne finde eksempler på den modsatte påstand? Pye er hurtig til at danne sig en mening, også om sammenhænge, men der er ikke mange spor af kritiske diskussioner. Det arkæologiske materiale inddrages, men for det meste benytter Pye dog skriftlige kilder. Han er god til at finde og lade sig inspirere af sjove detaljer.

Som nævnt har Pyes hovedtese det med at sløres i mængden af detaljer, og det kan være svært at diskutere denne på baggrund af den foreliggende bog. Ingen tvivler vel om at Nordvesteuropa på et tidspunkt bragte sig forrest i verdens udvikling, men det var vel ikke noget man skabte fra grunden af alene. Det foregik i vekselvirkning med andre dele af Europa og verden og byggede på en basis, skabt mange steder.

Jeg kan godt finde en enkelt måde at anvende bogen på i undervisningen: Man tager udgangspunkt i en af de mange sammenhænge som Pyes frugtbare fantasi fremstiller, og gør det til en elevopgave at finde supplerende argumenter for og argumenter imod, kort sagt underkaster Pye en detaljeret historisk kritik.

Axel Moos

Danmarks Riges Hjerte

ERLAND PORSMOSE*: "Konge af Luthers nåde. Reformationen og kampen om kongemagten, Danmarks Riges Hjerte III".* Østfyns Museer 2017. 263 sider, illustreret. 249 kr.

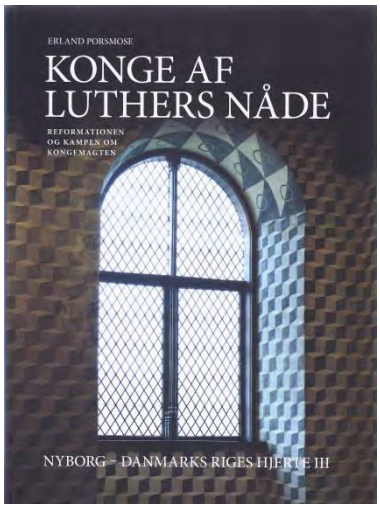

Det er Nyborg, der er 'Danmarks Riges hjerte' – hvis nogen skulle være i tvivl! Mere præcist: Det Nyborg, der var rigets dynastihovedstad og reformationshovedstad i første halvdel af 1500-tallet. De første to bind af serien *Danmarks Hjerte* handler om Nyborgs udvikling som slot, by og fæstningsanlæg, hvor *Erland Porsmose* i *Kongen kommer* behandler udviklingen frem til 1560 og *Mette Ladegaard Thøgersen* i *Danmarksporten* følger byens udvikling op til nutiden. Denne velskrevne og velredigerede byhistorie er så – i reformationsåret – fulgt op af *Konge af Luthers Nåde,* der med Nyborg som et midtpunkt behandler Danmarks komplicerede dynastiske forhold i de første årtier af 1500-tallet og sammenkobler det med det europæiske magtspil og med den lutherske reformation, der udgår fra Wittenberg.

Erland Porsmose anlægger dermed en europæisk vinkel på Danmarkshistorien, og det kaster et stærkt og forklarende lys over en af de mest centrale perioder i det danske samfunds udvikling. Fremstillingen bryder med den sædvanlige opdeling i kirkehistorie og politisk historie og med de traditionelle danmarkshistoriske periodiseringer og afgrænsninger. Det er der kommet en særdeles læseværdig og oplysende bog ud af.

Dynastihistorien tager sit udgangspunkt i Kong Hans og dronning Christine, der var datter af det sachsiske kurfyrstehus. Dermed er forbindelsen til Wittenberg allerede etableret. *Erland Porsmose* giver sig tid til grundige – og veldokumenterede – karakteristikker af både centrale personer og strømninger i tiden. Der træder et levende portræt frem af Dronning Christine og hendes stærke tilknytning til franciskanerne og deres kloster i Odense.

Sønnen Christian (2.), der bliver konge i 1513, er levende optaget af tidens europæiske strømninger. Han bliver den moderne renæssancefyrste, der henter sin inspiration dels i Nederlandene, hvor han som svoger til kejser Karl 5. hører til det habsburgske dynasti, dels i Wittenberg, hvor han etablerer personligt venskab med Luther og Melanchton. Allerede her bliver dynastihistorien viklet sammen med reformationshistorien. Alt mens Christian, fra han bliver afsat i 1523 og til fængslingen i 1532, er landflygtig fyrste, følger vi, hvordan det lutherske oprør udvikler sig og knytter sig tæt til fyrstemagten, og hvordan den katolske kejsermagt må balancere mellem en række realpolitiske hensyn - ikke mindst fronten mod det ekspanderende Osmanner-rige.

Den danske adel vælger Christians farbroder, Hertug Frederik (1.) af Gottorp som ny konge, og det bliver lovfæstet – sikkert for at styrke den nye konges legitimitet - at Nyborg skal være residenshovedstad. Både ved afsættelsen af Christian og ved Frederik 1.s død i 1533 bliver der tale om borgerkrigslignende tilstande, hvor religiøse, handelsmæssige og feudale magtinteresser er filtret ind i hinanden. Den gottorpske gren af dynastiet kommer med Christian 3. (1536-1559) sejrende ud af de ødelæggende konflikter – vel især fordi

den kan rejse den afgørende kapital til køb af lejetropper. Til gengæld må den nye kongemagt slæbe af sted med en gigantisk gældsbyrde.

Nyborg bliver Christian 3.s foretrukne residensby, og såvel slot som befæstning bliver moderniseret og udbygget i renæssancens ånd. Samtidig bliver forbindelsen til Wittenberg meget stærk. *Erland Porsmose* giver en grundig fremstilling af det afgørende fingeraftryk, Christian 3. sætter på Danmarkshistorien som 'Konge af Luthers nåde.' Han fremhæver det gensidige afhængighedsforhold, der opstår mellem Wittenberg-teologien og den danske reformation. *Kirkeordinansen af 1539,* der også regulerer skole- og fattigvæsen, kan betragtes som et af de vigtigste lovgivningsarbejder i Danmarks historie. Med den – og med kronens overtagelse af kirkegodset – bliver der etableret en langtidsholdbar enhedsstat. Hovedarkitekten bag ordinansen er den indkaldte Luther-teolog Bugenhagen. Set fra Wittenberg bliver Danmark-Norge et luthersk foregangsland, og Christian 3. fremtræder som primus inter pares i kredsen af lutherske fyrster.

Konge af Luthers Nåde er ikke nogen undervisningsbog. Men den samler de afgørende tråde og etablerer overblik og sammenhæng i en dybt kompliceret og helt afgørende brudflade i Danmarks historie. Og det er velgørende at få centrum lagt, hvor det rettelig hører hjemme og dermed undgå det sædvanlige København-syndrom i dansk historiefremstilling.

Bogen kan varmt anbefales som kilde til inspiration og viden for den lærer, der vil åbne elevernes øjne for, hvordan renæssancetidens store europæiske strømninger på afgørende vis har bidraget til at forme det Danmark, vi kender. *Erland Porsmose* gør opmærksom på, at *Luther* er det eneste navn, der forekommer i den danske grundlov.

Konge af Luthers Nåde kan inspirere til et samarbejde med religion. Men også et samspil med dansk vil have et stort potentiale med en fordybelse i Peder Palladius' Visitatsbog og en god anledning til at læse *Johs. V. Jensens* stjerne-roman *Kongens Fald.*

Og så er bogen fyldt med illustrationer af god renæssancekunst, der i sig selv er et studium værd.

Knud Holch Andersen

Vikingemyter

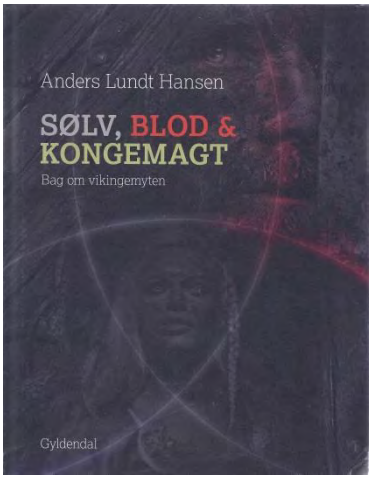

ANDERS LUNDT HANSEN: "*Sølv, blod og kongemagt - bag om vikingemyten*". Gyldendal 2018. 308 sider, 300 kr.

"Vikingerne står i vejen for en forståelse af den skandinaviske ekspansion i middelalderen, og begrebet er skabt i en nationalistisk ånd, hvis betydninger og intentioner det er svært at gøre sig fri for".(s.291)

Bag om vikingemyten er bogens undertitel. Der er nærmere tale om et opgør med mange myter om vikingetiden.
Bogen er et indlæg i forskningsdiskussionen om denne periode i dansk historie, men den er bestemt ikke forskningspræget. Bogen er i et vist

omfang bygget op omkring tre personers livsforløb. Det gælder Harald Klak, Egil Skalle-Grimssøn og Emma af Normandiet, Knud den Stores dronning.

Det første store afsnit om Harald Klak fokuserer på de mange konge- og stormandskonflikter i det nordlige område af Karl Den Stores rige. Fremstillingen kan virke lidt uoverskuelig med de mange navne og konflikter, men bliver et indlæg i bogens hovedformål: at gøre op med vikingemyten og se mere nuanceret på perioden. Det første afsnit bruges også til et opgør med myten om angrebet på Lindisfarne i 793 som særligt afgørende i den historiske virkelighed.

I andet storafsnit fokuseres der på sagaernes betydning for forståelsen af perioden med de forbehold, som forfatteren fornuftigvis tager. Afsnittet slutter med et opgør med myten om Harald Blåtands historiske betydning og den nutidige vurdering af denne, herunder Jellingstenenes ikoniske rolle for dansk selvforståelse. I disse afsnit "fortælles" der historie med et bevidst frit forhold til kilderne. Det synes at være forfatterens mål at gøre bogen læsevenlig for ikkehistorikere.

Afsnittet om Emma, Knud den Stores magtfulde dronning fokuserer på dynastiernes betydning. Det kan være lidt tung læsning, hvad forfatteren indirekte indrømmer:
"*Nordens historie 991-1035 kan virke som en romanserie med et uoverskueligt persongalleri, hvor mange tilmed har de samme navne. Men det er ikke personer, der spiller hovedrollerne, det er dynastier". (s. 267)*
Bogens fokus på de tre personer og deres historie kan i nogen grad skjule forfatterens hovedpointe, som han kalder "Triquetra-modellen": Den skandinaviske ekspansion i perioden skyldtes dynastiske forhold, centraliseringsbestræbelserne og handelen, der ikke mindst støttet af en overlegen skibsteknologi finansierede det hele.

I et afsluttende kapitel gør forfatteren op med ordet "viking" og de konnotationer, der knytter sig til ordet. Det er et velargumenteret indlæg for, at begrebet viking bør forstås ind i en nationalromantisk sammenhæng i 1800 tallet, specielt efter nederlaget i 1864, hvor det fik en stærk betydning. Bogens formål er således at forklare den skandinaviske ekspansion på en anden måde og dermed gøre op med den mere traditionelle og folkelige opfattelse af perioden. En opfattelse som i følge forfatteren først nu for alvor er under opbrud i historikerkredse.

"Vikingetiden" er populær. Det er på mange måder den periode i Danmarkshistorien, de fleste umiddelbart identificerer sig med. Vikingen er et brand for de nordiske lande, måske især for Norge og Danmark. Der bør undervises i perioden 700-1050, og det er vigtigt at inddrage historiens betydning for senere tiders mytedannelse, og der har vikingetiden virkelig været brugt. Lundt Hansens bog sætter på fin vis spørgsmålstegn ved myterne og kommer med et alternativt bud på forståelsen af Nordens rolle i perioden. For en historielærer, som ønsker at fokusere på brugen af historien og dens myter, er bogen et vigtigt bidrag. Men den kan virke lidt ujævn. I nogle afsnit er der tale om en relativ fri fortælling bygget på kilder og sagaer. Midt i denne historiefortælling gør forfatteren op med myter og traditionelle forestillinger, der kan virke som indlæg i en forskningsdiskussion. Det betyder ikke, at bogen ikke vil kunne bidrage positivt til en frugtbar diskussion om historiemyter og deres betydning for den måde, historien kan bruges og misbruges på.

Johannes Lebech

De sidste tider

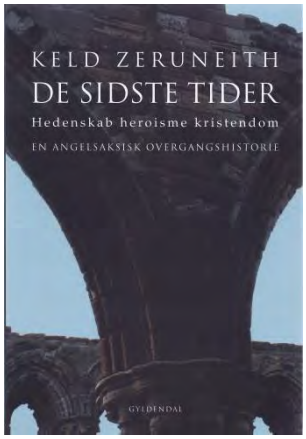

KELD ZERUNEITH: ”*De sidste tider – Hedenskab heroisme kristendom. En angelsaksisk overgangshistorie*”. Gyldendal 2017. 336 sider, 350 kr. (vejl.)

En interessant bog om hedenskab og kristendom fra slutningen af 7.årh. til de 11.årh. Det er et væsentligt bidrag til engelsk/nordisk mentalitetshistorie. Det er bestemt ikke et let emne der bliver præsenteret i denne bog. Det er måske derfor, at emnet har været forsømt og stedmoderligt behandlet, men det rådes der bod på med denne bog. Keld Zeruneith er litteraturforsker fra Københavns Universitet (emeritus) og digter. I 2005 blev han tildelt Statens Kunstfonds livsvarige ydelse. Når man læser Zeruneith nyeste bog *De sidste tider* mærker man tydeligt denne dobbelthed – sproget er litteræret, indholdet er resultat af forskning på højt niveau.

Bogens mål er, at vise læseren hvordan den hedenske heroisme og kristendommen blev forenet i den nordeuropæiske tankegang. Det gøres bl.a. ud fra det helt centrale værk *Beowulf* der både kan ses som en Kristusskikkelse og som en renlivet hedensk heltefigur. ”Det bliver følgelig udfordringen i analysen at bringe dette formidable digterværks paradoksale tilhørsforhold til både hallen og kirken ind i en helhedsopfattelse” (p.23) skriver Zeruneith. Med dette tager forfatteren fat i det helt essentielle om overgangen fra Asa tro til kristendom. Hvordan kunne disse to verdensbilleder forenes i hovedet på datidens mennesker?

For at finde svaret inddrager forfatteren en bred vifte af angelsaksisk og norrøn litteratur, både kristen og hedensk frem til 1000-tallet. En af de ting som bør fremhæves, er at forfatteren sætter dette ind i en sammenhæng med forestillinger om den nært ventede dommedag. Igennem 700 og 800 årene var der tegn nok på, at dommedag var på vej, beskrivelsen af vikingernes angreb i 793 på klostret i Lindinsfarne blev i *The Anglo-Saxon Chronicle* kædet sammen med forfærdelige varsler om lynglimt og ilddrager. Hos ærkebiskop Wulfstan der døde i 1023 finder vi i hans dybe kristendom stadig en heroisk virkelighed med frygten for ærestab. Forfatteren understreger at Wulfstan, så Jesus som en konge og hans apostle som krigere, der vinder ære i kamp mod djævelen. Æren, det hedenske heroiske, er flyttet med ind i kristendommen.

Bogen afsluttes med en gennemgang af Beowulf, Notater og gendigtning. Denne del af bogen er med til at berige bogen. Gennemgangen af Beowulf åbner denne verden for et langt bredere publikum end tidligere. Forfatteren tager læseren ved hånden og viser dybden i dette vigtige digt. Vi ser den unge Beowulf som en helt, men også gudekriger – hvor Grendel som han skal i kamp med bekæmpede Gud – vi får at vide fra den danske konge Roar, at det er Gud der har sendt Beowulf. Som læser forstår man dobbeltheden, både hedenskab og kristendom, i samme fortælling, i samme menneske.

Notaterne er små fagnotater, som mange forskere opstiller for at få klarhed over et givet emne. Der er især to notater jeg vil fremhæve, som har været nyttige for mig selv, ”Livet efter døden i norrøn digtning”, som giver et klart billede af nordboernes forestillinger om livet efter døden, og det lange notat ”Bibeleksegese” der blandt andet indeholder forestillinger om 1000 års riget og verdens undergang år 1000.

Gendigtningen af en række hymner er foretaget af forfatterens ægtefælle Suzanne Brøgger. Det er selvfølgeligt gjort fremragende.

Denne bog er en fremragende bog og er der noget jeg ikke syntes om, ja selvfølgelig er der det. Mænd og kvinder var hverken i vikingetid, hos Tacitus germaner jævnbyrdige med manden (p. 20), men at bruge tid på sådanne småting, vil kun vise ens egen manglede forståelse for proportioner. I forhold til dette enestående, højt begavede stykke mentalitetshistorie er små indsigelser at betragte som flue erotik. Bogen kan stærkt anbefales, og jeg håber, at mange undervisere sætter sig ned og læser denne bog, før man underviser i kristendommens indførelse i Norden. Denne bog vil gøre undervisningen mere spændende og mere relevant. Den kan på det varmeste anbefales.

Torben Svendrup historiker ph.d.

Digitalt

Birgitte Kofod Olsen & Rikke Frank Jørgensen: ”*Eksponeret - Grænser for privatliv i en digital tid*”. Gads Forlag 2018. 280 sider, 250 kr.

I det moderne samfund udvikler kommunikationsteknologien sig eksponentielt. Staten såvel som virksomhederne har stor interesse i at vide næste alt om borgernes adfærd. Interessen begrundes med argumenter om forholdsregler mod kollektive trusler (terrorisme, folkesygdomme, trafikkaos mv) og imødekommelse af behov (materielle, sociale mv.). Derfor indsamles store mængder af data (”Bigdata”) i såvel offentlig som privat regi. Borgerens mulighed for at opnå indsigt i hvilke data, der opbevares om borgeren, hvem der har adgang til disse, og hvad de bruges til, er begrænset gående til ikke eksisterende. Det forhold giver anledning til mange overvejelser og megen skepsis. Nogle af disse problemstillinger bliver behandlet i Olsen og Jørgensens bog ”Eksponeret...”, der indeholder 15 indlæg fordelt på 4 temaer ”Bigdata til almenvellets bedste”, ”informationsøkonomi”, ”sikkerhed mod tyveri” og ”misbrug af data” og endelig ”kontrol og overvågning”. Temaerne er forsynet med overskuelige facts sider om fx EU domstolens logging-domme, udnyttelse af sundhedsdata, tilsyns- og kontrolinstanser mf. Det giver læseren et fint overblik over de grundlæggende kendsgerninger.

I grundlovens paragraf 72 hedder det, at ”*Boligen er ukrænkelig. Husundersøgelser, beslaglæggelse og undersøgelse af breve og andre papirer samt brud på post-, telegraf- og telefonhemmeligheden må, hvor ingen lov hjemler en særegen undtagelse, alene ske efter en retskendelse* ”. Denne paragraf bygger på liberale grundprincipper om, at individet skal være beskyttet mod statsmagtens eventuelle overgreb. Det var et synspunkt, som vandt anerkendelse med oplysningstiden og brød med tidligere tiders opfattelse af, at menneskene i samfundet måtte rette sig ind efter magtelitens forgodtbefindende, også når det gjaldt dem selv. Effekten af paragraf 72 er, som konsekvens af politikernes frygt for terrorisme, for at bremse teknologiudviklingen og for at gå op imod store privatøkonomiske interesser, blevet stærkt begrænset. Men tilsyneladende er det ikke noget, borgerne i de vestlige samfund bekymrer sig særligt om. IT-manden Scott McNealy kom for 20 år siden til offentligt at sige ”Privacy is dead - get over it”, og det ser ud til, at det er, hvad man har gjort.

Mange af indlæggene i bogen peger på store problemer i form af sikring af individets borgerlige rettigheder og individernes velstand (udbytte af fri konkurrence på markedet, prisen på forsikringer mv) i fremtiden som konsekvens af den store tilgængelige viden om den enkelte. Andre af indlæggene påpeger behovene for at indsamle og samkøre data af hensyn til såvel borgernes helbred som fysiske sikkerhed. På den måde kommer bogen godt rundt om de mange dilemmaer og udfordringer, som digitaliseringen stiller samfundene overfor. Den er god at læse for de lærere, der ønsker at diskutere kontrol og overvågningsproblematikker med deres elever.

Det skal understreges, at det ikke er en bog, der har nogen historisk dimension overhovedet. Man kan dog godt inddrage et af de mere bekymrede indlæg som et perspektiv på et forløb, der har totalitære regimer som emne. Jeg nævner i flæng Ludvig d.14's enevælde, Nazismen i Tyskland, DDR/STASI, Kommunist Kina osv. Ellers kan man måske orientere sig mod publikationer fra "Centre for Privacy Studies" på teologisk fakultet i København.

Det er en bog, der fint kan indkøbes til skolens bibliotek.

Jørgen Lassen

Kirurgi

LINDSEY FITZHARRIS: "*Kirurgiens kunst. En blodig historie*". Lindhardt og Ringhof 2017, 272 sider, 300 kr.

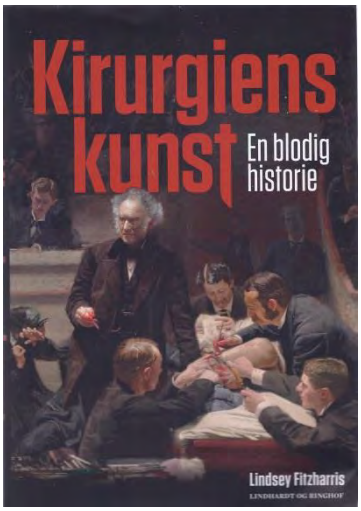

"Kirurgiens kunst" er ikke en dækkende titel på Lindsey Fitzharris bog. I stedet er bogen en biografisk skildring af kirurgen Joseph Listers (1827-1912), hans uddannelse, karriere og forskning på hospitaler i 1800-tallets England og Skotland. Listers arbejde med antiseptikken var et videnskabeligt gennembrud og er bestemt en bog værd. Inspireret af Pasteurs forskning i bakterier blev Lister klar over vigtigheden af antiseptisk sårbehandling. Den nye viden og bakterier, aseptik (Semmelweis) og antiseptik medførte et paradigmeskift og en langt højere overlevelsesprocent for patienterne. Også i Danmark slog Listers antiseptiske sårbehandling igennem. (https://bit.ly/2uXZuc3).

Fitzharris lægger stor vægt på at skildre 1800-tallets kirurgi og hospitalsvæsen for læseren med mange kvalmende og dramatiske eksempler. Risikoen for at dø af infektioner, bl.a. septik ("blodforgiftning") var tårnhøj. For mange tilskuere i samtiden har fornøjelsen ved at overvære datidens stjernekirurger operere i de store amfiteatre måske lignet nutidige tv-krimiers glæde ved at dvæle ved retsmedicinerens rolle.

Kirurgi er et blodigt håndværk, og forholdene på 1800-tallets hospitaler, hvor kun de fattige blev indlagt, var horrible. Dissektionerne var en vigtig del af kirurgernes uddannelse og fylder meget i bogen: "Når Lister stak kniven i et kadavers bughule – hvis indre folder var opsvulmede af en tyk suppe af ufordøjet mad og fækalier-udløste han en kraftig blanding af stinkende lugte, som hang i næseborene længe efter, at man havde forladt scenen…"(s. 45)

Men der er noget, der skurrer i Fitzharris fortælling. Læserens overblik forsvinder i tarme, blod og pus. Forfatteren bruger det samme formidlingsgreb, når hun vil illustrere det samfund, Lister arbejdede i. Forholdene for straffefanger på vej til Australien eller leksikale oplysninger om Verdens Udstillingen i Crystal Palace styrker ikke nødvendigvis overblikket. Som faghistoriker savner jeg en egentlig refleksion over kilderne og over, hvad der er relevant kontekst for Listers karriere og videnskabelige udvikling.

Trods det maleriske sprog og ønsket om at skildre Lister og hans tid så billeddannende som muligt, er der kun to illustrationer i bogen: Et beskåret maleri på omslaget: Thomas Eakins: The Agnew Clinic 1889 og en utydelig sort-hvid gengivelse af et maleri forrest i bogen. Ingen gengivelser af de mikroskoper, der stod centralt i Listers forskning, - ingen af de redskaber, han brugte til at fremme antiseptikken, ingen grundplaner, fotografier… ingenting. Illustrationerne findes. I stedet får læseren f.eks. (s. 35) følgende beskrivelse af Lister: "Lister var med sine 178 centimeter højere end de fleste af sine klassekammerater. De, der kendte ham, kommenterede ofte hans slående statur og den elegance, som han bevægede sig med. På den tid var han klassisk smuk med en lang, lige næse, fyldige læber og brunt, bølgende hår…"
"Kirurgiens kunst" er ikke egnet til undervisning - emnet er skildret for smalt og personfikseret. Bogen er heller ikke egnet til opgaveskrivning, fordi eleverne nok vil køre ligeså sur som jeg i Listers karriereforløb. Steno Museet har udgivet et fint kortfattet materiale, som i stedet kan bruges til undervisning: https://bit.ly/2LYo579 .Jeg ville heller ikke give bogen til en god ven, med mindre vedkommende var pensioneret læge og havde en passion for det britiske hospitalsvæsen i slutningen af 1800-tallet.
Tilbage sidder jeg med en undren over, hvorfor "Kirurgiens kunst. En blodig historie " er blevet oversat. Og en stor nysgerrighed efter at vide mere om Lister og det kirurgiske paradigmeskift.

Anne Melillo

Slaget om Arnhem

ANTHONY BEEVOR: "*Arnhem – Slaget om broerne 1944*". Lindhardt og Ringhof 2018. 592 sider, 350 kr.

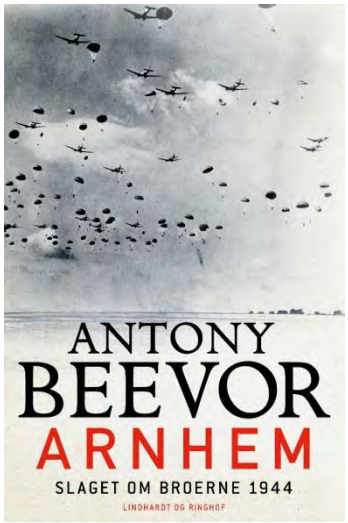

I september 1944 forsøgte de vestallierede at åbne en korridor ind gennem det tyskbesatte Holland og på den måde angribe direkte ind i Tyskland og true det afgørende industriområde ved Ruhr. Det var en dristig plan, der indebar omfattende brug af faldskærmstropper (næsten 42.000 eller tre gange så mange som de allierede brugte ved D-dag!), der blev nedkastet dybt inde i det tyskbesatte område, hvor de så skulle erobre og forsvare en række broer, der var afgørende for den hurtige fremrykning på landjorden, heriblandt den berømte bro ved Arnhem. Planen var hastigt udarbejdet, de militære efterretninger var mangelfulde og forudsætningen for succes indebar at alle planens delmål lykkedes. Det gjorde de ikke, langtfra, faktisk. Operation Market-Garden, som var kodenavnet, var en kæmpe fiasko og et spild af mennesker og ressourcer i en afgørende fase af Anden Verdenskrig. Fremrykningen på land nåede aldrig frem til Arnhem.

Anthony Beevor, den kendte engelske militærhistoriker, udfylder med bogen det kronologiske hul, der er mellem hans bog om D-dagen i juni 1944 og den forrige om Ardenneroffensiven i december samme år. Han

er nok mest kendt for de to bøger om Stalingrad og slutkampen om Berlin, men ellers er han særdeles velbevandret i Anden Verdenskrig og det kan man naturligvis mærke i "Arnhem".

At det alligevel ikke er nogen ubetinget succesfuld bog er der flere grunde til.
For det første og væsentligste, så var Operation Market-Garden fra starten en kaotisk omgang, hvor fladskærmsenhederne kæmpede her og der og allevegne i endeløse kampe fra hus til hus eller mark til mark. Deres modpart, den tyske hær som var blevet fordrevet fra Normandiet og nærmest udslettet ved Falaise, var i en tilstand af kaotisk genopbygning under retræte da Market-Garden blev iværksat, så slagmarken bar præg af mindst lige så stort kaos på tysk side som på allieret. Og dén historie er svær at fortælle, når man som Beevor ynder at bevæge sig helt ned på niveau med den enkelte soldat. Vi hopper fra den ene lille træfning til den anden og der er navne og enheder i spil i et omfang, der kunne gøre en autistisk skrivebordsgeneral euforisk, men for os andre er det i flere stræk ganske svært at holde styr på hvad der sker og taberen er endt overblik.

Jeg synes det er al ære værd at give så meget plads til menige og i det store billede helt ukendte soldater på begge sider, men som læser mister man desværre overblikket. Det er ellers ikke en umulig opgave, f.eks. samme Beevors bøger om Stalingrad og Berlin lykkedes med balance og hos en kollega, amerikanske Stephen Ambrose, bruges samme teknik med et bedre overblik.

En anden udfordring for læseren, som hænger tæt sammen med det førnævnte er, at vi ud over de indledende kapitler, ikke hører meget til den allierede ledelse i sammenhæng med operationen. Det er igen med til at fjerne læserens mulighed for et overblik, som en mere klassisk tilgang havde hjulpet med.

Men når det er sagt, så er der naturligvis meget godt at hente i bogen, Beevor er ikke for ingenting en af de bedst sælgende militærhistorikere i verden og selve begivenheden har alt hvad der skal til af heltemod, lidelse og dramatik for at holde ens interesse fanget gennem de knap 500 siders tekst. Beevor langer med rette ud efter den britiske feltmarskal Montgomery, der var hovedmanden bag angrebet. På dette tidspunkt af krigen er det åbenbart for enhver, at det er amerikanerne, der svinger taktstokken. De bidrager med flest soldater, mest materiel og al den brændstof, der skal til – men der er stadig enkelte på britisk side, der enten ikke har opdaget det eller ikke vil erkende det. Fronten i Vesteuropa var groft sagt delt mellem briterne og amerikanerne således, at briterne holdt den nordvestlige front mod Holland, mens det var amerikanerne, der mere eller mindre havde befriet Frankrig og nu også pressede på langs den fransk-tyske grænse, hvor især den amerikanske general Pattons fremrykning gav resultater. Dette var en torn i øjet på Montgomery og med Operation Market-Garden håbede han på at flytte det offensive fokus over i hans sektor og berømmelsen over på hans skuldre. Jo, jo, egoer betyder skam noget i krig.

En anden vigtig side af Operation Market-Garden som Beevor ikke undlader at fremstille er tyskernes helt forbløffende evne til at gennemføre først komplicerede defensive aktioner, dernæst vellykkede offensiver med styrker, der bestod af alt hvad man kunne skrabe sammen af erstatningspersonale. Gang på gang havde de allieredes efterretninger lagt tyske divisioner i graven, blot for at de kort efter dukker frem på slagmarken i stand til at kæmpe sammenhængende og effektivt. Den tyske hærs evne til at tage en resterne af en erfaren grundstamme og pode den med alt forhåndenværende og ende med at kunne bruge enheden i kamp er ganske enkelt imponerende.

Et andet tysk særtræk var de såkaldte *kampfgruppen*, der dækkede over en til lejligheden sammensat styrke, gerne med et specifikt mål. Man plukkede de enheder, der skulle bruges til f.eks. at erobre et bestemt terræn, hverken mere eller mindre, og når opgaven var udført kunne kampgruppen opløses og de enkelte dele bruges til noget andet. Et meget fleksibelt og effektivt system, der også i Holland viste sig at fungere fremragende.

Og sådan kunne man blive ved. Har man som denne anmelder læst en del om Market-Garden er der ikke meget nyt at hente hos Beevor, selvom der angiveligt er inddraget en del nyt materiale, men på dansk findes der ikke meget om kampene langs *Hell's Highway* og derfor skal bogen trods alt anbefales. I forhold til vores målgruppe i klasselokalerne rundt omkring er der ikke meget, der direkte kan anvendes, men indimellem må vi jo også dygtiggøre os i dybden, selvom man ikke altid idet daglige får lejlighed til at bruge sin detaljerede viden om f.eks. den polske indsats i Operation Market-Garden, som ellers er ganske interessant og som langt fra er det eneste eksempel på at briterne ikke havde problemer med at bruge deres allierede eller koloniers styrker der, hvor det gjorde allermest ondt.

Jakob Sørensen

Danmark i krig

BO LIDEGAARD: "*Danmark i krig*". Århus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.

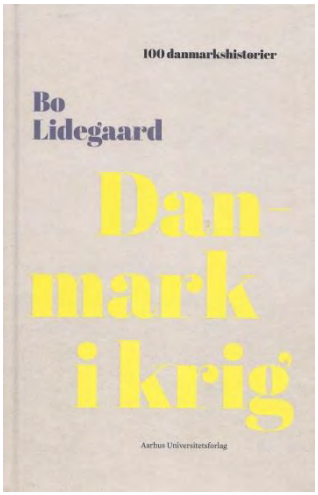

En småtravl formiddag prikkede en kollega mig på skulderen. "*Der ligger en pakke til dig inde på lærerværelset*", lød det. Jeg ilede ind på lærerværelset, åbnede pakken og i dén lå et anmeldereksemplar af Bo Lidegaards nye bog "*Danmark i Krig*".

Bogen er endnu et skud på stammen af bogserien "*100 Danmarkshistorier*" på 100 sider til 100 kroner fra Aarhus Universitetsforlag. Dagens dont gav mig dog ikke lejlighed til at læse bogen, så den kom med hjem på stuebordet til senere gennemlæsning. Bogen burde nok have været placeret på reolen; næste aften væltende jeg nemlig i uagtsomhed kaffen, så bogens sarte grå papiromslag fik sorte kaffestænk – lige henover den del titlen, hvor der står 'Danmark'.

Om uheldet skyldes dårlige motoriske egenskaber hos mig eller om der ligger en skjult symbolsk betydning i uheldet, skal jeg lade være usagt, men tilsmudsningen af Danmarks navn er i grove træk det, som Bo Lidegaard i bogens sidste del konkluderer, at Danmark fik ud af deltagelsen i krigene efter 2001; fra Afghanistan over Irak til Libyen. Danmark har ikke, konkluderer Bo Lidegaard, vundet en international anerkendelse, som giver os en privilegeret adgang til vigtige beslutningstagere i Washington; ej heller har Danmark vundet freden i krigene fra 2001; fremmet frihed og demokrati; endsige den nationale sikkerhed pga. den voksende terrortrussel. I stedet har Danmark og de vestlige lande om muligt forladt konfliktområderne i en værre forfatning end da vi kom. Lidt mere ligefrem var Bo Lidegaard i et interview med Martin Krasnik ifm bogens udgivelse. Her udtalte Lidegaard, at

"*Vi tabte! Det er den hårde brutale virkelighed. Men det trænger ikke ind i den danske offentlighed, for diskussionen er aldrig blevet taget (…) Krigene i Irak, Afghanistan og Libyen blev tabt*".(WA 9.februar 2018)

Bo Lidegaards konklusioner forårsagede dog, at jeg ikke blev den eneste, der sværtede bogen til, om end jeg måske er den eneste, som gjorde det med kaffe. Andre brugte tryksværte og spalteplads på at anfægte Bo Lidegaards konklusioner på høflig og lødig vis.

Den just afgåede chefredaktør på Weekendavisen Anne Knudsen var hurtigt ude og påpegede allerede i Weekendavisen dagen efter bogens udgivelse, at krigenes mål kunne være til debat. Krigene i Afghanistan og Irak havde jf. Anne Knudsen til mål at fjerne regimer "… *som gav statslig støtte til terrorister med vestlige mål*". At Saddam Hussein så ikke gjorde det, er en fejl ved casus belli ikke ved resultatet. Professor dr.jur. Jesper Lau Hansen havde en enslydende kritik og påpegede i samme avis, at det er "… *vanskeligt at finde en krig, der nogensinde er vundet. Vandt vi overhovedet 2. Verdenskrig? Krigens mål var at befri Polen (…), men Polen forblev besat*". Bo Lidegaard for dog i blækhuset og forsvarede sig i Weekendavisen d. 23. februar: "*I Folketingets berømte beslutning B118 om Danmarks deltagelse af invasionen af Irak, er der intet om at fjerne Saddam Hussein. Beslutningsgrundlaget tager afsæt i Iraks manglende efterlevelse af FN's resolutioner (…)*".

Fra fronten gav *'Danmark i Krig'* også reaktioner. Mens der i Danmark blev diskuteret, om krigene var tabt eller vundet, måtte konstabel i Hæren Thor Hesselsøe fra Kabul minde parterne om, at vi nok sad fast i krigen, men at den endnu ikke var tabt – slet ikke når man fra dansk side fra februar 2018 øger sit troppe- og rådgiverbidrag.

Tidligere folketingsmedlem for Venstre og nu medlem af EU parlamentet for Radikale Venstre Jens Rohde lagde sig anderledes fladt ned for Bo Lidegaards problematisering af Danmark krigsdeltagelse efter 2001 og erkendte åbent i Weekendavisen, at han var én af dem, som sendte Danmark i angrebskrig. Jeg "… *initierede ikke beslutningen om at gå i krig i for eksempel Irak(..) Men jeg stod på Folketingets talerstol og forsvarede med næb og klør og stemte for, at det gør mig ligeså ansvarlig for tab af menneskeliv og freden, som de, der initierede beslutningen*". Anbefalingen fra Jens Rohde var, at Danmark burde lære af historien og kun træffe sådanne beslutninger med brede flertal (2/3) og efterfølgende være sit humanitære ansvar bevidst.

Polemikken, som bogen har vakt, minder mig en del om den debat, som herskede i USA i og efter 2. verdenskrig. USA forlod definitivt med 2. verdenskrig deres isolationistiske udenrigspolitik (Monroedoktrinen) som Danmark i 1990'erne forlod sin ikke-krigsførende doktrin, der har eksisteret siden 1864. Debatten handlede i USA som i Danmark i dag, om fornuften i at skifte doktrin, moralen og ikke mindst ansvaret. I USA var der stor debat om F.D. Roosevelt var en krigsmager eller fremsynet politikker. Den samme har til tider lydt om regeringerne under Anders Foghs ledelse. Hvorvidt sammenligningen holder hele vejen, samt hvor man placerer sig i polemikken i øvrigt, er selvsagt et åbent spørgsmål.

Bogen "Danmark i krig" gennemgår 6 af Danmarks krige siden 1990'erne; fra den første Golfkrig, Balkankrigene (1992-1999), Afghanistan (2001-2006), Irak (2003-2007), Helmand (2006-2013) og Libyen (2011). Krigene behandles kort og præcist, hvor den internationale situation beskrives tillige med den indenrigspolitiske. Især krigenes popularitet og politikkernes ageren er i fokus i den indenrigspolitiske del. Særligt interessant er det sidste kapitel "Hvorfor?", som behandler Danmarks skifte til krigsførende nation og som også har foranlediget polemikken beskrevet ovenfor.

Det er utroligt, hvad Bo Lidegaard præsterer at få ned på de 100 sider, han har til rådighed. Derfor er det også svært at anklage ham for dissiderede mangler i bogen; men havde han haft 50 sider mere til rådighed, ville en dybere gennemgang af den internationale realpolitiske situationer efter den Kolde Krig havde været en interessant facet af krigen, samt en åbning af en diskussion om Danmarks Økonomiske interesser ift. krigene. USA høres ofte anklaget for at have realpolitiske og økonomiske interesser i krigene. Har Danmark ikke – eller det kun en overlevelse af småstaten Danmark, der motiverer krigsdeltagelsen?

Bogen er anbefalelsesværdig læsning og bliver helt sikkert ikke den sidste om skiftet i dansk udenrigspolitik. Den kan, med brug af kilder fra eksempelvis folketingsdebatter, snildt bruges i gymnasiet om end den ikke er tænkt dertil. Sproget er let forståeligt og opbygningen logisk uden for megen teoretisk væven.

Lasse Taagaard Jensen

Sønderjyder på Østfronten i 1. Verdenskrig

HANS WOLF: *"Sønderjyder på Østfronten i 1. Verdenskrig",* Syddansk Universitetsforlag 2017, 314 sider, 350 kr.

I denne bog forsøger forfatteren at bringe læseren nærmere de deltagende sønderjyder i første verdenskrig og deres familiers oplevelser af krigen. For mange familier skabte krigen, som følge af mandens deltagelse, nye problemstillinger i dagligdagen. Det er blandt andet disse problemstillinger forfatteren forsøger at indfange og berette om igennem de til rådighedsværende brevvekslinger mellem soldaterne og hjemmene i Nordslesvig, det nuværende Sønderjylland.

Da bogens fokus er rettet mod østfronten, som titlen antyder, indledes bogen med en beskrivelse af krigens omstændigheder og udvikling i Østeuropa. Herudover gives der en kortere redegørelse omkring de dansksindede nordslesvigere i den tyske østhær. Denne introduktion, inden behandlingen af brevvekslingerne, giver læseren mulighed for en bedre forståelse af baggrunden for omtalte begivenheder og temaer i brevene.

Efter introduktionen til krigen på østfronten præsenteres baggrundsmaterialet med en række gennemgange af de forskellige familier, hvorfra brevvekslinger stammer. Det er med at holde tungen lige i munden for læseren, da der er mange mennesker og baggrunde at holde styr på. Hvorfor skal læseren have godt styr på disse familiesammenhænge? Det skal man da forfatteren i de efterfølgende afsnit springer voldsomt frem og tilbage mellem de forskellige familier. Dette betyder, at man kan have behov for at bladre frem og tilbage i bogen for at orientere sig om familieforholdene. Læsevenligheden er ikke stor i bogen af samme grund. Bogens opbygning i forhold til temaerne i brevene skaber denne store sammenblanding og er derfor ikke til gavn for en flydende læsning af bogen.

Ser man bort fra problemerne omkring opbygningen i forhold til læsevenligheden, så er det en bog med mange interessante informationer omkring de dansksindede nordslesvigere på den tid. Det tydelige udgangspunkt i brevene bringer de enkelte personer frem og viser hvilke omkostninger krigen havde for dem. For eksempel beskrives kampen for at klare markarbejdet i højsæsonen i landbruget eller mangel på styringen af teglværket/virksomheden pga. mandens fravær. Det bliver dermed tydeligt, at det ikke kun er

de direkte handlinger på krigsskuepladsen, der har konsekvenser. Tidligere hverdagsting bliver med krigen pludselig til betydelige problemstillinger for familierne tilbage hjemme i Nordslesvig. Bogen giver mange eksempler på denne bekymring om tingenes tilstand i hjemmet hos både mand, kone og forældre. Kan de klare problemerne, hvor længe skal de klare dem og hvad nu hvis manden ikke kommer hjem fra krigen? Det sidste er tydeligst en bekymring fra hjemmet ud fra brevene, men det bliver også tydeligt hvor stor en betydning de hjemlige forhold har haft for de deltagende mænd i krigen.

Herudover giver bogen med sine brevvekslinger et indblik i samtiden i Nordslesvig omkring familiemønstre og kulturforhold. Forfatteren har forsøgt at give et bredt billede af samfundet i Nordslesvig ved at arbejde med brevvekslinger fra flest mulige samfundslag. Dette er naturligvis ofte en vanskelig opgave, men i dette tilfældige er det lykkedes ganske pænt.

En bog der giver læseren mange personlige informationer om de dansksindede nordslesvigere under første verdenskrig, men også en bog der har mangler i forhold til opbygning og læsevenlighed.

Mark Hjorth Karlsen

”A wel te å te Amerika”

OLE SØNNICHSEN: ”*Rejsen til Amerika. Fortællingen om de danske udvandrere*”. Gyldendal 2016. Illustreret. 595 sider, 400 kr. inkl. moms.

Mellem 1850 og 1920 udvandrede ca. 300.000 eller 10 % af den daværende befolkning fra Danmark og slog sig ned i Amerika. Udvandringens årsag var gerne de ringe levevilkår på eller endog under et eksistensminimum uden nogen udsigt til en forbedring af vilkårene. Procentuelt overgås udvandringen fra Danmark kun af udvandringen fra Irland, Norge og Sverige. Tabet mærkedes dog ikke grundet befolkningstilvæksten. I 1850 var kun 1.719 danskere registreret i Amerika. De tidlige danske immigranter havde oftest været sømænd, eventyrere og lykkeriddere, men i 1850’erne fulgte især mormoner, i alt godt 17.000, og arbejdere i landbruget. Udvandringens ’guldalder’ ligger mellem 1860 og 1890. 43,2 % af emigranterne var arbejdere i landbruget, mestendels fra yderområderne Nordjylland, Sydfyn, Langeland, Lolland, Falster og Bornholm, og 25,6 % var tyende og arbejdere i byerne. Næsten 70 % kom således fra den laveste sociale klasse. 65 % var mænd, 35 % kvinder; gennemsnitsalderen var omkring 25 år. Efter tabet af hertugdømmerne i 1864 udvandrede desuden ca. 50.000 sønderjyder, langt de fleste til Amerika.

”Rejsen til Amerika” skildrer udvandrerskæbner fra beslutningen om at ville forlade fædrelandet blev taget til udvandrerne nåede endemålet for deres færd. Ofte er det en beretning om talrige genvordigheder, dertil sult, sygdom, ulykker og død. Størst blev prøvelserne imidlertid når de var passeret gennem Castle Garden, fra 1892 gennem Ellis Island, hvorfra flertallet søgte mod vest til Michigan, Illinois, Wisconsin, Iowa eller Nebraska. Øjenvidners beretninger om det voldsomme vejrlig, om snemasserne, haglstorme og tornadoer, om deres primitive boligforhold, om sygdom, om det udmarvende slid og arbejdsulykker, om buldrende præriebrande og altødelæggende angreb af skadedyr parafraserer næsten Bibelens ti plager. Nok skrev journalisten Henrik Cavling begejstret hjem fra sin rundrejse til ’danskheden’ i Amerika i 1800-årenes sidste

årti: *”Når man betænker sig, at disse tusinder af danskere landede i fremmede forhold, uden penge, uden kundskab og indsigt og uden ret meget verdensklogskab, så er det beundringsværdigt, hvilke stillinger de dog har formået at skabe sig i det nye samfund”* (s. 309). Men hvad han registrerede, var nu nok mest isbjergets top.

Fremstillingens kildemateriale har talrige facetter og nuancer, og læseren møder et bredt spektrum af personer med de forskelligste skæbner. Mest broget fremstår fynboen Christen Madsen Rørmose, der, 24 år gammel, havde fem straffesager for svindelagtig adfærd og 1.346 dage i fængsel på sit CV. Efter eget ønske ekspederedes han, da han blev løsladt i december 1875, til Amerika ligesom to år senere socialdemokraterne Louis Pio og Poul Geleff. Her skabte han sig som Chris Madsen en karriere som soldat, sherif og revolvermand - ’misgerningsmændenes rædsel over hele sydvesten’. Sidenhen blev han fængselsbetjent, pantefoged, rådgiver for Hollywood og indehaver af en rolle i mindst én stumfilm. Han kom i karrieren i berøring, på forskellig måde naturligvis, med kendisser som Buffalo Bill, Theodor Roosevelt, Dalton-banden og The Wild Bunch. Hans fortid i Danmark blev først kendt efter hans død i 1944. Forfatterens konklusion lyder: *”Langt fra alle danskerne fik dog opfyldt den amerikanske drøm, de havde med sig i bagagen over Atlanterhavet. De fleste forsvandt ind i mængden og blev en fodnote i historien, en del af den store kollektive fortælling om et land, der blev bygget op fra bunden af de millioner af mennesker, der strømmede til gennem 1800-tallet og de første årtier af 1900-tallet”* (s. 539). Og hvordan gik det så med ’danskheden’? Trods mange bestræbelser for at bevare og styrke samhørigheden, en fremtrædende foregangsmand var Frederik Lange Grundtvig, der var søn af N.F.S., så vandt Amerika langsomt kampen om danskerne. *”Vi elsker ikke Danmark mindre, men Amerika mere”*, sagde en udvandrer til avisen ”Den danske Pioner”. *”Vi glemmer aldrig Danmark, men vores savn er ligesom at savne barndommen - og sådanne savn har danskerne i Danmark jo også”*. Avisens chefredaktør Sophus Neble, danskhedens fremmeste forkæmper, skrev i 1918: *”Det er svært at bringe forældrenes danske videre fra første generation. For vores børn er engelsk det helt naturlige sprog”* (s. 519).

Ole Sønnichsen (f. 1973) er journalist, forfatter og forlagschef. ”Rejsen til Amerika” er en samlet, uændret udgave af bøgerne ”Drømmen om et nyt liv” fra 2013 og ”Jagten på lykken” fra 2015; dog er kilder, litteraturliste og register sammenført. Fremstillingen bygger på breve, dagbøger, erindringer og samtidige avisartikler og på faglitteraturen. Illustrationerne tilfører ikke sjældent de skriftlige kilder et perspektiv, som ord ikke formår, eksempelvis et foto af mærkede arbejdere på en af landets store gårde eller godser, af boligforholdene i byens slum, af 3. klasses passagerer i tilflugt på dækket ude på Atlanterhavet eller af et kompagni mormoners færd over en uvejsom prærie mod deres Zion i Utah. Edvard Pedersens maleri fra udvandrerkajen på Larsens Plads i København, skildringen af afskeden, sammenfatter alle ord i et øjebliksbillede.

Forfatteren har valgt, dog ikke konsekvent, at modernisere datidens sprog og retskrivning. Han har endvidere fravalgt et noteapparat, men anfører i kildeafsnittet kapitel for kapitel det væsentligste kildemateriale uden præcise henvisninger.

For øvrigt mener jeg, at genudgivelsen burde have afstedkommet et kritisk gennemsyn. Fremstillingen er noget springende, og den præges af rigtig mange gentagelser, også inden for rammen af de to oprindeligt

Selvstændige bøger. En fintmasket korrekturlæsning ville måske have bortluget nogle vildskud a la introduktionen af en kejser ved navn Bismarck, og at Danmarks kronprins i 1904 var den senere Frederik 9.

Ole Halding

Iran

MORTEN HANSTED: "*Danske eventyr i Iran*". Gyldendal 2017. 263 sider, 300 kr.

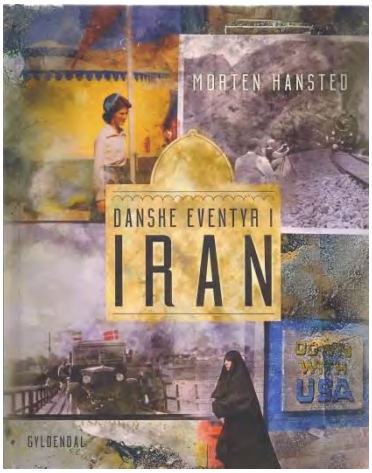

'Danske eventyr i Iran' er på mange måder en eventyrlig bog. Den handler om en række danskere og deres møde med og virke i Iran i perioden fra 1920'erne og frem til i dag – ja faktisk går et enkelt kapitel helt tilbage til 1700-tallet og Carsten Niebuhrs veldokumenterede rejser til Persien. Fokus er lagt på disse menneskers egen personlige historie, og vi møder såvel energiske skolelærerinder, bagersvende, forretningskvinder og -mænd i mejeribranchen samt, ikke mindst ingeniørerne der var involverede i konstruktionen af Den Transiranske Jernbane i 1930'erne. Især sidstnævnte er i mine øjne virkelig eventyrligt – de iranske bjerge var og er ikke sådan at forcere og projektet fremstår nærmest vanvittigt.

De enkeltstående menneskeskæbner vi følger, giver en fornemmelse af de mange krøller det levede liv kan tage, både påvirket af den store historie og den enkeltes valg og beslutninger.

Det er også en fin og eventyrlig bog på billedsiden – den er spækket med forfatterens egne rejsefotografier og masser af de øvrige involveredes egne billeder, samt en del pressefotos fra de mange begivenheder, der har tiltrukket sig mediernes opmærksomhed i Iran gennem årene.

Den er skrevet i et meget ligetil og veloplagt sprog, drysset med små anekdoter som forfatteren har samlet op i sin research, sine egne rejser og i de interviews, der ligger til grund for bogen. Hertil kommer en udmærket kildefortegnelse samt en tidslinje, der skal hjælpe læseren til et overblik over de begivenheder, der fletter sig ind som den store histories baggrundstæppe i de enkelte fortællinger. Med andre ord: en fint researchet såkaldt coffee table book.

Den palæstinensisk-amerikanske litteraturforsker Edward Said skabte i slutningen af 1970'erne den interessante term 'orientalisme'. Orientalisme dækker over det fænomen at 'Vestens' kolonisering/handelsrelationer osv. med 'Orienten' netop skabte en række stereotype billeder og forestillinger, der fyldte indhold i det eksotiske, fremmedartede, dragende, lidt farlige og ja, eventyrlige, 'Orienten'. En central pointe hos Said var, at disse forestillinger og repræsentationer i høj grad blev indoptaget af 'Orienten' selv og at disse områder og befolkningsgrupper dermed mistede muligheden for at repræsentere sig selv. Er 'Danske eventyr i Iran' så et udtryk for orientalisme? Ja, det er den på mange måder – og det kan måske ikke være meget anderledes, når fokus lægges på de tilrejsendes blik. Der er ganske enkelt utrolig mange mere eller mindre eksplicitte 'eksotiseringer' flettet ind i beskrivelserne, selvom dette nok ikke har været forfatterens hensigt – han er faktisk på jagt efter hvordan danskere og

iranere ligner hinanden (!). Måske er orientalismetendenserne simpelthen en grundlæggende præmis for en fortælling, der betegnes som eventyr.

Iran har af mange, nok især storpolitiske, årsager været i mediernes søgelys i de senere år, og der er utrolig god grund til at interessere sig langt mere for iranerne og de forskellige dele af det iranske samfund. Så sent som i foråret 2018 oplevede landet på ny demonstrationer med krav om politiske forandringer i mere demokratisk retning. Det er begrænset hvad 'Danske eventyr i Iran' bidrager med ift. en forståelse af disse sider af Iran og relationerne til vores del af verden, og det er nok heller ikke bogens hensigt.

Karen S. Bjerregaard

Grænselandets mænd i tysk uniform

JØRN TRANEKJÆR ANDRESEN: "*Blod og jord: Soldaterskæbner fra det dansk-tyske grænseland*". Turbine 2018, udkom den 9. april 2018. 496 sider, 350 kr.

Opmærksomheden omkring det dansk-tyske grænseland har været stor de seneste år. Det nåede en foreløbig kulmination i 2014 med både 100-året for udbruddet af 1. verdenskrig, hvor dansksindede sønderjyder måtte kæmpe på tysk side og 150-året for 1864. En del af interessen blev skudt i gang af Tom Buk-Swientys "Slagtebænk Dybbøl", hvis succes bl.a. skyldtes, at han tog udgangspunkt i enkelte individers historier, som blev sat ind i den store historie om krigen i 1864.

Det samme greb benytter Jørn Tranekjær Andresen i "Blod og jord": Soldaterskæbner fra det dansk-tyske grænseland. I bogen følger vi fire unge mænd. To fra det tyske mindretal i Danmark og to fra det danske mindretal i Tyskland. Fælles for de fire personer er, at de deltager ved fronten i 2. verdenskrig på tysk side. Via beskrivelser baseret på en stor mængde citater fra breve, erindringer, dagbøger og avisartikler, følger vi dem før, under og efter deres tyske krigstjeneste.

Denne tilgang har flere åbenlyse fordele: For det første giver det mulighed for at identificere sig med de enkelte individer, når vi kender deres baggrund, læser over skulderen, når de som nyforelskede skriver til deres forlovede, og når vi kan fornemme deres forsøg på at skjule dødsangsten, når de skriver hjem til deres familier fra fronten. For det andet giver fokusset på den lille historie en god forståelse af omfanget og konsekvenserne af den store historie. Statistikkerne får herved ansigter og pårørende. For det tredje står den narrative del af historiefortællingen stærkt, når man følger den enkelte soldat. Læseren får således behov for at vide, om det lykkes Hans-Egon at få sin præsteeksamen trods fronttjeneste, eller om Hans Detlef kommer hjem til sin Heda. For det fjerde giver livshistorierne også læseren et fint indblik i motiverne for at melde sig til fronttjeneste, og det giver et vældigt interessant indblik i de dilemmaer, som et mindretal står over for i en krigssituation.

Disse muligheder udnytter Jørn Tranekjær Andresen fint i ”Blod og jord”. Der er en overflod af interessante og gribende kilder til de dramatiske begivenheder ved frontafsnittene. Denne type kilder er måske ikke så sensationelle i sig selv og findes i mange andre bøger om 2. verdenskrig, men der, hvor bogen bidrager med de mest interessante kilder, er faktisk ofte, når vi følger de kommende soldaters liv i grænselandet, før de kommer i krigstjeneste. I undervisningssammenhæng er det f.eks. ret fascinerende at høre om, hvordan en friskole for det tyske mindretal i Danmark lod sig inspirere kraftigt af tidens nazistiske ideer. Derudover er Tranekjær Andresen god til at opbygge spænding omkring de forskellige personers færden, dette sker bl.a. ved skiftene mellem de fire soldaters livshistorier, der primært baseres på breve og erindringer.

Dokumentarisk fortælling

Men de nævnte styrker har også en pris, i det at forfatteren allerede i forordet (der har den lidt søgte titel ”forpost”) gør os opmærksom på, at bogen er en ”dokumentarisk fortælling” (s. 9) og kalder det et hjemme-ude-hjem-drama. Forfatteren giver ikke en klar definition af begrebet ”dokumentarisk fortælling”, men både ordet ”fortælling” og udtrykket hjemme-ude-hjem-drama lægger op til en høj grad af netop fortælling, som egentlig hører til fiktionsgenren, og det legitimerer derved, at forfatteren selv tilføjer ”et drys digterisk frihed” og ”fylder hullerne i tapetet ud”, som Andresen skriver (s. 9).

Dermed har han også gendrevet mange af de kritiske bemærkninger, som en faghistoriker kunne have. F.eks. at store dele af afsnittet om SS’soldaten Fritz Scheel Petersen er bygget på Scheel Petersens egne erindringer, der er nedskrevet mange år senere. Han fremstår mildest talt som en ret heroisk soldat og fremstiller (som Andresen også bemærker) SS-soldaternes opførsel ved fronten som almindelig soldateradfærd (Vil man have en mere nuanceret beskrivelse af SS-soldaternes fremfærd, kan man med fordel supplere med en bog som Dennis Larsens ”Fortrængt grusomhed”). Eller at der (kvalificeret) gættes på, hvilke motiver soldaterne kunne have for at melde sig til tysk tjeneste. Tranekær Andresen virker loyal over for sit stof, og han er flittig til selv at skrive, hvornår han er selektiv, og hvornår han gætter på personernes tanker og motiver. Derfor er genrevalget faktisk lidt ærgerligt, for de ekstremt mange kildecitater og den nuancerede fremstilling gør, at bogen placerer sig et underligt sted mellem fremstilling og fortælling. Som læser får man derfor hele tiden lyst til vurdere, om forfatterkommentarerne er dokumenterbare eller digtede, hvilket forstyrrer oplevelsen af at læse en fortælling. Når bogen tager fat i en, ifølge pressemeddelelsen ”… hidtil ufortalt historie om soldaternes hjemkomst” og dermed en ømtålelig problemstilling om, hvordan de hjemvendte soldater blev behandlet af det danske samfund og retssystem, så er det ærgerligt, at man enten skal forsøge at sortere et uklart ”drys af digterisk frihed” (s. 9) fra eller læse den som en god fortælling, der ikke er forpligtiget på virkeligheden.

Men når dette så er sagt er ”Blod og jord” en meget gennemarbejdet bog, der fokuserer på interessante problemstillinger.

Blod og jord i undervisningen

I sig selv er bogen ikke anvendelig til (eller tiltænkt) undervisningsbrug på gymnasialt niveau, men den leverer fint kildemateriale til at få en anden danmarkshistorisk vinkel på 2. verdenskrig end besættelsen, og der kan være noget interessant i at lade eleverne følge soldaternes livshistorie i forhold til den store historie. Som skitseret ovenfor rummer bogen også en god mulighed for netop at forholde sig til historieformidling. Man kunne nemt finde passager i bogen, hvorfra man kunne diskutere fordele og ulemper ved at inddrage fortællinger i historieformidlingen. Suppleret af andre værker indeholder bogen

også problematikker, der kunne være interessante at inddrage i forbindelse med større skriftlige opgaver. f.eks. ved at sammenligne "Blod og jord"s fremstilling af retsopgøret med andres.

Jens Mann Christiansen

Kærlighed under besættelsen

THOMAS OLDRUP: "*Fanden tage i morgen. Sex, køn og kærlighed under besættelsen*". Haase og Søns Forlag, 2018. 319 sider inkl. illustrationer og registre, 300 kr.

Da jeg for nylig var på en rejse i embeds medfør, kom jeg i flyet til at sidde ved siden af en yngre mand, der af sin håndbagage fremdrog den bog, jeg netop selv var i gang med og som er genstand for denne anmeldelse. Nysgerrig efter at høre, hvad en lægmand – en såkaldt almindeligt interesseret læser (jeg skyndte mig at sikre, at min rejsefælle var ikke historiker) – mente om bogen, indledte jeg straks en udfrittende samtale. Således: han var meget interesseret i historie, særligt besættelsestiden og havde læst en del. Han havde fulgt lidt med i de senere års udgivelser om fx østfrontsfrivillige, men var i det hele taget bare fascineret af 'hele den tid', som han sagde. Nu havde han set 'Fanden tage i morgen' og havde tænkt, at det lød som en sjov og anderledes vinkel, så hvorfor ikke? Jeg havde altså her at gøre med en helt oplagt læser af bogen: interesseret i perioden, fascineret af temaet og vinklen og udstyret med et åbent sind. Jeg måtte jo nærme mig mit afgørende spørgsmål: Hvad syntes han så om bogen ind til videre – han var godt og vel halvvejs. Det vidste han imidlertid ikke rigtig, hvad han skulle sige til. Noget af det var 'da meget sjovt', men den sprang jo noget rundt. Han kedede sig en smule og faktisk var han lidt i tvivl om, hvad den egentlig handlede om. Han var dog ikke i tvivl om, at han ville læse den færdig.

Samtalen med min rejsefælle gjorde det klart for mig, hvad mine egne læsebesværligheder handlede om. Trods bogens undertitel: *Sex, køn og kærlighed under besættelsen*, er det svært at se, hvad den egentlige problemstilling er. Forfatterens egen præsentation af temaet rummer flere aspekter. Dels har han siden sit eget historiespeciale om sex i 1700-tallet interesseret sig for seksualitet som kulturhistorie, dels blev han overrasket over, at der angiveligt har været tale om øget seksuel aktivitet under besættelsen, hvilket forfatteren finder interessant og måske lidt mærkeligt, den nationale krisesituation taget i betragtning, og dels dukkede der i skriveprocessen en privat dagbog fra besættelsestiden frem, der kunne byde på detaljer af mere saftig karakter. Selvom dagbogen altså kom til da bogudgivelsen havde taget form, spiller den en betydelig rolle for hele præsentationen af bogen. Forfatteren søger at samle disse, hver for sig udmærkede spor, i en antagelse om, at synet på sex forandrede sig gennem besættelsestiden. Dette søges underbygget af, at en ny lov om seksualoplysning i folkeskolen blev vedtaget straks efter krigen.

Disse forskellige spor udmøntes i 26 kapitler, der peger i mange retninger: Mørklægningsbørn, Ligestilling – kvinder i arbejde, Nazismens kvindesyn, Tyskerpigerne, Abort, Modstand og ungdomsoprør, Homoseksualitet, Onani, Frække blade, Halvfrække film og mange andre overskrifter.

Jeg ville ønske, at forfatteren havde holdt sig til et enkelt eller to af sine mange spor og jeg ville ønske, at det villede fokus på besættelsestiden havde haft mere analytisk konsekvens. Spørgsmål omkring køn og

seksualitet ift. tyskerpigerne er en klar besættelsestidsproblematik, der handler om kvinders kroppe og national ære. Det er temaet om modstandsarbejde og ungdomsoprør også, da illegaliteten kunne sætte helt andre og langt friere rammer om den seksuelle praksis. Men at besættelsestiden som politisk afgrænset periode skulle have haft betydning for fx onani eller abort eller en række af bogens andre nedslag, er noget af en tilsnigelse. Seksualmoral, køn og seksualitet var emner, der blev heftigt debatteret gennem hele mellemkrigstiden og langt op i 1950'erne. Først med p-pillen og den fri abort i starten af 1970'erne kan man vel tale om et markant brud i den seksuelle praksis og moral, der ellers havde været drevet af den altoverskyggende skræk for uønsket graviditet – hvad enten den var af moralske, religiøse, kulturelle eller sociale årsager. At en seksualoplysningslov blev vedtaget lige efter krigen indikerer næppe, at der var sket noget særligt med synet på sex under besættelsen, men at en del lovgivningsarbejde havde været på vågeblus, de særlige politiske omstændigheder taget i betragtning.

Og så er der den nævnte dagbog, som skulle give liv til det forfatteren selv kalder en ellers kedelig og usexet bog. Man kan nemt sætte sig ind i, hvor sjovt det må have været at finde dagbogen og hvor både oplagt og fristende det er, at få denne 'almindelige' stemme med i bogen – en ung mand, der rapporterer om sit almindelige liv og sine forskellige seksuelle bekendtskaber. Dagbogen bruges primært til at dokumentere, at (nogle) unge mennesker havde et aktivt seksualliv inden ægteskabet og forholdt sig ret nøgternt hertil. Måske kunne den have været brugt til mere?

Bogen trækker på en stor del af den eksisterende litteratur på feltet og den rummer et rigt noteapparat og register. Den giver sig ikke ud for at være forskning, men betegner sig selv som 'den første samlede fremstilling af hvordan besættelsen prægede danskernes sexliv'. Seksualitet som kulturhistorisk tema og analytisk greb fylder bestemt ikke for meget på hylderne, og det er på den måde al ære værd, at der her er samlet pointer og resultater i en samlet udgivelse. Men som læseoplevelse og ift. den samlede analytiske udsigelseskraft er 'Fanden tage i morgen' ikke nogen vellykket udgivelse.

Karen S. Bjerregaard

Nazistisk propaganda

MONA JENSEN: **"***Signal - et nazistisk propagandablad i Danmark 1940-45*". Forlaget Turbine 2017. 344 sider, 300 kr.

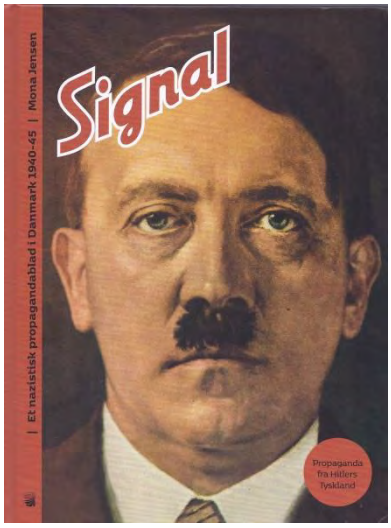

I krig og konflikt spiller propaganda en stor rolle og der er næppe nogen konflikt hvor det er mere udtalt end Anden Verdenskrig. På begge sider af fronten blev der investeret massivt i propagandaarbejdet. I historiker Mona Jensens flotte bog "Signal" får vi et portræt af tyskernes moderne ugeblad "Signal", en bog der mere ligner en *coffee table book* end en historiebog, men indholdet er fagligt med stort overskud. Bladet "Signal" havde til formål at fremstille forholdene i Tyskland i et positivt lys og ikke mindst vise den tyske hærs moderne og uovervindelige styrke og endelig fremstille Tysklands modstandere negativt. Bladet udkom for første gang på dansk i maj 1940 og findes i tilsvarende udgaver i de andre besatte lande samt en række neutrale lande som f.eks. Sverige. Det var et blad med moderne layout og masser af farvebilleder efter amerikansk forbillede. Samlet set nåede "Signal" op

på et oplag på 2,4 millioner eksemplarer, heraf omkring 42.000 i Danmark (selvom oplaget svinger lidt frem og tilbage).

Mona Jensen har undersøgt hvor den målrettede tyske propaganda udfoldede sig på en række områder, som beskrives og analyseres hver for sig. Det gælder eksempelvis helt indlysende krigens gang, men også fremstillingen af Tyskland, de ledende personer i Nazityskland med videre. Bogen er gennemillustreret og man får virkelig en godt indtryk af "Signal"s særlige visuelle stil. Der er virkelig mange interessante vinkler i bogen, som ikke nødvendigvis handler om de traditionelle militærhistoriske temaer, selvom de var rigt repræsenterede. Kvinder - og ikke mindst billeder af dem – fylder godt i "Signal" og blev både brugt til at tiltrække husarerne med mange billeder af badende kvinder i bikini eller badedragt, modeindslag og skønhed henvendte sig direkte til kvindelige læsere og så var der også fremstillingen af f.eks. kvinders bidrag til den tyske rustningsindustri.

Virkede den nazistiske propaganda i Danmark? Det er der ikke meget der tyder på selvom det er et meget svært spørgsmål at afgøre. Fremstillingen af Hitler som en overnaturlig og gudelignende skikkelse har næppe haft nogen stor klangbund i Danmark, omvendt kunne våben- og militærinteresserede få fuld valuta for pengene og den konsekvente heroiske fremstilling af de tyske soldater og de Waffen-SS-frivillige fra f.eks. Danmark har måske nok kunnet appellere til flere, men om det var ud over den snære nazistiske kreds i Danmark ved vi ikke.

Til undervisningsbrug kan bogen helt oplagt bruges til et forløb om propaganda, men nærmest hver eneste illustration er en lille metodeopgave i sig selv – hvem er afsender? Modtager? Hvad kunne tendensen mon tænkes at være? Bogens korte og præcise afsnit kan sagtens bruges i uddrag til vores målgruppe. I vore dage hvor *fake news* dukker op alle vegne er det ikke uvæsentligt at styrke beredskabet over for propagandaens manipulation, især fordi Mona Jensens bog om "Signal" er med til at kvalificere dette beredskab, fordi vi ser, at man ikke nødvendigvis finder usandheder i "Signal", men snarere udpluk eller dele af sandheden, som så forstærkes.

Jakob Sørensen

Likvideringen af zarfamilien

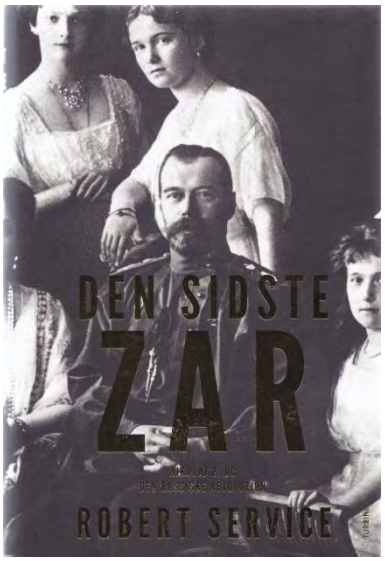

ROBERT SERVICE: "*Den sidste zar – Nikolaj 2. og den russiske revolution*" på dansk ved Jesper Ralbjerg, Turbine 2018, 434 sider, 350 kr. inkl. moms.

For 100 år siden (natten mellem 16. og 17. juli 1918) blev zar Nikolaj 2. og hans hustru, søn og 4 døtre samt yderligere 4 personer (lægen, kammerpigen, tjeneren og kokken) brutalt henrettet i en kælder i Jekaterinburg i Ural. Det var kulminationen på den russiske revolution, der som bekendt var brudt ud 8/3 året før (den borgerlige Februar Revolution) og førte til zar Nikolaj 2.s abdikation 15. marts. Den provisoriske regering spærrede zarfamilien og en del af hoffets stab inde på deres slot i Tsarkoje Selo, få km syd for St. Petersborg. Da regeringen frygtede for attentat mod zaren i den ophedede situation, flyttedes

zarfamilien til Tobolsk i Sibirien, hvor de levede tåleligt og med mange privilegier i det såkaldte Frihedshus.

Efter den socialistiske oktoberrevolution (7/11) blev de ført til Jekaterinburg, hvor bolsjevikkerne konfiskerede et hus, der blev ejet af en ingeniør ved navn Nikolaj Ipatev. Det var nu kun et spørgsmål om tid, hvornår den forhadte zar ville blive dødsdømt og henrettet. Den regionale sovjet i Ural var mere ivrig end den centrale ledelse under Lenin, der helst så en (skue)proces i Moskva, men da den tjekkiske legion under borgerkrigen nærmede sig Jekaterinburg, som i øvrigt blev erobret få dage senere, fik den sidste kommandant i Ipatev-huset, Jakov Jurovskij, endelig grønt lys fra den ansvarlige sekretær for Bolsjevikpartiets centralkomité, Jakov Sverdlov, til den såkaldte "Operation Skorstensfejning". Omkring kl. 2 om natten til 17. juli blev de 11 personer vækket og gennet ned i kælderen under foregivelse af, at huset ikke længere var et sikkert opholdssted. Der hørtes faktisk artilleriild tæt på byen. De blev koldblodigt skudt af 12 udvalgte mænd, og da ikke alle døde på stedet, måtte den hovedansvarlige Jurovskij give dødsstødet til f.eks. zarens søn, den kun 14 årige Aleksej. Deres lig blev efter at være blevet plyndret for smykker og forsøgt brændt og overhældt med syre smidt i en forladt mine i omegnen. Resterne af dem blev i 1998 stedt til hvile i Peter og Paulus-katedralen i St Petersborg på den russiske præsident, Boris Jeltsins, foranledning.

Det er disse begivenheder, som den engelske historiker, Robert Service, har skrevet en tyk bog om på godt 400 sider. Den er delt i 49 små kapitler, hvor vi følger begivenhederne fra udbruddet af 1. verdenskrig og Februar Revolutionen til mordet og eftertidens forskellige syn på det. Hovedvægten er selvsagt lagt på zarfamilien og deres sidste 18 måneders liv. Bogen er veldokumenteret, noterne fylder over 65 sider, bibliografien over 10, og det hele afsluttes med et indeks over personer og enkelte begreber. Robert Service inddrager også hidtil ikke tilgængelige dokumenter, og konklusionen er, at det nok var den regionale sovjet, der stod bag mordene, men de foretog sig intet, før de fik grønt lys fra bolsjevikkernes centrale ledelse, selv om Lenin gjorde alt for at slette dokumenter, der kunne gøre ham ansvarlig.

Bogen er meget grundig og detaljeret og sine steder spændende at læse. Det gælder f.eks. den problematiske transport af zarfamilien fra Tobolsk til Jekaterinburg, hvor man frygtede både befrielsesforsøg og attentatforsøg, og modsætningen mellem partimedlemmerne i provinsen og hovedstaden. Man får en fin indsigt i, hvilke tanker zaren og hans zarina, Aleksandra, gjorde sig, og hvilket privilegeret fangenskab de havde især i de første måneder, og ligeledes lokalbefolkningens forskellige holdninger fra grufuldt had til loyal forståelse. Nogle steder bliver det dog for meget, når vi eksempelvis i detaljer får beskrevet, hvilke bøger zaren læste i fangenskabet, selv om Service mener at kunne bruge det til at trænge dybere ind i zarens sind. Den afsatte zar får efterhånden mere indsigt i, hvad det er for en broget nation, han har stået i spidsen for, men intet tyder på, at han har fortrudt sine handlinger, der i visse kredse gav ham tilnavnet "blodsugeren".

Hele tiden er baggrunden (1. verdenskrig, freden med tyskerne i Brest-Litovsk, den provisoriske og senere den bolsjevikiskes regerings beslutninger, borgerkrigen og modsætninger i partiet) tilstedeværende, men bogen i sig selv sætter ikke zarens betydning, fangenskab og henrettelse ind i den store sammenhæng. Her må man som supplement ty til andre af de mange bøger om den russiske revolution, f.eks. af Erik Kulavig (Den russiske revolution 1917 (2010), "Vi river himlen ned på jorden. Drøm og hverdag i revolutionens Rusland 1917-1922" (2016)) og Bent Jensen (Ruslands undergang." Revolutioner og sammenbrud 1917-1921" (2017)). Når man betænker, at bogens titel er "Den sidste zar", kan det undre, at der kun er brugt ét kapitel på i alt 7 sider til at introducere zaren.

Heldigvis er der forrest et par kort, der viser Petrograds regionale jernbanenet og Ural og Vestsibirien (med Tobolsk, Tjumen, Omsk, Jekaterinburg og Ufa, der alle spiller en rolle i bogen). Til gengæld savnes en liste over de mange centrale personer, der kun præsenteres kort første gang de nævnes). Der er to billedsektioner midt i bogen, så man ved, hvordan Kerenskij, Kornilov, Jurovskij (den bolsjevik, der skulle transportere zarfamilien helskindet fra Tobolsk til Jekaterinburg), Beloborodov (formanden for eksekutivkomitéen i Urals regionale sovjet) og Sverdlov så ud.

Bogen bør anskaffes til skolens bibliotek, hvor den kan stå i selskab med en anden fornem udgivelse på dansk, den roste Simon Sebag Montefiore: "Huset Romanov 1613-1918" (2016, dansk 2017), der meget grundigt beskriver Nikolaj 2. og hans forgængere.

Kai Verner Nielsen

Ekspeditioner i Rusland 1725-1743

MORTEN HAHN-PEDERSEN: "*På Zarens Befaling – Med Bering og Spangsberg i Sibirien og Stillehavet 1725-1743".* Gyldendal 2018. 326 sider, 350 kr.

På Zarens Befaling af Morten Hahn-Pedersen har som hovedfokus de to russiske ekspeditioner til den østligste del af Rusland i årene 1725-1743, hvis formål var at udforske, kortlægge og kolonisere egnene øst for Sibirien.

Morten Hahn-Pedersen forklarer nøje i bogens indledning, at formålet med bogen er af formidlingsmæssig karakter. Både af forfatteres fine prosa og redaktionens fornemme layout, bliver man som læser ført sikkert igennem en ellers foruroligende ekspeditionshistorie.

Vi mødes på bogens første sider af et stort persongalleri til at holde styr på individerne i fortællingen, anført af de to danskfødte officerer i russisk tjeneste, Vitus Bering og Martin Spangsberg, samt den russiske flådeofficer Aleksej Tjirikov. Bogen er layoutmæssig ganske pædagogisk og vi får masser af 'ekstra-materiale' i form af kilder, kort, tidslinjer og information om, hvordan deltagerne i ekspeditionerne er erindret i geografien.

Den generelle optakt i bogen leder op til introduktionen af Peter den Store, der stod i spidsen af en reformering af Rusland og deres indtræden på den verdenspolitiske scene som stormagt. Peter den Store var også manden der søsatte Berings og Spangsbergs ekspeditioner og således begynder selve bogens historie.

Bogen giver en god beskrivelse af de komplekse begivenheder og kyniske beslutninger, der lå til grund for Peter den Stores reformprojekt. Reformerne var omkostningsrige, både i menneskeliv - ofre for zarens brutale lederstil - og økonomisk. I de første otte år af Den Store Nordiske Krig mod Sverige brugte man i gennemsnit 82 procent af statens udgifter på militære formål. Nutidens 2 procent af BNP til NATO er lige pludselig småpenge sammenlignet med det.

Bogen giver et fascinerende indblik i de diskussioner og misforståelser videnskabs- og sømænd i Sankt Petersborg og Moskva havde angående kortlægningen af landene og søvejene i de nuværende Okhotske Hav og Beringshavet.

Bogen lægger op til et fokus på ekspeditionerne, men vi må faktisk op på side 82 før den egentlige fortælling om dem begynder. Alt inden er utrolig spændende og vidner om stor fortællelyst fra forfatteren. Men den vidner også om en detaljerigdom, der grænser til det overflødige, f.eks. i gennemgangen af Sibiriens forter, de såkaldte ostroger. Det stemmer ikke helt overens med ønsket om at give et 'letlæseligt og hurtigt overblik' som indledningen lover.

De indledende kapitler er dog også de mest spændende. Selve ekspeditionen er til tider en tand kedelig og kunne minde om oplæsningen af en GPS's logbog. Af og til føles det som om, at fortællingen går en tand for hurtigt. Hjemrejsen fra det første af to ekspeditioner tager ni mdr., men fortællingen klares på ti linjer. Man kunne ønske, at forfatteren en gang imellem havde fyldt selve ekspeditionsfortællingen med samme spænding som man oplever i de indledende kapitler om Ruslands historie.

Faktisk er det besynderligt, hvor lidt de to hovedpersoner, Bering og Spangsberg, fylder og hvor sjældent vi hører deres stemmer. Hvorfor ikke lade noget af alt det spændende ekstramateriale, bogen har så meget af, såsom dagbogsnotater, fylde mere? Det vil have givet fortællingen mere sjæl. I stedet bliver man lige pludselig glad for, at fortælleren har lidt for meget fart på hjemrejsen.

Torben Nybo

Stalin og hungersnøden i Ukraine

ANNE APPLEBAUM: ”*Rød sult. Stalins hungersnød i Ukraine*”. Kristeligt Dagblads Forlag 2018. 500 sider, 300 kr.

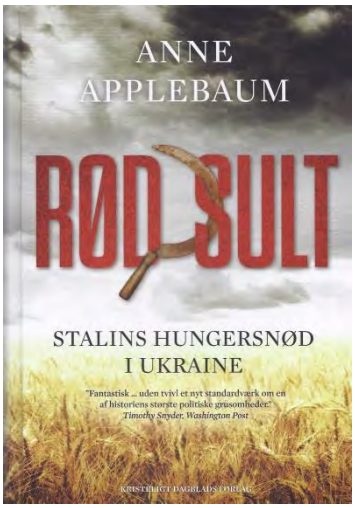

Anne Applebaum er professor i historie på London School of Economics og fast skribent på Washington Post. Hun har tidligere udgivet bogen GULAG (2004) og Jerntæppet (2012). Den foreliggende bog om sultkatastroferne i Ukraine har hun skrevet som tilknyttet Harvard Ukrainian Research Institute, hvor en række medarbejdere har arbejdet med på projektet. Derudover har hun haft et tæt samarbejde med Research and Education Consortium i Toronto og Ukrainian Research Center i Kijev, hvor der begge steder har været medarbejdere, som beskæftigede sig med hungersnødkatastroferne i Ukraine.

Til grund for bogen ligger et overmåde stort materiale, bestående af kilder fra arkiver, redigerede dokumentsamlinger, erindringer og samlinger af mundtlige vidnesbyrd samt sekundærlitteratur på russisk, ukrainsk og (primært) engelsk. Noteangivelserne vidner om et kolossalt arbejde.

Bogens egentlige fokusområde er den menneskeskabte hungersnød i 1931-1933 i forbindelse med tvangskollektiviseringen af landbruget i Ukraine, og skylden og ansvaret for katastrofen lægges forudsigeligt nok i Moskva og hos Stalin. Men hovedfokus rammes ind af meget mere stof. Efter et forord og en indledning om det ukrainske spørgsmål består bogen af 15 kapitler dækkende perioden fra den ukrainske revolution i 1917 til et kapitel om Holodomor (hungersnøden) i historien og erindringen. Bogen sluttes med en epilog, hvor det ukrainske spørgsmål tages op til fornyet overvejelse. Undervejs gennemgås opstanden i 1919, problemerne i 1920'erne samt selve kollektiviseringen, som begyndte i 1930, hurtigt viste sig at slå helt fejl og førte en hungerkatastrofe med sig, som kulminerede i foråret og sommeren 1933.

Hungersnøden blev fremkaldt af de sovjetiske krav om tvangsafleveringer af korn og af kollektiviseringen, som bønderne satte sig stærkt imod. Myndighederne foretog ransagninger i hjemmene og beslaglagde, hvad de fandt. Modstand mod aflevering af korn blev straffet hårdt, i nogle tilfælde med deportation, i andre tilfælde med dødsstraf. Mange bønder valgte selv at forlade deres gårde og søge mod byerne, hvor der i den nye industri var mulighed for at finde arbejde.

Selv om sovjetisk statistik og demografiske opgørelser var meget problematiske og blev tilrettet efter politisk ønske, er Applebaum (og en række andre forskere) nået frem til, at det samlede tab af menneskeliv i forbindelse med hungersnøden var omkring 4,5 mio. mennesker: 3,9 mio. overskydende døde og 0,6 mio. tabte fødsler eller indirekte tab. Tabene gav sig udslag i den forventede levealder. Inden 1932 havde mænd i byerne en forventet levealder på 40-46 år og kvinder en på 47-52. På landet var det for mænd 42-44 og for kvinder 45-48. I 1932 havde mænd, der blev født det år, en forventet levealder på 32 år og kvinder 40 år. I 1933 var det endnu værre. Piger født det år levede i gennemsnit otte år, drenge kun fem.
Bogen giver et fremragende indblik i de modsætninger, som eksisterede mellem Rusland og Ukraine i 1920'erne og 1930'erne og giver dermed også baggrund for at forstå den positive modtagelse, som mange ukrainere gav de tyske tropper ved invasionen i 1941.

Det er en overvældende mængde empirisk stof, der fremlægges i bogen, men læseren mister ind imellem også overblikket. Teksten er skrevet meget bredt og kommer hyppigt til at virke opremsende. Man kunne ønske, at en god redaktør havde strammet og koncentreret teksten. Så slap læseren for nogle i sammenhængen perifere oplysninger (som f.eks. fire sider med baggrunden for, at Stalins kone begik selvmord) og kunne i højere grad koncentrere sig om bogens egentlige budskab.

Bente Thomsen

Russisk kulturhistorie

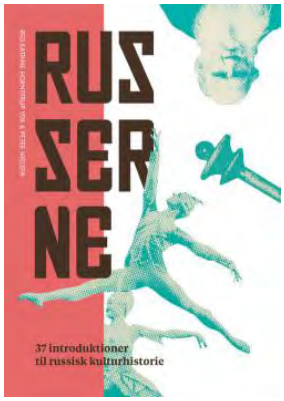

KATRINE HORNSTRUP YDE & PETER NIELSEN: ”*Russerne. 37 introduktioner til russisk kulturhistorie*”. Informations Forlag 2018. 237 sider, 170 kr.

Bortset fra nogle få frodigt eksperimenterende år lige efter Oktoberrevolutionen i 1917 havde kulturlivet i den daværende Sovjetunion meget trange kår; Stalin indførte som kunstnerisk ideal den såkaldte socialistiske realisme, som i billedkunsten gav idylliserede skildringer af glade

for ikke at sige jublende, ovenud tilfredse, stærke, entusiastiske og fremadstormende arbejdere og bønder sammen med deres industrielle maskiner, traktorer og andre landbrugsmaskiner. Og ikke blot billedkunsten, men al kunst skulle viderebringe et skønmalende, positivt og optimistisk billede af ”den realt eksisterende socialisme”. Videnskab og filosofi var bundet til den statsbærende og -anerkendte filosofi, den dialektiske og historiske materialisme; ”partiskhed” var nøgleordet for al kunstnerisk og intellektuel virksomhed, der som alt andet var underlagt proletariatets (læs: kommunistpartiets) diktatur

På trods af disse mere end vanskelige, ja ofte for dissidenten livsfarlige, vilkår blev der imidlertid frembragt kunst og videnskab af højeste rang i denne periode; det gælder fx komponisten Dmitrij Sjostakovitj, filminstruktøren Sergej Eisenstein, fysikeren (og menneskeretsforkæmperen) Andrej Sakharov, litteraturteoretikeren Michail Bakhtin og forfatterinden Anna Akhmatova. Alle er de, sammen med 32 andre kulturpersoner, portrætteret i denne informative og relativt letlæste introduktion fra Informations Forlag til russisk kulturhistorie, der efterfølger en tilsvarende introduktion til tysk kulturhistorie.

Bogen indeholder seks kapitler om hhv. komponister, billedkunstnere, filminstruktører, forfattere, videnskabsfolk og sandelig også et om skakspillere. De respektive kulturpersoner, deres liv og værk introduceres på 3-5 små sider fortrinsvis af skribenter ved dagbladet Information. Der er en almen indledning til hvert af kapitlerne om komponister osv. Og til slut i hvert kapitel findes en ultrakort oversigt over andre vigtige værker og kunstnere mv. inden for det pågældende kulturelle felt.

Foruden afsnittene om de nævnte personer findes der naturligvis også afsnit om andre uomgængelige notabiliteter, blandt andre komponisterne Musorgskij, Tjajkovskij og Stravinskij, billedkunstnerne Kandinskij, Malevitj og Chagall, filmmanden Tarkovskij, kemikeren Mendelejev, forfatterne Pusjkin, Gogol, Dostojevskij, Tolstoj, Tjekhov, Majakovskij og Solzjenitsyn. Og så er der jo skakspillerne Tal, Karpov og Kasparov.

Man kan spørge sig selv, hvorfor denne bog om russisk kulturhistorie også omfatter skakspillere frem for fx ishockeyspillere, der immervæk indbragte USSR megen hæder i sin tid eller i hvert fald ganske pæn omtale også i Vesten. Peter Dürrfeld, der har affattet skakkapitlet, leverer en plausibel forklaring herpå: ”Man mente, at skak kunne bidrage til at lære folk at tænke logisk, og at det faldt godt i tråd med den marxistiske filosofi. Desuden var det nemt at masseproducere skakbrætter og brikker, som kunne fordeles overalt, hvor sovjetborgerne mødtes: i kulturhuse, pionerpaladser og kantiner”. Skak var således et vigtigt led i den kulturelle dannelse af den sovjetiske befolkning, mente man i landets kommunistparti.

Genuin kunst havde det svært i Sovjet-perioden i modsætning til den, der underkastede sig systemet, fordi den qua genuin kunst nærmest pr. nødvendighed måtte forholde sig til det, der også drev Sjostakovitj: ”Det er de mange, der omkom under Stalins terror og verdenskrigen, han har tilegnet både store og mindre hudløst rugende og sorgfulde værker”, skriver Valdemar Lønsted om hans musik.

Ruslands kulturelle relation til Vesten har altid været i det mindste ambivalent, ja i store perioder snarere isolationistisk; man dyrkede ofte det simple, jævne, arbejdsomme, ortodoks kristent troende bondeliv til forskel fra Vestens individualistiske og rationelle verden og verdensanskuelse. Peter Nielsen skriver således om litteraturen: ”Den russiske litteratur har (...) altid befundet sig i en strid eller udveksling med det vestlige, der kom i form af rationalisme og sekularisering og mødte en traditionel russisk kultur, der vægter den ortodokse religion”. Måske er det denne russiske mentalitet, komponisten Igor Stravinskijs musik

udtrykker i værket Svadebka (Brylluppet): ”Det (værket) skulle være fuldstændig homogent, fuldstændig upersonligt og fuldstændig mekanisk”, som Valdemar Lønsted skriver.

”Den kunstnerisk og idémæssigt ambitiøse skønlitteratur er (i dag; PF) intet mindre end marginaliseret i kulturudbuddet, som domineres af underholdning og populærkultur af både russisk og global herkomst”, hedder det hos Tine Roesen. Det billede er dog ikke særegent for Rusland, skulle jeg hilse og sige, det genkendes beklageligvis også herhjemme, og det kan uden tvivl generaliseres til at gælde for nærmest al seriøs kunstnerisk og intellektuel produktion både herhjemme og i Rusland i dag. De russiske, seriøse forfattere synes på den baggrund kompromisløst realistiske i sin karakteristik af samtidens sociale tendenser i form af dystopier: ”Karakteristisk for de russiske fremtids dystopier er kulturtab og bogbrænding”, fastslår Roesen videre. Måske er de i dag mere klartskuende derovre end i Danmark og det øvrige Vesten?

Bogens introduktioner er korte og klare og kan for flertallets vedkommende bruges introducerende, også i den tværfaglige undervisning.

Poul Ferland

Skam

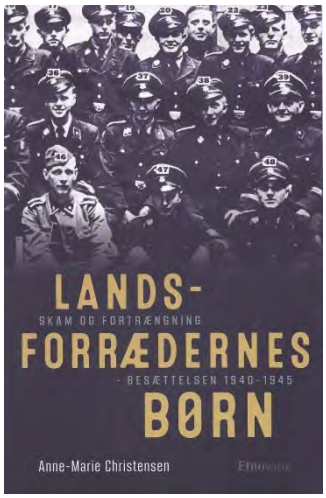

ANNE-MARIE CHRISTENSEN: ”*Landsforrædernes børn. Skam og fortrængning – besættelsen 1940-1945*”, Etnovator 2018. 172 sider (ill.), 199 kr.

”Til gengæld findes der få samlede beskrivelser af, hvilke subtile, men effektfulde mekanismer der ligger bag, når et samfund aktivt glemmer uønskede dele af sin historie” (s.72).

Anne Marie Christensen er antropolog og konfliktmægler, født i 1972, ifølge ”flappen”. Ergo 2.generation efter ”krigen”, ”Besættelsen”, som tilsyneladende er en uudtømmelig kilde til revision, selvrefleksion, undren, diskussion, der til stadighed afføder en jævnt flydende produktion af bøger som denne. For er vejen i denne bog ikke betrådt før?

Besættelsestidens aktører er ikke mange tilbage i denne verden, men det er vel egentlig heller ikke dem, der er målgruppen. Nærmere den næste generation, der har måttet leve med skammen, fordi en far, bedstefar, onkel, bror, var gået i tysk tjeneste.

Anne Marie Christensens ærinde bliver også personligt, som det pointeres i forordets første linjer.

”Min bedstefar kæmpede på tysk side under besættelsen…” (s.13).

Men bogens fokus ligger som sagt i generationen imellem. Det er også dem, der medvirker i fortællingen, børnene af ”landsforræderne”. Undertegnede er historiker, ikke antropolog, og stiller sig måske tøvende over for teoretiseringen af projektet. Sammenlignet med Lis Mellemgaards ”Fra tavshed til tale” fra 2001,

hvor børn af frihedskæmpere åbner op for forældrenes kvælende tavshed og de undertrykte frustrationer, sorgen og, ja, de voksnes skam over at være blandt dem, der overlevede. Og skulle man savne en mere sammenhængende skildring af at være barn af en "landsforræder", har Peter Øvig Knudsen også "den anden side" med i "Efter Drabet" fra 2001.

I kapitlet "National forsoning" (s.143 ff.) betegner Anne Marie Christensen forsoningen som et nationalt anliggende, men afviser samtidig Claus Bryld, der som barn i en nazistisk familie, vil betragte det som en tom gestus. Efter som begge bekender sig til tesen om den kollektive erindring om besættelsestiden, kan det jo undre, at Anne Marie Christensen går i clinch med Brylds afvisning. Nu er forsoning jo et ret normativt begreb, set i forhold til det enkelte menneskes perspektiv over for samfundet som helhed.

Og virkeligheden er heller ikke sort-hvid. For mange familier og deres efterkommere er besættelsestiden et rod af modsatrettede sympatier, handlinger og erindringer. Splittede familier, tavshed og vel dybest set et inderligt ønske om at skabe en tilværelse, der var præget af tryghed os stabilitet, langt fra den dystre besættelsestid: et halvt årti der efterlod en generation i tvivl. Mennesker, der aldrig fik oplevet en ubekymret ungdom, og hvor mange erfarede på egen krop, hvor sårbart og værdifuldt livet er. Men også hvor tilfældigt det kunne være, om man havnede på den forkerte side af stregen.

Hans-Henrik Christensen

Et kommunistisk kærlighedseventyr

AKSEL V. CARLSEN: "*Kærlighed i krig og kaos. Dusja og Eriks rejse fra Nazityskland til Danmark og Sovjet*". Frydenlund 2018, 234 sider, 299 kr.

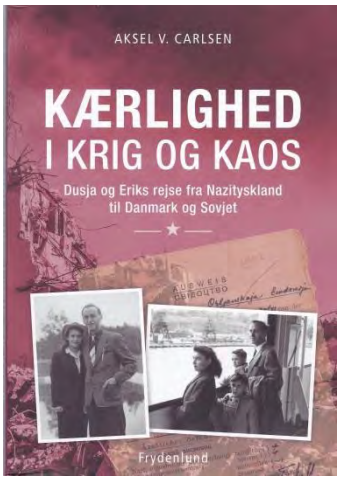

Umiddelbart vakte bogens titel en nysgerrighed og en forventning om spændende læsning, hvor den store historie i det 20. århundredes politiske udvikling fra 2. verdenskrig til Sovjetunionens fald ville danne ramme om den lille historie, som den formede sig for 2 almindelige mennesker.

Dusja Orljanskaja var født i Ukraine i 1925 og blev i december 1942 tvangsudskrevet til arbejdstjeneste i Tyskland. Den 17 årige Dusja havnede i Rostock efter en lang og strabadserende rejse i godsvogne. Dusja blev udvalgt til at arbejde i en "danskerlejr", hvor hun sammen med 15 andre russiske tvangsarbejdere skulle skrælle kartofler til danske tysklandsarbejdere.
Erik Carlsen blev født i København i 1921 og kom til Rostock i januar 1943, hvor han skulle arbejde i "danskerlejren". Erik havde på det tidspunkt været arbejdsløs gennem en længere periode, og som over 100.000 tusinde danskere tog han til Tyskland for at arbejde. Beskrivelsen af livet i lejren er bygget op over Eriks beretning suppleret med Dusja fortælling. Vi følger de 2 unges hverdag, hvor fokus især er på de forskellige muligheder, der er for at mødes og udvikle venskab og kærlighed. Krigens kaos og gru danner baggrund, men der dvæles ikke ved parrets oplevelser i den forbindelse. I krigens sidste dage lykkedes det Erik og 2 andre danske tysklandsarbejdere at få deres russiske kærester samt et spædbarn med til

Danmark. Det er spændende læsning, hvor især beskrivelsen af alle genvordighederne for at få gyldige pas og papirer til de russiske kvinder, står tydeligt.

I efterkrigstidens Danmark følger vi familiens liv i København. Erik var før sit Tysklandseventyr aktiv i DSU, men nu var det DKP, der fik glæde af såvel Eriks som Dusjas politiske virke. De deltog i allehånde kommunistiske aktiviteter i såvel Danmark som i Østeuropa. Drivkraften for parret var deres tro på den solidariske kamp for international forståelse og samarbejde i en kommunistisk sammenhæng.

I 1956 valgte Erik og Dusja at emigrere til Sovjetunionen, og den 16. august ankom far, mor og 2 børn til Leningrad. Erik fik i 1957 ansættelse på Moskva Radio, hvor han arbejdede i den skandinaviske afdeling, der sendte politiske og ideologiske budskaber til udlandet som skulle danne modvægt til Vestens fremstilling af Sovjetunionen under Den kolde Krig. I 1992 flyttede Erik og Dusja tilbage til København. Sovjetunionens opløsning blev for meget for det kommunistiske par, der gennem hele livet fastholdt troen på det sovjetkommunistiske samfunds solidaritet og muligheder.

Bogen bygger på dagbøger, trykte erindringer fra 1987 af Erik Carlsen samt interviews med Dusja samlet af Aksel V. Carlsen, der er søn af bogens hovedpersoner. Gennem bogen fastholdes en grundtone af robusthed og optimisme. Hertil kommer en vægtning i fortællingen, hvor familiesammenhold, venskaber, gæstebud og gæstfrihed på tværs af grænser kan virke ganske overvældende og næsten for elskværdigt. Der søges ikke dybere refleksioner eller forklaringer på de valg, som Erik og Dusja i fællesskab foretog i kommunismens tjeneste.
Det er vanskeligt at se bogen anvendt i gymnasiesammenhænge, da det er en meget personlig fortælling om to menneskers politiske engagement i den sovjetiske kommunisme under Den kolde Krig – i sandhed et kommunistisk kærlighedseventyr.

Susanne Geisler

Grønland

MARTIN BREUM: ”*Hvis Grønland river sig løs – en rejse i kongerigets sprækker*”. Gyldendal 2018. 252 sider, 300 kr.

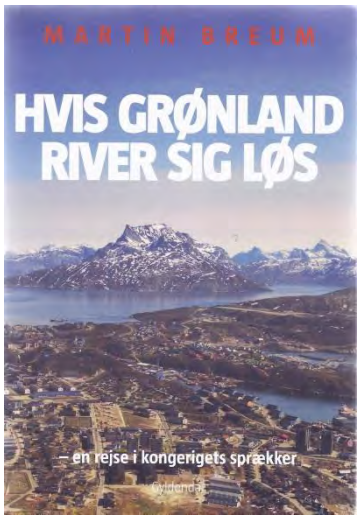

Hvis man som undertegnede har boet i Grønland, ser man altid med spænding frem til nye bøger om Grønland, og når man har været førstehåndsvidne til nogle af de problemer, som Grønland kæmper med bl.a. i uddannelsessektoren, er det nærværende at følge den udvikling, som sker. Forholdet mellem Grønland og Danmark er et sted mellem 300 og 1000 år gammelt afhængigt af om man bruger Hans Egede eller Erik den Røde som målestok. Men for tiden er forholdet mellem Grønland og Danmark igen under forandring, da de grønlandske politikere ønsker sig fuld selvstændighed; nogle hurtigt, andre senere. Men der er enighed om, at selvstændighed er målet.

Martin Breum opridser i ”Hvis Grønland river sig løs” på en præcis og overskuelig måde de forandringer og problemer, som Grønlands eventuelle løsrivelse fra Danmark nødvendigvis må medføre. Bogen gennemgår

en lang række perspektiver på problematikken fra de internt grønlandske uenigheder, til de internt danske uenigheder samt økonomiske, kulturelle og internationalt politiske perspektiver; herunder klimaforandringer, globalisering og råstofproblematikker.

Strukturen i bogen er interessant for den begynder og slutter med formandsopgøret i Siumut mellem Kim Kielsen og Vittus Qujaukitsoq (juli 2017), og de mellemliggende 200 sider er så en uddybning af, hvad der er på spil i dette formandsopgør. Selve formandsopgøret kommer dermed til at fungere som en rammefortælling omkring fortællingen om grønlændernes forhold til Danmark, om danskernes forhold til Grønland og om Grønlands position som amt, hjemmestyre, selvstyre og fremtidigt land eller en form for såkaldt *free association*. Fremstillingen er nok atypisk, om end ikke enestående, men understreger, at der i Martin Breum er en stor formidler.

Bogen er særdeles grundigt researchet, og det er lykkedes forfatteren at få en lang række meningsdannere, analytikere og kulturelle personligheder i tale; herunder Kim Kielsen, Rasmus Jarlov, og Niviaq Korneliussen (forfatteren til romanen HOMO Sapienne som er Grønlands bedst sælgende roman nogensinde med oversættelser til dansk såvel tysk og engelsk) samt Oberst Thomas R. Colvin (Thule-basens øverstkommanderende). Men også helt almindelig grønlændere, fx lærerparret Magdalene Abelsen og Aqqalu Augustussen fra Sisimiut, kommer til orde i bogen og giver dermed en ekstra nuance.

Problemstillingen omkring Grønlands løsrivelse fra Danmark – eller omkring tempoet af løsrivelsen fra Danmark er delikat. På den ene side kan man måske påstå, at danskere slet ikke skal blande sig i debatten, men på den anden side kan man jo også påstå, at det jo også får konsekvenser for danskerne, og at danskerne derfor ikke blot har ret til, men måske ligefrem er forpligtet til at deltage i diskussionen og forholde sig til problemstillingerne. Martin Breum formår at balancere mellem disse to modpoler, og der argumenteres således hverken for selvstændighed, status quo eller noget tredje. Der redegøres i bogen således både for det grønlandske samfunds problemer med vanrøgt, druk, og et lavt uddannelsesniveau samt for løsrivelses-entusiasternes mest positive planer for at løse problemerne samtidig med at de løsriver sig fra Danmark. Martin Breum er høflig nok til ikke at kommentere om dette er muligt, men peger i stedet både på hvad der skete, da Færøerne forsøgte på at indføre egen grundlov i halvfemserne (Nyrup-Rasmussen-regeringen truede som bekendt med smække pengekassen i, og færingerne skrinlagde planerne). På den anden side redegøres der også for de erfaringer Verner Hammeken har gjort med at modernisere Royal Arctic Line fra at være kolonimagtens instrument til at være et globaliseret shipping selskab. Dette medførte store overskud i 2016, og det kunne antyde at en grønlandisering kan give flere penge.

Normalt lider undertegnede af en idiosynkrasis mod brugen af 'jeg' i faglitteratur, men Martin Breum bruger det overbevisende, når han skelner mellem redegørelse for det, han har læst, og det, som han har oplevet. Oplevelserne bliver overvejende skildret fagligt og sagligt, men fra tid til anden krydrer forfatteren dog med grundige beskrivelser af natur og kultur, der lejlighedsvist ligner beskrivende journalistik. Beskrivelserne har dog altid en pointe, og de bliver aldrig så lange, at de føles omstændelige eller påtagede.

Afslutningsvis kunne man måske have overvejet om det er en historiebog, eller om den måske burde have været anmeldt hos samfundsfag i stedet. Bogen trækker overvejende på nutidige politiske problemstillinger, og med forfatterens overvejende og overbevisende brug af interview med fx Martin Lidegaard, Vittus Qujaukitsoq og Per Kirkeby. Imidlertid trækkes der også på de lange linjer begyndende

med korte referencer til Indepence- og Saqqaq-kulturerne (første mennesker på Grønland ca. 2400 år f. Kr., som efterfølgende uddøde), og efterfølgende mere vægtige referencer til kold krig og Grønlands rolle i Nato. Uanset om bogen så måtte være samfundsfag, historie eller blot journalistik, så er det en meget overbevisende og læseværdig bog, som dels alle historielærere burde læse for at forså den danske afkolonialisering bedre, dels burde alle andre læse bogen for at kunne forstå, hvad der foregår i de nordlige 98% af kongeriget hos 1% af kongerigets befolkning.

Qua sin længde er det dog ikke en bog, som man i klassesæt kan servere for en gymnasieklasse, om end den er forholdsvist letlæst og relativ grundig med at opregne baggrunden for perspektiverne, om end det jo aldrig skader at vide noget i forvejen. Jævne og gode elever vil dog kunne finde stor fornøjelse i at læse i den i forbindelse med SRP-skrivning på området.

Kim Hornbech

Ekspeditioner til Grønland

JAN O. KONGSTAD: ”*Skal vi krepere her som dyr?”* Haase Forlag 2015, 352 sider, 300 Kr.

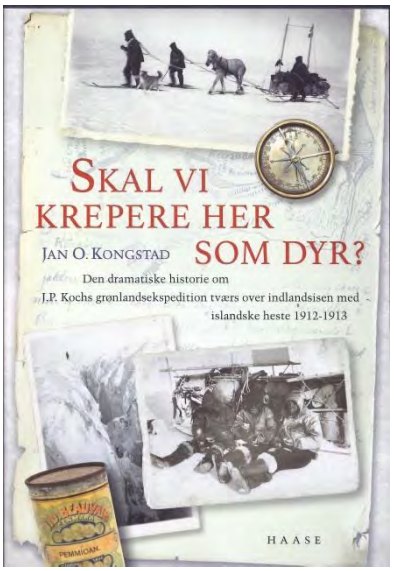

Titlen på denne bog kan hensætte læseren i alvorlig tvivl om, hvad emnet er, men omslag og undertitel: ***Den dramatiske historie om J.P. Kochs grønlandsekspedition tværs over indlandsisen med islandske heste 1912-1913*** gør det tydeligt, at vi er i Arktis i den store udforskningsperiode – på Fridtjof Nansens, Knud Rasmussens, Peter Freuchens og Roald Amundsens tid. Men J.P. Koch – hvem var han? Det har de færreste nok umiddelbart rede på. Koch var officer og geodæt og deltog i Mylius-Erichsens ekspedition 1906-08 som kartograf. Her havde han mødt den tyske meteorolog Alfred Wegener, der senere blev kendt for sin teori om kontinenternes drift, der siden 1960’rne har været standardstof i geografiundervisningen.

Koch og Wegener lagde planer for en ny ekspedition til Nordøstgrønland, hvor de skulle udforske Dronning Louises Land, et område, hvor der lå isfrie klippetoppe, og hvor der var gode muligheder for at studere indlandsisen.

Planen blev at overvintre i dette område i forbindelse med studierne i vejr og is og derefter foretage en ekspedition hen over indlandsisen til Grønlands vestkyst. For at overvintre i det barske klima måtte de bygge en ordentlig træhytte, og derfor valgte de at rejse med islandske heste, der kunne slæbe byggematerialer, i stedet for de ellers velkendte grønlandske slædehunde. Ud over Koch og Wegener deltog en islandsk hestekyndig, Vigfus, og en matros fra Jylland, Lars Nielsen Larsen.

Historikeren Jan Kongstads bog drejer sig om denne ekspedition. Vi læser om forberedelser og prøvekørsler på Island, om den krævende rejse igennem fjord- og gletcherlandskabet i Nordøstgrønland ind til indlandsisen og bygningen af en hytte, hvor ekspeditionens 4 medlemmer boede og studerede fra oktober 1912 til april 1913. Endelig i bogens sidste del læser man om turen over indlandsisen, hvor de den 15. juli

meget afkræftede bliver samlet op af en båd med en præst og fire konfirmander og når frem til menneskelig beboelse.

Bogen bygger på omhyggelige arkivstudier og anvender det primære dagbogsmateriale, der er fra deltagerne, hvor ekspeditionen tidligere væsentligst har været kendt gennem deres senere beretninger.

Kongstad følger dagbøgerne meget tæt med mange citater og giver os dermed et nærværende indblik i dagligdagen på ekspeditionen, i deltagernes grænseløse vanskeligheder, de mange ulykker, som flere gange er tæt på at tage livet af dem, og som får Koch til at sammenligne deres ekspedition med Odysseus' rejser. De overlevede dog alle fire trods forfrysninger og uheld, men det gjorde hestene ikke. De var oprindeligt seksten, men nogle løb bort, andre blev så afkræftede allerede om efteråret, at de måtte aflives. Kun fem af dem var med over indlandsisen, og den sidste måtte lade livet i juli måned lige før nedstigningen fra isen. Der er ikke noget at sige til, at Kochs ekspedition var første og sidste gang, der blev brugt heste til at krydse Grønland.

Bogen er rigt illustreret med kort og mange fotografier, taget af ekspeditionens medlemmer. De sort-hvide fotografier fører os umiddelbart hundrede år tilbage og fortæller historien om det slidsomme arbejde med transporten af byggematerialer til overvintringen, om de videnskabelige undersøgelser, om den uhyggeligt barske natur, men også om, hvordan deltagerne slapper af i telt eller hytte, altid med en god pibe tobak eller en cigar. Vi lærer også hestene at kende gennem fotografierne og forstår den sorg, som rammer deltagerne, når en hest må aflives.

Ud over beretningen om ekspeditionen er der i bogen en kort indledning om Wegener og Kochs planer og deres vanskeligheder med at skaffe finansiering til ekspeditionen. Men det lykkedes, bl.a. ved hjælp af Carlsbergfondet ved Kristian Erslev, og takket være politisk støtte fra I.C. Christensen, der sørgede for, at Kongelige Grønlandske Handel leverede et skib til transporten op til Nordøstgrønland. Bogen slutter med en kort omtale af deltagernes senere karriere.

I et mismodigt øjeblik skriver Koch i sin dagbog: "Hvad er det for en magt, der har lokket mig hjemmefra. Fra min kone og mine drenge og fra det barn, der endnu ikke er født… Er det virkelig nødvendigt at rejse til sådanne egne for at lære, at der er intet så kært som hjemmet?" (s.100). Det er det nærmeste, man kommer diskussionen af motiverne hos deltagerne.

Det er ikke Jan Kongstads ærinde at gå ind i refleksioner over, hvad der drev deltagerne. Han forsøger ikke at sætte ekspeditionen ind i en større videnskabshistorisk sammenhæng som et led i polarudforskningen og i den hvide mands forsøg på at beherske hele jorden i imperialismens tidsalder. Koch, Wegener og Vigfus træder frem i deres egne usminkede dagbogsoptegnelser og bliver ikke analyseret af Kongstad som mytiske tidstyper.

Det kan være bogens begrænsning, til gengæld ligger dens styrke i den fint dokumenterede og fængslende fremstilling af ekspeditionens faktiske vilkår og forløb.

Mads Pedersen

Militære triumfer

JEREMY HARWOOD: ”*Atlas over historiens største militære triumfer – De 50 mest betydningsfulde militære slag udforsket i ord og kort*”. Turbine, 2016, 224 sider, 280 kr.

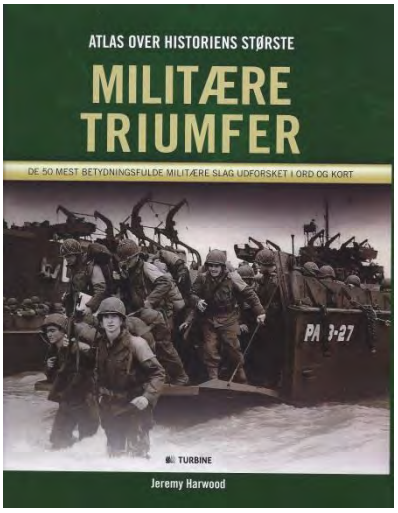

Titlen og undertitlen siger nærmest det, der skal siges. Bogen gennemgår 50 centrale slag i militærhistorien og bruger fire sider på hver, titlen mere end antyder ellers at det er ”triumfer” der er fokus og det kan jo sagtens være andet end slag, men sådan er det altså ikke. Udvælgelsen er naturligvis en opgave, der nærmest er uløselig, for hvordan udvælger man for eksempel de 50 mest centrale slag? Forfatteren slipper uden om den diskussion ved slet ikke at redegøre for udvælgelseskriteriet, og det betyder at det er op til læserne at gætte med og diskutere valg og fravalg – og det er måske slet ikke så tosset at blive udfordret på den måde?

Første slag er slaget ved Marathon i 490 f.Kr. og sidste slag er Bagdads fald i 2003. Mellem disse yderpunkter kommer vi vidt omkring, men med en vis (naturlig?) europæisk dominans, må man nok sige. Hvert opslag følger nogenlunde samme skabelon: der en tekst på 1-2 sider, der gennemgår slaget, der er 1-2 kort der fint supplerer teksten og i de fleste opslag – men af en eller anden grund ikke alle – er der en fakta boks, der lige slår fast hvem, hvad, hvornår, hvor mange, udfald og efterspil. Endelig er der illustrationer i form af malerier, raderinger, statuer og fotos. Det er let læst og man får hurtigt et overblik. Man ville nok mene at samme overblik kunne fås ved et behændigt opslag på Wikipedia eller lignende, men ud over glæden ved at sidde med en bog i hånden, så er det faktisk efterhånden sådan at især de engelske Wikipedia opslag om militære emner er vokset så meget i omfang, at det tager sin tid at læse sig gennem en skildring af f.eks. slaget om Storbritannien i sommeren 1940 eller hvad man nu har brug for at vide noget om. Man skal ikke underkende at Wikipedia er skrevet stort set af hvide mænd over 40 år og at de har meget på hjertet, når det gælder militærhistorie.

Jeg ville nødig skulle stå for udvælgelsen af de 50 vigtigste slag, men som nævnt før kan det vel diskuteres om f.eks. Ardenneroffensiven i vinteren 1944-45 ikke burde være med, mens der er fundet plads til både slaget ved Midway i 1942 og ved Leyte Gulf i 1944? Sådan kan man blive ved, men som sagt – sandheden er ikke derude i denne sammenhæng, så listen må vel ses som et oplæg til debat.

Bogen er en letvægter på indholdssiden og vil vel for de fleste, der i forvejen kender til slagene virke for nem, for overfladisk og for let, men for vores målgruppe er den helt perfekt, hvis man hurtigt skal give de unge mennesker en idé om hvad der egentlig skete ved Agincourt, Gettysburg eller Dien Bien Phu. Den skal derfor anbefales som håndbog til faggruppens samling, hvor man hurtigt kan konsultere de gode kort og korte, informative tekster og inden for rimelighedens grænser tage en kopi til eleverne.

Jakob Sørensen

Jelling

Klaus Ebbesen: ”Jelling: ”Historien om Gorm den Gamle, Thyre Danebod og Harald Blåtand”. Gyldendal 2018, 100 sider, 150 kr.

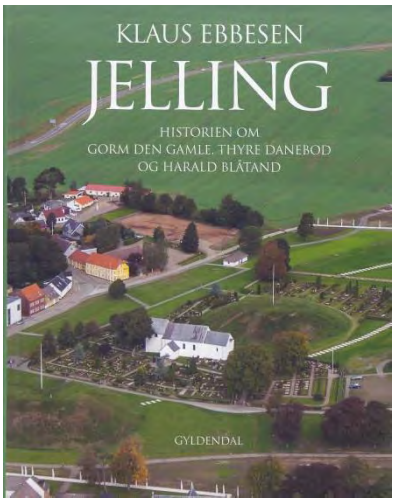

Fredag den 23. marts tog jeg mine to 3G klasser med til Jelling. Dels for at de skulle sammenligne Oplevelsescenter Kongernes Jelling, som næsten ikke har nogle fortidige levn udstillet, med deres tidligere ekskursion til Nationalmuseet, men de skulle også se det monumentalle bygningsværk, som Harald Blåtand lod rejse kort efter 900-tallets midte. Til at forklare bygningsværkets historie og geometri havde jeg hyret to arkæologer fra Oplevelsescentret for kun 1500 kr. Det kunne dog være gjort endnu billigere, hvis jeg blot havde ventet 5 dage! For med Klaus Ebbesens bog ”*Jelling – Historien om Gorm den Gamle, Thyre Danebod og Harald Blåtand*”, der udkom den 28.marts, bliver næsten hele historien fortalt om Jelling.

Mag. art. i arkæologi Klaus Ebbesen har flere udgivelser bag sig om Danmark Oldtid. Bl.a. ”*Danske Jættestuer*” (2010), ”*Danmarks megalitgrave*” (2008/2011), men også et tidligere skrift om Jelling fra inden palisadehegnet blev opført ”*Jelling, arkæologi og historie*” (1992). Klaus Ebbesen har ligeledes været ansat ved Københavns Universitet fra 1974-2000, så det er en erfaren herre, der tager læseren i hånden og leder dem gennem Jellings historie.

Kapitel 1 og 2 introducerer læseren for de udgravninger, som har fundet sted ved Jelling-monumentet. Det gøres med sikker hånd og i et let læseligt sprog, så interessen ikke tabes undervejs. Den er rigt illustreret med samtidige fotos og tegninger. Kapitel 2 omhandler kirkens historie og om de 186 knogler, der fandtes i kirkens gulv, er Gorm den Gamles. Gorms vivs Dronning Thyras *whereabouts* behandles i kapitlet ”Hvor er dronning Thyra”, mens kapitel 5 er dedikeret til Jellingestenen og dens udsmykning/inskriptioner. Kapitel 6 er viet til palisadehegnet og kapitel 7 Harald Blåtands øvrige bygningsværker. Bogen rundes af med oldtidens Danmarks samspil med Romerriget og den tidlige statsdannelse.

Klaus Ebbesen har hele vejen igennem bogen sans for den inden- og udenrigspolitiske situation i datidens Danmark og hvad der førte til troskiftet. Imponerende er det også, hvilke mængder af viden han har fået ned på kun 98 sider uden at sproget mister sit liv.

Går ekskursionen til Jelling er denne bog et must, hvis man hurtigt skal sætte sig ind i Jelling-monumentets historie, finurligheder og geometri. Forlaget Gyldendal skal også have lidt ros med på vejen. De har nemlig indbundet 4 blanke friblade i slutningen af bogen; fribladede er efterhånden sparet væk på alle nyere bøger, men de er uvurderlige også til noter i felten.

Lasse Taagaard Jensen

Det første fængsel

Johan Heinsen: ”Det første fængsel 1620”. 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.

Johan Heinsen, som er historiker og lektor ved Institut for Kultur og Globale studier ved Aalborg Universitet, har skrevet dette 7. bind af Aarhus Universitetsforlags 100 Danmarkshistorier om ”Det første fængsel - 1620” – Trunken på Bremerholmen.

Kriminalitetshistorie er i disse år et voksende felt indenfor historievidenskaben, hvor bl.a. glemte skæbner fra samfundets bund vækkes til live gennem arkivalier som anholdelses-, anmeldelses-, og forhørsprotokoller. Tidligere har retshistorien fyldt mere; udtryk gennem værker som P.J. Jørgensens ”*Dansk Retshistorie*” (1947) eller det noget lettere læste værk Stig Iuul ”*Lov og ret i Danmark*” (1969). Fængslerne og strafmetoder har også haft deres plads i historiebøgerne, eksempelvis i Fr. Stuckensbergs ”*Fængselsvæsenet i Danmark*” (1893-1896) og ikke mindst Peter Scharff Smiths ”*Moralske Hospitaler*” (2003). Men den straffede har ikke fyldt meget i historien før de senere år. Selv oplevede jeg det skiftende fokus med Poul Duedahls ”*Forbrydelsens ansigt*” (2013) og senere ”Ondskabens Øjne” (2016), men også Ulrik Langen ”*Tyven*” (2015), Hugo Kristensens ”Christen Pedersen Lørslev” (2015) og antologien ”*Cultural Histories and Crime in Denmark 1500-2000*” (2018) er udtryk for den nye tendens.

Johan Heinsen kombinerer i ”Det første fængsel” på fortrinlig vis både fængselshistorien og de indsattes historie; hvorfor fængslet opstod, fangernes levevilkår og beretninger fra de indsatte.

”*Hoveder vokser ikke på kålstokke hos os*” skulle Christian IV angiveligt havde sagt og med dette citat tager Johan Heinsen afsæt i fortællingen om ’det første fængsel’. Danmark-Norge var rigt på kål, men fattigt på folk, derfor blev de indsatte sat til at arbejde for staten på fæstningsværker og flådeværftet. Tvangsarbejde og frihedsberøvelse fortrængte dermed langsomt andre korporlige straffe. Fængslet var ikke et sted, man sad; det var et sted man sov, når man ikke slavede for staten.

Gennem forhørsprotokoller illustrerer Heinsen, hvorledes problemerne i fængslerne dengang minder om dem, vi hører om i dag; hierarki, sort økonomi, vold og intern justits mellem fangerne. Historiernes krydres med beretninger om opfindsomme fangeflugter, som næsten altid fænger, om så det drejer sig om Dumas ”Greven af Monto Christo” (1944), filmen ”Flugten fra Alcatraz” (1979) med Clint Eastwood eller filmen ”Shawshank Redemption” (1994) med Tim Robbins og Morgan Freeman. Ikke mindst er det en interessant detalje, at der i 1671 forsøgtes at sende statsslaver/straffefanger til Vestindien, hvor de skulle befæste og beplante St. Thomas; akkurat som man har set andre vesteuropæiske stater gøre. Men kun hver 4. overlevede overfarten og det første år på øen og et mytteri på et af skibene satte en endelig stopper for dette forsøg.

Heinsen bog stopper historien ved det moderne fængsel, f.eks. Horsens Statsfængsel fra 1853 og Vridsløselille fra 1859. Her handlede det om at lave bedre mennesker ud af straffefangerne gennem overvågning, isolation og tavshed – ikke blot at udvinde arbejdskraft af fangerne. I nutidens fængsler har arbejdet atter vundet indpas som vejen til moralsk helbredelse om end outsourcingen gør, at man kun kan betale fangerne meget lidt for arbejdet.

Johan Heinsens bog har fået en hård medfart af Bjørn Westerbeek Dahl på historie-online, som angriber urimeligt mange små detaljer i bogen. Alt fra billedvalg, sprog og noter til dissiderede fejl. Selv kan jeg ikke tage stilling til alle af Bjørn Westerbeek Dahls kritikpunkter, men oplever billedvalget som rimeligt, samtidig med at Johan Heinsen følger forlagets opdrag til bogen; let læseligt og uden af drukne i noter. Derfor kan jeg kun anbefale at læse bogen.

Lasse Taagaard Jensen

Hjemmeværnet

JENS OLE CHRISTENSEN: "*Hjemmeværnet - Historien om det folkelige forsvar*". Gads Forlag 2017. 320 sider. 350 kr.

Hjemmeværnet er ikke en organisation, jeg har meget kendskab til. Jeg mindes fra min barndom, at min kammerats far var hjemmeværnsmand og havde sit gevær liggende under ægtesengen; jeg husker fra min tid på sergentskolen at hjemmeværnsfolkene var så skydegale, hvor premierløjtnanten pr automat halverede deres ammunitionsansøgning til øvelserne; og i dag tænker jeg på en hjemmeværnsmand iklædt gul vest over sit grønne tøj og med hvid stav til at regulere trafikken. Pudsigt, at mit kendskab ikke er større siden Hjemmeværnet i 2017 tæller 45.300 medlemmer.

Jens Ole Christensens "*Hjemmeværnet – Historien om det folkelige forsvar*" har dog rådet bod på min blinde plet om Hjemmeværnet. Efter endt læsning er jeg blevet noget klogere på hele organisationen og dens historie. Bogen er bygget op i 3 hovedkapitler, som kan karakteriseres som epoker i værnets historie; (1) *Besættelse, modstandskamp – hjemmeværn*; (2) *Koldkrig, forsvarsvilje – koldkrigens hjemmeværn*; (3) *Nye trusler, indsatsparathed – og nutidens hjemmeværn*. Bogen er forsynet med en god overskuelig tidslinje, en omfattende litteraturliste og ikke mindst et register.

Fatteren J.O. Christensen er (1962-) er ph.d. og museumsinspektør ved Tøjhusmuseet og har tidligere været medforfatter til værket "*Hæren – 400 års Danmarkshistorie*" (2014), "*Københavns befæstning*" (2012) og et hav af tidsskriftartikler om fæstninger og forsvar. Ligeledes har Jens Ole Christensen været frivillig i hjemmeværnet siden 1980, hvilket nærværende bogs tendens bærer tydeligt præg af.

Bogen er, som forfatteren understreger i introduktionen, malet med den brede pensel, hvor detaljerne har måtte via for overblikket. Men overblik får man, når bogens læses tillige med flere detaljer og udvalgt samtidigt billedmateriale. Bogen har også flere fakta sider om hjemmeværnenes organisation, enheder, personer og medlemstal (eks. s.174, 227, 290, 302-305), der giver et fint vue over korpset.

Bogen er overordentligt venligt stemt overfor Hjemmeværnet og kan nærmest karakteriseres som et hyldestværk. Forordet er skrevet af Finn Winkler (Chef for Hjemmeværnet 2010-2017), som skriver heri "*Hjemmeværnet (…) støtter Forsvarets opgaver ude og hjemme samt bidrager substantielt til det øvrige samfund, specielt politiets opgaveløsning. Denne evne gør hjemmeværnet til en meget omkostningseffektiv militær organisation til gavn for Danmark. (…) Denne bog samler fint næsten 70 års historie for denne fantastiske samfundsressource, Hjemmeværnet, som er baseret på det fineste i et demokrati, nemlig den enkelte borgers vilje til at gøre en forskel" (s.7)*. Smukkere bliver det ikke.

J.O. Christensen er heller ikke upartisk, når det kommer til Hjemmeværnet. Plusordene 'frivillig', 'folkelig' og 'folkelig bevægelse' går igen og igen; nærmest som om at det er Hjemmeværnets selvopfattelse. Forfatternes antipati over de Radikale skinner tydeligt i bogen; sikkert fordi partiet stillede sig kritisk overfor hjemmeværnets stiftelse. Flere steder anvender forfatteren negativt værdiladede ord om partiet. Eksempelvis *"De radikale bed sig halsstarrigt fast i fortidens opfattelser og nægtede hårdnakket at indrømme, at verden havde forandret sig". (s.91)* eller "*Blandt de radikale var der dyb bitterhed over samarbejdsregeringens fald og den efterfølgende udvikling, hvor modstands-synpunktet havde vundet større tilslutning. Tanken om, at modstandsbevægelsen skulle genopstå som et hjemmeværn, var tydeligt mere, end mange radikale kunne bære" (s.58)*. Det er unægtelig synd, at forfatteren ikke kan holde ave og undlade sådanne værdiladede udtalelser, da det underminerer et ellers fint værks troværdighed. I det mindste kunne overstående passager være underbygget med blot ét eller to citater.

I underkapitlet *'En folkelig modbevægelse'* argumenterer J.C. Christensen for, at Hjemmeværnet blev en 'Folkelig modbevægelse' mod 1960'erne og 1970'ernes venstreorienterede vinde fyldt med pacifisme og kritik mod samfundets bærende institutioner (herunder Hjemmeværnet). Men "*Hjemmeværnet viser sig stærkest i modvind*", skriver J.C. Christensen og påpeger, at "*medlemstallet voksede støt gennem 1970'erne".* Desværre kan J.C. Christensen ikke dy sig for at give ungdomsoprøret og ikke mindst det Nye Venstre en svada: "*Hjemmeværnet blev en folkelig 'modbevægelse', der gik imod det politiske stormløb mod dansk forsvar og imod den politiske radikalisering. Over for den totalitære venstreorienterede bølge stod stadig en livskraftig demokratisk "forsamlingshuskultur" med omfattende folkelig deltagelse (…); en demokratisk kultur, der forblev uberørt af "the Lunatic Lefts" amokløb*".

Ovenstående citater illustrerer tydeligt, at bogen ikke forholder sig kritisk til Hjemmeværnets funktion i nutiden, som ellers ville være oplagt i det sidste kapitel. Er organisationen pengene værd for samfundet? J.O. Christensen ridser et væld af små situationer op, hvor hjemmeværnet har været behjælpelig; Senest 2004, COP15, oversvømmelser og andre 4831 situationer, hvor Hjemmeværnet har støttet Forsvar og Politi. Men hvor stor er hjælpen? Kan den klares billigere og med (anden) professionel hjælp? Hvad koster Hjemmeværnet for samfundet? Hvem er den typiske Hjemmeværnsfrivillige – Er det folket? Sådanne spørgsmål besvares desværre ikke. I stedet bruges hele sidste kapitel som en slags a priori raison d'être for Hjemmeværnets opretholdelse.

Samlet set er det *'Hjemmeværnet'* velskrevet værk, som på lettilgængelig vis indfører læseren i værnets historie. Desværre er værket meget farvet og bør derfor læses kritisk. Efter at have læst værket, er jeg blevet en hel del klogere på hjemmeværnets historie, men desværre står mit kendskab til hjemmeværnsmanden relativt uændret; jeg ved dog efter endt læsning, at han i hvert fald er folkelig, frivillig og med demokratisk sindelag.

Lasse T. Jensen

Tidehverv

HENRIK BACH: ”*Konfrontationskurs. Tidehverv og den guddommelige komedie*”. Gyldendal 2018. 351 sider. 300 kr. (vejl.)

Tidehverv er, velsagtens karikerende, blevet tillagt den opfattelse, at ”Gud er alt, jeg er intet, og du er en idiot”! Og der er måske mere end et gran af sandhed i den påstand; i hvert fald sad og sidder pejorativerne bavl, ævl og vrøvl om diskussionspartneres udsagn løse på tungen af, de i øvrigt retorisk og sprogligt begavede, afdøde sognepræst og folketingsmedlem Jesper Langballe (1939-2014) og hans fætter, sognepræst og tidligere folketingsmedlem Søren Krarup (født 1937), hvilke jeg først og fremmest husker og forbinder med 'bevægelsen'. En 'bevægelse' imidlertid, som ikke vil kalde sig en bevægelse med et bestemt program, men insisterer på at være enkeltmennesker med individuelle opfattelser.

Skal man fæste nogen lid til ovennævnte karakteristik af Tidehverv, så står Tidehvervsfolkene trods deres angivelige intethed noget højere i hierarkiet end andre dødelige. Og Tidehvervsfolk synes mildest talt heller ikke præget af voldsomt megen ydmyghed i forhold til sine modstandere. Fremragende folk har da immervæk også færdedes i kredsen omkring tidsskriftet, der første gang udkom i 1926, og som har givet navn til denne 'ikke-bevægelse'; der behøves blot at nævne teologerne og filosofferne Johannes Sløk og K.E. Løgstrup. Og kredsen omkring bladet anså og anser Søren Kierkegaard for en central figur for den luthersk-evangeliske tro, som er Tidehvervs grundlag.

Troen er helt central, og ikke kristendommen som lære, teologi eller filosofi. I det hele taget modsætter Tidehverv sig enhver almengyldig lære i form af fx filosofiske, politiske og pædagogiske ismer samt morallærer, etikker; ikke mindst nedsables 'kulturradikalismen' og velfærdsstatsideologi herhjemme. Og man gør det så konsekvent, at udenforstående kan blive i tvivl om, hvorvidt den absolutte kritik af enhver lære også til sidst rammer kristendommen selv. I hvert fald dersom vi taler om den tidlige 'bevægelse', den mere nutidige vender vi tilbage til.

Men man ordfægter rigtignok med en, vil jeg sige, ret beundringsværdig om end enøjet civilcourage; man taler Roma midt imod, uanset om man er alene eller i klart mindretal. Men den udenforstående fornemmer også en vis forkærlighed for martyriet og det heroiske. Tidehvervsfolkene gik og går da også uden forbehold ind for, at Danmark lige fra første øjeblik skulle have gjort modstand imod den tyske besættelse i 1940, komplet uafhængigt af de menneskelige og andre omkostninger.

Tidehvervs grundlag (hvis et sådant da ellers findes) er det, at mennesket er en synder, men har fået syndernes forladelse gennem Jesus. Dog har han ikke forladt disse synder så meget, at mennesker kan opnå og indse noget af nogen betydning ved at bruge sin fornuft. Når mennesket således ophøjer sig til Gud, som Tidehvervsfolk ser det, fx ved som i dag at antage menneskerettigheder som en højeste instans, det vil sige højere end den suverænt herskende Gud, der gør hvad der passer ham uden hensyn til menneskerettigheder (hvor man så ellers ved det fra om Gud), ja da er mennesker og samfund fuldstændig galt afmarcheret.

Nej, mennesker skal ”tro blindt på Gud”, som Tidehvervs-manden Tage Schack sagde i 1944. Og ”Kristendommen er sandheden, fordi den er det”, som Chr. Lindskrog skrev i bladet. Denne blinde tro, som skal vælges, synes tillige at give en blind tro på egne, men altså helt igennem gudgivne opfattelser; således behøvede man ikke i sin skrift og tale over for de måske mere elendige syndere at tage ”hensyn til takt og tone”.

Denne antiidealistiske 'bevægelse' vil være jorden og øjeblikket tro; men det hører øjensynlig ikke med til det at være jorden tro, at man gerne vil forbedre sine egne og andres vilkår; alt, hvad der lugter af utopi eller fremtidshåb og af ønsket om et bedre liv, samt at jorden – ja måske Gud selv? – giver mulighed for dette, er at forstå som menneskets opkastelse af sig selv til Gud. Mennesket skal affinde sig med sine øjeblikkelige vilkår, for det vil Gud åbenbart, at det gør. Søren Krarup og Jesper Langballe med flere, yngre folk har inden for de seneste årtier fortolket evangeliet sådan, at det konkrete, nærværende liv, som de mener skal leves, udelukkende indbefatter den danske nation, dens sprog, kultur og historie, samt ens familie, venner og naboer. Der synes at være tale om en vending væk fra den nærmest totalt nejsigende første fase af Tidehverv og hen til en linje, der altså bekræfter nationen og de allernærmeste medmennesker som det eneste væsentlige i tilværelsen. Om denne nyere linje derved formaster sig imod Guds egen vilje, skal jeg ikke dømme om, og det gør Henrik Bach heller ikke.

Bogen er en oplysende, velskrevet og veloplagt, personlig gennemgang af Tidehvervs historie.

Poul Ferland, maj 2018

Velfærdsstaten

LASSE HORNE KJÆLDGAARD: *Meningen med velfærdsstaten - Da litteraturen tog ordet - og politikerne lyttede*. Gyldendal 2018, 372 sider.

“Hverken i den politiske samtale om velfærdsstaten eller i forskningen i velfærdsstaten finder man i dag nogen udpræget anerkendelse af den centrale rolle, som skønlitterære forfattere og humanistiske intellektuelle spillede i den tidlige fase af opbygningen af - og debatten om - velfærdsstaten i Danmark” (side 11). Forfatteren skitserer således allerede i indledningen formålet med bogen. Han vil vise, hvordan det kulturelle Danmark aktivt deltog i samtalen om velfærdsstaten, og hvordan forfattere og intellektuelle således også var med til at reflektere over denne. Debatten om velfærdsstaten som en kulturdebat savner han i den aktuelle debat og ønsker med bogens analyser af datidens debat og litteratur at vise “ de indledende storslåede kulturpolitiske visioner for velfærdsstaten” s.10.

I de første kapitler giver han en introduktion til historien bag forestillingen om velfærdsstaten. Han tager sit udgangspunkt i Georg Brandes’ teorier om aristokratisk radikalisme efter læsning af Nietzsche.

Hovedfokus er på tiden efter 2. verdenskrig. Forfatteren daterer gennembruddet af velfærdsstatsbegrebet til debatten om folkepensionen i 1956. Velfærdsstat var slet ikke noget positivt begreb i sidste halvdel af 1950'erne og 1960'erne. Både fra højreorienterede og venstreorienterede debattører mødte begrebet kritik.

De højreorienterede debattører så velfærdsstaten som en trussel mod det enkelte menneskes frihed - ja der var ikke langt fra velfærdsstat til "formynderstat", et ord, som blev anvendt flittigt i debatten af højreorienterede kritikere.
Men også de venstreorienterede så negative aspekter i velfærdsstaten. De opfattede den først og fremmest som kapitalens forsøg på at "please" arbejderklassen så meget med velfærd, at den ikke ville lave revolution og skabe en socialistisk stat. De fremførte, at ordet velfærdskapitalisme ville være et mere præcist udtryk. Det gælder især forfattere som Erik Knudsen og Ernst Bruun Olsen.
For midterpartierne var begrebet også et problem, fordi det indebar en række uheldige konnotationer som umyndiggørelse, formynderi og lignende. Der kan således ses en tendens til, at den tidlige diskussion om velfærdsstaten blev en semantisk og sproglig diskussion.

Den tidsmæssige afgrænsning af bogen bliver omkring de ændringer, der sker med debatten om velfærdsstaten i 1970'erne under indtryk af kriser, neoliberalisme, jordskredsvalget og globaliseringen, herunder Danmarks medlemsskab af EF fra 1973. Debatten bliver herefter ikke længere en kulturdebat, men i langt højere grad en økonomisk debat.

I et interview i 1960 opfordrede daværende statsminister Viggo Kampmann forfatterne til at engagere sig i debatten om velfærdsstaten.
"Vi har i høj grad brug for vejledning. Blot de kulturelt interesserede ville forlade det kritiske stade og begynde at rådgive os på kærlig og forstaaende måde, ville meget være vundet" (s. 99).
Netop i denne periode tages der en række initiativer til at forbinde kultur med velfærdsstaten. Kulturministeriet blev oprettet i efteråret 1961. Allerede i 1960 var Det danske akademi oprettet, og Bomholt og Viggo Kampmann sikrede det en årlig bevilling.

Netop de socialdemokratiske politikere viste stor vilje til at sikre forbindelsen mellem velfærdsstaten og kulturen. Og mange politikeres engagement i den kulturpolitiske diskussion er bemærkelsesværdig. Man fornemmer en virkelig interesse for at inddrage litteratur og kunst i diskussionen.
Efter en gennemgang af den generelle velfærdssamtale mellem kunstnere og politikere i de første kapitler - herunder en fokusering på den betydning kulturdebatten havde - følger en række grundige analyser af fiktive værker.

Filmene "*Weekend", "Vi er allesammen tossede*" og "*Selvmordsskolen*" danner sammen med skuespillene "*Frihed det bedste Guld"* og "*Teenagerlove"* grundlag for en analyse af problematiske sider af velfærdsstaten.

Et stort kapitel er helliget analyse og karakteristik af Villy Sørensens forfatterskab. Han ses som helt central i velfærdsdiskussionen med sin dialektiske tilgang til problematikken. Bodelsens forfatterskab og de to

dystopiske romaner: " *Manden der ville være skyldig"* af Stangerup og " *Se dagens lys*" af Svend Aage Madsen sættes også i grundige analyser i forhold til velfærdstatsproblematikken.

Bogen, der er en forkortet udgave af forfatterens doktordisputats, giver et fornemt og grundigt indblik i debatten om velfærdsstaten. Det er spændende på baggrund af nutidens samfundsdiskussion at se, i hvor høj grad der faktisk var en dialog mellem forfattere, intellektuelle og politikere om velfærdsstaten og dens konsekvenser for befolkningen og ikke mindst for kulturen.

Det var virkelig en kulturpolitisk diskussion. Politikerne deltog i diskussionen med en forståelse for kunstnerens rolle i samfundsudviklingen. Og deres læsning af litteraturen indgik i diskussionen.
Man kan i dag godt føle, at diskussionen kun varetages af politikere og økonomer, og man kan godt spørge, hvor den diskussion og dens intellektuelle niveau er blevet af?

Johannes Lebech

Ny bog om den islandske middelalders stormand: Snorre Sturluson

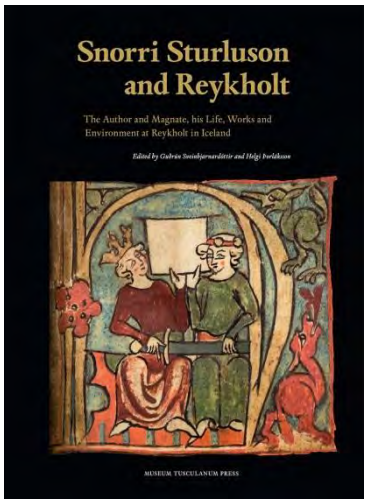

Guðrún Sveinbjarnardóttir & Helgi Þorláksson. *Snorri Sturluson and Reykholt. The Author and Magnate, his Life, Works and Environment at Reykholt in Iceland*, København: Museum Tusculanum 2018. 488 sider, 318 kr.

Den nye overordentlig smukke udgivelse fra Museum Tusculanum om islandsk middelalders centralfigur, Snorri Sturluson, er en sand skatkiste af meget forskelligartede bidrag, der belyser den islandske middelader fra til dels uvante perspektiver. Den er konklusionen på et længerevarende projekt, der skulle undersøge hovedgården i Reykholt, hvor høvdingen, forfatteren og statsmanden, Snorri sad i første halvdel af 1200-tallet.

Snorri Sturluson må tiltrække sig opmærksomhed fra enhver, der vil beskæftige sig med den islandske middelalder på nogen måde; men bogen vil i øvrigt være af interesse for enhver, der skal arbejde med den nordiske middelalder i det hele taget, da eksemplet Snorri så at sige sammenfatter så meget, der er af almen gyldighed i forhold til skandinavisk middelalder.

Bogens anledning og opbygning

Bogen er som sagt konklusionen på et større forskningsprojekt, der tager sin begyndelse helt tilbage i 1998 og omfatter tre hovedforskningsretninger: arkæologi, kulturlandskab og miljø samt filologi i en bredere forstand, dvs. omfattende historie og litteraturvidenskab.

Projektet har allerede resulteret i flere udgivelser inden for de enkelte fagområder; den nærværende udgivelse omfatter - som afslutningen - en slags rapport over projektet som helhed. Og dermed får den

bred nytteværdi, da man således får nem adgang også til områder, man evt. ikke kommer så nemt i berøring med.

Foruden en velskrevet introduktion til bogens bidrag (dog som det synes kun til de 12 af de i alt 13 bidrag) indeholder bogen indledende et kort over området omkring Reykholt på det sydvestlige Island samt en meget nyttig slægtstavle, der angiver, hvordan Sturlunge-slægtens (Snorri Sturlusons slægt) vigtigste medlemmer, var forbundet. Det er en nyttig oversigt at have ved hånden, når man drager gennem bogen, for det kan ofte være svært at holde styr på slægtskabsforholdene, hvis man da ikke lige har islandsk middelalder og familieforhold som særlig interessesfære.

Snorri Sturluson, der à flere omgange var lovsigemand (det højeste embede på Island i fristatstiden), besad - blandt andet - kirkecenteret Reykholt. Et kirkecenter er på Island en gård, der hørte under kirken og således gav adgang til vigtige informationsveje og del i tiendeindtægter. Snorri har formentlig ønsket at lægge Reykholt til sine godser pga. den anseelse, der fulgte med at få knyttet sit navn til et sådant sted.

Snorri Sturluson er uden for Island sikkert bedst kendt som forfatter til de to middelalderlige værker, *Edda* og *Heimskringla*, hhv. en poesi (hvori vi har bevaret en stor del af det materiale, der er overleveret om den nordiske mytologi) og en historisk beretning om de norske konger fra den sagnagtige oldtid og frem mod Snorris egen tid.

Men Snorri Sturluson var også politiker, og han havde samlet et betydeligt antal jorder under sig på det syd-, vest- og nordlige Island, og han formåede - så vidt vi ved - at skabe nogenlunde fred inden for sit områdes grænser. Urolighederne på Island på denne tid respekterede imidlertid ikke disse grænser, og borgerkrigstilstanden førte til, at Snorri i året 1241 - da Jyske Lov blev vedtaget herhjemme - faldt for sine modstanderes hånd.

Interessant er det, at vi i denne bog kan få et meget mere nuancerende lys kastet over manden Snorri og hans hovedsæde i Reykholt, da det tit uden for eksperternes kreds kun er de 'almindelige' fakta, såsom 'forfatter til kongesagaerne', 'dræbt 1241' og lignende, vi har adgang til. Det er der med denne udgivelse blevet grundigt ændret på.

Bogens indhold

Bogens 13 bidrag tilgår som sagt emnet fra mange forskellige vinkler. Bogen indledes med tre historiske bidrag, der især kredser om Snorris person og den centralisering af magt, der skete på hans tid og på baggrund af hans politiske bestræbelser. Emnerne omfatter indenlandske sysler og udenrigspolitik, herunder forbindelser til Norge og Orkneyøerne.

Dernæst følger et par bidrag, der beskæftiger sig med kultiveringen af området omkring Reykholt i et forsøg på at kaste lys over, hvilken slags landbrug, man har dyrket, bl.a. for at få klarhed over, hvad man mere konkret har levet af. Disse to bidrag glider naturligt over i et arkæologisk bidrag om bygningerne på Reykholt, hvilket bidrag bl.a. kommer ind på det berømte 'Snorris badekar', et badekar af klippestykker, hvori der er ledt varmt vand til fra den nærliggende varme kilde. Om badekaret vitterligt er fra Snorris tid, er det desværre ikke muligt at sige, men en hårdnakket tradition har nu alligevel kædet hans navn sammen med det.

Bindets syv sidste bidrag er alle litterære. Det første er en minutiøs gennemgang af det ældste dokument om kirken i Reykholt's ejendomme: den såkaldte *Reykjaholtsmáldagi*, hvis ældste dele er fra sidste del af 1100-tallet - dokumentet hører således til blandt de ældste islandske sprogkilder, der findes. I de følgende bidrag behandles mangt forskelligt, f.eks. den uddannelse, Snorri kan have modtaget, og det litterære miljø, han befandt sig i. Retorik er et i tidligere forskning overset område især i forbindelse med den ældre litteratur. Dette rådes der bod på med et par solide bidrag om hhv. retorik hos Snorri samt om 'de lærde sturlunger'. Ud fra et mere generelt synspunkt behandles de sociale forudsætninger for litteraturen på Snorres tid. Bogen rundes af med et bidrag om den litterære arv efter Snorri Sturlusson.

De i bindet indeholdte tekster bidrager på afgørende vis til vores samlede forståelse af Snorri Sturlusons person, Islandsk middelalderhistorie samt ikke mindst den middelalderlige litteratur - først og fremmest de værker, som tilskrives Snorri selv, men tillige i et videre perspektiv, fordi første halvdel af 1200-tallet regnes for den tid, hvor bl.a. en stor del af islændingesagaerne blev nedskrevne. Vi bliver præsenteret for en tid og nogle mennesker, som ingenlunde var isolerede på deres fjerne ø længst ude i Atlanterhavet, tværtimod.

Bogen kan således være interessant i forbindelse med mange tilgange til stoffet: hvis man arbejder med middelalderen generelt - levevilkår og politik - Island i særdeleshed. Og i forbindelse med den islandske litteratur, herunder sagalitteraturen, kan den give et nyttigt bagtæppe.

Johnny Lindholm

Anmeldelser Noter 219, december 2018 – klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen

Brian Dupont Larsen & Adam Lund Madsen: ”DHO – en skrive guide”. Gyldendal 2018. 84 sider, 99 kr. + moms

Deniz B. Serinci: ”Tyrkiet 1923-2018 – fra Atatürk til Erdogan”. Frydenlund 2018. 143 sider, 159 kr.

Mette Boritz: ”Museumsundervisning. Med sanser og materialitet på kulturhistoriske museer”. Syddansk Universitetsforlag 2018. 259 sider. 275 kr.

Helle Schøler Kjær: ”Danske vidner til det armenske folkemord 1915”. Vandkunsten 2010. 152 sider, 229 kr.
Poul Duedahl: Velkommen på bagsiden. Danmarkshistorien på vrangen. Gads Forlag 2018. 383 sider, 350 kr.
Anders Olling (ledende redaktør) og **Hans Erik Havsteen**: ”Politiken Historie”. Politikens udviklingsselskab, 99 sider, 170 kr.

Anders Bjørn og Jane Lytthans: Christianshavnerliv. Gennem 400 år. Gad. 386 sider. 350 kr.

Kaare R. Skou: Folkestyret i arbejde. Om Grundloven, magten, demokratiet, de folkevalgte og lovgivningen**.** Frydenlund 2018. 384 sider, 299 kr.
Rasmus Dahlberg & Mai-Britt Schultz: Det vidste du ikke om Danmark. Gyldendal 2017. 264 sider, 250 kr.
Pia Søltoft: Kierkegaards kabinet. En nutidig introduktion. Akademisk Forlag 2017. 296 sider, 299 kr.

Thomas Ubbesen: Gensyn med Hippieruten. I egne fodspor efter 40 år. Gyldendal. 318 sider. 300 kr.

Thomas Riis: Kongen og hans mænd. Danmarks politiske rigsinstitutioner ca. 1100-1332. Historika/Gads Forlag. 475 sider. 350 kr.

Lars Christian Nørbach: Mellem hammer og kors. En fortælling om asatro og kristendom. Forlaget Hovedland 2018. 128 sider, gennemillustreret, 199 kr.

Torben Bramming: Da vikingerne mødte korset – Ansgar og missionen mod nord. Kristeligt Dagblads Forlag 2018

Louise Nyholm Kallestrup: I pagt med Djævelen - Trolddomsforestillinger og trolddomsforfølgelser i Italien og Danmark efter Reformationen**.** Forlaget Anis 2018**.** 252 sider, 249 kr.

Lars Boje Mortensen: Saxo – 1208. 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag. 100 sider. 100 kr.

Peter Tudvad: Jan Hus. Kirke, korstog, kætteri. People’s Press, 2018. 336 sider, 300 kr.

Tommy Heisz: Den spanske syge. Da historiens mest dødbringende epidemi kom til Danmark. Politikens forlag. 384 sider. 300 kr.

Mary Beard: Kvinder & magt. Et manifest. Gads forlag 2018. 116 sider. 130 kr.

Kristine Kjærsgaard: ”Danmark i FN”. Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.
Nils Arne Sørensen (red): Postordrecowboys og andre fortællinger om danskernes møde med Amerika. Syddansk 2017. 272 sider.

Hans Petter Hougen, Bent Isager-Nielsen & Stine Bolther: ”De 7 dødssynder. Retsmedicineren og efterforskeren om hvorfor ondskab findes i os alle”. L&R 2018. 304 sider, 300 kr.

Arne Hardis: Den kætterske socialdemokrat. Jørgen Dich og den herskende klasse. Gyldendal. 272 sider. 250 kr.

Yuval Noah Harari: 21 ting du bør vide om det 21. århundrede. Lindhardt og Ringhof 2018. 320 sider, 300 kr.

Martha Hall Kelly: ”Blomstrende syrener”. Hr. Ferdinand 2018. 514 sider, 250 kr.

Heidi Vad Jønsson: Indvandring i velfærdsstaten. 100 danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider. 100 kr.

Karin Margarita Frei: Egtvedpigens rejse. Lindhardt og Ringhof 2018. 240 sider, 250 kr.

Anders Agner Pedersen: Modet til visioner. Bogen om Robert F. Kennedy 1925-1968. Turbine 2018. 202 sider, 250 kr.

PETER CHRISTENSEN (– med forord af Tom Buk-Swienty): ”Scoop – Fra Watergate til Panama Papers – nedslag i journalistikkens verdenshistorie”. Gyldendal 2017. 349 sider, 300 kr.

Mogens Herman Hansen: "En gentænkning af demokratiet". Gyldendal 2017. 176 sider, 100 kr.

OLE THOMSEN: ”Frygt ikke frihed. Om humanisme og humaniora”. Forlaget Vandkunsten 2018. 223 sider, 250 kr.

Bjørn Berge: Landene som forsvandt 1840-1970. People’s Press. 400 sider. 350 kr.

Per Schmidt og Frank Dallgaard: Fakta og myter om SOE 'Operation Anthropoid': Attentatet mod SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich**.** Trykværket, 2017. 334 sider illustreret. 249 kr.

Søren Nørby: Sænk skibene. Flådens sænkning den 29. august 1943. Turbine 2018. 190 sider, 250 kr.

Niels Birger Danielsen: Modstand. Samarbejdets fald 1942-1943. Politiken 2018. 592 sider, 350 kr.

Jørgen Jørgensen: For folkets frihed. Martin A. Hansen og Besættelsen:. Gyldendal 2018. 384 sider, 380 kr.

Julia Lahme: ”Damen i midten. Mode, kvinder og Danmarkshistorie set gennem et stormagasins vinduer. Gad. 295 sider. 249,95 kr.

Hans Gregersen: Det sidste skridt – danske dødsdomme gennem 500 år. Turbine 2018. 306 sider. 300 kr.
Niels H. Kragh-Nielsen: Straffet på livet. Henrettelser i Danmark 1537-1892. Gads Forlag. 612 sider. 400 kr.

David Budtz Pedersen, Finn Collin og Frederik Stjernfelt (red.): ”Kampen om mennesket. Forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid”. Hans Reitzels Forlag 2018. 447 sider. 350 kr.

Simon Laumann Jørgensen: “Axel Honneth”. Djøf Forlag 2018. 148 sider, softcover, 150 kr.

Nagieb Khaja: Historien der ikke bliver fortalt – om krigen i Afghanistan. Gyldendal 2017,300 kr.

Aydin Soei: Omar - og de andre. Vrede unge mænd og modborgerskab. Gad 2018. 361 sider, 300 kr.
Samar Yazbek: ”Over grænsen – beretning fra mit Syrien i ruiner”. Kristeligt Dagblads Forlag 2016. 334 sider, 250 kr.

Nadia Murad: Den sidste pige. Mit fangenskab og min kamp mod islamisk stat. Politikens Forlag 2018. 336 sider, 250 kr.

God hjælp til Dansk Historie opgaven

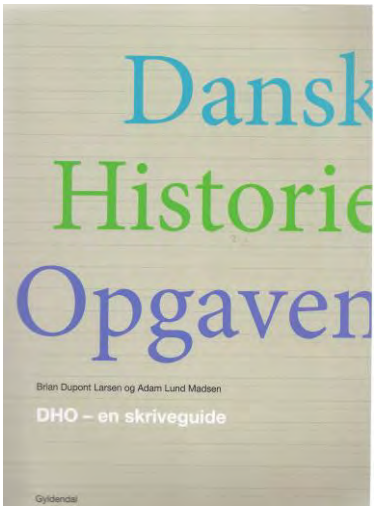

BRIAN DUPONT LARSEN & ADAM LUND MADSEN: ”*Dansk Historie Opgaven. DHO – en skriveguide”.* Gyldendal 2018. 84 sider, 99 kr. uden moms.

En af de ting, der ikke er blevet nedgraderet efter gymnasiereformen er Dansk Historie Opgaven (herefter DHO). Det kan altid diskuteres, om den er placeret for tidligt i forløbet efter kun få måneders undervisning i historie. Omvendt er det en kærkommen udfordring for såvel lærere som elever at komme i gang med en akademisk opgave tidligt som træning for senere opgaver.

Bogen er meget systematisk opbygget i hovedafsnit: den akademiske opgave, problemformulering, opgavens opbygning, formidling og formalia, mundtlig fremlæggelse, evaluering, og det hele slutter med en kort oversigt over de to fags metoder og korte svar på de ofte stillede spørgsmål. ”Opgavens opbygning” er naturligt det afsnit, der fylder mest (ca. 40 sider).

De to forfattere er meget grundige, og hele tiden er fagenes læseplaner omdrejningspunktet. Flere gange understreges det, at der kan være forskelle på, hvordan DHO afvikles på de enkelte skoler. Mange elever er jo altid i vildrede, når der skal skrives en opgave med flere fag involveret. Forvirringen skyldes ofte usikkerhed med hensyn til, hvad der forstås ved en redegørelse, analyse, diskussion og vurdering. Når der er nuanceforskelle på dansk og historie i definition af kilder, primært og sekundært materiale, bliver forvirringen total. Dupont Larsen og Lund Madsen griber opgaven an koldt og roligt og med stor kompetence. Både i oversigtsform og med den nødvendige beskrivelse med eksempler gennemgås alt fra forside og indledning til redegørelse, analyse, diskussion, vurdering, perspektivering, konklusion, litteraturliste og bilag, så enhver kan forstå, hvad de enkelte elementer består af, og hvori forskellene ligger. Og efter hvert afsnit er der en tjekliste.

Som eksempel på en sådan kan nævnes den efter redegørelsesafsnittet: ”forklares fagbegreber, er der korrekte henvisninger undgår du at bruge formuleringer fra materialet, som ser ud som om, at det er dine egne formuleringer, Har du citater fra materialet, kan man læse og forstå din redegørelse uden at have læst materialet selv?” Da der er eksempler på redegørelser, kan man vel næppe klæde eleverne bedre på. Det skulle da lige være noget med motivering.

Begge fags lærere irriteres ofte af ”dumme fejl”. Det råder bogen også delvis bod på med en liste med eksempler på, hvornår det hedder ”hans/sin”, ”ligger/lægger” og ”nogen/nogle”, ligesom der gives en reminder om at skelne mellem infinitiv og nutid (det berygtede ”han køre bil!” uden nutids-r). Afsnittet om fodnoter er også brugbart, ligesom det korte metodeafsnit giver eleverne et indtryk af, hvad der ligger i disse begreber, som man naturligvis skal arbejde videre med i 2.og 3.g.

Med denne bog i hånden og med kyndig vejledning burde alle elever være i stand til at udarbejde en god eller i hvert fald en brugbar opgave. I drømmescenariet bør der udleveres et eksemplar til hver elev i 1g, og dansk og historie må kunne deles om udgifterne. Hvis økonomien er for presset, bør der i al fald købes 1-2 klassesæt, der kan uddeles og indsamles efter hver relevant time, selvom det kan blive logistisk svært, da alle klasser formentligt har vejledning samtidigt.

Kai Verner Nielsen

Tyrkiet

DENIZ B. SERINCI: *”Tyrkiet 1923-2018 – fra Atatürk til Erdoğan”.* Frydenlund 2018. 143 sider, illustreret. Vejledende pris kr. 127,20,- (ekskl. moms).

Da denne bog første gang udkom, fik den en noget hård medfart, da den blev anmeldt i *Noter* (nr. 203, december 2014). Den har dog en del kvaliteter, som er bibeholdt i andenudgaven, blandt andet en række tilknyttede kilder på forlagets hjemmeside. Hovedparten af den nye udgave er identisk med den tidligere udgave, og derfor kan det undre, at Serdal Benli ikke længere er angivet som medforfatter. Under alle omstændigheder er Deniz B. Serinci også på egen hånd en erfaren skribent, der har foretaget en opdatering af en ofte velskrevet fremstilling af Tyrkiets historie. Opdateringen kommer også til udtryk i et pænere layout, hvor kortene nu er farvelagte og dermed fremstår mere tydelige. Mange af billederne er desuden i farver, og det er med til at give bogen et mere tidssvarende udtryk.

Indholdsmæssigt følger bogen grundstrukturen fra den oprindelige udgave. De indledende tre kapitler er stort set tilsvarende førsteudgaven og rummer først en meget kortfattet præsentation af Osmannerrigets udvikling og fald frem mod det moderne Tyrkiets grundlæggelse under Atatürk; Osmannerrigets inddragelse i Første Verdenskrig er her meget overfladisk behandlet, mens der ofres mere plads på det armenske folkemord. Kapitel 2 følger kronologisk og detaljeret Tyrkiets politiske udvikling indtil 2013, mens kapitel 3 behandler mere samfundsmæssige emner. De efterfølgende fem tematiske kapitler om Tyrkiets forhold til henholdsvis islam, alevierne, kurderne, EU og Mellemøsten rummer en del genbrug fra førsteudgaven, men er også opdaterede i forhold til den seneste udvikling. Det giver for eksempel god mening i forhold til Tyrkiets mulige eller umulige optagelse i EU.

Helt nye er kapitel 9 om den syriske borgerkrig og kapitel 10 om omvæltningerne i tyrkisk politik 2016-2018. Det er forholdsvis korte kapitler (8 og 5 sider), der virker noget indforstået skrevet og mest af alt virker som vedhæftninger til den oprindelige bog. Hvis man allerede har førsteudgaven som klassesæt, er det altså ikke nødvendigvis på grund af disse to kapitler, at man skal erstatte den med den nye udgave.

Der er dog alt i alt tale om en fornuftig og brugbar grundbog i Tyrkiets historie, så hvis man mangler en sådan, er denne hermed anbefalet.

Jeppe Bæk Meier

Når sanser, materialitet og deltagelse kan skabe læring og motivation

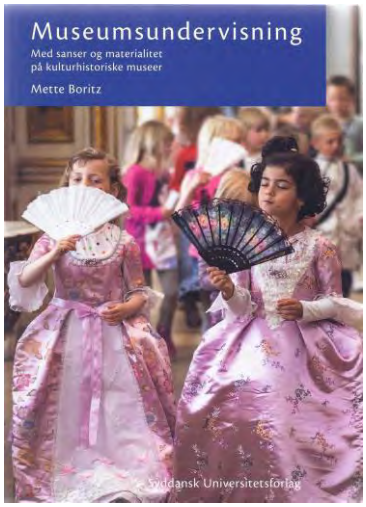

METTE BORITZ: '*Museumsundervisning*', Syddansk universitetsforlag 2018. 259 sider. 275 kr.

I bogen *'Museumsundervisning – med sanser og materialitet på kulturhistoriske museer'*, undersøger Mette Boritz, hvordan museerne kan styrke elevernes oplevelser og tilegnelse af viden ved en øget fokusering på sansninger og aktiveringer af museernes rum og genstande.

Når en 6. klasse på besøg på frilandsmuseet bliver bedt om at lave middag til herskabet ved at fyre op i komfuret, bage kager og dække bord, får alle eleverne opgaver og arbejder aktivt med museets interiør og genstande. Disse sanselige og kropslige praksiserfaringer er afgørende for, at et museumsbesøg bliver godt og lærerigt - det viser både Boritz' undersøgelser og den forskning, som ligger til grund for hendes undersøgelser. Museet bliver for 6. klassen et nyt læringsrum, hvor man kan skabe identifikation via hverdagslivets genstande og på denne måde lever eleverne sig ind i fortiden som også kan være en indgang til mere abstrakte forståelser af fortiden som fx klassestrukturer og kønsroller.

I modsætning til den socialkonstruktivistiske tilgang, som Boritz abonnerer på, så præsenterer hun også eksempler på, hvordan museumsundervisning ikke bør være, nemlig de situationer hvor rundvisninger kun fokuserer på et fagligt indhold, der udelukkende formidles via ord og ikke formår at inddrage genstande, rum eller sociale aktiviteter. Den læring eller det udbytte, som museerne kan tilbyde, er derfor meget forskelligartet: Man kan opleve rundvisninger, hvor den faktuelle viden er i fokus, og man kan opleve undervisning, hvor udbyttet handler mere om indlevelse, motivation og kvalificering af historiebevidstheder. Når museumsundervisningen formår at gøre det fortidige levende via genstande og rumlige erkendelser, så vil elevernes forståelse for samspillet mellem fortid, nutid og fremtid potentielt blive styrket og dermed også kvalificere elevernes historiebevidsthed.

Efter et museumsbesøg vil det være relevant for et hold at arbejde med, hvordan en udstilling kan fortolkes. Hvilket historiesyn repræsenterer en udstilling? Hvordan fremstilles forskellige aktører og genstande i udstillingen i forhold til den viden kursisterne har, og det de har læst i historiske fremstillinger?

Boritz' undersøgelse kan i de enkelte historiefaggrupper anvendes til at blive mere opmærksom på hvilke didaktiske kvaliteter en bestemt rundvisning tilbyder, og på den måde måske gøre museerne endnu mere attraktive for lærere og elever. Vi ved fra Youth & History (Ungdom og historie i Danmark) undersøgelsen,

at elevernes historiebevidsthed i højere grad præges af museumsbesøg end af den klassiske klasserumsundervisning, hvor lærebogen stadig står centralt.

Niels Nøddebo Petersen

Danske vidner til det armenske folkemord

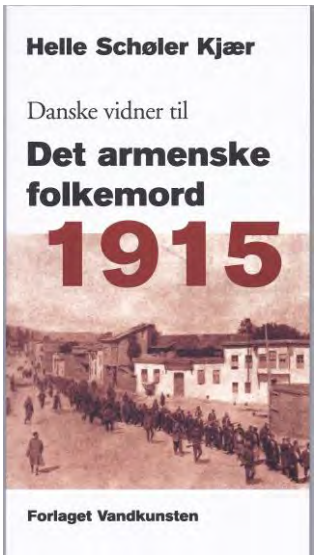

HELLE SCHJØLER KJÆR: ”*1915. Danske vidner til det armenske folkemord: Marie Jacobsen, Karen Jeppe, Carl Ellis Wandel*”. Forlaget Vandkunsten 2010, illustreret S/H, 152 sider, 229 kr.

I denne bog om det armenske folkedrab skriver den danske journalist Helle Schjøler Kjær (f.1956) gennem øjnene på tre danskere som oplevede folkemordet i samtiden. Det drejer sig her om

Marie Jacobsen, som arbejdede på et amerikansk missionshospital i det østlige Anatolien, Karen Jeppe, der arbejdede som lærer på et børnehjem i byen Urfa på grænsen til Tyrkiet samt den danske gesandt Carl Ellis Wandel i Konstantinopel.

Bogen er ganske klar i mælet omkring spørgsmålet om, hvorvidt det armenske folkedrab VAR et folkedrab, men er til gengæld nuanceret i spørgsmålet om skyld. Her bliver det meget gennem afsnittene om de to danske kvinder tydeligt, at det i høj grad var den tyrkiske regering og i langt mindre grad den muslimske lokalbefolkning som spillede en rolle. Tværtimod nævnes her flere eksempler på at de sidstnævnte hjalp armenierne.

En anden pointe i bogen kommer frem gennem kapitlet om Carl Ellis Wandel, som tydeligt viser at stormagterne under krigen i lighed med et land som Danmark bevidst undlod at reagere på massakrerne. Selv efter krigen, blev der trods antræk ikke gennemført retsopgør i Tyrkiet eller på internationalt plan for at gennemføre et opgør med krigsforbryderne.

Emnet for bogen er i lyset af krigen i Syrien nok ikke blevet mindre aktuel og anbefales sammen med Mathias Bjørnlunds bøger om emnet til den lærer der ønsker at tage emnet op.

Rasmus Østergaard

Har vi brug for endnu et historieblad?

ANDERS OLLING (ledende redaktør) og HANS ERIK HAVSTEEN: ”*Politiken Historie*”. Politikens udviklingsselskab 2018, 99 sider, 170 kr.

Gymnasie- og HF-elevers vej til en historieinteresse går (overraskende nok) ikke altid via arbejdsspørgsmål om historiens drivkræfter, lektielæsning i grundbøger eller en lærers nok så begejstrede gennemgang af en kernefaglig problemstilling. Populærhistoriske fremstillinger som film, tv-serier, computerspil og historiske romaner nævnes lige så ofte som undervisningen, når man spørger, hvorfra eleverne har deres historiske viden. Disse fremstillinger giver ofte et godt udgangspunkt for at tale om forskellige aspekter af faget. Det samme gælder de populærvidenskabelige historiemagasiner, og her er *Politiken Historie* et godt, nyt bud på en bred historieformidling.

Bladets redaktører, Anders Olling og Hans Erik Havsteen, har tidligere lavet den velfungerende og populære podcast *Kongerækken*. Deres nyeste skud på den historieformidlingsmæssige stamme er *Politiken Historie*, som er et magasin på 100 sider, der skal udkomme hver anden måned. Ifølge de to redaktører ønsker man at ”gøre historien nærværende og underholdende”. Dermed skriver bladet sig ind på et marked for populærvidenskabelig historieformidling, hvor de to store spillere i Danmark hedder *Illustreret videnskab historie* og *Alt om historie*, der begge har over 10 år på bagen. *Politiken Historie* adskiller sig dog fra disse to magasiner både udseendemæssigt og indholdsmæssigt. Bladet er med sine 100 sider lidt længere, det har færre illustrationer og et mindre glitrende udseende. Alt sammen noget, der trækker *Politiken Historie* i en lidt mere faghistorisk retning end konkurrenterne, men sammenholdt med et hovedtema om Danmarks forhold til Rusland, risikerer man også at trække sig lidt væk fra den brede gruppe læsere, der måske ville foretrække de mere klassiske historiebladsemner som f.eks. slag i 1. og 2. verdenskrig. Det bør dog ikke afskrække folk fra at læse bladet, for det er godt formidlet, og der er masse interessant stof i hovedtemaet.

Artiklerne er seriøse og lødige, samtidig med at de som regel benytter samme kompositionsprincip som markedets øvrige historieblade, hvor man tager udgangspunkt i en lille historie for først lidt senere at udfolde baggrunden. Dernæst flettes der ind og ud mellem den lille og den store historie. Således vækkes læserens narrative begær fra starten, og det fastholdes, når handlingstråden flettes ind og ud mellem enkelte personers drama og den Danmarks- eller verdenshistoriske udvikling. Dette ses eksempelvis i ph.d. Thomas Lyngbys artikel *En evig alliance kostede Danmark dyrt* om det dansk-russiske forhold i 1700-tallet. Artiklen indledes: ”En sommernat i 1716, dukkede den russiske tsar Peter den Store (1672-1725) op i fogedens hus i den lille by Gedesby på Falster.” Først et stykke nede i artiklen udfoldes årsagen til, at tsaren er i Danmark og Gedesby. Denne form for formidling er effektiv og velfungerende. Det er ganske enkelt underholdende, og man får lyst til at læse videre for at høre historien færdig og forstå dens baggrund. Det er klart, at man i undervisningssammenhæng kan savne at få overblikket fra starten, men det er der jo masser af andet materiale, der kan levere. Jeg vil mene, at artiklerne kan fungere som et fint supplement til det ofte lidt tørre grundbogsstof, på samme måder som Olling og Havsteens podcasts kan anbefales til dette formål.

Danmarks forhold til Rusland i 1700tallet er måske ikke det, der tiltrækker flest nye læsere, men *Politiken Historie* gør faktisk et reelt forsøg på at ryste lidt støv af historiefagets lidt tørre image. Således er der artikler som f.eks. *Fra spejl til selfie: Årtusinders narcissisme*, hvor cand.mag. Sarah Von Essen gennemgår menneskets fascination af sig selv fra Narcissos til Paris Hilton, i en fin og velillustreret artikel. Der er en aktuel artikel om ulvens historie i Danmark, ligesom bladet bevæger sig ind på det ellers noget forkætrede kontrafaktiske område med artiklen *Hvad nu, hvis flåden ikke var blevet sænket i 1943.* Her vil en faghistorikers udgangspunkt ofte være kritisk, men artiklen er ret opmærksom på at definere kontrafaktisk historie og reflekterer over, hvad et kontrafaktisk udgangspunkt kræver.

Der er masser af udgivelser, der forsøger at fange folks historieinteresse, og man kan spørge sig selv, om vi har brug for endnu et historiemagasin. Svaret må være ja, for samlet set er *Politiken Historie* spændende læsning, og ideen med at trække bladet i en mindre glitrende og mere faghistorisk retning end konkurrenterne fungerer godt. Der burde således være en god chance for, at nogle læsere vil foretrække *Politiken Historie* frem for eller som supplement til et af de øvrige blade. Den største forhindring vil nok være prisen, da bladet koster 169,95 kroner! Til gengæld får man også kvalitet for pengene, og ser man det fra et undervisningsperspektiv, så har bladet flere bud på artikler, der kan bruges – f.eks. som baggrundsmateriale eller med henblik på at arbejde med historieformidling. *Politiken Historie* er i hvert fald af en faglig og formidlingsmæssig kvalitet, der vil kunne vække en ny eller slumrende historieinteresse.

Jens Mann Christiansen

Historiens B-sider

POUL DUEDAHL: ”*Velkommen på bagsiden – Danmarkshistorien på vrangen*”. Gads forlag 2018. 383 sider, 350 kr.

Nogle gange har fortællingen om, at *det hele* foregår i København altså noget på sig. Jeg havde i hvert fald meget gerne deltaget i dette års Golden Days Festival i København i september, men afstanden fra Middelfart og et intensivt grundforløb på mit gymnasium satte en stopper for planerne. Mit tydeligste indtryk fra festivalen er derfor den fremragende historiske udgivelse, der er udkommet i forbindelse med årets tema om historiens B-sider. Hvad menes der så med det? Det må være klart, at man etymologisk set henter sin inspiration fra musikverdenen, hvor b-siderne, var det knapt så rene og polerede, det eksperimenterende, som endte på bagsiden af pladen. Men i denne sammenhæng skal det forstås bredere i en samfundsmæssig og historisk kontekst. Angsten for at træde ved siden af er måske større end nogensinde før. Vores elever skal fremstå perfekte på de sociale medier, de skal helst have 12 i alle fag. Man taler om præstationssamfundet og konkurrencestaten, hvor vi skal optimeres og forbedres, så vi kan stå os i konkurrencen med de disciplinerede kinesere. Men hvad med bagsiden, hvad med alt det, der ikke lige passer ind i det billede? Det glemmer vi behændigt, for selvfølgelig er vi ikke perfekte.

Poul Duedahl har i sin bog forsøgt at åbne det, han kalder ”glemmebogen”, og han har bestræbt sig på at besøge ”glemmestederne”. Duedahl forklarer, at det er det kulturlag i samfundet, som vi helst ikke husker og helst ikke holder ved lige, men som alligevel er en helt central del af vores kulturhistorie. Det handler med andre ord om at vække den ”kollektive forglemmelse” til live – og det er ærligt talt enormt spændende, eller ”interessant” om man vil, i den romantistiske forståelse af begrebet vel og mærke.

Poul Duedahl skriver medrivende og skarpt. Jeg synes faktisk, at bogen er lidt af en page turner, men det har selvfølgelig også med emnet at gøre. Duedahl fokuserer i sin bog på 1800-tallet, da det er den nærmeste tidsperiode, som ingen nulevende mennesker har en konkret erfaring med, og det er vanskeligt at påstå andet, end at verden er meget anderledes, når man åbner glemmebogen. Samtidig er mange episoder personlige og anekdotiske, og selvom Duedahl er god til at perspektivere den lille individuelle historie til det store tidsbillede, vil jeg alligevel påstå, at bogen har et tydeligt litterært og fortællende præg. Medrivende var eksempelvis historien om den odenseanske skomagersvend Niels Carl Alfred Anthonsen, der evigt mistænksomt spyttede folk i ansigtet, når de kom for nær. ”Krapylet” var den intenderede modtager af spytklatten, men dette krapyl eksisterede kun inde i Anthonsens hoved. Imidlertid lykkedes det Anthonsen at skabe så meget opmærksomhed omkring dette påståede krapyl, at det lykkedes ham at få foretræde både for politi, dommer og ja endda kongen.

Anthonsen optræder i afsnittet ”Lidenskab”, men måske endnu mere saftige sider af vores b-historie behandles i afsnittene: ”Underlivet”, ”Tugtelser” og ”Lidelser”, men også de mere ubehagelige afsnit som ”Døden” og ”Slaveri” giver interessante og overraskende læseoplevelser.

Man kan eksempelvis læse om diverse henrettelsesmetoder og strafferedskaber. Man får et indblik i åndssvageforsorgen i 1800-tallet, pornografiens historie og alskens fantaster, der har forsøgt at bygge alt fra evighedsmaskiner over ubåde til dykkerdragter – nogle konstruktioner bestemt mere realistiske end andre.

I vores gymnasiefaglige kontekst er det underholdende element imidlertid også bogens største anke. Det er mest af alt lystlæsning, og det er nok vanskeligt at se, hvordan bogen skulle kunne finde en konkret anvendelse i undervisningen i gymnasiet (hvilket, når ret skal være ret, heller aldrig har været bogens intention).

Anders Bærholm Frikke

Spændende bog om Christianshavns historie

ANDERS BJØRN OG JANE LYTTHANS: ”Christianshavnerliv gennem 400 år”. Gads Forlag, 386 sider, 350 kr.

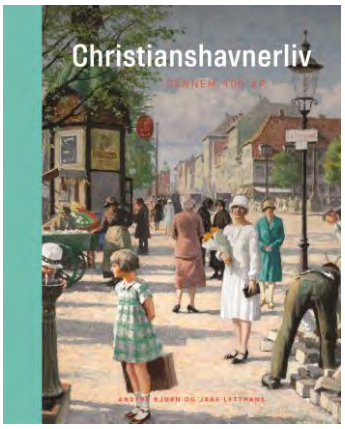

I år kan bydelen Christianshavn i København fejre 400-året for sin grundlæggelse. Denne bydel rummer meget historie og er vævet ind i danmarkshistorien.

Bogen består af fem kapitler. De fire første, der dækker perioden indtil 1967, er skrevet af tidl. lektor ved Christianshavns Gymnasium Anders Bjørn, og det sidste er skrevet af Jane Lytthans, der har boet på Christianshavn siden 1968 og været aktiv i lokalrådet.

Som vi alle ved, begyndte det med Christian d. fjerde, der anlagde byen på den anden side af havnen for at skabe vækst og udvikling i kongeriget. De første mange år gik det ikke særlig stærkt med at få byggegrundene afsat og en ny by op at stå. Men det blev der lavet om på i det næste århundrede, hvor Danmark trådte ind i den såkaldte florissante periode med stigende handel og etablering af kolonier i fjerne egne på hele kloden.

Det er ikke tilfældigt at Asiatisk Plads, hvor Udenrigsministeriet nu holder til, ligger på Christianshavn. På samme måde gik forbindelsen til de nordatlantiske områder via Christianshavn indtil Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH) i 1974 flyttede til Aalborg. I dag er fortidens nordatlantiske forbindelse stadig tydelig med den islandske ambassade placeret i et af de gamle pakhuse, og i 2003 åbnede Nordatlantens Brygge med plads til udstillinger og madsteder.

Med rette kalder Anders Bjørn perioden fra 1718 til 1817 for Christianshavns storhedstid. Christianshavn summede af liv og udvikling med kolonihandelen, flåden, der havde sit kvarter på Holmen, og de mange købmænd, søfolk, tjenestefolk og mange andre, som boede under trange – og ofte meget usunde vilkår – i de små huse og lejligheder i byen. Anders Bjørn er en glimrende historiefortæller, når han beskriver, hvordan livet formede sig i byen, og han indleder fx et afsnit om Overvågningssamfundet med denne konstatering: ”*Danmark-Norge kunne med en vis ret kaldes for et militærdiktatur ledet af en enevældig konge. København blev dag og nat bevogtet af militære vagtpatruljer og uniformerede skildvagter ved vigtige bygninger*”. (s. 113).

Men det var ikke slut for Christianshavn, da den florissante periode sluttede, og Danmark måtte igennem både Slaget på Reden 1801, bombardementet 1807 (som ikke ramte Christianshavn) og bankerotten i 1813. For Christianshavn blev et centralt område i industrialiseringens tidsalder. Flåden byggede skibe på Holmen og mange store fabrikker blev udviklet i bydelen. Det var tobaksfabrikker, sukkerfabrikker og ikke mindst skibsværftet Burmeister og Wain, der i mange år var Danmarks største arbejdsplads.

Men Anders Bjørn glemmer ikke den anden side af historien, som handler om social nød og elendighed, alkoholisme, kriminalitet og meget ringe levekår for de dårligst stillede. Med andre ord er det ikke noget glansbillede, der tegnes som i flere andre coffee-table-books, men et realistisk og vedkommende billede af bydelens historie. Hertil kommer, at forfatteren inddrager Danmarkshistorien i kapitlerne, så begivenhederne på Christianshavn kan forstås i den rette historiske sammenhæng.

Der bliver også plads til vigtige personlige historier som den om Valborg Andersen, der levede fra 1868 til 1941. Hun kom fra små kår og forældrene døde tidligt, så hun kom på Det Kongelige Vajsenhus’ Skole. Derefter kom hun på kontor, blev endda operasangerinde pga. sin fine sangstemme, og endte som redaktør på det blad, som vi i dag kender som Hjemmet, der ved hendes afgang havde et oplag på en halv million. Mange berømtheder har også trådt deres barnesko på Christianshavn som billedhuggeren Robert Jacobsen, digteren Halfdan Rasmussen og statsministrene Thorvald Stauning og Anker Jørgensen.

Efter Første Verdenskrig fortsætter udviklingen i bydelen, men nu begynder man så småt at gøre noget ved de ringe boligforhold i de overfyldte små lejligheder. De første saneringer kommer i gang i 1930'erne, og moderne karreer bliver bygget. En af disse har givet navn til en fremgangsrig bagerkæde, der i disse år breder sig ud over hele landet: Lagkagehuset – og det var ikke kun pænt ment!

Besættelsen præger naturligvis også bydelen, og på en mindetavle i Overgaden oven Vandet 51B kan man læse, at her blev modstandsgruppen Holger Danske dannet. Det er dog ikke hele sandheden, fortæller Anders Bjørn s. 268. Som andre steder i bogen er der også uddrag af erindringer, der er med til at gøre billedet af historien levende og varieret.

Sidste kapitel, der dækker perioden 1968 til 2017, er skrevet af Jane Lytthans. Det falder i to dele. Den første og mest spændende del handler om Christianshavn i 1968-perioden med ungdomsoprør, hippier, boligbesættelser som den berømte omkring Sofiegården og den nye musik med ikonet Kim Larsen og gruppen Gasolin. Hertil kommer den måske største begivenhed, nemlig 'indtagelsen' af Bådsmandsstræde kaserne, der d. 26 september 1971 blev til Christiania – og som stadig eksisterer trods mange op- og nedture. Anden del af kapitlet beskriver ganske detaljeret de mange byfornyelser, saneringer og nybygninger, som har været med til at ændre Christianshavn markant, hvilket har medført en såkaldt gentrificering af bydelen. Det betyder, at mange af de gamle beboere fra arbejder- og middelklassen er blevet udskiftet med velbeslåede og veluddannede indflyttere.

Med sin baggrund som aktiv beboer lægger Jane Lytthans vægt på betydningen af, at mange nedrivninger og større byggerier som et højhusbyggeri i glas er blevet bremset eller modereret takket være en aktiv indsats fra borgere og beboergrupper.

Bogen er meget flot med smuk opsætning, store fine illustrationer, gode kort og i et stort næsten kvadratisk format – lige til sofabordet. Af uforklarlige grunde er der ikke noget stikordsregister, men til gengæld er der gode noter og en fin litteraturliste.

Bogen er hermed varmt anbefalet til alle, der har interesse for bydelen og dens spændende historie.

Ulrik Grubb

Kaares kogebog

KAARE R. SKOU: "Folkestyret i arbejde". Forlaget Frydenlund 2018. 384 sider. 299 kr.

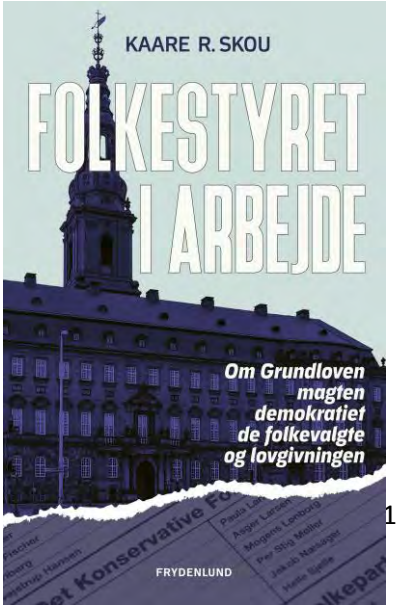

Den erfarne christiansborgjournalist Kaare R. Schou har med den foreliggende bog villet ajourføre sin bog fra 1995. Der er tilføjet et større afsnit om grundloven, et grundigere kapitel om partierne og deres historie samt et kapitel om den dømmende magt. Målgruppen er generelt den almindelige vælger og mere specifikt elever på ungdomsuddannelserne og i 9.-10. klasse. Forlaget anbefaler den til elevernes opgaveskrivning. Selv kalder forfatteren den en "kogebog".

Bogen har ganske rigtigt overvejende karakter af håndbog eller opslagsbog. Det ses af indholdet og i endnu højere grad af måden den er organiseret på. Efter indledende historisk afsnit følger et ca. 75 sider langt kapitel med en gennemgang af grundloven, paragraf for paragraf, og så følger bogens tyngdepunkt, en række kapitler om Folketinget, ca. 150 sider i alt. Det er tydeligvis her forfatteren har sin hovedinteresse og hovedkompetence. Sammenlignet hermed virker de senere kapitler noget mere overfladiske; det er kapitler om den udøvende magt, det lokale demokrati, folkeafstemninger, ideologier og partier samt den dømmende magt, til sammen knap 100 sider. Stoffet er for det meste struktureret således at en eller anden lov, regel eller sædvane gennemgås, fortolkes, kommenteres og forsynes med oplysende eksempler, og evt. gode historier, fra fortid og nutid. Det er en god fremgangsmåde for en håndbog, men selvfølgelig ikke velegnet for en lærebog, hvad bogen da heller ikke præsenteres som. I nogle kapitler er der dog længere, sammenhængende fremstillinger; det er mest i de historiske tilbageblik. Forfatteren holder sig ikke tilbage med sine personlige vurderinger og værdidomme, ofte ganske kategoriske, hvilket kan sløre bogens karakter af håndbog.

Med det imponerende væld af informationer bogen indeholder, er fejl nærmest uundgåelige. Det er for det meste mindre fejl, men af og til kommer der da noget man nødig vil se i en elevopgave; således s. 248 om folkeafstemninger i forbindelse med grundlovsændring. En smutter, for den korrekte version findes andre steder i bogen (ss. 125 og 322). I valgreglerne til 1866-grundlovens landsting fremgår betydningen af jordbesiddelse ikke tydeligt nok, og i omtalen af indfødsretten må man altså lige huske på at holstenere, så tyske de end var, også havde indfødsret.

Denne ”kogebog” er, ligesom bøger med madopskrifter, i stærk konkurrence med internettet. F.eks. kan man på Folketingets hjemmeside finde rigtig meget af det stof som Kaare R. Skou også gennemgår, herunder en gennemgang af grundloven (vælg ”Min grundlov”). Bogens kommentarer er ganske vist mere udførlige (for det meste cirka dobbelt så lange), men når det gælder lovfortolkning, er det måske sikrere for eleverne med en mere autoritativ kilde.

Bogens ubetinget svageste del er afsnittet om den tredje af de magter man plejer at opdele det politiske system i, domstolene. Den dømmende magt har fået usle 8½ side ud af de 384. Nu er negligeringen af den dømmende magt ikke noget Kaare R. Skou er ene om, det genfindes hos de fleste politologer og såmænd også hos grundlovens fædre. Den dømmende magt betragtes traditionelt som uproblematisk, eller højst er man, som også forfatteren, blot interesseret i dens uafhængighed af de øvrige magter. Dens demokratiske forankring og legitimitet har indtil nu haft forbavsende ringe interesse – en reelt selvrekrutterende dommerstand er ikke indtil nu blevet opfattet som et problem. Det kommer nu nok i takt med den stigende kløft mellem befolkningens og dommerstandens retsopfattelse (f.eks. opfattelsen af begrebet selvforsvar).

Alt i alt er ”kogebogen” en udmærket bog at have stående på hylden.

Axel Moos

Anekdotisk og underholdende

RASMUS DAHLBERG & MAI-BRITT SCHULTZ: ”*Det vidste du ikke om Danmark*”. Gyldendal 2017 (2013), illustreret i farver, 263 sider, 250 kr.

I denne bog samler historiker Rasmus Dahlberg (f.1977) og alt-mulig-kvinden Mai-Britt Schultz (f.1962) 22 fortællinger om forskellige temaer inden for Danmarks historie. Emnerne spænder vidt og man kan høre om alt fra farven rød til historien om hvordan skat har udviklet sig fra Middelalderens tiende til indførslen af momsen.

Kapitlerne er omkring ti sider lange og gennemgår typisk de lange linjer i emnet, krydret med fine illustrationer og en personlig vinkling. Selv om bogen ikke bidrager med ny viden skabes gennem denne struktur en underholdende og anekdotisk fortælling der, som bogen selv skriver i forordet, kan give læseren aha-oplevelser i forhold til emner de kendte i forvejen.

Bogen kan i undervisningen bruges som eksempel på historieformidling eller i forbindelse med forløb der trækker de lange linjer i historien. Bogen anbefales derfor til skolens bibliotek.

Rasmus Østergaard

Glimrende Kierkegaard-introduktion

PIA SØLTOFT: ”*Kierkegaards kabinet. En nutidig introduktion*”. Akademisk Forlag 2017. 292 sider, 299 kr.

Pia Søltoft, som er tidligere leder af Søren Kierkegaard Forskningscentret, har begået denne fine introduktion til Kierkegaards ellers ikke ganske ukomplicerede tankeunivers. Bogen leverer en fint indforstået, kongenial, relativt letløbende fortolkning, der klart viser, at forfatteren er så meget inde i sit stof, at hun er i bedste forstand overlegent oven på det, at hun behersker det. Fremstillingens tempo er roligt og afdæmpet, i grunden svarende til Kierkegaards egen aversion imod (den moderne tids) travlhed.

På den anden side er det nok ikke helt ved siden af at kalde bogen for en discipels værk, i hvert fald tydet ud fra bogens fremstilling. Søltoft leverer ikke megen kritik af den store filosofs tanker, men holder sig stort set til eksegesen af dem, skønt hun af og til fremstiller dem i deres forskel fra andres tanker, fx filosofferne Kants og Løgstrups.

Undtagelse fra dette ukritiske findes dog måske i bogens sidste kapitel, der behandler den sene Kierkegaards såkaldte 'kirkekamp', altså hans skriftlige polemik med den etablerede danske kirke og 'christenhed' (til forskel fra (den sande) kristendom). Her synes Søltoft at sætte spørgsmålstegn ved, om Kierkegaard går over gevind, når han plæderer for askese og martyrium, og idet han polemiserer imod 'christenhedens', især bispernes og præsternes, angiveligt hykleriske måde at tro og at være præster på. Kierkegaards synspunkt på troen og forvaltningen af den var jo ellers, at den var en helt igennem personlig og for udenforstående uigennemskuelig sag mellem den enkelte og Gud.

Søltoft kalder bogen ”en nutidig introduktion”, og sandt nok dokumenterer bogen, at Kierkegaard ikke mangler aktualitet. Men bogens direkte perspektiveringer til nutiden, der immervæk findes, tillader jeg mig at kalde ret sporadiske. Et eksempel på en sådan perspektivering skal dog nævnes: ifølge Kierkegaard drejede det sig for det enkelte menneske om at holde fast i sig selv igennem egen fri, selvstændig, samvittighedsfuld og ikke mindst grundlæggende lidenskabelig tænkning, tro og valg og altså ikke blot lade sig føre med af 'udviklingen', 'fremskridtet' eller 'den almindelige mening'. Men, skriver Søltoft om de i dag angivelig potenserede, udefrakommende krav til det enkelte menneske: ”Nu kræves det af os, at vi følger med udviklingen. At vi (..) er omstillingsparate og forandringsvillige. At vi vækster som vanvittige på det personlige såvel som på det professionelle plan. Derfor har vi travlt. Alt for travlt. Eller i hvert fald for travlt til at standse op og tænke over, hvad vores forhold til tiden egentlig går ud på”.

Et andet, men indirekte, eksempel på aktuel relevans i en tid, hvor tillid vel dårligt kan siges at være en dominerende del af tidsånden, kan følgende, der indledes med et Kierkegaard-citat, siges at være: ”'det Høieste et Menneske kan gjøre i sit Forhold til et andet [er] at troe ham'. Det ringeste, man kan gøre for et andet menneske, er omvendt at mistro ham eller hende”.

Bogen byder som nævnt ikke just på så stort et omfang af kritik af Kierkegaards tænkning, som man, uagtet at der er tale om en introduktion, kunne ønske sig. Selv vil jeg dog godt anføre en enkelt kritik. Søltoft refererer Kierkegaard for dette: ”At tro er at kunne fastholde en mening på trods af meningsløsheden”. Men kan sådan tro ikke de facto tjene som undskyldning for selv den mest meningsløse og grusomme undertrykkelse og udryddelse, fx i Auschwitz? Var der (god) mening i Auschwitz trods meningsløsheden? Dersom man skal bejae Kierkegaards opfattelse her, så må den betyde, at meningen ikke skal findes i fx udryddeles systemet i Auschwitz som sådant, men at dette systems erfarede grusomhed tværtimod netop kan fremkalde tanken om sin modsætning, nemlig friheden fra grusomhed og uret og dermed tanken om sådan friheds mulighed.

Men helt overordnet er bogen en aldeles glimrende introduktion til denne betydelige, måske geniale, danske filosofs tanker.

Poul Ferland

En hippie krydser sit spor

THOMAS UBBESEN: "Gensyn med hippieruten. I egne fodspor efter 40 år". Gyldendal 2018. 318 sider, illustreret, 300 kr.

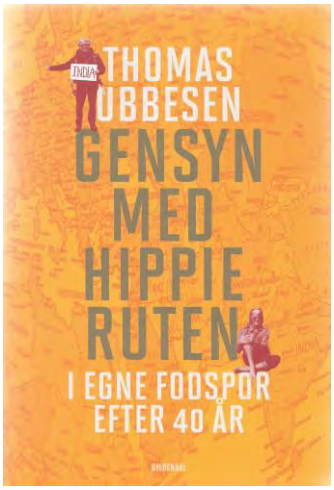

Det begyndte på Station Friheden i Hvidovre. Her stillede den 21-årige Thomas Ubbesen sig op en novemberdag i 1977med tommelfingeren i vejret. Det blev til en syv måneders rejse gennem Europa, Mellemøsten og Fjernøsten ad den legendariske hippierute, der kort efter blev lukket af præsterevolutionen i Iran og den sovjetiske invasion af Afghanistan.

En novemberdag i 2017 stiller den nu 61-årige garvede tv-reporter med erfaringer fra alverdens brændpunkter sig op præcist det samme sted. Det bliver en rejse i egne fodspor – med fravalg af Afghanistan – til han i vinteren 2018 med fly fra Calcutta vender hjem til det sjappede Danmark.

Det særlige ved 2017-rejsen er, at den gennemføres på 'low budget.' Det indebærer brug af lokale transportmidler og overnatning på de billigste hoteller. Derved kommer Thomas Ubbesen til at bevæge sig mellem *de andre* – den globale underklasse af fattige, der kæmper en daglige kamp for at overleve. En verden, velstandsturisten sjældent kommer i kontakt med.

En laset spiralblok har overlevet de mange år. Her er der dagbogsnotater fra hippie-rejsen i 1977. Den rummer også den præcise rutebeskrivelse, der nu bliver fulgt 40 år senere, og den må være grundlaget for, at den aldersstegne hippie med stor autenticitet kan genkalde sig erindringen om den gamle rejse. Bogen er bygget op som en vekselvirkning mellem 1977- og 2017-oplevelsen af det samme sted og med en klar markering af, hvilket tidsniveau, vi befinder os på. Alt sammen skrevet i et intenst og levende sprog, der afslører den garvede journalist.

Mellem de to historiske poler - 1977 og 2017 - springer der stærke historiske gnister. Forandringerne er store. Ikke mindst er der blevet en voldsom trængsel på vores klode, men der er også et stærkt konstant element af fattigdom og håbløshed.

Første del af bogen hedder *til Indien* og beskriver rejsen ned gennem Europa hen over Balkan til Istanbul. Her var pladsen foran Hagia Sophia og Den Blå Moske det egentlige samlingssted og udgangspunkt for 'the Hippie Trail'. Her begynder det brogede hash- og opiumsomtågede kulturfællesskab, hvor de fleste også må døje med 'the shits' – den udmarvende diarré. Alle oplever stort set det samme. Venskaber knyttes, og man skilles igen. Et højdepunkt er det gode hippie-liv i et Afghanistan, der endnu ikke er ramt af Sovjet-, Taleban- og USA-katastroferne. Netop af den grund undlader Thomas Ubbesen at gå i egne fodspor gennem Afghanistan. Han snyder lidt på vægten og flyver til det Indien, der fylder den anden del af bogen.

Set med både 1977- og 2017-øjne tegnes der et stærkt portræt af det voldsomme og kontrastfyldte Indien. En købedygtig middelstand er vokset frem. Men det store land er fortsat 'et ocean af sult, sygdom og lidelse'. Kashmir - på kanten af Himalaya – bliver i mere end én forstand højdepunktet på den unge hippie-Thomas' rejse. Her finder han i mødet med naturen og med den tibetanske buddhisme den indre ro. Her

finder han sig selv. Nytårsdag 2018 bestiger den ældre Thomas det samme bjerg, men må se sig omgivet af hundredvis af larmende turister, optaget af at tage selfies og gruppebilleder.

Gensyn med hippieruten er velskrevet og båret af indsigt og holdning. Beskrivelsen af 'the Hippie Trail' anno 1977 fastholder en kultur, der på det tidspunkt sang på sidste vers. I 2018 er der "ikke plads til hippier, kollektivister eller humanister… Det ændrer ikke noget, at vi udmærket er klar over, at vi kører mod kørselsretningen i katastrofesporet med 160 km/t." Sådan lyder Thomas Ubbesens lidt barske konklusion.

Skulle det utænkelige(?) ske, at en historielærer valgte at droppe de præfabrikerede, pædagogisk tilrettelagte undervisningsmaterialer og lod eleverne læse en 'rigtig' bog, ville *Gensyn med hippieruten* være et oplagt valg.

Eleverne ville få historisk bevidsthed og mærke den verden, de skal leve i.

Knud Holch Andersen

"Som løvens knurren er også kongens vrede"

THOMAS RIIS: "*Kongen og hans mænd. Danmarks politiske rigsinstitutioner ca. 1100-1332*". Historika 2018. Illustreret. 474 sider, 350 kr. inkl. moms.

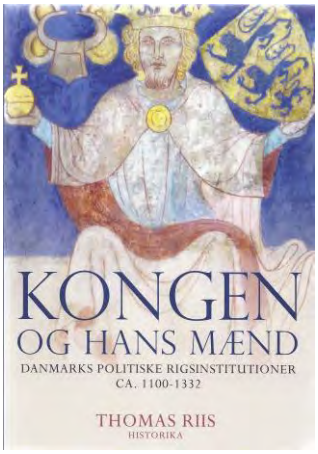

Historikeren Thomas Riis' (f. 1941) værk er en gennemrevideret udgave af hans fransksprogede disputats fra 1977, *Les institutions politiques centrales du Danemark 1100-1332*, der var antaget til forsvar to år forinden. Nu, fire decennier senere, er ajourføringerne gerne en diskussion med fagfæller, som længe ikke har været blandt os. Objektet for undersøgelsen var og er de politiske rigsinstitutioner, altså kongen, hirden, 'de bedste mænd' eller 'meliores regni', rådet og parlamentet eller Danehoffet. Tidsrammen har de en naturlig afgrænsning fremad med kongeløsets begyndelse i 1332.

I værkets første del vælger Riis at besvare seks kildekritiske spørgsmål for at skabe forudsætning for disse kilders inddragelse i den senere behandling og diskussion: Kompositionen, boginddelingen i Saxos *Gesta Danorum*; Vederloven ifølge henholdsvis Sven Aggesen og Saxo, hvor Svens version dømmes mest autentisk; dateringen af loven om majestætsforbrydelse, som Riis anskuer på baggrund af mordet på Knud Lavard i 1131 samt 1130'rnes øvrige blodige hændelser, og som han daterer til 1135-37; Jyske Lov 1241, der tilskrives en fornem plads i europæisk retshistorie som en tidlig kodifikation, der var tænkt som en lov med gyldighed også hinsides Jyllands grænser; den såkaldt Abel-Christofferske Forordning, som er et reformprojekt fra 1252-54; og sluttelig udkastet til feudalret af 9. oktober 1276. I anden og tredje del behandles kongemagtens og rigsforsamlingernes struktur, mens rigsorganernes politiske funktioner er henvist til en påfølgende fjerde del. En femte del behandler Estlands politiske system 1238-1346. Adskillelsen af strukturerne fra de politiske funktioner, af rigsorganernes anerkendte eller påkrævede beføjelser fra de faktiske, dokumenterede beføjelser, forekommer ikke helt hensigtsmæssig. Interessant er især behandlingen af kongemagten, af kongeideologien, hvori inddrages ikke-skriftlige kilder, segl, mønter

og Dannebrog samt en række monumenter inden for den danske kirke. I løbet af 1100-tallet blev kongemagten i stigende grad præget af gejstlig tænkemåde, hvilket kulminerede under Valdemar den Store og Knud VI, der lanceredes som de sande kristne konger og fra 1170 kronedes, efter en uskreven regel, af Lunds ærkebiskop.

Den lovgivende magt, overordnet anskuet, lå oprindeligt hos landstingene, men blev ca. 1300 anerkendt for 'de bedste mænd' og for råderne, først efter 1320 for Danehoffet. Lovgivningsinitiativet lå fra ca. 1200 hos kongen, men lokalt samarbejdedes med 'de bedste mænd' og med lokale kræfter. Kongens mulighed for at ændre loven begrænsedes i 1241 til, at dens bestemmelser kun kunne ændres, hvor de stred mod guddommelig ret. Fra 1320 skulle ændringer ske i Danehoffet. Kongens handlefrihed var større i forbindelse med lovgivning for byerne. Den udøvende magt delte kongen og 'de bedste mænd'; militært var sidstnævntes beføjelser anerkendt fra 1250'erne, på det økonomiske område siden 1300-tallets begyndelse. Danehoffet havde formelt også del i den udøvende magt efter 1282. Udenrigspolitisk samarbejdede konge og rigsinstitutioner allerede i 1100-tallet. Siden slutningen af 1200-tallet mistede 'de bedste mænd' indflydelse til fordel for råderne. Domsmagten delte kongen tidligt med hirden, som havde kompetence i sager om majestætsforbrydelse, dertil ret til at pådømme sager om lovovertrædelser begået af hirdens medlemmer. Siden slutningen af 1100-tallet deltes domsmagten med 'de bedste mænd' i sager om majestætsforbrydelse, fra 1241 også i andre sager, og fra 1282 med Danehoffet, som i 1320 ophøjedes til at være øverste domstol, dette måske endda tidligere. Samtidig blev kongens domstol, som var anerkendt siden begyndelsen af 1200-tallet, indplaceret under hoffet, men over landstingene. Riis konkluderer, at aristokratiets indflydelse voksede mellem slutningen af 1100-tallet og slutningen af 1200-tallet. Periodens økonomiske og sociale udvikling befordredes bl.a. af en forværring af klimaet fra ca. 1250. De kongelige finanser synes at være kommet under pres grundet negativ udvikling af provenuet fra krongodset, og kongens modforholdsregler over for selvejerne og striden med kirken om privilegierne belyser dette pres og bidrog til fremdriften i udviklingen. Den militærtekniske udvikling, hvor det klassiske ledingsopbud afløstes af borge, rytteri og lejetropper, svækkede også kongen finansielt. Bestræbelsen fra ca. 1300 for at genoprette østersøimperiet med de deraf flydende økonomiske muligheder resulterede blot i, at Danmark i 1332 ved Christoffer II's blev styret af panthavere eller deres vasaller.

Dette værk vil formentlig forekomme mange at være bastant læsning, måske også nogle fagfolk. Fremstillingen rummer hyppige og lange citater fra bl.a. *Diplomatarium Danicum*, som ledsages af *Danmarks Riges Breve*'s autoritative oversættelser. I de fleste tilfælde ville oversættelserne alene nok være fagligt forsvarlig. Et mindre irritationsmoment er fremstillingens betegnelse for kongerne, Erik I - VI, Knud I - VI etc. Anvendelsen af deres hævdvundne tilnavne ville lette læsningen en del. Dokumentationen er minutiøs og ganske omfangsrig, da noteapparatet ud over henvisnings- og realnoter kan rumme hele forskningsredegørelser eller -diskussion. Fremstillingen er vedføjet et *Summary*, fortegnelser over illustrationer, kilder og litteratur samt et navneregister. Kilde- og litteraturfortegnelsen anfører langt over tusind bibliografiske enheder.

Ole Halding

Mellem hammer og kors

LARS CHRISTIAN NØRBACH: ”*Mellem hammer og kors*”. Forlaget Hovedland 2018. 128 sider, 250 kr.

Denne bog er beretningen om måske den vigtigste begivenhed i Danmarkshistorien, overgangen fra Asatro til kristendommen. Forfatteren er museumsdirektør ved Nordjyllands Museum og bogens omdrejningspunkt er da også Nordjylland.

Forfatteren bruger to arkæologiske fund fra Nordjylland til at skabe sin fortælling, en grav i Fyrkat hvor en vølve ligger begravet og en grav fra Sebbersund hvor der er fundet en grav med en kristen kvinde. Kvinden er begravet så tæt ved kirken at regnvandet fra kirkens tag løber ned i hendes grav. De to grave er næsten samtidige og rummer begge kvinder der har haft betydning for deres religion. Disse er billedet på den modsætning som er bogens emne.

Ud fra dette udgangspunkt skriver forfatteren klart og medrivende om landskab, kongemagt, borgbyggeri, religiøse forestillinger m.m. I kapitlet Kongens borge nævnes de fundne borganlæg fra Harald Blåtands tid og der gås i dybden med de to nordjyske anlæg Fyrkat og Aggersborg. Omkring dateringen skriver Nørbach, at den er foretaget ud fra årringsdatering. Han kalder ikke metoden *dendrokronologi* – som man ellers gør. Dette er forbilledligt godt. Hvorfor bruger et ord, som kun en lille kreds kender og forstår, når vi har gode danske udtryk. Dette lille eksempel er typisk for bogen. Den er skrevet på det sprog man taler i Danmark i dag.

I indledningen til afsnittet om Asatroen påpeges det kildemæssige problem med at arbejde med de før kristne religioner – vor viden bygger på kristne kilder. Med dette i mente gennemgås Asatroens gudeverden. Til beskrivelsen af dyrkelsen af guderne bruger forfatteren tyske kilder Thietmar af Merseburg og Adam af Bremen. Beskrivelsen af gravskikke bygger dels på gravfund og på Ahmad Ibn Fadians beretning af en høvdingbegravelse. Beretningen bringes i sin helhed oversat til et mundret dansk.

Omkring kristendommen beskrives ganske kort de problemer pavedømmet havde i begyndelsen af 900-tallet og den betydning for styrkelsen af kirken Benediktinerordenen fik gennem sit fromheds ideal og sine kontakter til fyrstehuse. I beskrivelsen af kristningen i Danmark medtages både kejser Ottos udnævnelse af suffragan bisper i Danmark og det kejserlige brev om kirkelig skattefrihed fra 965. Han daterer Jellingstenen ca. år 965 og lægger ligeledes beretningen i Widukinds beretning om Poppos omvendelse af Harald til kristendommen til samme år. Nørbach fremhæver, at det er det eneste sted Poppo er omtalt i kilderne. Det er jeg ikke helt enig i, jeg følger antagelsen om at der er tale om Volkmar der i 965 blev bisp i Köln.

I 1080 sender Gregor den 7. et brev til kong Harald Hen, hvor han kræver at den danske konge skal beskytte præster og kvinder mod forfølgelse. Dele af befolkningen straffede både kvinder og præster for uvejr og sygdomme. Dette brev bruger Nørbarch til at vise, at kristningen af Danmark var en proces, ikke en politisk beslutning.

Dette er en relevant bog. Bogen bygger på et solidt kendskab til tidens kilder. Jeg har selv undervist og skrevet om religionsskiftet og kan se, at Nørbach har fat i alt det væsentlige materiale og formår med en lethed at skabe en sammenhængende letforståelig bog. Det er godt håndværk. Bogen er udstyret med gode fotos og er en nydelig bog.

Dette er en bog der er værd at læse og som alle elever vil være i stand til at få noget ud af. Dette er et eksempel på at populær videnskab har fundet vej til Danmark. Dette er en bog som absolut kan anbefales.

Torben Svendrup ph.d.

Da vikingerne mødte korset - Ansgar og missionen mod nord

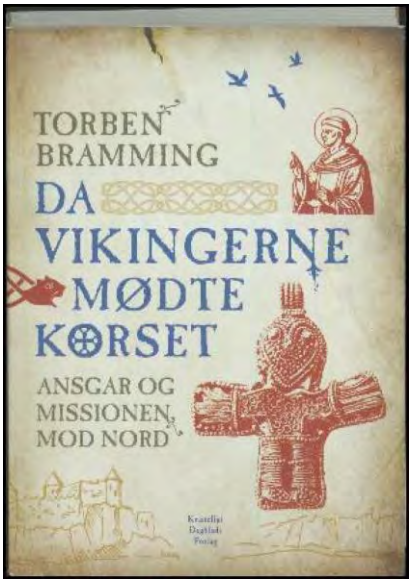

TORBEN BRAMMING: "*Da vikingerne mødte korset – Ansgar og missionen mod nord*". Kristeligt Dagblads Forlag 2018. 281 sider, 250 kr.

Fra tid til anden møder man historiebøger, som er anderledes; bøger som sætter spørgsmålstegn ved de ellers indiskutable sandheder. Torben Brammings bog, *Da Vikingerne mødte korset – Ansgar og missionen mod nord*, er sådan en bog. For det første anerkendes ikke den efterhånden hævdvunde præmis om, at vikingerne blot skiftede religion, fordi det var materielt fordelagtigt eller politisk opportunt. Det sker gennem en tilgang til kilderne, som man kunne kalde loyal, men som kritiske røster måske ville kalde ukritisk. Herom senere.

Bogen er, som titel og undertitel antyder, en beretning om den begyndende kristning af vikingerne. Den er opdelt i tre kapitler, som gennemgår henholdsvis Ansgars baggrund og opvækst, dernæst Ansgars virke som ung, og sidst Ansgars betydning som voksen biskop og missionær. Sidst er der endvidere et lille efterskrift, som kort diskuterer Ansgars betydning som missionær i norden.

Det første kapitel behandler dog ikke kun Ansgars baggrund på det personlige plan med moderens tidlige død og faderens bortadoptering af den unge Ansgar til et benediktinerkloster. Kapitlet handler i højere grad om den position som kirke og klostervæsen havde i Frankerriget, samt den kulturudveksling som samme kirke og klostervæsen havde med både Rom og Irland.

I andet kapitel bliver Ansgar voksen og begynder sit virke. Hans første missionsrejser til Sverige og Danmark beskrives, og der gøres overvejelser over de strategier, som den kontinentale kirke og særligt benediktinermunkene brugte for at forsøge at omvende de vilde mod nord.

Det sidste kapitel handler om Ansgars sidste tyve år, hvor han oplevede betydelig modgang; ikke blot blev hans ærkebispesæde brændt ned af vikinger, men der opstod også kristenforfølgelser omkring de danske og svenske kirker. Endvidere er der sidst et lille afsnit, der kort diskuterer Ansgars betydning for kristningen af skandinaverne i det lange perspektiv.

Overordnet set er det en spændende bog som Torben Bramming har begået, og den demonstrerer tydeligt en indsigt i tidlig vesteuropæisk middelalder med inddragelse af så forskellige forfattere som Adam af Bremen, Martin A. Hansen, Brian McQuire og Kipling. Sidstnævnte er dog ikke nået på litteraturlisten, men listen viser alligevel en overbevisende samling primære og sekundære kilder. Uden at det skal blive for perfidt, så kunne man måske godt have ønsket sig slutnoter på alle citater, og det er måske også en kende for populært, når der konkluderes, at der var magi i Ansgar og det "*har gyst i de voksne mænd"* (s.213). Det kan vi nok ikke vide med sikkerhed, om end det naturligvis har en dramatisk effekt, der understreger pointen.

Som antydet i det ovenstående lægger Torben Bramming sig tæt op af Ansgars helgenbiografi. Det er for så vidt både en fordel og en ulempe. Det er således ikke nogen fordel, at de kilder, der peger på en tydelig indflydelse fra den engelske kirke, næsten ikke berøres, og det antyder et paradoks i bogen. På den ene side lægger den sig tæt op af Ansgars gerninger og helgenbeskrivelse, men på den anden side er bogens hensigt jævnfør titlen at undersøge eller beskrive vikingernes møde med korset. Dermed er konklusionen jo næsten givet på forhånd, hvilket også undertitlen antyder. Det er lidt en skam, at der ikke tones rent flag; er det en undersøgelse af vikingernes møde med korset, eller er det en undersøgelse af Ansgars betydning for dette?

Det er dog særdeles spændende, at Torben Bramming fra begyndelsen gør opmærksom på, at han læser kilderne loyalt. Dvs. at han langt hen af vejen tager de religiøse argumenter alvorligt, og det er forfriskende i forhold til, at religiøse argumenter i meget anden litteratur ofte skal omskrives eller bortforklares. Det er også interessant, at Torben Bramming betragter den norrøne mytologi som både en religion og en ideologi, hvorfor Ansgar og tilsvarende missionærer ikke blot har udfordret en religion, men en samfundsforståelse. På den måde stiller bogen sig i opposition til det, som Bramming kalder et "*religionskritisk 20. århundred*" (s. 183). Det er forfriskende, og det er det også, når Ansgars tidlige vision forklares, som drøm forårsaget af klosterlivets påvirkning og ungdommelig længsel, men samtidig understreges det, at Ansgar selv tager drømmen "som *et guddommeligt fingerpeg"* (s. 45). Dog er det nok på vej til at kamme over, når det afvises at diskutere sande eller falske mirakler (s. 241).

Det er særdeles spændende, når Torben Bramming i bogen gør op med den misforståelse at den kristne kirke op til reformationen groft sagt kun talte latin. Således befaledes det under Karl den Store, at prædikerne skulle være på det lokale modersmål, og at disse ud over en udlægning af fadervor og evangelier også skulle fremhæve kristne dyder. Endvidere er det en sjov lille detalje, at det i de første oversættelser er hindmænd som Jesus samler om sig og ikke disciple; et eksempel på hvordan man har forsøgt at tilpasse oversættelsen til en verden, som nordboerne kendte og kunne forholde sig til.

Alt i alt er Torben Brammings *Da vikingerne mødte korset – Ansgar og missionen mod nord* en læseværdig bog for den der interesserer sig en lille smule for kristningen af Danmark og for vikingetiden. Det er ikke bogen (bestemt ental), som giver alle svar på alting omkring dette, men det er en bog, som med gode argumenter udfordrer noget af den bestående forskning, og det er derfor en bog som man kan give til den dygtig SRP-elev, der kan håndtere mere end en tolkning.

Kim Hornbech

Hekseprocesser

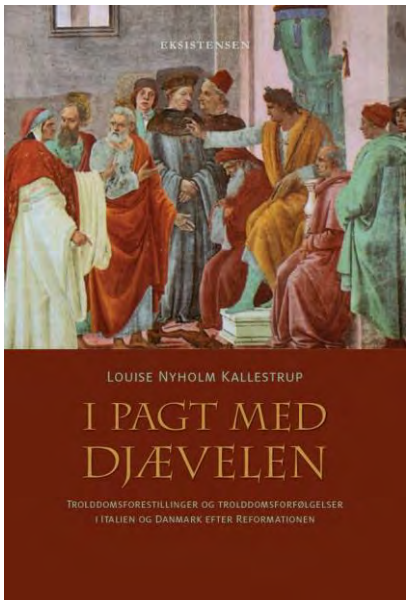

LOUISE NYHOLM KALLESTRUP: ”*I pagt med djævelen. Trolddomsforestillinger og trolddomsforfølgelser i Italien og Danmark efter reformationen*”. Forlaget Anis 2009. 251 sider, 100 kr.

Hekseprocesser og trolddom fra 16. og 17. århundrede er emner, der igen og igen fanger opmærksomheden, både hos vores elever og i den populære historieformidling. Naturligvis blev der i DR’s serie Historien om Danmark givet god plads til hekseprocesser med Christian 4. og Maren Spliid fra Ribe som centrale figurer.

Derfor er det glædeligt, at nyere specialiseret forskning i hekse og trolddomsprocesser udgives og formidles til et lidt bredere publikum, og det er tilfældet med denne bog af Louise Kallestrup, der er en redigeret udgave af hendes ph.d.-afhandling.

Projektet er en komparativ analyse mellem Orbetello, en lille by i det sydlige Toscana og Nordjylland. Orbetello er valgt, fordi der ligger et stort materiale fra inkvisitionens processer i byen i tiden lige efter 1648. Dette materiale har været tilgængeligt siden Vatikanets åbning af procesarkiverne i 1998, men er ikke tidligere blevet benyttet, så her er Louise Kallestrups arbejde original forskning.

I gennemgangen af Nordjylland er materialet det nørrejyske landstings dombøger i tiden efter 1617, som tidligere er blevet behandlet og katalogiseret af Jens Chr. V. Johansen.

I indledningen ønsker Louise Kallestrup at gøre op med myten om den strenge katolske kirke, der i modreformationens tid forfulgte kættere og trolddomsudøvere skånselsløst, mens den lutherske kirke var præget af en mere human indstilling. I sit studie, hvor hun i øvrigt bevidst undgår at anvende ordet ”hekse” viser hun, hvordan det faktisk forholdt sig ganske omvendt. I Orbetello blev der i årene efter 1648, da inkvisitionen kom til byen, anmeldt 50 personer, langt overvejende kvinder, for trolddom, og 15 af dem blev dømt, men ingen til døden. I Ålborg blev 1612-1636 over 40 dømt til døden, og kun ganske få dømte fik en mildere straf.

En væsentlig del af bogen er en diskussion af, hvordan denne forskel kan forklares. Louise Kallestrup trækker den katolske kirkes trolddomsforståelse op fra Augustin til de pavelige buller fra 1484 og 1585. I de sidste inddrages al folkelig magi som trolddomsudøvelse, der skal afsløres og straffes, og det uanset om der er tale om en helbredende magi eller trolddom med den hensigt at volde skade på andre personer, for uanset hvad folk selv mente var det djævlen, der stod bag. Ved den grundige gennemgang af en række processer får vi et billede af et lille italiensk samfund, hvor der var en spansk garnison til stede, men ellers var mangel på mænd. Resultatet var en intens kamp mellem byens kvinder om de ledige eller såmænd allerede gifte mænd. Ja der er også sager om kvinders forhold til præster. Et virksomt middel i den folkelige opfattelse var da kærlighedsmagi, tanken om at man med lidt trolddom kunne lokke en mand væk fra kone eller elskerinde eller få ham til at indfri et måske lidt løst løfte om ægteskab. Der kan både være tale om prostitution, en stakkels fattig kvindes forsøg på at overleve socialt og økonomisk, og måske også ægte ulykkelig kærlighed. Når den formodede trolddom blev anmeldt til inkvisitoren, tog han fat på forhør, hvor

der blev brugt tortur, for at det måtte være djævlen der stod bag, var klart. Hvis inkvisitoren, der både var efterforsker, anklager og dommer, nåede frem til domfældelse, gik straffen fra offentlig udstilling af den skyldige til tab af ejendom og forvisning fra byen, men aldrig dødsstraf. Formålet var nemlig at gøre det syndige i trolddommen klart for den anklagede og få hende (var det jo oftest) til at angre, at hun havde forbrudt sig mod Gud og tjent djævlen. Så kunne hun indlemmes i det kristne samfund igen.

Kærlighedsmagi møder man ikke meget af i Nordjylland. Her var det jo ikke inkvisitionen, ingen gejstlig domstol, men landstinget, der behandlede trolddommen som en civil forbrydelse. Der skulle indgives en anklage fra et offer for trolddommen, og processen gik ofte gennem både byting og landsting. De luthersk ortodokse teologer havde presset på for at få strengere indgriben og strengere straffe for trolddom og opnået dette ved Christian 4.s forordning fra 1617 om ”troldfolk og deres medvidere”. Men ved processen var der ikke tale om direkte medvirken af kirkelige myndigheder. Anklagerne gik på, at de trolddomsudøvende havde til formål at volde skade på andre som hævn eller for vindings skyld. En opfattelse, der fremgår af dombøgerne for Nordjylland er, at den anklagede vil stjæle en andens ”lykke”, og at der er tale om forbrydelser mod ejendom og samfund, som det er de verdslige myndigheder og domstoles pligt at gribe ind imod.

Især det italienske materiale giver gode historier, der bringer os tæt på 1600-tals-menneskers liv og tro, og det udnyttes i de afsluttende afsnit om forestillingsverdenen hos den del af befolkningen, Louise Kallestrup kalder almuen. Hun viser, at man ud fra anmeldelserne kan læse, hvordan almindelige folk skelnede mellem helbredende, gavnlig magi, som de bad Gud om, og som de troede kom fra Gud, og skadevoldende magi, hvor djævlen stod bag. Det var en skelnen kirken ikke accepterede. Den afviste enhver form for magi og så særligt strengt på, at kristne symboler blev anvendt i magisk sammenhæng. Den der anmeldte trolddommen opfattede den som et forsøg på at sikre sig en uretmæssig materiel fordel, mens inkvisitoren og dermed kirken så den som en synd. De anklagede bedyrede altid deres kristne tro, og når de angrede – nok sjældent med forståelse for den højere teologi - slap de med livet i behold og med en mindre straf.

Louise Kallestrups synsvinkel er mentalitetshistorisk, og ud over generelle bemærkninger om det almindelige folk, går hun ikke nærmere ind i de socialhistoriske aspekter af trolddomsforfølgelsen. Det fornægter sig ikke, at bogen er udsprunget af en formel akademisk afhandling. Sproget er noget tungt, og den systematiske opdeling giver en del gentagelser. Men har man brug for konkrete eksempler på trolddomsopfattelsen, er der meget at hente, og det italienske materiale viser forhold, der ikke kommer frem i det danske. Samtidig er bogen et godt bidrag til litteraturen om ”popular culture” i efter- og kontrareformationens tid, internationalt orienteret, veldokumenteret og konkret.

Mads Pedersen

800 års Saxo

LARS BOJE MORTENSEN: ”*Saxo”.* Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, illustreret. 100 kr.

Der findes seks eksisterende oversættelser til dansk af Saxos danmarkshistorie, hvor den seneste og mest vellykkede er Peter Zeebergs fra 2005. En komplet engelsk nyoversættelse udkom desuden i 2015 og fik efterfølgende en pris af the American Historical Association for årets bedste kildeudgivelse. Dermed er der åbnet for, at et af hovedværkerne i dansk og nordisk historieskrivning for alvor kan blive en del af en global litterær arv.

Det er der også god grund til, hvis man skal tro denne præsentation af Saxos danmarkshistorie, som udkommer i Aarhus Universitets serie *100 danmarkshistorier*. Forfatteren er Lars Boje Mortensen, der er professor og leder af Centre for Medieval Litterature ved Syddansk Universitet. Han anlægger naturligt nok et litterært perspektiv på Saxos krønike, men læseren får også meget andet interessant at vide.

Kapitel 1 er en overordnet introduktion til værkets tilblivelse og virkningshistorie, herunder dets betydning for nutidens grundforestillinger om dansk middelalder. Samtidig giver kapitlet et kort rids over de politiske betingelser for Saxos værk med fokus på Det Tysk-romerske Riges svækkelse og den danske konges mulighed for fremtidig ekspansion.

Det korte kapitel 2 er et overblik over krønikens 16 bøger, mens kapitel 3 præsenterer Saxo i hans samtid med fokus på det nordfranske kulturcentrum, som han blev en del af. Kapitel 4 handler om de ni første bøger i krøniken, der som bekendt rummer en mere fantasifuld sagnhistorie end egentlig historieskrivning.

Det afsluttende femte kapitel er det længste og også det mest interessante, i hvert fald for denne læser. Her får vi nemlig hele historien om læsningen af Saxo, der forløber i tre perioder. Den første periode er middelalderen, hvor der eksisterede 10-15 eksemplarer af krøniken. Den anden periode strækker sig fra 1514, hvor værket blev trykt i Paris, til begyndelsen af 1800-tallet. Det er også i denne periode, at Anders Sørensens Vedels oversættelse udkom og gjorde Saxo mere tilgængelig. Den tredje periode begynder med den romantiske idealisme, hvor Saxo for alvor blev kendt og populær, især på grund af Grundtvigs gendigtning og Ingemanns genbrug. Denne periode er ifølge Lars Boje Mortensen ikke afsluttet, trods kildekritikkens afsløring af manglerne ved Saxos krønike som historieskrivning. Hvordan det hænger sammen, kan man læse mere om i denne overskuelige og velskrevne introduktion til et litterært mesterværk i dansk historieskrivning.

Jeppe Bæk Meier

Korstog og kætteri

Peter Tudvad: ”*Jan Hus, kirke, korstog og kætteri”.* People’s Press 2018. 336 sider, 300 kr.

Allerede i forordet understreger Peter Tudvad, at reformatoren Jan Hus er overset i den europæiske reformationshistorie, og formålet med denne bog er - i lyset af sidste års reformationsfejring - at give Jan Hus den berettigede plads i historien. I den argumentation indgår en relevant kritik af vesteuropæeres historieopfattelse. Vi finder i alt for ringe grad “Østeuropa” relevant for vores opfattelse af den europæiske udvikling. Det er for fjernt, og den sproglige barriere er for stor.

Peder Tudvad beskriver kronologisk Jan Hus’ teologiske udvikling i begyndelsen af 1400 tallet, hans forkyndelse i Bøhmen og endelig anklagen mod ham på Koncilet i Konstanz i 1415, der ender med hans domfældelse som kætter og død på bålet trods løftet om frit lejde. Det kan være svært helt at følge den teologiske diskussion og de mange agerende, som for en vestlig læser kan virke fremmede og ukendte, jævnfør Tudvads indledende kritik af vores opfattelse af østeuropæisk historie.

Den sidste halvdel af bogen beskriver eftervirkningerne af Hus’ henrettelse:

“Som sådan var det altså ikke hans teologi, der samlede tjekkerne om hans minde, men derimod at han var død for sin tro og for sin nation.” (s. 149)

I Bøhmen fastholder husitterne retten til hans forkyndelse, herunder især den menige mands adgang til vin under nadveren. Der opstår dog hurtigt indbyrdes uenighed mellem de forskellige grupperinger af husitter, og gensidig forfølgelse og henrettelser følger.

På koncilet i Konstanz var det ikke domfældelsen af Hus, der var den vigtigste opgave. Det var at gøre en ende på skismaet i den katolske kirke med flere paver. Det lykkedes efter fire år. Da den nyvalgte katolske pave har konsolideret sin magt, udbyder han korstog mod de oprørske husitter i Bøhmen. Det resulterer i en genforening af husitter under hærføreren Jan Zizka, som i en række slag viser stor evne til at modstå det katolske pres. Beskrivelsen af de mange slag og de indbyrdes konflikter mellem husitterne kan virke meget uoverskuelig for en læser, som nok kendte til konflikter i det geografiske område efter Hus’ død, men slet ikke kendte omfanget og de mange aktører. Kampene fortsatte i årtier, indtil romerkirken på koncilet i Basel måtte slutte fred med husitterne og reelt anerkende en vis trosfrihed i området i 1833. Det gjorde dog ikke en ende på urolighederne, da indbyrdes stridigheder mellem husitter og kampe mod katolikker - det hele blandet op med dynastiske stridigheder - fortsatte.

Krigene er så omfattende, at man udmærket kan se dem som en centraleuropæisk forløber for 30 årskrigen.

Men trods de mange konflikter blev den tjekkiske reformation en realitet, små 100 år før Luther slog sine teser op i 1517. Retten til selv at vælge, i hvilken skikkelse man ville modtage nadveren, slås fast 60 år før Religionsfreden i Augsburg.

Bogens sidste kapitler beskriver sammenhængen mellem Hus og den lutherske reformation. Tudvad bemærker dog:

"*Reformationen omtaler man i bestemt form, som var den både den første og den sidste - eller i det mindste den eneste af betydning - hvad den på ingen måde var. (side 231)*

Tudvad beskriver Luthers noget tvetydige forhold til Hus, men viser, hvordan Luther erkender ham som sin forløber:

"Jeg er så rystet, at jeg ikke ved, hvad jeg skal tænke, når jeg ser Guds straffedom over mennesket, dette at den åbenbare evangeliske sandhed for mere end hundrede år siden blev fordømt og brændt på bålet." (s. 245).

Men det understreges, at Luther er helt uden det revolutionære potentiale, som Hus kom til at repræsentere, fx under de tyske bondeoprør i 1520'erne, som Luther tog så kraftigt afstand fra.

Afslutningsvis beskrives husittismens udvikling og dens endelig nederlag i forbindelse med 30 årskrigen, som netop rammer hårdt i Bøhmen og bliver enden på 200 års trosfrihed.

Jan Hus som nationalt samlingspunkt ved Tjekkoslovakiets dannelse og det kommunistiske styres misbrug af Hus efter 1945 omtales kort. Et element, det kunne have været spændende at få belyst mere.

Bogen er som nævnt tidligere en udfordring for en vestlig ikke teologisk læser. Men den er en øjenåbner for et vigtigt kapitel i europæisk historie og religionshistorie. Tudvad lever således fuldt op til sin ambition om at give Hus og områdets historie en mere central plads i vores forståelse af Europas historie.

Johannes Lebech

Den spanske syge

TOMMY HEISZ: **"***Den spanske syge***".** Politikens Forlag2018. 384 sider. 300 kr.

"*Og jeg så en gustengul hest, og han, der sad på den, hed Døden, og dødsriget fulgte med ham. Og de fik givet magt over en fjerdedel af jorden, til at dræbe med sværd og sult og pest og jordens vilde dyr*".

Således står der i Johannes' Åbenbaring om den sidste af de 4 ryttere på henholdsvis en hvid, en rød, en sort og en gustengul hest, som skal varsle apokalypsen. Rytterne symboliserer de destruktive kræfter: krig, erobring, hungersnød og død.

Om den spanske syge er symbolet på den fjerde rytter eller Guds straf for blodudgydelserne på Europas slagmarker fra 1914-1918 skal være usagt, men ikke desto mindre ramte den spanske syge verden hårdt 1918 og efterlod sig 50-100 millioner døde, hvis man skal tro de højeste tal, hvoraf cirka 12.000-15.000 af dem var danskere.

Den spanske syge er en influenzavirus af typen H1N1 og ligner dermed den velkendte fugleinfluenza. Sygdommen havde gode muligheder for at sprede sig i 1918 pga. den ringe fysiske forfatning soldaterne ved fronten var i, men også fordi den globaliserede verdens skibe og jernbaner hjalp sygdommen på vej. At

virussen blev opkaldt efter Spanien er dog en kende uretfærdigt. Sygdommen havde ikke sit udspring i Spanien, men da Spanien ikke var underlagt den samme krigscensur som det øvrige Europa, var det her den først blev beskrevet offentligt.

Trods Den spanske syges omfang, er sygdommen dog næsten blevet glemt eller blot endt som en parentes i sygdomshistorien af senere generationer (i modsætning til Pesten). Måske fordi sygdommen stod i skyggen af 1. verdenskrigs rædsler; måske fordi verden gennemlevede andre rædsler i det 20. århundrede eller måske fordi ingen ønskede at huske den, som Tommy Heisz skriver.

Tommy Heisz forsøger i 100-året for den spanske syges hærgen i Europa at råde bod på denne forglemmelse med bogen "*Den Spanske Syge*". Bogen kommer samtidig med en anden jubilæumsbog for sygdommen, nemlig Hans Triers "Angst og Engle", der er rosende anmeldt af Jeppe Bæk Meier i Noter nr. 2017.

"*Den spanske syge*" er en meget velskreven bog. Forfatteren er da heller ikke ukendt udi skrivekunsten. Udover at være forfatter til "*Svømmepigerne, der forførte Danmark i 1930'erne*" og biografien "*Loveshop - Himmelflugt og højdeskræk*", er forfatteren også digter og ekstern lektor på DIIS i fortællende journalistik og nonfiktion-skrivning. Erfaringen og evnerne kommer læseren og ikke mindst det historiske persongalleri til gode. Sproget og fortællingen er levende og velvalgt.

Tommy Heisz bygger fortællingen op om enkelte centrale personer, som dukker op bogen igennem, bl.a. den 39-årige læge og forsker på Statens Seruminstitut Oluf Thomsen, sygeplejersken Valborg Hjorth og den danske forfatter Harald Kidde. Herudover er der et væld af små korte historier om andre kendte og ukendte enkeltpersoner, som har været berørt af den spanske syge, fra Karen Blixens bror Thomas Dinesen til lille 14-årige Ida fra Holstebro, som kort inden hun åndende ud, bad sin fader om en hvid kiste, når nu hun ikke fik en hvid konfirmationskjole.

Enkelte gange kunne man godt ønske sig et mindre persongalleri, men Tommy Heisz bruger de små og store historier, som er ham til rådighed og snittet kunne nok ikke lægges meget anderledes, når man vil lade kilderne komme til orde.

Tommy Heisz skildrer i "Den spanske syge" samfundets top, midte og bund; årsagsforklaringer på sygdommen; den nutidige søgen efter virussen og har en eminent sans for at skildre den lille historie i den store. Bogen er i uddrag oplagt at bruge i et tværfagligt undervisningsforløb med biologi/bioteknologi.

Overordnet har Tommy Heisz skrevet en bog, som jeg vil ønske, jeg kunne researche og havde evnerne til skrive. Bogen er den gode historiefortælling om et ubehageligt emne behandlet nuanceret, reflekteret og indgående til en bred skare af læsere.

Lasse T. Jensen

Kvinder og magt

MARY BEARD: ”*Kvinder & Magt. Et manifest*”. Gads forlag 2018. 116 sider, 130 kr.

Mary Beard er professor i antikkens historie ved Cambridge Universitet, hvor hun specielt har beskæftiget sig med det antikke Roms historie. Bogen "Kvinder & Magt" udkom på engelsk i 2017 og bygger på to foredrag, forfatteren holdt i henholdsvis 2014 og 2017 på foranledning af "London Review of Books". Det ene foredrag (og kapitel i bogen) hedder "Kvinder i den offentlige debat", det andet "Kvinder ved magten".

I det første foredrag tager hun udgangspunkt i Odysseen, hvor der er gode eksempler på, at kvinder bliver bedt om at tie eller fjerne sig, når mænd taler. Tilsvarende eksempler kan nemt findes i den antikke romerske litteratur, og de sættes overfor eksempler fra moderne tid, når kvinder, der har ytret sig offentligt, bliver hånet og generet, ikke så meget med baggrund i deres udtalelser, men i højere grad med udgangspunkt i deres køn.

I afsnittet "Kvinder ved magten" tages udgangspunkt i en bog fra 1915, "Herland", skrevet af Charlotte Perkins Gilman, en utopisk roman om et rent kvindesamfund. Det bruges som udgangspunkt for en analyse af magten, som den administreres af henholdsvis mænd og kvinder og en diskussion af magten, der stort set altid defineres som et maskulint begreb.

Bogen er hurtigt læst, og dens konklusioner er hverken ukendte eller overraskende: mændene dominerer i toppen af samfundet, kvinderne i bunden. Kvinder, der ytrer sig i det offentlige rum, behandles nedladende og forhånende på en måde, som mænd ikke gør.

Det er lidt forbavsende, at et forlag har brugt midler på en oversættelse og udgivelse af en bog, som er så smal som denne og ikke tilfører debatten om kønsroller og magt noget afgørende nyt.

Bente Thomsen

Det lille land og den store politik

KRISTINE KJÆRSGAARD: ”*Danmark i FN*”. Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider. 100 kr.

Denne lille bog er en del af en større bogserie, kaldet ”100 danmarkshistorier”. De udkommer en gang om måneden, er alle på 100 sider og koster hver 100 kr. Og så drejer de sig alle om Danmarks historie og er skrevet af fagfolk, men ellers har de ikke meget til fælles. Emnerne er normalt ret snævre – faktisk er denne bogs emne et af de bredere, og de skyder ud i alle retninger, fra runer, Dannebrog og jyske lov og til beatlemania og porno, somme tider væsentlige og centrale emner, somme tider rene kuriosa. Formålet ser ud til at være at vække og stimulere folks historiske interesse. Til det formål er der suppleret med spil, artikler, film o.l. Styregruppen er bredt sammensat af universitetsfolk o.l., og projektet er støttet af A.P. Møller

Fonden.

Restriktionen på de 100 sider gør det ikke nemt at skrive om et forholdsvis bredt emne, og det virker som om forfatteren havde meget mere at sige. Som det er nu, må hun vælge, og hun har valgt at lægge vægten på det sikkerhedspolitiske aspekt. Jf. seriens formål skal bøgerne skrives i et lettilgængeligt sprog, og det overholder forfatteren da også, uden at det går ud over klarhed og relevans. Hun er lektor i historie ved SDU Odense og tydeligvis engageret i sit emne – og kommer vel også, som andre engagerede forfattere, til at overvurdere emnets betydning. Hun betoner selv flere gange at Danmark ikke sikkerhedspolitisk er afhængig af FN, men systematisk vælger NATO frem for FN, når man er tvunget til at vælge. Økonomisk er Danmark naturligvis på ingen måde afhængig af FN, det emne tages overhovedet ikke op i bogen, naturligvis, men det ideologisk-kulturelle aspekt kunne godt være taget op med en vis interesse. Fra at have været bygget på de vestlige værdier er FN nu i stigende grad præget af den udfordring disse værdier i dag er udsat for, og oven i købet i Vesten selv føler mange at FN's konventioner er en hæmsko for den politik man mener det er nødvendigt at føre. Men, som sagt, denne problematik tages heller ikke op.

Men så er Danmark måske af stor betydning for FN? Det ser forfatteren ud til at mene, og en stor del af bogen drejer sig om Danmarks "store og gode handlinger" i FN. Fremstillingen er kronologisk, fra 1941 til i dag, med et tilbageblik på mellemkrigstiden. Der er lagt vægt på Danmarks deltagelse i Koreakrigen, i de fredsbevarende aktioner fra 1956 og frem, og på Danmarks indsats i afkoloniseringsprocessen. Der er et klart og godt afsnit, kaldet "så længe det varede", om distanceringen til FN's aktioner efter 1996, den katastrofale indsats i Bosnien. Danmarks ulandsbistand er naturligvis også behandlet. Alt sammen meget godt, men kan man hævde at verden ville have set meget anderledes ud hvis Danmark havde ført en anden FN-politik? Nå, det hævder forfatteren heller ikke.

Bogen er ikke just en tung sag, og det skal den ifølge sagens natur heller ikke være. Der hvor den efter denne anmelders mening er mest anvendelig, er i påvisningen af spændingsfeltet mellem FN- og NATO-politikken og de konsekvenser de danske beslutningstagere drog. Forfatteren har styr på sit stof – dog må jeg altså lige påpege at NATO ikke var i krig mod Kosovo i 1999 (s. 78)!

Axel Moos

Den kætterske klasse

ARNE HARDIS: "*Den kætterske socialdemokrat. Jørgen Dich og den herskende klasse*". Gyldendal 2018, 272 sider (ill.), 250 kr.

Arne Hardis har tidligere i sit forfatterskab beskæftiget sig med mennesker, der ikke lige har fulgt den slagne vej, og som har turdet stå op mod magthavere, kutymer, "god tone" og den gyldne middelvej. Æresretten var sådan en bog, og nu har Hardis barslet endnu et værk om et af medlemmerne af "Kætterklubben". En af de skuffede socialdemokrater, der utvetydigt gav udtryk for, at partiets velfærdsprojekt havde mistet sin egentlige berettigelse.

Hardis´ fokus er ikke en traditionel biografi om Jørgen S. Dich, men i stedet en

kritisk vinkel på dansk, politisk historie, primært perioden fra 1930´erne frem til Dichs død i 1975. Der er groft sagt tale om en ”bibliografi”, en bog om bogen, Jørgen Dichs ”Den herskende klasse”, der udkom kort tid før jordskredsvalget i december 1973 og vakte stor opstandelse på det politiske parnas. Men det var også en bog, der toppede salgslisterne, ironisk nok sammen med Jens Otto Krags selvbiografi. Som Hardis anfører, blev den aldrende Århus-professor ”kvartmillionær” på sin bog. Ganske usædvanligt for genren. Men bogen var usædvanlig. Den rippede op i alle de åbne sår, som tiden gnavede i. Den truende økonomiske krise og ikke mindst Glistrups angreb på den fremherskende samfundsmodel med dens kvælende bureaukrati og grådige skattepolitik.

Dich kunne måske fortryde timingen, fordi han stedse måtte tage afstand til Glistrups totale forkastelse af staten, hvor Dich ”kun”, men i skarpe og stærkt konfronterende vendinger angreb den herskende klasse af offentlige ansatte, som med lange, dyre uddannelser og høje lønninger uhæmmet krævede flere ressourcer/skattekroner i en form for pseudohumanistisk ærinde. Og hvem betalte for gildet? Dich fastholdt sin egen rolle uden blusel. Han talte arbejderklassens sag, for det var dem, der blev svigtet. Også af det Socialdemokrati, som Dich, den tidligere kommunist, havde været medlem af i mange år.

Dich mødte kritik fra mange (alle) sider, og ofte ikke særligt høviske termer. Og på mange punkter var det jo paradoksalt, at en mand, som et par årtier havde fået sin klækkelige hyre som professor på Århus Universitet, på en eller anden måde og i sin egen forestillingsverden frigjorde sig fra sin fortid og hamrede løs på væksten i de lange, videregående uddannelser. Hvorfor skulle den udnyttede arbejderklasse betale for, at middelklassens børn skulle have dyre, gratis/skattefinansierede, ligegyldige uddannelser, som aldrig ville kunne betale sig, set i et større samfundsperspektiv. Og værst af alt var de aktiviteter, som nu voksede frem i ”sandkasserne” i Roskilde og Aalborg; specielt RUC havde Dich set sig gal på.

Den unge, lovende politiker, Svend Auken, forsøgte at dreje indvendingerne mod Dichs teser over i en mere, og også velbegrundet retning. Dich undlod totalt at inddrage kapitalejernes udnyttelse af arbejderne og pengestrømmens styring af samfundsudviklingen. Det virker barokt, når man ser Dichs synspunkter i den flod af skandaler, der fosser ud af bankskabene i det Herrens år 2018.

Interessen for bogen er stadig i live. For et par år siden blev den genudgivet, bl.a. på opfordring fra Cepos-liberalisten, Martin Aagerup, og for liberalisterne er der såmænd stof til eftertanke.
Men det er der også for andre, som interesserer sig for dansk politik. Hardis skriver godt, dokumenterer grundigt og holder en professionel distance, som klæder projektet.

Hans- Henrik Christensen

Meeting the Americans

NILS ARNE SØRENSEN (red.) mf. ”*Postordrecowboys og andre fortællinger om danskernes møde med Amerika*”. University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences, vol. 540.2017. 272 sider, 275 kr.

Bogen er resultatet af forskningsprojektet ”Amerikansk på dansk”, som har kørt på SDU i en længere periode. Det er et kulturhistorisk projekt om amerikaniseringen af Danmark. Bogen indeholder 21 korte fortællinger om, hvordan danskerne på forskellig måde blev konfronteret, inspireret og provokeret af mødet med amerikanske forbrugsvarer, kultur og livsstil. Der er noget for enhver interesse i den retning. Efter endt læsning er man klar over, hvor meget vores moderne danske samfund er påvirket og formet efter et amerikansk forbillede. Modkulturer som kvindebevægelsen og ungdomskulturerne fra 1950erne og fremefter har enten amerikanske forbilleder eller har ladet sig inspirere heraf. Meget af det vi læser, det vi lytter til og det vi det vi går klædt i er ting, der er kommet til Danmark og Europa over Atlanterhavet. Sagt på en anden måde, så har den amerikanske kulturimperialisme opnået så store sejre, at vi i dag måske identificerer os lige så meget med USA, som vi identificerer os og interesserer os for europæiske forhold. Medierne bruger i hvert fald en betragtelig del af deres tid og spalteplads på amerikansk kultur og relaterede emner.

Der er mange fine små beretninger om områder, der er undergået amerikansk påvirkning. Reklamebranchen, forestillingen om det ideelle køkken, supermarkedet, journalistikken mv. Noget der fangede min opmærksomhed, og som gav inspiration til sekvenser i undervisningsforløb om Danmark i det 20 årh., var fortællingen om den offentlige menings møde med jazzkulturen i 1930’erne. Nils Arne Sørensen beskriver i en artikel, hvordan datidens racisme uhæmmet kom til udtryk. Første gang entertaineren Josefin Baker og Jazzmusikeren Louis Armstong kom til Danmark, var der i pressen groteske foromtaler og efterfølgende ligeså anmeldelser af de tos gæstespil. Artiklen illustrerer, hvor latterlig racismen er, når den udtrykker sig frit.

En undervisningslektion, hvor Poul Henningsens danmarksfilm og artiklen om dengang ”den sorte kunst kom til byen”, vil give eleverne et godt indblik i, hvordan racisme viser sig i sin mest primitive form, samtidig med at den beskriver en del af selvforståelsen i det dengang monokulturelle Danmark. Et andet kapitel om rødstrømpebevægelsens inspiration fra forskellige amerikanske kvindeorganisationer og deres initiativer kunne også blive til en udmærket lektion. Sidstnævnte sættes nemlig i sammenhæng med rødstrømpebevægelsens ikoniske ”Mr Jones” artiklen fra 1970 (findes i ”Når lyset bryder frem”). Den viser, at den nye kvindebevægelse ligesom ungdomskulturen ikke var et isoleret dansk fænomen, men noget der også fandtes USA og som kunne inspirere til et lokalt opgør med køns-konventionerne.

Der er også fortællinger om, hvordan amerikaniseringen stødte på modstand. Cola krigen og filmene, der skulle prise Marshall-hjælpen og dens glade giver, er eksempler herpå, som man kan læse om i hvert sit kapitel.

Det politiske har ikke været omfattet af forskningsprojektet. Det kunne ellers være interessant at få en nærmere beskrivelse af, hvordan danske partier har taget den amerikanske valgkamps metodikker og påvirkningsteknik til sig. Det må man se efter andre steder.

Det er en bog, som man med god samvittighed, kan opfordre den lokale biblioteksansvarlige til at anskaffe.

Jørgen Lassen

De 7 dødssynder

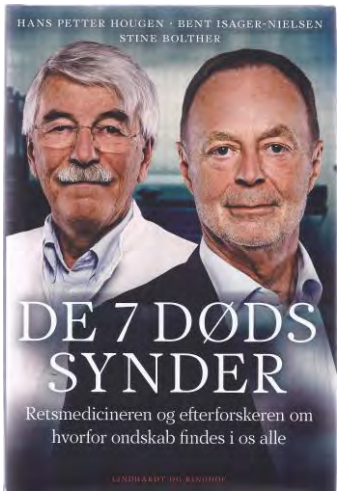

HANS PETTER HOUGEN, STINE BOLTHER OG BENT ISAGER-NIELSEN: ”*De 7 dødssynder. Retsmedicineren og efterforskeren om hvorfor ondskab findes i os alle*”**.** Lindhardt og Ringhof 2018. 304 sider, 300 kr.

De 7 dødssynder. Retsmedicinere og efterforskeren om hvorfor ondskab findes i os alle er en samtalebog mellem retsmedicineren Hans Petter Hougen og tidligere drabschef ved Rigspolitiets Rejsehold Bent Isager-Nielsen.

Bogen er skrevet af Stine Holther, journalist på Ekstra Bladet, der allerede har flere bøger om virkelighedens drabsefterforskning bag sig bl.a. Drabscheferne om Ove Dahl og Kurt Kragh. I denne samtalebog har Bolther allieret sig med Isager-Nielsen og Hougen, der samtaler ud fra de syv dødssynder: hovmod, griskhed, begær, misundelse, fråseri, vrede og dovenskab. Samtalerne er en blanding af anekdoter om virkelige forbrydelser, der kan relateres til de syv dødssynder og historier om den tidligere drabschef og retsmedicinerens personlige oplevelser.

Undertitlen ”retsmedicineren og efterforskeren om hvorfor ondskab findes i os alle” virker ikke helt velvalgt, fordi det ikke ekspliciteres i bogen. Årsagerne til kriminalitet tilskrives temaer, som de syv dødssynder dækker over, hvilket kan virke pudsigt i betragtning af dødssyndernes katolske oprindelse, men opdelingen af bogen fungerer imidlertid fint, fordi lighederne ved kriminalsagerne tydeliggøres.

Genremæssigt befinder bogen sig true-crime-genren, som her bedst kan beskrives som en blanding af Station 2, Rejseholdet og en biografi. Bogen tilbyder spændende underholdning, hvis man bliver fascineret af virkelighedens forbrydelse og menneskerne, der skal opklare den. Det er ikke kun forbrydelserne og de kriminelle, der er i fokus i bogen, der er derudover et stort fokus på hvordan en politimands og retsmediciners – i såvel nationale som internationale opgaver - liv ser ud, f.eks. hvordan en obduktion foregår. Det er især de første kapitaler i bogen om hovmod, griskhed og begær, der er virkeligt interessante, fordi de i højere grad end de senere kapitler tager udgangspunkt i de kriminalsager, som drabschefen og retsmedicineren har været involveret i.

Bogen er let læst og ganske underholdende, men det er svært at se, hvilket potentiale den har i undervisningssammenhæng.

Christina Olsson

Flådens sænkning 1943

SØREN NØRBY: ”*Sænk skibene - Flådens sænkning den 29. august 1943*” Turbine 2018. 190 sider, 250 kr.

Den stolte historie om Flåden sænkning

Billedet af den danske flådes flagskib Peder Skram, der ligger sænket på bunden ud for Mastekranen er kanonisk. Den øverstkommanderende admiral havde under indtryk af, at samarbejdspolitikken mellem den danske regering og den tyske besættelsesmagt syntes at synge på sidste vers, givet ordre til, at flådens skibe enten skulle sænkes eller forsøge at nå til det neutrale Sverige, hvis samarbejdspolitikken ophørte.

For mange af marinens officerer var det ligeså traumatisk som for mange af hærens officerer, at den danske regering hurtigt besluttede at opgive kampen den 9. april. Flåden havde derefter udført minestrygningsopgaver for tyskerne. I 1941 måtte man meget mod sin vilje udlevere seks nye torpedobåde til tyskerne. Admiral Vedel ville forhindre tyskerne i at overtage resten af flådens skibe.

Som bekendt lykkedes aktionen ganske effektivt. Langt de fleste skibe blev sænket på Holmen og andre steder, mens ganske få og små enheder nåede til Sverige. Syv danske officerer og menige omkom. De danske marinesoldater blev først internerede, men ret hurtigt løsladt. Flåden havde sænket sig selv i en sidste defensiv kamp. Og der var store forbilleder.

I 1919 lå 74 skibe af den tyske krigsflåde ”indespærret” i den engelske flådebase Scarpa Flow ud for Skotland. Her havde de ligget siden våbenhvilen fra november 1918. Da den tyske admiral von Reuter den 21. juni hørte, at Versailles fredstraktaten skulle underskrives, traf han en beslutning. Versaillestraktaten forbød Tyskland at have krigsskibe over en meget begrænset størrelse. Derfor besluttede von Reuter at sænke skibene. Tyskerne nåede at sænke langt de fleste skibe, selv om englænderne blev klar over det og forsøgte at forhindre det. Det kom til ildkamp, og ni tyske marinesoldater blev de sidste ofre i Første Verdenskrig. Men Flåden havde sænket sig selv i en sidste defensiv kamp. Og ligesom i Danmark efter 1943, blev den tyske flådes selvdestruktion opfattet som en heltegerning i Tyskland efter 1919.

Det var nok på denne baggrund, at den tyske admiral Wurmback, der var ansvarlig for at beslaglægge den danske flåde, kunne sige til admiral Vedel, da de mødtes, efter at flåden havde sænket sig selv: ”Nun haben wir beide unsere Pflicht getan”.

Den produktive marinehistorieker Søren Nørby har til 75-år jubilæet for flådens sænkning i 1943 genudgivet den bog, der udkom på 60-årsdagen i 2003. Der er ganske få nye billeder, og vi får hele historien igen fra forsvarsforligene i Mellemkrigstiden og frem til, hvordan admiral Vedel endte med at blive en del af departementschefstyret, der fra 29. august 1943 og til Befrielsen administrerede Danmark for tyskerne.

Bogen er for marinehistoriske nørder eller for mennesker, hvis slægtningen gjorde tjeneste på nogle af de mange skibe, der lå rundt omkring i de danske havne, idet der bliver redegjort for, hvad der skete med hver enkelt enhed af Flådens skibe. *Thorkil Smitt*

Modstand og samarbejde

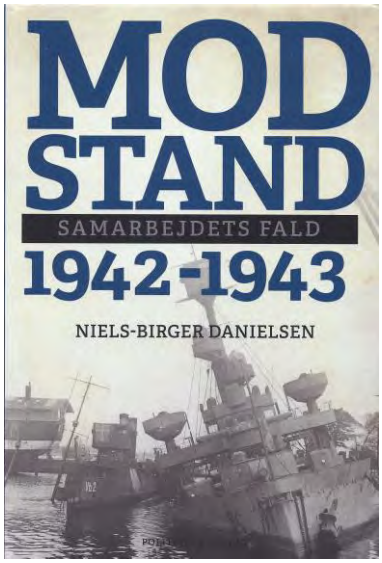

NIELS-BIRGER DANIELSEN: ”*Modstand – Samarbejdets fald 1942-1943*”. Politikens Forlag 2018. 592 sider, 350 kr.

Bogens tilblivelse er ganske interessant. ”Modstand” er en serie på fire bøger i alt, den første om perioden 1933-42 udkom i 2015 og så var det egentlig bare meningen at de øvrige bind skulle komme i en lind strøm. Men noget gik galt med finansieringen og havde det ikke været for forfatterens ihærdige crowdfunding-arbejde på de sociale medier – og folks udtalte velvillighed – havde vi aldrig fået andet end det første bind i serien.

Emnet er naturligvis modstanden under besættelsen. Forbløffende nok er der aldrig skrevet nogen stor samlet fremstilling af modstandsbevægelsens historie. Det er opsigtsvækkende al den stund at besættelsen som sådan er den mest gennembeskrevne periode i vores historie – 15.000 titler er der ind til videre registreret, svarende til knap fire om ugen siden 1945. Vi har adskillige store detailundersøgelser af modstandsgrupper og lokalområders modstandsarbejde, men ingen har samlet trådene og sætter de mange historier ind i en samlet ramme. Serien ”Modstand” udfylder kun delvist dette hul – mere om det senere.

Undertitlen ”Samarbejdets fald” er naturligvis valgt for at fremhæve besættelsens store skift fra den aktive samarbejdspolitik med samarbejdsregeringen ved roret til at denne regering træder tilbage 28. august 1943 efter det tyske krav om indførelse af dødsstraf for sabotage. At krigslykken tydeligvis også var vendt for tyskerne, skal heller ikke underkendes, når man motivgransker politikernes beslutning – det var måske et meget belejligt tidspunkt at træde lidt ud af spotlyset. Dagen efter rykkede tyskerne ud og internerede hæren, flåden blev sænket og hvad så med samarbejdspolitikken? Den fortsatte med uformindsket styrke med politikerne i kulissen i stedet for forreste række.

Hvad angår modstand, så er det stadig – og det er det faktisk gennem hele besættelsen – en aktivitet, der udføres af de ganske få. Over bogens knap 600 sider får vi ellers utallige korte beretninger og episoder beskrevet om alle mulige former for modstandsarbejde over det ganske land. De fleste er bygget op af afsnit på en halv til et par siders varighed. Visse figurer er gennemgående, eksempelvis den noget kontroversielle Flemming B. Muus som briterne sendte til Danmark for at lede SOE’s arbejde i det besatte land. SOE var briternes hemmelige sabotageorganisation, der uddannede instruktører og sendte dem til de besatte lande for at sætte Europa i flammer, som Churchill udtrykte det. Sådan gik det ikke rigtigt nogen steder, heller ikke i Danmark hvor SOE-folkene oplevede både op og nedture. Deres historie er grundlæggende spændende og utrolig.

Ingen steder i bogen er der antræk til overordnede betragtninger om modstandens samlede omfang, hvad ”modstand” egentlig er, hvor stort antallet af aktive var eller antallet af aktioner og en vurdering af deres betydning. Ingen syntese, med andre ord, og det er synd. Alene en afklaring af hvad ”modstand” dækker over ville være en styrke. Måske kommer det i sidste bind, men undervejs kommer man hurtigt til at savne at forfatteren tager mere styring og sætter de mange, mange, mange episoder ind i en samlet kontekst.

Gennem hele bogen hører man stort set kun om mennesker, der på den ene eller anden måde går til modstand og når vi ikke får det rette baggrundbillede, så virker modstanden nærmest som en naturlig reaktion, noget mange gjorde. Sådan var det langt fra. Da Frihedsmuseet lavede en database over modstandsfolk med et temmelig bredt modstandsbegreb fandt man 90.000 navne. Ud af en befolkning på fire millioner.

Niels-Birger Danielsen kan sit stof til fingerspidserne, han har virkelig styr på sit emne, så hvorfor ikke komme med et bud på nogle af de overordnede spørgsmål? Af den grund bliver bogen – med forbehold for hvad kommende bind vil bringe – en beskrivelse af modstanden i øjenhøjde. Og kun det. Når det er sagt er det en spændende bog, og man skal være usædvanligt velbevandret i besættelsens litteratur for ikke at få nye historie med hjem. Til undervisningsbrug er bogen alt for omfattende, men til opgavebrug er den bestemt brugbar med eksempler på alle former for modstandsarbejde.

Jakob Sørensen

For folkets frihed

JØRGEN JØRGENSEN: *"For folkets frihed. Martin A. Hansen og Besættelsen ".* Gyldendal 2018. 384 sider, 380 kr.

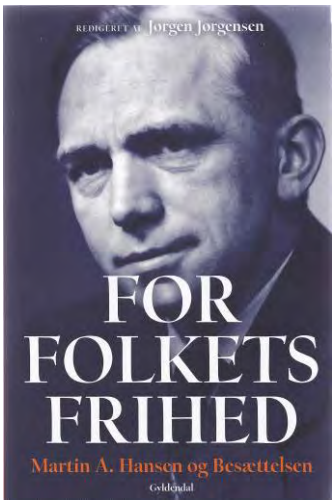

"For folkets frihed" er en antologi i to dele: 1. del er en samling af essays eller kronikker, som Martin A. Hansen skrev til bl.a. det illegale blad "Folk og frihed" efter han blev aktiv i modstandsbevægelsen i sommeren 1944. De fleste tekster er fra 1944-45 og så ebber det ud frem til 1953. 2. del er artikler om Martin A. Hansens tekster skrevet af litterater og teologer. De citerer og kommenterer teksterne i 1. del og de bruger dem til at lave biografiske læsninger af forfatterens noveller.

Det mest interessante ved antologien er så afgjort 1. del, hvor man får et førstehåndsindblik i forfatterens syn på forskellige temaer fra 1944-1953.

Flere tekster kunne bruges som kilde til synet på modstandsbevægelsen før befrielsen, hvor alt jo vender imod tyskerne. Martin A. Hansen føler i 1944, at det er nødvendigt at forsvare de mennesker, som går ind i modstandskampen og ser det som et kristent valg at gøre det. Han undrer sig over at nogle danskere ikke kan tage imod det offer, som det er at give sit liv i modstandskampen.

Bøndernes økonomiske gevinst ved besættelsen beskrives i "Brev fra København", hvor den københavnske fortæller skriver til sin bror på landet efter at have været på visit. På landet hørte og så københavneren at bønderne kritiserede sabotage og folkestrejke i København i deres nye habitter uden at have rørt en finger for modstandsbevægelsen. Her var der opbakning til samarbejdspolitikken og den lukrative handel med tyskerne.

I 1953 ser han tilbage på folkestrejken og udgiver nogle dagbogsoptegnelser fra juli 1944 sammen med nogle eftertanker. I førstnævnte kan man læse om Schalburg-korpsets terror mod civile, om de mange rygter i samtiden og hvordan han forsøger at finde ud af om det er departementstyret eller frihedsrådet, der bestemmer og at arbejderne på B & W begyndte at strejke fordi spærretiden forhindrede dem i at

passe deres kolonihaver (!). Martin A. Hansen ser folkestrejken som almindelige danskeres undsigelse af politikerne og samarbejdspolitikken og utilfredshed med besættelsesvilkårene, mere end en ideologisk kamp mod nazismen.

I "Dialog om drab og ansvar" lader han Sokrates og den samvittighedstyngede Simias diskutere stikkerlikvideringer. Sokrates ender med at billige drab på stikkere, bl.a. fordi det tunge ansvar "en Dag ved aaben og redelig rettergang og med vor gamle Domstols ord kan lægges også på alle os, som bør være med at bære det, fordi vi, selvom vi ikke selv har handlet, saa dog har ønsket handling" (s.46). Den frikendelse kunne retsopgøret som bekendt ikke levere.

Martin A. Hansen hudfletter samarbejdspolitikerne og undrer sig over at de ikke stilles til ansvar efter krigen. Da en dansk SS-mand og to frikorpsmænd frifindes ved Københavns Byret i august 1945 med den begrundelse at de danske myndigheder opfordrede dem til at tjene tyskerne skriver han: "Sådan set passer disse par frifindelser som laag på gryde til Hartvig Frisch anklage mod Frihedsrådet, som han beskylder for Mord: Bag dem smiler den scavenianske Sfinks: Vi bifaldt Frikorpset og vi anklagede modstandsbevægelsen for Terrorisme (…) det valg binder jer endnu " (s.135).

I et par tekster ser man også at Martin A. Hansen hældede til at støtte Knud Kristensen i Sydslesvig-spørgsmålet, men han skriver mærkeligt nok kun om det indtil 1945.

Nogle af teksterne kunne sagtens bruges i undervisningen. Redaktør Jørgen Jørgensen har i et efterskrift forklaret teksternes referencer til litteratur og samtidige begivenheder – disse kommentarer ville jeg også udlevere til eleverne. Ellers anbefales bogen til skolens bibliotek.

Lars Henriksen

Magasin i Ålborg

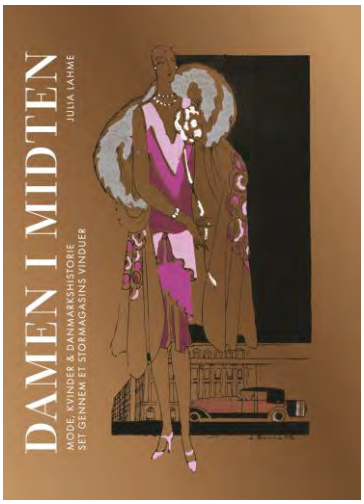

JULIA LAHME: "*Damen i midten. Mode, kvinder og Danmarkshistorie set gennem et stormagasins vinduer*". Gads Forlag 2018. 295 sider. 250 kr.

Lidt før det 20. århundrede gik på hæld flyttede jeg fra Hjørring til Aalborg for at læse historie. Hurtigt stiftede jeg bekendtskab med det nu lukkede Magasin, som på 4. sal så vidt jeg mindes, havde et bredt sortiment af manufaktur til herrer. Turen til 4. sal krævede dog, at jeg passerede den parfumerede stueetage og to etager fyldt til randen med dametøj. Og netop kvinden i centrum eller 'Damen i Midten' har Julia Lahme skrevet fyldig og billedrig jubilæumsbog om i anledning af Magasins 150 år.

Bogen af fået det lidet skønne prætikat 'En coffee-table book' i flere skrevne medier; ergo en bog, som er letlæselig i stort håndterbart format, billedrig og lavet til at ligge fremme på et bord, så den kan inspirere de omkringsiddende til samtale. Og det er netop det, bogen er! Men med dette valg har Magasin måske begået en lille genistreg. Virksomhedens historie formidles dermed til det brede publikum om end kun i de uddrag, som læseren vælger at læse. Og det er en dragende bog. Ikke kun qua sin billedrigdom af gamle og nye billeder på mindst hver anden side, men også via sit ydre. Med sine

32x24x3,5cm i guldfarve og en vægt på cirka 2,4 kg er "Damen i midten" en fyldig én af slagsen, som pådrager sig opmærksomhed.

"Damen i midten" er bygget op over 12 kapitler, som hver dækker deres dekade fra år 1900 og frem. Hvert kapitel er herefter inddelt i underkapitler af i reglen 2-3 sider, hvor der er helsides billeder på 2 af siderne og én sides tekst. Indholdet af kapitlerne veksler mellem virksomhedens frontstage og backstage. Side efter side overvældes læseren af Magasins reklamer, som får én til at trække på smilebåndet og tænke; gik man virkelig sådan klædt? Men på den anden side introduceres læseren også til Magasins personale; fra grundlæggerne Vest og Wessel til Gyrit Larsen, som i 1954 vandt titlen "Årets sødeste ekspeditrice". Julia Lahme skal roses for, at være i stand til at knytte den lille historie til den store; om det så er 80'er-kvindens powersuits eller jakkesæt, som et udtryk for årtiets yuppiekultur, eller hvorledes håndmixeren gjorde 60'ernes kvinder til dobbeltjobbere. Alt sammen illustreret med billeder fra Magasins arkiver og kataloger.

'Damen i midten' er ikke en dybdegående bog, men det er heller ikke bogens opdrag. Derfor kan den retfærdigvis ikke anklages for sin overfladiske tilgang til virksomheden Magasin. Dog kunne det være rart, at bogen havde forholdt sig lidt mere kritisk til Magasin og eventuelle op og nedture for virksomheden. Det kunne have givet en mere fyldestgørende jubilæumsbog. Men da bogen er lavet i samarbejde med Magasin du Nord Fonden, er det ikke umuligt at forestille sig, at det slet ikke har været på tale.

Efter endt gennemlæsning sidder jeg tilbage og glæder mig til at gense Magasin i Aalborg, som genåbner i september måned efter et årtis lukning. Jeg vil helt sikkert se anderledes på udstillingerne end før, om end jeg nok hurtigt lusker videre til herreafdelingen.

'Damen i midten' en anbefalelsesværdig bog, hvis billeder får læseren til at trække på smilebåndet over modens luner og tidernes skiften.

Lasse T. Jensen

21 ting du bør vide om det 21. århundrede.

YUVAL NOAH HARARI: "*21 ting du bør vide om det 21. århundrede*".
Lindhardt og Ringhof 2018. 368 sider, 300 kr.

Den israelske historiker Yuval Noah Harari er af den slags historikere, hvis værker fås i alle lufthavne. Han blev velfortjent kendt med "Sapiens – En kort historie om menneskeheden" (2015), der veloplagt og sprogligt skarpt gennemgår menneskets udviklingshistorie. I sin nye bog kigger Harari på den nære fremtid. Også her med en essayistisk stil og sprogtone, der polemisk og henkastet slynger om sig med pointer. Fx denne: "Donald Trump advarede vælgerne om, at mexicanerne og kineserne ville tage deres job, og at man derfor burde bygge en mur ved den mexicanske grænse. Han advarede på intet tidspunkt vælgerne om, at algoritmerne vil tage deres job, ligesom han ikke foreslog at bygge en firewall ved grænsen til Californien." Eller om den kolde krigs ideologier: "Supermarkedet viste sig at være

stærkere end gulag." Holder man af den slags one-linere, er denne bog en guldgrube. Ønsker man en stringent og velunderbygget analyse af fremtidens udfordringer, så er bogen nok ikke den rette.

Harari har en god og en dårlig nyhed om fremtiden. Den gode først: Science fiction-forfatterne har taget fejl, maskinerne kommer ikke til at overtage verden. "The Matrix" er aflyst. Men desværre vil algoritmerne blive så effektive, at de vil kunne udkonkurrere menneskelig bevidsthed, hvis vi ikke passer på, og følgerne kan blive katastrofale, for det vil først og fremmest gavne diktaturer. Og desværre er nationalstater ikke rustet til at håndtere den slags udfordringer. Tiden, påstår Harari, er ved at løbe ud. "I dag giver mennesker gladelig deres mest værdifulde aktiv – deres personlige data – til gengæld for gratis e-mailkonti og sjove kattevideoer. Det er lidt ligesom afrikanske og indianske stammer, der uforvarende solgte hele lande til europæiske imperialister i bytte for farverige perler og billige smykker."

Bogen har 21 afsnit, men på sin vis ingen struktur. Harari springer frem og tilbage, skyder til alle sider og forfølger alle mulige indfald undervejs, og bogen har rigeligt med gentagelser. Der er masser af skægge henvisninger til populærkulturen (fra "Løvernes konge" til "Harry Potter"), og forfatteren er altid god for sjove og overraskende sammenligninger, som fx hvorfor OL i Rio i 2016 politisk set ikke kunne lade sig gøre i 1016. Samlet set kan man sige, at for Harari er det liberale samfund og vores tidsalder højdepunktet i menneskehedens historie, og de problemer vi har i dag er små, sammenlignet med tidligere tider. Men den fremtid, der venter os bliver dyster.

Dele af bogens argumentation er svær at følge. En af de gennemgående teser er, at mennesket er et historiefortællende dyr. Nærmest alt vi har skabt er bygget på fiktion – om det så er religion, penge eller nationalstaten. Så alting, måske på nær videnskab, er i virkeligheden fake news. Det får forfatteren til at konkludere: "Så hvis man drømmer om et samfund, hvor sandheden hersker og myter aflives, er det ikke *Homo sapiens*, man skal sætte sin lid til. Så er det bedre at sætte sin lid til chimpanser". Hvorfor det skulle være tilfældet, forklares ikke.

I 21. afsnit når Harari en form for konklusion. Hvad er det, der skal redde menneskeheden? Overraskende – ja, løjerligt - er svaret, at vi skal dyrke yoga. Det minder jo om "A hitchhiker's Guide to the Galaxy", hvor svaret på spørgsmålet om livets mening er 42, men her vist ikke ment satirisk. Samlet set er Harari et charmerende bekendtskab, som er i stand til at nå ud til alle typer mennesker i sine bøger. Og "21 ting…" er velegnet til lystlæsning på ferien, men som faghistoriebog er den for flyvsk, og ønsker man at snuse til forfatterskabet, er "Sapiens" et bedre sted at starte.

Poul Kristensen

Blomstrende syrener

MARTHA HALL KELLY: "*Blomstrende syrener*". Hr. Ferdinand 2018. 514 sider, 250 kr.

Fra 1939-45 havde nazisterne en koncentrationslejr kun for kvindelige politiske fanger og jøder i Ravensbrück ved Fürstenberg. Fra 1942-45 brugte de fangerne som forsøgskaniner i lægevidenskabelige eksperimenter. Som jeg forstår det, ledte de bl.a. efter gode medikamenter

til at helbrede soldaters sår fra slagmarken. Disse sår og skader frembragte de på forsøgskaninerne først. Kvinderne blev også kaldt forsøgskaniner, fordi de hoppede rundt i lejren på grund af deres invaliderende operationer. Romanen ”Blomstrende syrener” er baseret på disse hændelser. Forfatteren har brugt autentiske personlige breve og vidneforklaringer fra Lægeprocessen i Nürnberg efter krigen til at fortælle historien, hvor hun dog også tilsætter opdigtede figurer.

Romanen krydsklipper mellem amerikaneren Caroline, som arbejder på det franske konsulat i New York, tyskeren Hertha, som bliver læge på Ravensbrück og polakken Kasia som bliver forsøgskanin på Ravensbrück. De tre kvinders historier væves ind i hinanden, som fortællingen skrider frem. Efter krigen sørger Caroline for at 74 af de polske forsøgskaniner kommer til USA og får behandling for deres skader. Caroline opsporer Hertha efter krigen og sender Kasia fra Polen til DDR for at identificere hende.

Når synsvinklen er hos Caroline færdes man mest i New Yorks højere sociale luftlag og intriger. Hun arrangerer velgørenhedsarrangementer til fordel for franske børnehjem. Med Kasia oplever læseren den tyske besættelse af Polen og den brutale politiske undertrykkelse, som fører til hendes internering i Ravensbrück i september 1941. Efter krigen får man en fornemmelse af livet i det stalinistiske Polen. Herthas karriere som nazistisk læge fremstilles lidt som en flugt fra fattigdommen i hendes familie. Hun dæmoniseres ikke, man mærker hvordan de etiske grænser gradvist rykkes hos hende. Efterhånden som overgrebene på fangerne bliver værre, griber man sig selv i næsten at forstå, hvordan hun ligesom fanges i sin rolle og ikke kan bryde fri. Personalet på Ravensbrück er opmærksomme på at der vil komme et juridisk efterspil.

Jeg blev hurtigt suget ind i romanen og personernes liv og omgivelser, især skildringen af livet i Ravensbrück. Carolines komplicerede forhold til skuespilleren Paul er lidt irriterende - her går der altså lidt lægeroman i den. Af efterordet fremgår det at han er opdigtet – jeg forstår ikke, hvorfor forfatteren har følt det nødvendigt at tilsætte ham. De autentiske begivenheder er dramatiske nok i sig selv.

Jeg havde nok aldrig læst denne roman, hvis jeg ikke var blevet tilbudt at anmelde den. Titlen ”Blomstrende syrener” og det syrénfarvede omslag konnoterer lidt for meget dameblad. Titlen ’Lilac Girls’ kommer af at den autentiske Caroline åbenbart var så god til at dyrke syrener, at det blev genstand for artiklen ”Caroline’s Incredible Lilacs”, som første gang bragte forfatteren på sporet af Carolines historie. Jeg synes at redaktøren skulle have overtalt forfatteren til at vælge en anden titel.

Uddrag fra denne roman kunne godt indgå i et forløb om Holocaust – og måske formidlingen af offer og gerningsmænd. Hertha er ikke noget specielt ondt menneske, og det er en vigtig pointe i forståelsen af folkedrab.

Lars Henriksen

Indvandring til Danmark de seneste 50 år

HEIDI VAD JØNSSON: *"Indvandring i velfærdsstaten"*, Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100kr.

Bogen er den tiende i serien fra Aarhus Universitetsforlag, hvor specialister på 100 sider formidler relevante og spændende emner fra Danmarkshistorien. Den første halve snes, hvoraf undertegnede med stor fornøjelse har læst halvdelen, tyder på, at udgivelsen bliver en succes, både fagligt og salgsmæssigt.

Heidi Vad Jønsson, der er lektor ved Syddansk Universitet, har påtaget sig den opgave at beskrive og diskutere aspekter ved den danske indvandring fra de første gæstearbejdere i midten af tresserne til nutiden. Bogen er inddelt i 6 større afsnit, der igen er underinddelt i småafsnit: De første gæstearbejdere (1960'erne), indvandrere i 1970'erne, flygtninge(1980'erne), Integration i 1990'erne, værdikampen i nullerne og Historie og historier i politik (med 1983-loven som omdrejningspunkt).

I første afsnit om gæstearbejdere tager Heidi Vad Jønsson udgangspunkt i den tyrkiske arbejder, Melvüt Kurt, der i 1965 fik arbejde på Fredericias Shell-raffinaderi som svejser. Han fremstår som et mønstereksempel, og det første dilemma var mellem fagbevægelsens skepsis og frygt for medlemmernes beskæftigelse og mangel på kvalificeret arbejdskraft. Det næste var, om fagforeningernes stærke solidaritet kun skulle omfatte "de gamle danskere", eller om "de nye danskere" også skulle med i det spirende velfærdssamfund. Allerede i 1964 udtalte daværende handelsminister og senere statsminister, Hilmar Baunsgaard, sig meget positivt om importeret arbejdskraft.

Endnu en senere statsminister, Anker Jørgensen, udtalte sig som formand for DASF (det senere SiD og 3F) også om emnet i begyndelsen af 1970'erne. Han understregede, at gæstearbejderne ikke kun var at betragte som arbejdskraft, men var mennesker med rettigheder. Han gjorde sig til talsmand for en politik, der gav samme og lige vilkår. Imidlertid blev der i 1970 indført et såkaldt lille indvandrerstop, så man forhindrede udlændinge på turistvisum i at søge arbejde og få arbejdstilladelse. Efter oliekrisen i 1973 blev der sat stop for arbejdstilladelser. Til gengæld skulle de udlændinge, der opholdt sig i Danmark have lige vilkår med øgede omkostninger til følge for velfærdsstaten. Allerede i 1970'erne gjorde Ishøjs borgmester, Per Madsen, opmærksom på, at f.eks. hans kommune ikke alene kunne bære det store økonomiske pres, og at staten skulle mere på banen, ligesom han gjorde sig til talsmand for kvoteordninger og solidaritet kommunerne i mellem (Ishøjmodellen). Der var splittelse om dette også i Socialdemokratiet, der fik nedsat et indvandrerudvalg med Jytte Andersen i spidsen.

I 1983 fik vi under den borgerlige firekløverregering en udlændingelov, der gav mulighed for at give opholdstilladelse til udlændinge, der ikke var omfattet af flygtningekonventionen (fra 1951), og den gav udlændinge bedre retsstilling og retsbeskyttelse. Problemet opstod først, da der fra midten af firserne kom et stigende antal flygtninge (især fra Mellemøsten og Sri Lanka), ikke mindst på grund af krav om familiesammenføring. I visse kredse, f.eks. Fremskridtspartiet, Komiteen for Flygtningeloven med Søren Krarup som hovedtalsmand (fra 1986) og Den Danske Forening (fra 1987) var der stor modstand mod udlændingeloven, og der opstod store diskussioner om racisme, antiracisme, multikulturelt samfund og

danskhed. Det store Socialdemokrati, der var i opposition i perioden, var splittet. Det hele kulminerede med Tamilsagen, der som bekendt kostede Schlüter-regeringen livet i 1993.

I Halvfemserne, hvor der kom en række bosniske krigsflygtninge til Danmark, havde Socialdemokratiet magten sammen med De Radikale, og partiets manglende evne til at finde klare svar på flygtninge- og integrationspolitikken var medvirkende til, at partiet tabte regeringsmagten til Anders Fogh Rasmussen og Venstre, der med det i 1995 nystiftede Dansk Folkeparti, som parlamentarisk grundlag fik strammet op på mange forhold angående indvandring og flygtninge.

Indvandrerpolitik har længe været et vanskeligt emne at drøfte, da både tilhængere af en stram og mild udlændingepolitik har det med at grave grøfter og ikke lytte til hinandens synspunkter, ligesom tonen fra begge sider til tider har været hård. Noget tyder på, at der i Folketinget med Socialdemokratiets ændrede holdning til en strammere udlændingepolitik vil ske ændringer om end næppe et såkaldt paradigmeskifte i fremtiden.

Heidi Vad Jønsson har skrevet en meget saglig bog om emnet set i samtidshistorisk perspektiv, og hun forfalder ikke til at dele det ene eller andet synspunkt, men lader de berørte parter udtale sig. Så er det op til læseren selv at tage stilling. Bogen giver i høj grad en bredere forståelse for emnet, og den får min varmeste anbefaling og bør indkøbes til både fagdepot og skolebibliotek.

Kai Verner Nielsen

Egtvedpigen

KARIN MARGARITA FREI: ”*Egtvedpigens rejse*”. Lindhardt og Ringhof. 240 sider, 250 kr.

Hun har været i TV - både Karen Margarita Frei og Egtvedpigen i spændende udsendelser. Egtvedpigen er nok indbegrebet af bronzealderen i Danmark. Bogen har forord af Rane Willerslev og en fyldig litteraturliste med links. Illustrationerne i bogen er farverige, tydelige og meget instruktive. De understøtter teksten på fornem vis. Rane Willerslevs afslutningsord i forordet*: ”Videnskab er ikke bare en profession, det er en måde at leve på – drevet frem af nysgerrighed”.* Og det kan stå som Karin Margarita Freis vej. Den vej gør bogen spændende som en kriminalroman. Karin Margarita Frei (KMF) er professor i arkæometri, og alene betegnelsen viser tværfaglig forskning på meget højt niveau – ja man fristes til som gammel gymnasielærer at sige, at denne bog er det ultimative AT-forløb i den tidligere gymnasiereform. KMF bygger sin bog op om sin egen identitet og Egtvedpigens, og resultatet er, at et menneske kan have flere identiteter.

Indledningsvis beskrives fundet af Egtvedpigen i 1921 som i sig selv er spændende. Det er sjældent, at man finder organisk materiale fra forhistorien, og KMF giver en fyldig beskrivelse af kemien, men fastslår også, at videnskaben udvikler sig. Dendrokronologien bliver udviklet, og dendrokronologiske analyser i 1990erne

gør det muligt at datere kisten, og en røllike i kisten giver desuden oplysning om, at begravelsen har fundet sted i sommerhalvåret for mere end 3300 år siden. Parallelt fortæller KMF om sin egen rejse via sin oldemors historie.

Historien om de mange identiteter, som et menneske kan have, har fulgt KMF siden barndommen, så der er en parallel til Egtvedpigens rejse i KMFs bevidsthed. Som arkitekter emigrerede oldemoderen og oldefaderen til Argentina, og med smukke illustrationer fra Argentina får vi den side af historien. KMFs far er kemiingeniør, og gennem ham får hun indgang til geologi og kemi. Mødet med en lort fra en dinosaurus i La Plata blev en øjenåbner for KMF, og hun kommer senere som 15-årig til at deltage som frivillig i en udgravning i Argentina. KMFs mormor flytter til Danmark og KMF flytter med og bor hos hende. Hun tager 9. og 10. klasse og kommer på gymnasiet, og hun beskriver levende sit møde med den danske kultur. KMF går på geologistudiet med forelæsninger af bl.a. Minik Rosing, hvor hun lærer isotopanalyse til identificering af bjergarter.

Hele vejen igennem sin karriere har KMF suget til sig og været nysgerrig. Hvad kan det bruges til? Hun kan dansk og spansk, så undervejs bliver hun sekretær for den argentinske ambassadør i Danmark. Men hun kommer tilbage til universitetet og fortsætter sit arbejde med isotoper i sit speciale. Undervejs er hun på udgravningskursus, og KMF opbygger efterhånden et stort tværfagligt netværk. Strontiumisotop-signaturen afspejler den region et menneske har levet i, og den metode i arkæologi blev udviklet i 1980erne i USA. Metoden er ikke simpel og meget tidskrævende. Det er jordlagene og jordlag fra menneskelig aktivitet, der er afgørende. Og vand, som danner basis for isotopværdier. Kortlægningen af Danmark på overfladevand kan ses på s. 112 og er meget spændende. KMF har eksperimenteret under sit Ph.d. studie med strontiumisotop-signaturen på tekstiler, hår og tænder. Videnskabeligt har hun et kæmpe netværk i forbindelse med sit videnskabelige arbejde, for det er nødvendigt med tværfaglighed, hvis mange spørgsmål skal løses.

Alt dette må være en øjenåbner for interesserede elever i gymnasiet, fordi en begavet og intelligent kvinde beskriver vejen. Snoreskørtet fra Egtvedpigen er det bedst bevarede i Nordeuropa, men ulden er ikke lokal, så der må have været en handel over store afstande. Ulden har været dyr, derfor har det været elitens tøj. DNA – forskere har været med. Eske Willerslev med sin forskning har bidraget til KMFs undersøgelse af Egtvedpigens tænder – igen via strontiumanalysen. For tænder viser, hvor vi er vokset op, og KMF er vokset op i Argentina og ikke i Danmark.

KMF er knivskarp og analyserne kolossalt spændende. Man behøver ikke at grave hele tiden. Man kan også bruge magasinerne, fordi der hele tiden bliver udviklet nye metoder. Skrydstrupkvinden bliver også undersøgt, og hun er heller ikke lokal. Det er den dobbeltidentitet KMF kredser om. Undervejs opsummerer KMF: *Min metode har ikke ændret sig, men mine spørgsmål har.* Det er lige i øjet til undervisning af en gymnasielev.

Undersøgelserne og resultaterne af Egtvedpigen blev hemmeligholdt i lang tid. Strontiumanalyser af hår er langt vanskeligere end af tænder, men KMF opbygger i samarbejde med andre forskere en form for biogeokemisk kalender, og resultatet bliver, at Egtvedpigen ikke stammer fra Danmark. Neglene indgår også. Hele den forskning er kun lykkedes i kraft af ny teknologi, og KMFs beskrivelse af den er en øjenåbner. Sig ikke, at arkæologi og historie ikke kan rykke sig, og KMFs konklusion er, at alt ikke tager sig ud, som vi umiddelbart tror. Kapitel 8 med overskriften: *At være arkæometrist* er simpelthen spændende. Da historien

om Egtvedpigen blev sluppet løs, kom alt i internationalt TV, i internationale aviser og tidsskrifter. Arkæologerne stiller spørgsmål om levevis, kultur etc.

Krydsfeltet mellem arkæologi og naturvidenskab kaldes *Archaeometry.* Arkæometri er i dag i voldsom udvikling, og der dukker stadig nye metoder op. I 2016 blev KMF Danmarks første professor i emnet. Kravet er, at man skal holde sig orienteret inden for mange fagområder. Imponerende. Kriminalpolitiet og arkæometrister arbejder fint sammen om mordgåder. Geolog eller arkæolog? Det er spørgsmålet.

Hvis jeg var underviser i dag i gymnasiet, ville jeg bruge bogen i studievejledning (jeg har været studievejleder) og som inspirationskilde til teamarbejde i bl.a. fagene biologi, kemi, oldtidskundskab og historie. Som underviser i dagens gymnasieskole må bogen være stærkt inspirerende. Den giver idéer til konstruktivt samarbejde mellem humaniora og naturvidenskab. Der er helt sikkert elever, der vil blive smittet af KMFs ildhu og faglige indsigt. Læs den. Den kan skimmes på kort tid.

Christian Bo Bojesen

Gentænkning af demokratiet

MOGENS HERMAN HANSEN: ”*En gentænkning af demokratiet. Demokrati som blandet forfatning*”. Gyldendal 2017. 176 sider, 100 kr.

Mogens Herman Hansen, klassisk filolog og ekspert i det antikke Athens demokrati, vil med denne bog gentænke demokratiet, inspireret af ikke mindst Aristoteles’ empirisk og pragmatisk begrundede opfattelse, at en forfatning blandet af monarkiske (enevældige), aristokratiske (fåmandsvældige) og demokratiske (folkevældige) elementer er at foretrække frem for den ene, den anden eller den tredje rene forfatning. Dertil kommer den aktuelle iagttagelse, som Hansen mener at have gjort, og som altså også har bevæget ham til at skrive bogen, at ”Montesquieus tredeling af magten (i den lovgivende, udøvende og dømmende magt; PF) er med tiden blevet gennemhullet af undtagelser og modifikationer” – således har man i flere lande indført forfatningsdomstole, der har bemyndigelse til at forkaste parlamentarisk vedtagne love.

Hansens hovedtese er, at ”den blandede forfatning er en model, der både på det empiriske og normative plan kan bidrage til en bedre forståelse af, hvordan det moderne repræsentative demokrati fungerer”.

Den velskrevne og klart affattede bog har sine indholdsmæssige fordele dels i det indblik, den immervæk giver i demokratiets historie, dels i sin påpegning og demonstration af magttredelingens aktuelle, også danske, modifikationer og dels i sin fremhævelse af, hvad man kunne kalde bemærkelsesværdige lakuner i den danske grundlov, fx: ”Danmark er et demokrati. Det ved vi godt, men hvor ved vi det fra? Det står ikke i grundloven, i hvert fald ikke eksplicit. Ordene ’demokrati’ og ’folkestyre’ står intet sted i den gældende version af 5. juni 1953, og naturligvis heller ikke i nogen af de ældre versioner”, og: ”Er det nok kun at nævne tre institutioner: Folketinget, regeringen og domstolene (som repræsenterende de tre magter; PF)? I et demokrati skal det da i en eller anden forstand være folket, der har magten. Vi taler jo om

'folkesuverænitet'. Men folket bliver slet ikke nævnt i grundlovens § 3". (Denne paragraf siger: "Den lovgivende magt er hos kongen og Folketinget i forening. Den udøvende magt er hos kongen. Den dømmende magt er hos domstolene"; PF).

Og sandt nok er der problemer nok med det repræsentative demokrati – og Hansen sætter med rette spørgsmålstegn ved mange af dem – således lobbyisme og politisk –folkeligt, om man vil – styre versus markedets betydelige indflydelse. Så denne styreforms principielle og faktuelle mangler og fejl skal på ingen måde forties, tværtimod. Ikke desto mindre er min fornemmelse, at magtens tredeling vel, trods alt det kritisable især ved dens praksis, grundlæggende fungerer ganske godt og, ikke mindst, er en ganske passende konstruktion for et ideelt set fornuftigt, demokratisk styre? At grundlovens forvaltning ved retsinstanser kan sætte en stopper for rent 'demokratisk' pøbelvælde og flertalsdiktatur er således for mig at se en velsignelse ved den danske forfatning efter Montesquieus model. Det tror jeg bestemt heller ikke, Hansen er uenig med mig; jeg mener blot, at han måske forser sig på nogle problemer. At fastholde magtens tredeling som idealtype forekommer imidlertid ganske fornuftigt for ikke at sige uundværligt for de frihedsrettigheder og den retfærdsbestræbelse, som er selve grundlaget og formålet for demokratisk styre.

I grunden kan jeg også dårligt se, at magtens tredeling og en blandet forfatning, som en sådan, så vidt jeg da kan skønne, efter forfatterens hoved skulle se ud, nødvendigvis udelukker hinanden. Hvis nemlig enhver lov og ethvert offentligt anliggende i sidste ende legitimeres af folket, dvs. den almene, individuelle, direkte eller indirekte ret til at bestemme i sådanne anliggender, så kan fx højesteretsdommeren helt legitimt, og uden tvivl ideelt betragtet til landets bedste, være repræsentant for såvel den dømmende magt som for retsinstansens 'fåmandsvælde', og tilsvarende, hvad angår forskeren, der suverænt – 'enevældigt' – vælger sit forskningstema, naturligvis underlagt gældende lov og bestemmelser. Noget lignende gælder jo også læreren i forhold til eleverne, såfremt den politiske styring da ikke bliver for udtalt.

Og her må rigtigheden i at fremhæve berettigelsen af elementet af blandet forfatning i demokratiet understreges; dersom Folketing og regering (tilsammen 'folkets' styre) tiltager sig uindskrænket magt over alle offentlige anliggender, så elimineres domstolenes ('aristokratiske') magt og fx offentligt betalte eller støttede forskeres, mediers og kunstneres ('aristokratiske' eller 'monarkiske') frihed på i virkeligheden uretmæssig vis.

Mogens Herman Hansens bog er imidlertid et vigtigt, lærd og klartskuende indspark i den nuværende og til enhver tid påkrævede debat om demokratiets væsen og faktiske funktion. Den bør læses af mange.

Poul Ferland

Robert F. Kennedy

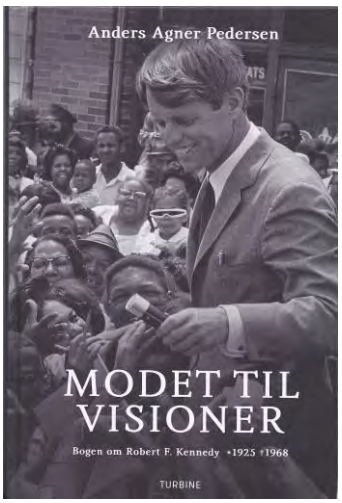

ANDERS AGNER PEDERSEN: *"Modet til Visioner. Bogen om Robert F. Kennedy 1925-1968*". Turbine 2018. 202 sider, 250 kr.

Anders Agner Pedersen lader os via sin undertitel vide, at vi står med 'bogen om Robert F. Kennedy.' Det er måske lige at stramme den. Godt nok er Agner Pedersens bog den første om JFK's lillebror skrevet på dansk, men *bogen* i

bestemt form forsøger at narre læseren til at tro, at der er tale om det fuldkomne værk om Bobby Kennedy. Det er det ikke. Langtfra.

Modet til Visioner er på mange måder charmerende. Det er kommet på mode med korte bøger om specifikke emner og som sådan fungerer den udmærket. Vi får et fint billede af de skelsættende år i Kennedys liv fra han som kampagnechef er med til at vinde præsidentvalget for storebroderen John F. Kennedy til han i 1968 bliver dræbt under sin egen præsidentvalgskampagne.

Til tider er bogen dog en kende overfladisk. F.eks. i beskrivelsen af Kennedys senatsvalgkamp i 1964, der i et enkelt afsnit går fra at beskrive en problematisk kampagne til en triumferende valgsejr. Slutspurten, der ifølge Agner Pedersen havde 'en sådan kaliber, ' bliver ikke beskrevet. Årsagen til valgsejren bliver dog beskrevet i det efterfølgende interview, men det er her, hvor bogen burde være blevet kaldt en samtalebog. For de sande guldkorn leveres ikke af bogens forfatter, men derimod af de personer han har samtaler med.

Ofte er det lidt uklart, hvor forfatteren har sin viden fra. Om Bobby Kennedys overvejelse om at stille op som præsidentkandidat får vi at vide, at 'Bobby tænkte, så det knagede, ' men hvor denne viden stammer fra nævnes ikke. Og da der heller ikke følger en bibliografi med til bogen, begynder man overveje om forfatteren bare gætter sig frem. Lidt senere hører vi, 'Et par dage før [primær]valgdagen havde Bobby dog truffet sin beslutning. Han var kandidat.' Men hvad ligger til grund for denne beslutning? Var det bare noget han havde tænkt over 'så det knagede'? Det kunne have været interessant at vide, men vi må nøjes med de overfladiske betragtninger, vi får serveret.

Formuleringen 'tænkte, så det knagede' møder man dog i interviewet med Peter Edelman et par kapitler længere fremme. Men hvorfor ikke kreditere Edelman for det til at begynde med? Det virker - i bedste fald - sjusket.

Bogen lider da også under nogle identitetsproblemer. Agner Pedersen lader os tidligt i bogen fortælle, at der er tale om en personlig beretning, der primært fokuserer på de taler Bobby Kennedy holdte. Faktisk er store dele af bogen ikke skrevet af forfatteren selv. I stedet er der tale om oversatte kopier af Kennedys taler efterfulgt af interviews med en række personer, der på den ene eller anden måde havde et forhold til Bobby Kennedy.

Havde der vitterligt været tale om *bogen* om Robert Kennedy, så havde man vel også talt med kritikere, der ikke delte Agner Pedersens rosenrøde beundring af bogens hovedperson. Men dem hører vi ikke fra. I stedet indleder de personer forfatteren interviewer ofte deres taletid med at meddele, hvor enige de er i Agner Pedersens betragtninger om Kennedy. Bogen hedder *Modet til Visioner*, men jeg savner, at forfatteren selv havde mod til at være kritisk over sit idol.

Man kan mærke, at Agner Pedersen holder meget af emnet. Men resultatet fremstår noget sjusket og mangelfuldt. Det er således ikke *bogen* om Robert Kennedy, men *en bog* om Robert Kennedy.

Torben Nybo

Fra Watergate til Panama Papers

PETER CHRISTENSEN (– med forord af Tom Buk-Swienty): ”Scoop – *Fra Watergate til Panama Papers – nedslag i journalistikkens verdenshistorie*”. Gyldendal 2017. 349 sider, 300 kr.

Scoop er en gennemgang af ni udvalgte journalistiske scoops efter Anden Verdenskrig; med en overvægt af særligt amerikanske aviser. De behandles kronologisk og begynder med et portræt af Ben Bradlee og hans forhold til John F. Kennedy. Herefter følger tre historier om amerikanske journalisters beskrivelse af henholdsvis My Lai-massakren, Watergate-skandalen og Phnom Penhs fald. Dernæst en enkelt afstikker til sydafrikanske journalisters afdækning af mordet på borgerrettighedsforkæmperen Steve Biko.

Næstefter følger to afsnit om amerikanske journalisters afdækning af massakrer i henholdsvis Libanon og Srebrennica.

Afslutningsvis et afsnit om den mexicanske journalist Lydia Cachos kamp mod seksuelle overgreb og mørklægningen heraf samt endeligt et interview med den tyske journalist Bastian Obermayer om de såkaldte Panama Papers.

Peter Christensen griber afsnittene forskelligt an. I nogle af afsnittene gøres der således meget ud af at fortælle om scoopets baggrund, mens dette næsten ikke nævnes i andre afsnit. Atter andre afsnit gør meget ud af journalisten, mens andre afsnit gør lidt mindre ud af dette. Som nævnt er det sidste afsnit et interview, mens de øvrige otte afsnit er fremstillinger – springende i tid, så forfatterens møde med journalisterne bag de forskellige scoops og lokaliteter knyttet hertil, blandes med scoopsenes oprindelig historie. Dette virker bedre, end det lyder, og det er ikke uinteressant at være med Robert Fish på fiskerestaurant i Beirut. Peter Christensen giver endvidere en levende beskrivelse, der leder tankerne i retning af fortællende journalistik.

Scoop er som antydet i det ovenstående en meget, meget velresearchet bog; der er således ikke skyggen af tvivl om, at forfatteren har arbejdet meget grundigt med materialet, hvilket også både Tom Buk-Swientys forord og kildelisten vidner om. Det er imponerende, at forfatteren har fået interview med både de pågældende journalister og en lang række politiske sværvægtere. Dette medfører dog en lang række anekdoter, og disse virker måske interessante enkeltvis, men til sammen virker de overvældende.

Hvis bogens formål havde været at give et overblik over journalistikkens udvikling, ville overblikket være

tabt i detaljerne; fx er det næppe nødvendigt for forståelsen af Watergate-skandalen, at vide at Norman Mailer, en af tressernes store journalister drak sig fra sans og samling til sin fødselsdagsfest i 1973, eller at Woodward og Bernsteins litterære agent, David Obst, ikke var kommet sig ovenpå et syretrip, og derfor ikke i første omgang lykkedes med at skaffe et forlag til bogudgaven af afsløringerne.

Peter Christensen skriver dog også ”nedslag” i sin undertitel, og dermed er det jo ikke målet at give en indføring i udviklingen, men det er svært ikke at sidde tilbage med nogle overvejelser over journalistikkens ændrede betingelser i det halve århundrede, som bogen behandler, når det er en gennemgående, men til dels implicit præmis for bogen. Fra bogens første kapitel, hvor det beskrives, hvordan Ben Bradlee stort set uproblematisk kunne være nær ven med John F. Kennedy, samtidig med at han var kritisk, politisk journalist, til bogens sidste kapitel, hvor Obermayer overvejer fordele og ulemper ved ikke at kende til kilden bag de omfattende afsløringer i Panama Papers, sker der fundamentale ændringer i journalistikken, og disse antydes desværre kun.

Målt på bogens egne præmisser er det dog en bog, der er læseværdig for journalistik-studerende med ambitioner ud over det sædvanlige, og det er også en bog som kan anbefales til de som er meget interesseret i menneskene bag historierne – og som allerede kender til fx amerikanernes engagement i Cambodja inden De Røde Khmers erobring af hovedstaden eller omstændighederne omkring uhyrlighederne i det tidligere Jugoslavien. Bogen er således ikke velegnet til undervisningsbrug i gymnasieskolen, da kun de allerbedste SRP-skribenter vil kunne få fornøjelse af enkelte dele af bogen.

Afslutningsvis må det også bemærkes, at der i en ellers langt overvejende velskrevet bog er passager i noget, der bedst kan karakteriseres som SMS-sprog. Det er hverken smart eller ungdommeligt at undlade subjektet i en sætning; heller ikke når det er indlysende hvad subjektet er.

Kim V. Hornbech

Frygt ikke frihed

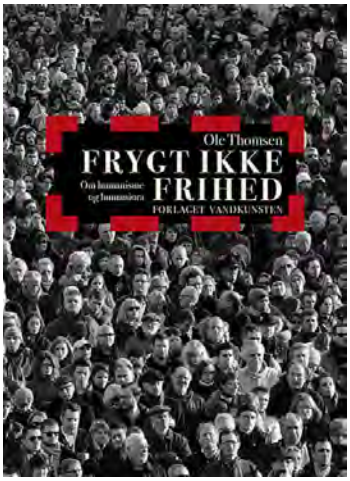

OLE THOMSEN: ”*Frygt ikke frihed. Om humanisme og humaniora*”. Forlaget Vandkunsten 2018. 223 sider, 250 kr.

Ole Thomsen, der er klassisk filolog, ønsker med denne bog at rehabilitere de humaniora og især den humanisme, der ifølge forfatteren befinder sig i en krise: ”Men få vil bestride, at det liberale demokrati og den dertil hørende humanistiske tro på enkeltindividet og på én fælles menneskehed befinder sig i en særlig dyb krise i vort årti, fra 2011 og frem”. Man bemærker her, at den humanistiske tro på enkeltindividet hører uløseligt sammen med troen på én fælles menneskehed. Individualisme lader sig således ikke adskille fra universalisme ifølge Thomsens begreb om humanisme, som altså ikke lader til at være i kurs for tiden. Thomsen er således fortaler for grundlæggende opfattelser i renæssancen og oplysningstiden og for menneskerettigheder.

Men ikke mindst er han dog inspireret af antikken og hellenismen foruden af kristendommen: ”Humanismens kilder er Jerusalem og Athen & Rom”. I stoicismen ser han (som traditionelt er) de almene menneskerettigheder foregrebet, og hos Sokrates og Platon finder han et ideal om paideia (opdragelse og undervisning), som går ud på, at erkendelse er uløseligt forbundet med sanselig kærlighed, eros. Det er måske et ideal, der ligger tæt på Grundtvigs, når denne siger: ”Den endnu ej har levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær”. Thomsen siger desuden om paideia: ”Paideia kræver underordning under sag og sagkundskab”, og siger videre om den gamle, pædagogiske sentens docendo discimus (ved at undervise lærer vi): ”Rollerne kan i et nu byttes om, sådan at sagkundskab og indsigt pludselig befinder sig på den unges side, og læreren kommer i skole og hans myndighed på prøve”.

Noget overraskende kan det forekomme, når Thomsen fortolker Jesu 'placering' af Guds rige ”midt iblandt jer” i mystisk retning: ”'Inde i jer (hver især)'. Hvorved vi er nærmere den forestilling om Den Indre Gud, som er så central i stoicismen, og som i middelalderens platonisk-kristne mystik er alfa og omega”. Mennesket er således en del af en grundlæggende harmonisk, gudskabt, næsten panteistisk verdensorden, ifølge Thomsen.

Kan det imidlertid være svært helt at følge linjen i Thomsens i øvrigt idéhistorisk meget vidende og oplysende debatbog og forsvar for det humane, når han foruden de nævnte analyserer mangfoldige andre hovedpersoner i tænkningens og kunstens historie, således, for blot at nævne nogle få, Aristofanes, Voltaire, Hans-Georg Gadamer, K.E. Løgstrup, Thorkild Bjørnvig, Johannes Sløk og Nietzsche, så bliver hans holdning meget tydeligere til slut i bogen. Efter Første Verdenskrig er den humanistiske universalisme, som Thomsen stilfærdigt hylder, således ”blevet antastet igen og igen: af tidehvervske teologer, eksistentialister, strukturalister, poststrukturalister, socialkonstruktivister, antik-essentialister, multikulturalister, postmoderne og værdirelativister. De taler afvisende om 'menneskerettighedsfundamentalisme', 'universalistisk totalitarisme' og 'naturretsmetafysik', idet de, fra deres forskellige positioner, ønsker at ramme det, de ser som idealisme og metafysisk illusion eller som eurocentrisme og vestlig kolonialisme og kulturimperialisme”.

Thomsen anser det 20. århundredes totalitære, partikularistiske og antihumanistiske ideologier, fascismen, nazismen og kommunismen, for afgørende for undermineringen af ”den fællesmenneskelige norm”, idet de satte særinteresser over de fælles; fascismen statens interesser, nazismen racens og kommunismen klassens: ”Fra alle tre ideologier foreligger forhånelser af den stoisk-kristne idé om umistelige universelle menneskerettigheder”.

Disse ideologiers hævdelse af noget fundamentalt eller essentielt fælles for nogle, for en gruppe af mennesker på bekostning af andre, synes således at have ført til den udbredte forkastelse efter 2. Verdenskrig af noget fælles for alle, af ”det moralske minimum”, som Thomsen benævner det. Barnet er på den vis blevet kastet ud med badevandet.

Denne konsekvens af synet på noget fællesmenneskeligt kan ifølge Thomsen øjensynlig få fatale følger: ”Den undsagte universalisme kan bruges på denne måde: Den 27. september 2012 vedtog et flertal i FN en resolution, som indebærer et tilbageslag for de universelle menneskerettigheder, der allerede i årtier har været under pres. Man vedtog resolutionen om 'bedre forståelse af menneskehedens traditionelle værdier'. Da der ikke er foretaget nogen nærmere definition af disse traditional values of humankind, vil de i adskillige samfund kunne komme til at omfatte: bryllupper med barnebrud, omskæring af kvinder, 'æresdrab', henrettelse af homoseksuelle og andet”.

Bogen giver en habil analyse af og et godt, men ikke systematisk, overblik over vigtige tanker i humanismens idéhistorie, som Thomsen altså ser grundlagt i den græsk-romerske antiks verden, hvilken også har en central plads i bogens fremstilling. Han siger et sted, med et for bogen typisk, uhøjtideligt glimt i øjet: ”Humanisme er også at konsultere bøger fra i går. Vor egen tid kan jo have glemt noget”. Thomsens bog kan også hjælpe os med at huske det gamle.

Poul Ferland

Menneskebilleder i strid

DAVID BUDTZ PEDERSEN, FINN COLLIN OG FREDERIK STJERNFELT (red.): ”*Kampen om mennesket. Forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*”. Hans Reitzels Forlag 2018. 447 sider. 350 kr.

Humaniora, de humanistiske fag, er i krise, i hvert fald som genstands- og arbejdsfelt i det arbejdsdelte samfund. Humaniora har væsentligt ingen umiddelbar nytteværdi, så for at legitimere sig, må de sørge for at gøre sig nyttige for erhvervsliv og andre nyttige felter i samfundet. Humaniora er i dag henvist til at gøre sine hoser grønne for samfundets mere produktive kræfter ved at vise sin potens til at bidrage til erhvervslivets økonomiske vækst og konkurrencekraft samt til effektivitet i de offentlige institutioner. Og det gør de så, vel nok i en temmelig ulige kamp med det teknisk-naturvidenskabelige felt samt administrator- og business-området, herunder med disse felters uddannelser, forskning(sbevillinger) og fagfolk.

Bl.a. nogle humanistiske forskere og andre humanister slår sig imidlertid i tøjret over for disse udefra kommende krav til humaniora, der støder ikke så lidt an endda imod humanioras idé for ikke at sige deres

væsen. Og det er øjensynlig et sådant humanioraforsvar, forfatterne til denne bog er ude i; man vil vise de humanistiske fags berettigelse på disses egne betingelser, i bogens sammenhæng igennem fremstillinger af idealtypiske og altså ikke nødvendigvis empirisk gældende, faktiske menneskeopfattelser, der i høj grad har deres udspring i humaniora og i den beslægtede kunst, og som på godt og ondt har været grundlag for såvel samfundsmæssigt dominerende menneskeopfattelser som for mere og mindre ophedede debatter.

Lad mig med det samme sige, at ingen af artiklerne om menneskeopfattelser er uinteressant; alle er de informative om hhv. homo economicus (det økonomiske menneske), homo socius (samfundsmsk.), homo nationalis (det nationale msk.), homo faber (smeden menneske eller 'det redskabsbrugende menneske', som det oversættes i bogen), homo sapiens (det evolutionært tilblevne tænkende msk.), homo emotionalis (det følende msk.), homo humanitatis (menneskelighedens msk. eller 'det fornuftige, rettighedsbærende msk.) og homo deus (guden/det teknologisk almægtige menneske). Især artiklen af Budtz Pedersen og Collin om den i dag fremherskende menneskeopfattelse, homo economicus, udmærker sig dog ved sin sprogligt og tankemæssigt ualmindeligt præcise fremstilling og kritik af sit emne.

Ganske gode, oplysende artikler er der altså tale om. Og dog synes jeg ikke helt at bogen overbeviser helt om humanioras berettigelse – ikke sådan at forstå, at denne anmelder tvivler på deres berettigelse, for det gør jeg på ingen måde. Men for så vidt som bogen vil overbevise om denne berettigelse, bør det gøres, så det så at sige står mejslet i sten. Humanioras berettigelse er helt basalt det: uden kompromisvillighed at hævde det menneskelige, menneskeværdige contra umenneskeligheden; derfor er humaniora primært kritisk i forhold til denne sidste. Bogen er dog ikke ganske ukritisk, og alle forfattere står uden tvivl på det menneskeliges side. Men artiklerne generelt mangler i for høj grad kritisk nerve og verve.

Det hovedsageligt fraværende kritikmoment kommer således også til udtryk i redaktørernes afsluttende kapitel: ”Samtlige de menneskebilleder, vi har beskrevet i det foregående, har en sund kerne”. Forfatternes eneste, ret generelle kritikpunkt imod disse billeder er, at ”de forsøger at generalisere deres gyldighed langt ud over rammerne for det område eller aspekt af mennesket, de oprindeligt var tiltænkt at dække”. Men denne ensidige, snæversynede generaliseringstendens – fx at biologen ser mennesket udelukkende som biologisk bestemt og kulturantropologen ser det som helt igennem kulturelt bestemt – tilhører åbenbart ikke menneskebilledernes kerne, skønt det jo kunne se sådan ud, eftersom de stort set alle efterstræber sin generalisering og dominans. Den kritiske undersøgelse af denne fremtrædende tilbøjeligheds eventuelt væsentlige karakter var ønskværdig.

Samme eklekticistiske eller kompilatoriske tendens til at bekræfte de forskellige menneskeopfattelser, som de er, blot de ikke har tendenser til ”antropologisk imperialisme”, genlyder også i denne sætning: ”Sandheden om mennesket rummes netop i de partikulære opfattelser og deres sameksistens” – og altså åbenbart ikke i deres 'kamp', som titlen på bogen ellers lægger op til, og øjensynlig heller ikke igennem kritik af de ”partikulære opfattelser” som sådanne. Humanioras opgave består således åbenbart blot i at bekræfte det, der findes – i dette tilfælde af menneskeopfattelser – blot biologen forstår, at han skal holde sig til biologien, og kulturanalytikeren forstår, at hun skal holde sig til kulturen.

Bogen fremhæver den universitære, humanistiske forsknings rolle i udforskning og fremstilling af menneskeopfattelser. Og dog er det i væsentlige tilfælde slet ikke der, i institutionsregi, at centrale og indflydelsesrige menneskeopfattelser er blevet til; Søren Kierkegaard filosoferede uden for universitetet,

det samme gjorde Karl Marx og delvis Friedrich Nietzsche, og Frankfurterskolen arbejdede i privat forskningsregi, for blot at nævne nogle, ovenikøbet af de mere kritiske hoveder.

Bogen, der er en artikelsamling, kan læses af læreren som oversigtsværk over menneskeopfattelser, der også i varierende omfang, til forskellige tider, på forskellige grupper og på forskellige områder i samfundet har haft indflydelse i historien.

At alle mennesketyper så absolut har skullet kaldes noget med ”homo”, virker på anmelderen en smule krampagtigt – hvorfor således kalde Karl Marx' menneskeopfattelse for ”homo faber”, en betegnelse, som han da vist aldrig selv har brugt? – men det må læseren bære over med.

Poul Ferland

Danske dødsdomme

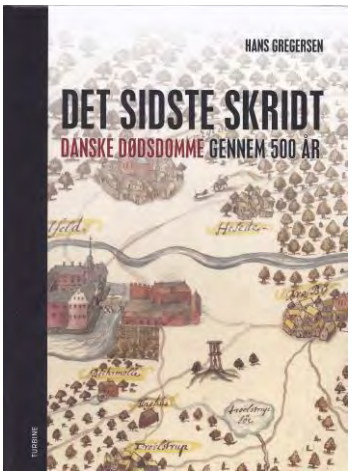

HANS GREGERSEN: ”*Det sidste skridt – Danske Dødsdomme gennem 500 år*”. Turbine 2018. 306 sider. 300 kr.

Under et museumsbesøg i sommerferien i den norditalienske by Udine, standsede jeg op ved et maleri af Capella Francesco detto Daggiù ved navn *Decapitazione di santa Eurosia* fra cirka 1750. Bødlen står på maleriet med sværdet hævet helt hen over skulderen; klar til den nært forestående halshugning, mens Eurosia knæler neden for ham med hænderne på brystet, mens hovedet skråner let til siden, så halsen blotter sig og næsten indbyder sværdet til hug.

Siden rejsen til Italien har jeg læst Hans Gregersens *Det sidste skridt – Danske dødsdomme gennem 500 år*. Af bogen har jeg lært, at Eurosia sikket har været af adelig byrd – ellers ville hun ikke blive halshugget med sværd, men med økse, om end praksis ad åre ændrede sig, og at også adelige (e.g. Struensee) måtte smage øksens kolde stål frem for sværdet. Og godt det samme. Det kræver nemlig et øvet og præcist håndelag at skille hovedet fra kroppen med et sværd og gik det helt galt, som det gjorde for Mester Anders Aalborg fra Helsingør, der i 1500-tallets slutning, måtte bruge 5-7 hug, inden han kunne skille stakkels Johannes’ hoved fra kroppen.

Det er barske sager, man introduceres for i Hans Gregersens bog, når dødens teater udspiller sig med bøddel og offer i hovedrollerne. Bogen indledes med Danmarkshistoriens sidste henrettelse af Ib Birkedal Hansen d. 20. juli 1950, og inden Hans Gregersen tager fat i sin kronologiske gennemgang af danske dødsdomme fra Tollundmanden strangulering ca. 400 f. kr., introduceres læseren for romerske, amerikanske, mellemøstlige og franske dødsdomme i fortidigt og nutidigt perspektiv; fra korsfæstelse, stening og elektrisk stol til guillotinen.

Hans Gregersen er en erfaren bogskribent og har siden 1975 skrevet cirka 60 bøger. Sproget er levende og fængende, og man aner Gregersen nordjyske aner, da flere af beretningerne udspiller sig her. Gregersens sympati er utvivlsomt på offerets side; om end det unægteligt er svært ikke at have sympati for netop

offeret, bliver konger og herremænd ofte portrætteret som skruppelløse – men hvad med resten af samfundet, som valfartede til henrettelserne?

Gregersen bog er ikke i min optik at betegne som forskning; kildegrundlaget er primært ældre og nyere sekundærlitteratur som Hugo Matthiessen *Bøddel og Galgefugl* (1910), Troels Lund *Dagligliv i Norden* (1879-1901), Poul Duedahl *Ondskabens Øjne* (2016) og Ditlev Tamm *Retsopgøret efter besættelsen* (1950). Men Gregersen mestrer at fortælle den gode (eller i dette tilfælde forfærdelige) historie på indlevende, let læselig vis – og det er der sandelig ikke noget galt i. Ønsker man en forskningsbaseret fremstilling af henrettelserne i Danmark, må man ty til Niels H. Kragh-Nielsens *Straffet på Livet* (2018), som er udgivet næsten simultant med Gregersens bog.

En opfordring, men ikke en kritik til Gregersen, er, at der findes masser af billedmateriale af forskellige typer henrettelser og tortur i 1500-talsværker som Sebastian Münsters *Cosmographica* , eller Ulrich Tengler *Der neu Laienspiegel*, som kunne være en illustrativt supplement til evt. senere udgaver af bogen.

Lasse Taagaard Jensen

Henrettelser

NIELS H. KRAGH NIELSEN: "*Straffet på livet – Henrettelser i Danmark 1537-1892*". Gads Forlag. 612 sider. 400 kr.

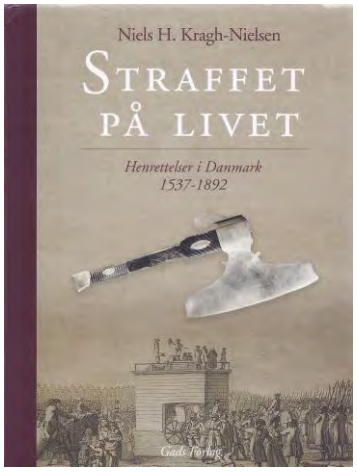

I 1800-tallets begyndelse forelskede Thomas Bisp sig i tjenestepigen, Ane, og kærligheden var gengældt. Problemet var blot, at Thomas var gift med Maren. Så for at de kunne få hinanden, måtte Maren tages af dage. Det lykkedes ved hjælp af rottekrudt (arsenik), men mordet blev kort efter opdaget og Thomas måtte straffes på livet. En tidlig morgen 1822 blev Thomas Bisp halshugget i Hjørring Bjerge og legemet sat på hjul og stejle. Knap 100 år efter henrettelsen, blev der under anlæggelsen af en vej, fundet et kranium nær den gamle henrettelsesplads, som havde et jernspir gennem sig. Nærmere undersøgelser konkluderede, at der måtte være tale om de jordiske rester af Thomas Bisp. Kraniet blev udstillet på Vendsyssel Historiske Museum, hvor det stadig står. Synet af Thomas Bisps kranium under en ekskursion til museet med skolen, er den første erindring, jeg har om henrettelser i Danmark.

Thomas Bisps er dog blot én af mange, som er blevet straffet på livet for deres ugerninger. Flere har også fået denne straf for langt mindre forseelser tilmed med tillægsstraffe som pisk, knibning eller radbrækning. Dette 'dødens teater' er på en gang gruopvækkende, men samtidig også en interessant og spændende størrelse.
Kragh-Nielsen er heller ikke den første, som har kastet sig over dette emne. Bedst kendt er nok kulturhistorikeren Hugo Matthiessens *Bøddel og Galgefugl* (1910), men også Stig Iuuls *Lov og ret i Danmark* (1942) bør nævnes. Men emnet har fået en fornyet interesse. I 2013 udgav Lindhardt og Ringhof *Bøddel af Guds Nåde – En Skarpretters dagbog 1573-1617* af Joel F. Harrington, og samtidig med udgivelsen af

Straffet på livet, har Hans Gregersen udgivet et mere populærhistorisk værk om emnet *Det Sidste Skridt – Danske Dødsdomme gennem 500 år* (2018).

Niels H. Kragh Nielsens *Straffet på livet - – Henrettelser i Danmark 1537-1892* er dog at betegne som det mest komplette værk indenfor emnet; i det mindste til mit kendskab. Her er tale om et livsværk, hvor bogens forfatter har brugt årtier på at gennemgå et enormt kildemateriale om henrettelser i Danmark.

Værket falder efter en indledning, som ridser forskningen af emnet op, i to dele. Første del på 350 sider har 8 kapitler, som omhandler bl.a. ”Misæderne”, ”Tiden op til henrettelsen”, ”Den sidste dag”, ”Bøddel, mestermand, skarpretter” og endelig ”Retterstedet”. Kapitlerne er velskrevne og har stor detaljerigdom. Nogle gange næsten for stor, men kun næsten, da detaljerne underbygger Kragh-Nielsens pointer og hører sig til i et digert værk som dette.
Anden del af værket på ca. 250 sider er en registratur over rettersteder og henrettede. Hvis der er litteratur til de enkelte henrettelser, findes der også henvisninger hertil. Denne registratur, spår jeg, vil blive benyttet af mange (slægts-)historikere i årene frem.

Værket *Straffet på livet* er et værk, som kommer til at stå mange år frem. Og Gad Forlags næsten klassiske og meget flotte indbinding skal også nok sørge for, at værket heller ikke forfalder i sin fysiske form. Måske skulle forlaget lige have trykt 10 blanke friblade bagerst i bogen til notater eller lignende, men det er en meget lille og ubetydelig anke på et værk, som af denne anmelder får de varmeste anbefalinger.

Lasse Taagaard Jensen

Et geografisk raritetskabinet

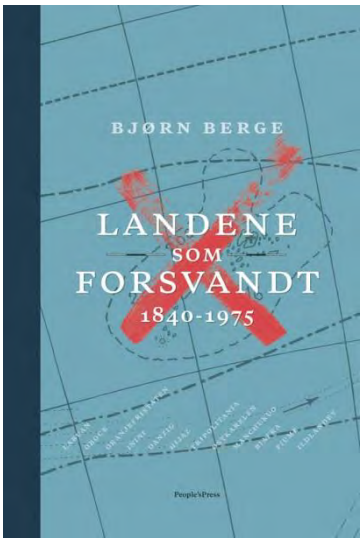

BJØRN BERGE: ”*Landene, som forsvandt, 1840-1975*”. People’s Press 2018. 400 sider, 350 kr.

For efterhånden mange år siden havde jeg en eksamen i historisk metode, hvor man skulle vurdere hvorvidt Als i Sønderjylland blev en republik i forbindelse med Det tyske kejserriges sammenbrud i 1. verdenskrigs sidste dage. I kaosset, der fulgte den tyske flådes kollaps og de tyske soldaters oprør, udråbte marinesoldaten Bruno Topf Als, der dengang var tysk, til en republik. Republikken Als blev en kortvarig affære, men eksamensopgaven var at vurdere, hvorvidt Als nu også var en selvstændig nation. Det var den ikke, bl.a. fordi den ikke blev anerkendt som sådan, men havde historien artet sig anderledes, kunne Als jo i teorien – som følge af folkenes selvbestemmelsesret – være blevet det.

Præcis dette – hvornår lande er selvstændige eller ej – er et af fokuspunkterne i norske Bjørn Berges bog ’Landene, som forsvandt – 1840-1975’. Bogen beskæftiger sig med 50 lande, med et mere eller mindre kortvarigt liv – strækkende fra få måneder til næsten 50 år. Berge kommer vidt omkring i verden med ligelig fordeling på alle globens kontinenter. Bogens originalitet ligger i, at forfatteren har brugt frimærker som

indikator på landenes markering af og vigtigere ønsket om at blive regnet – indadtil såvel som udadtil – som selvstændige lande. Det er nemlig særligt ønsket om, mere end reel selvstændighed, der kendetegner den største del af de lande, der er udvalgt. Svagheden med at vælge frimærkerne som vinkel ligger dog i, at det bliver det primære eller endda eneste parameter. Selve definitionen af et land er nemlig ikke entydig – og ofte decideret forkert. Danzig var eksempelvis en Fristad og ikke et land, Slesvig var aldrig selvstændigt, og i tilfældet Corientes i Argentina bliver det helt besynderligt, da Berge end ikke omtaler det som et land, men kun en provins. Derimod var Kongeriget Begge Sicilier et land og det samme gælder Oranjefristaten i Sydafrika. Idéen med at lade frimærkerne være indikator på et land, giver altså bagslag for Berge. Det rokker dog ikke ved, at det er en spændende og ofte overset i vinkel i (selv)forståelsen af at være et selvstændigt land. Det er i øvrigt en imponerende bedrift, at forfatteren har indsamlet et frimærke fra alle 50 mere eller mindre obskure lande.

Overordnet set mangler der et samlet narrativ. Bogen er en rodebutik af historier, og bogen ville have været væsentligt mere interessant, hvis den enten havde haft en tematisk opdeling, eller hvis den kronologiske inddeling, der er til stede, rent faktisk var samlende.

Ser man bort fra svaghederne er 'Landene der forsvandt' dog underholdende læsning og man bliver taget med til alskens eksotiske steder, som man for størstedelens vedkommende aldrig har hørt om (og for størstedelens vedkommende også har glemt kort tid efter læsningen). Nogle af de udvalgte landes historie er meget spændende, men desværre bliver det politiske og historiske bagtæppe kun overfladisk berørt. Det kunne eksempelvis havde været rigtigt interessant at mere om 'Sydrusland' i vore dages sydlige Ukraine, hvorfra Den Russiske Borgerkrigs hvide (kontrarevolutionære) kæmpede mod Den røde hær. Nuvel, det er jo heller ikke et videnskabeligt værk og til den alment historieinteresserede er appetitvækkeren, man her bliver præsenteret for, måske tilfredsstillende. Da dét også har været forfatterens ambition (han omtaler det som 'godnathistorier'), kan bogen jo dårligt klandres for ikke at være mere tilbundsgående. Men for denne anmelder er det ikke helt nok.

Æstetisk har vi at gøre med en flot bog. Der er i den grad kælet for layout og indbinding, og bogen ligner dermed det, man lettere nedladende kalder en coffee table book, altså en bog der skal ligge henslængt offentligt til skue på sofabordet, og som det ikke er hensigten, man skal læse, men derimod bladre i. Så slemt står det ikke til med denne bog, der både er flot og velskrevet. Man føler sig i behageligt selskab på en omflakkende rejse rundt i historiens geografiske krinkelkroge, men man ved ikke altid helt, hvorfor man er afsted på turen.

Mathias Strand

Djævelen ligger i detaljen

PER SCHMIDT OG FRANK DALLGAARD: "*Fakta og myter om SOE operation anthropoid attentatet mod SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich*. Trykværket 2018, illustreret, 333 sider. 249 kr.

Den 27. maj 1942 udførtes et attentat mod SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich i den tjekkiske hovedstad Prag. Attentatet var dramatisk, da flere ting gik galt, så Heydrich kun blev såret og ikke dræbt på stedet. De to

attentatmænd troede deres mission mislykkedet, indtil de efter flere dages forløb fik beskeden om, at Heydrich senere døde som følge af sine kvæstelser.

Heydrich lå meget højt i det nazistiske hierarki. På daværende tidspunkt var han øverste chef for efterretningstjenesterne SD og næstkommanderende i SS, han var leder af udførelsen af Endlösung og rigsprotektor af Bøhmen-Mæhren-protektoratet, hvori Tjekkiet lå. Et attentat på en mand i Heydrichs position medførte voldsomme reaktioner fra nazisterne, så prisen for attentatet blev bl.a. omkring 5000 menneskeliv. Heriblandt langt hovedparten af indbyggerne i byen Lidici, der, som hævn for attentatet, blev jævnet med jorden, mens indbyggerne enten blev dræbt på stedet eller deporteret til udryddelseslejre.

For en historieinteresseret er attentatet fundamentalt spændende. SOE stod bag operationen, og det er interessant at høre om planlægningen og udførelsen, hvor dramaet øges af etiske og taktiske dilemmaer, om hvorvidt det overhovedet skulle gennemføres, da man frygtede, at repressalierne vil være monstrøse og sandsynligvis ville koste en optrevling af modstandsbevægelsen i Prag, hvilket også blev resultatet. Dertil kommer efterspillet: hvad skete der med attentatmændene? Modstandsbevægelsen? Og hvad betød det for nazisterne?

En utilstrækkelig formidling og en mere end tilstrækkelig detaljeringsgrad

Desværre formidles ovenstående problemstillinger ikke specielt interessant. Rent sprogligt er bogen simpelthen ikke særligt velskrevet. Der findes ingen sammenhængende, længere afsnit, i stedet består teksten af ultrakorte afsnit, der typisk er på under fire linjer. Når der samtidig sjældent er lavet sproglige overgange, så bliver læsningen meget urytmisk, og det fjerner det flow, der ellers kunne skabe en spændende fremstilling af stoffet. Dertil kommer, at bogen har en del sproglige små- og slåfejl.

Ud over det meget rodede sprog bliver detaljeringsgraden også et problem. På den ene side er det bogens klart største styrke, at forfatterne tilsyneladende har haft en fest med at researche helt ned i detaljen. Der er private billeder fra rejser til attentatstedet i Prag, der er lange udredninger om, hvordan en Stengun, som benyttes ved attentatet, er bygget, og forfatterne har besøgt flere arkiver. Men de to forfattere fortaber sig fuldstændig i detaljerne, der alt for sjældent kobles til det store perspektiv. Der bliver sorteret alt for lidt i, hvad der er relevant og interessant, og hvad der ikke er. Et af mange eksempler er afsnittet *Myter*, hvor forskellige detaljer omkring attentatet gennemgås. Der er ikke nogen definition af, hvad de opfatter som en myte, og de bliver ikke sat ind i nogen sammenhæng. Således handler et helt afsnit om, hvor vidt Heydrichs nummerplade havde nummer SS-4 eller SS-3. Afsnittet afsluttes med bemærkningen: ”Vi anser derfor nummerpladen SS-4 som en myte” (s. 209). Det tyder på en noget snæver opfattelse af, hvad en myte er. Afsnittet har hverken kildehenvisninger eller bemærkninger om, hvorfor det er vigtigt at få aflivet denne ”myte”.

Kildehenvisningerne er et andet eksempel på det manglende overblik. De er generelt mangelfulde, upræcise og tilfældige. På bogens første sider præsenteres vi for Heydrich, og her nævnes det bl.a., at han efter ”De lange knives nat” skulle ”have forsynet Joseph Stalin med oplysninger til en lignende udrensning i Sovjetunionen” (s. 10). Her er der ikke nogen noter, til gengæld er der i samme afsnit en note, der forklarer, hvad SS er, og som i øvrigt henviser til Wikipedia. Således ville den mest interessante undervisningsbrug være som optakt til en større skriftlig opgave med henblik på at diskutere notehenvisninger, afsmitning og skriftlig fremstilling.

Som sagt er emnet interessant, og der er helt sikkert et marked for historiebøger om denne type begivenheder. Men bogen mangler i den grad en redaktør, der kunne hjælpe de to forfattere med at bevare overblikket, formidle det mere elegant og læse grundigere korrektur. Det er ærgerligt, for der er tydeligvis lagt et stort stykke arbejde i det, men det kommer desværre ikke til udtryk i læseoplevelsen.

Jens Mann Christiansen

Axel Honneth

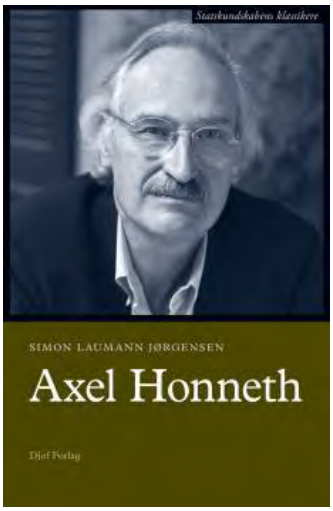

SIMON LAUMANN JØRGENSEN: "*Axel Honneth*". Djøf Forlag 2018. 148 sider, softcover, 150 kr.

Den tyske filosofiprofessor Axel Honneth (født 1949) er bedst kendt herhjemme for sin teori om anerkendelse som fx fremstillet i bogen "Kamp om anerkendelse" (tysk 1992, dansk oversættelse 1996). Honneth tilhører den såkaldte 3. generation af Frankfurterskolen – 1. generation repræsenteres af især Max Horkheimer (1895-1973) og Theordor W. Adorno (1903-69), 2. generation ikke mindst af Jürgen Habermas (født i 1929) – og hans centrale projekt er videreudviklingen af den kritiske teori, siden 2001 som professor og leder af Socialforskningsinstituttet i Frankfurt. I denne bog leverer lektor i politisk teori ved Aalborg Universitet Simon Laumann Jørgensen en almen introduktion til Honneths tænkning.

For Honneth skal en kritisk samfundsteori "rumme en 'normativ retningsangivelse'" og altså ikke blot nøjes med at være "empirisk samfundsbeskrivende", siger Laumann. Desuden er en omfordeling af samfundets materielle goder i lighedens navn og interesse ikke tilstrækkelig for en sådan teori; denne må "udvide områderne for uretsbevidsthed og retningsanvisning fra 'materielle livsgoder' til 'kulturelle og psykiske livschancer'.

Frihed, et centralt begreb i kritisk samfundsteori, er ikke blot noget, som det enkelte menneske har ansvar for at skaffe sig selv i formodet egenskab af et atomiseret, isoleret individ blandt andre ligestillede individer; det er desuden noget, som det har ansvar for at søge at medvirke til at skaffe andre, hvis medvirken til det enkelte individs realisering af frihed omvendt ligeledes er uomgængelig: "Frihed handler ikke blot om at have selvtillid, selvrespekt og selvværd i udfoldelsen af en individuel livsplan, som også bidrager til det demokratiske samfunds reproduktion. Det handler også om erfaringer af, at vi sammen kan gøre hinanden stærkere. Sammen løser vi bedre problemer, og sammen muliggør vi hinandens frihed". Kortere herom hedder det: "Friheden er at nå egne mål og at få egne behov opfyldt, idet man hjælper andre og modtager hjælp fra andre".

Dette får bl.a. den konsekvens, at markedet og den økonomiske sfære i samfundet, som Honneth vel at mærke ikke er modstander af, ikke blot kan legitimere sig som tilfredsstillende den enkeltes egoisme, men tillige og især må finde sin legitimitet i villigheden til at tilfredsstille også alle andres behov: "Staten bør således også holde øje med, om den økonomiske sfære formår at transformere egoisme til en villighed til at tilfredsstille alle andres behov". Dette medfører følgende revision eller udvidelse af markedsbegrebet:

”Markedsbegrebet bør i det hele taget forstås åbent frem for som værende snævert knyttet til kapitalismen”.

Angående Honneths relevans i dag, nævner politologen Laumann ideen om ”en omfattende demokratisering af velfærdsstaten” på baggrund af blandt andet det, at ”systeminteresser frem for individuelle frihedsinteresser styrer den offentlige sektor, hvor professionernes værdiorientering nedtones”.

Til slut i sin gennemgang opregner Laumann nogle af nøglebegreberne hos Honneth, og om det centrale anerkendelsesbegreb hedder det bl.a.: ”Individer har brug for anerkendelse af deres kropslige og psykiske integritet (kærlighed og omsorg), af deres kognitive og refleksive kapaciteter (respekt) og af deres solidarisk samfundsmæssige bidrag (værdsættelse) for at blive sig selv som frie. De har brug for at leve i fællesskaber, hvor vi understøtter hinandens livsprojekter (solidaritet)”.

Og om det ikke mindre centrale begreb retfærdighed refererer Laumann: ”Retfærdighed kan ikke reduceres til, at alle får det, de har fortjent. Det skyldes, at retfærdighedens objekt ikke udelukkende er materielle ting, der kan fordeles, og at den også indebærer noget, man ikke har gjort sig fortjent til. Retfærdighed handler om, hvorvidt samfundets anerkendelsesmæssige infrastruktur muliggør, at alle realiserer sig selv med autonomi”.

Bogen indeholder foruden introduktionen to artikler af Honneth selv.

Introduktionen er, trods et vist nødvendigt abstraktionsniveau, sprogligt og indholdsmæssigt klart skrevet. Og Honneth refereres sådan, at hans teori hos denne anmelder efterlader et originalt tænkende og sympatisk indtryk.

Poul Ferland

Afghanistan-krigen

NAGIEB KHAJA: ”*Historien der ikke bliver fortalt. Om krigen i Afghanistan*”. Med forord af Carsten Jensen. Opdateret og udvidet udgave af 2011-udgaven. Gyldendal 2017, 416 sider, 300 kr.

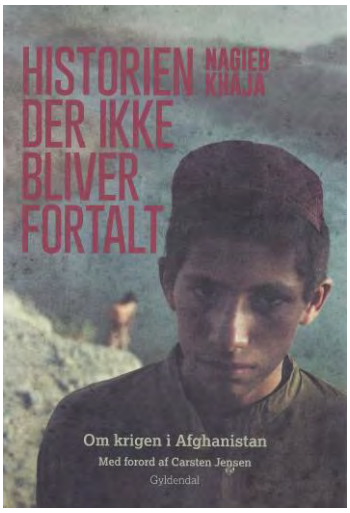

Nagieb Khajas forældre kommer fra Afghanistan, men han er vokset op i Danmark og er uddannet journalist. Han har lavet dokumentarfilm for både DR, TV2 og udenlandske stationer. Han er en af de få journalister der har rejst rundt i Afghanistan uden at være under militærets beskyttelse. Han behersker sproget dari, men ikke de øvrige sprog der tales i landet.

Bogen er kronologisk fortalt, idet den begynder med hans første rejse til Kandahar i Afghanistan i 2004. Derefter følger den ene rejse efter den anden. Han bruger den første rejse til at fortælle om landets nyere historie og om de mange folkeslag, militser, religiøse, sociale og politiske grupper der findes i landet. Således er hele bogen bygget op: hver gang han kommer til en ny gruppe, et nyt folkeslag eller møder en fremtrædende person, får vi en grundig orientering. Dette betyder at bogen hele

tiden er spændende læsning, for de saglige afsnit veksler konstant med afsnit med handling og diskussioner. Desværre betyder det også at det er svært at finde oplysningerne igen. Hvor er det han fortæller nærmere om hvem pashtunerne er? Hvor er det han analyserer forholdet mellem Pakistan og Afghanistan? Et stikordsregister ville være en stor hjælp.

Nagieb Khaja er på den ene rejse efter den anden efter 2004, dels for at finde nærmere oplysninger om danskernes, amerikanernes og andre udlændinges rolle i landet, dels for at lave dokumentarfilm om forholdene set fra den almindelige afghaners side. Han er naturligvis også i kontakt med talibanerne. Han er udmærket klar over hvor farligt det er at rejse rundt i landdistrikterne, og han forsøger altid at finde de rigtige kontakter der kan garantere hans sikkerhed. Det er hele tiden mere spændende end nogen krimi, for det er ikke let at vide hvem man kan stole på, og i januar 2008 går det så også galt, da han bliver kidnappet sammen med sin ledsager. Herefter følger nogle skrækkelige døgn, hvor de flere gange tror at de skal henrettes. Men det lykkes dem at flygte og komme i sikkerhed på en britisk base.

Derefter går der 20 måneder før han rejser til Afghanistan igen. Han lover både sin kone og sig selv at han vil holde sig til de store byer Kabul og Kandahar. Mens han er i Kandahar, kommer han i kontakt med folk fra landsbyerne, og via dem får han opklaret de nærmere omstændigheder om et angreb i byen Musa Qala som danske og britiske soldater stod bag. Derved punkterer han det skønmaleri som danske officerer og medier har tegnet. Dette fortsætter i de følgende kapitler. Ifølge hans beskrivelse er det det svært at være almindelig afghaner. De er i klemme mellem taliban og andre oprørsgrupper på den ene side og regeringsstyrker og udenlandske soldater på den anden side. De udenlandske soldater begår mange drab fordi de er paranoide og mistænker alle afghanere for at være talibanere.

I 2013 rejser han igen til Afghanistan og ind i taliban-kontrollerede områder. Han overværer et angreb på en regeringsbase og er igen tæt på at blive dræbt. Bogen slutter med hans tanker om den stadig uafsluttede krig. Ifølge Nagieb Khaja er der ingen grund til optimisme. Regeringshæren kontrollerer de store byer og har baser rundt om i landdistrikterne, men soldaterne bevæger sig nødig uden for baserne, da landdistrikterne bliver kontrolleret af talibanere eller lokale krigsherrer. Begge parter tjener penge på opiumshandel, og på begge sider er der korrupte ledere som stikker udviklingspenge i egne lommer.

Under beskrivelserne af rejserne fortæller han hele tiden om hvad han selv og de forskellige aktører siger og tænker om situationen. Det giver et unikt indblik i mentaliteten hos de forskellige personer og grupper. Først og fremmest deres æresbegreb. Desuden på den ene side deres store gæstfrihed og loyalitet, på den anden side deres hensynsløse forfølgelse af deres mål. Khaja nævner i begyndelsen af bogen at det udelukkende er mændene han har talt med; kvinderne nævnes kun få gange som ofre for bombardementerne.

Bagest i bogen er der en liste over de kilder han har brugt samt en litteraturliste. Endelig en liste med oversættelse af de afghanske ord der findes rundt om i bogen.

Efter læsningen af bogen kan man kun undre sig over hvor lidt Afghanistan-krigen fylder (og har fyldt) i de danske medier. Bogen er bestemt ikke hyggelæsning. De forhold den beskriver er alt for forfærdelige. Men den er konstant spændende og fascinerende, og den er et nødvendigt korrektiv til de officielle erklæringer fra amerikanerne og de afghanske myndigheder. *Jørgen Krøigård*

Modborgerskabets dialektik

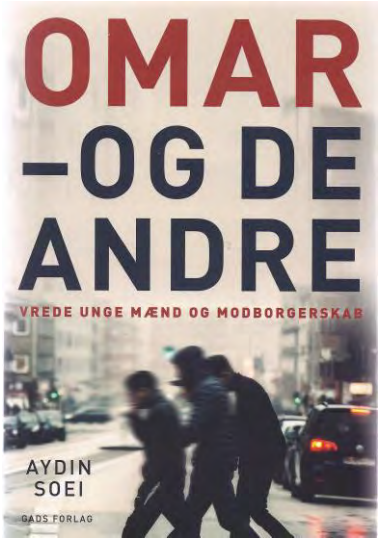

AYDIN SOEI*: "Omar – og de andre. Vrede unge mænd og modborgerskab".* Gad 2018. 361 sider, 300 kr.

I skrivende stund ser det ud til, at en bandekonflikt igen-igen er ved at bryde ud på Nørrebro og i Københavns omegn med alt hvad der hører til af skyderier i gaderne m.m. Denne gang er det tilsyneladende forskellige fraktioner af Brothers, der oprindeligt udspringer fra Mjølnerparken, som er i konflikt. Samtidig har politiet netop for første gang udsted forbud mod en kriminel organisation (Loyal to Familia). Forbuddet skal godkendes af domstolene, og hvad der kommer ud af det, er endnu ikke klart.

De spektakulære væbnede konflikter fylder (med god grund) meget i nyhedsbilledet, og det præger i høj grad vores fælles opfattelser af kriminalitetsudvikling, vold, etnicitet og integration. Men de fængende overskrifter skygger måske for den anden side af et paradoks: Samtidig med at voldsparatheden stiger i visse miljøer styrtdykker ungdomskriminaliteten, og tilslutningen til banderne er vigende. Det gælder også i udsatte boligområder og i alle etniske grupperinger.

Hvis man gerne vil forstå begge sider i dette paradoks, er Aydin Soeis "Omar – og de andre" et rigtigt godt sted at begynde. Den "Omar" som titlen refererer til, er i virkeligheden to forskellige personer. Den ene er Omar el- Hussein, gerningsmanden bag angrebet på Krudttønden og den jødiske synagoge. Den anden Omar var en del af en gruppe af kriminalitetstruede unge i miljøet omkring Blågårds Plads, som Soei første gang interviewede i 2008. Det indgik i en bog om "Vrede unge mænd" fra 2011, som den foreliggende bog bygger videre på. De unge fra Blågårds Plads blev i varierende grad involveret i bandemiljøet, og har siden klaret sig meget forskelligt, men ingen af dem hænger fast i kriminalitet, og Omar fra Blågårds Plads fik en længere, videregående uddannelse, og har i dag et job som udviklingskonsulent.

"*Omar – og de andre*" bidrager til at forstå hvorfor nogle unge mænd fra belastede boligområder drages ind i bandekriminalitet, men den ønsker ikke, at "… reducere hverken Omar el-Hussein eller andre modborgeres handlinger til et uundgåeligt produkt af ydre livsomstændigheder" (s. 10). Det er en vigtig pointe, at de fleste unge med anden etnisk baggrund end dansk fra belastede boligområder ender med at få en uddannelse og klare sig godt. Det er således Omar el-Hussein, ikke Omar fra Blågårds Plads, der er en mønsterbryder.

Men der er et "gebyr" for at komme fra bestemte boligområder, etniske grupper og religioner, som gør det sværere at falde til, og som gør det mere fristende at påtage sig en identitet som "modborger" frem for medborger. Her kan stigmatiseringsprocesser sætte gang i en negativ spiral, som det kan være svært at vikle sig ud af igen.

Aydin Soei er sociolog, og ud over at han har fulgt en række unge fra miljøet over en årrække, inddrager han forskellige sociologiske teorier og begreber (som også er gængse i samfundsfagsundervisningen i gymnasiet), bl.a. Honneth (anerkendelse), Bourdieu (kapitaler, habitus) m.fl. Et begreb om sociale overdrivelser, som Soei har været med til at udvikle i forbindelse med Tingbjerg-undersøgelsen fra 2017 er

vigtigt: De fleste tror, at andre begår mere kriminalitet og udøver mere risikoadfærd, end de faktisk gør. Derfor forsøger man at leve op til den (misforståede) norm, som man tror de andre repræsenterer.

Bogen indeholder konkrete beskrivelser af forskellige bandekonflikter tilbage fra "Den Store Nordiske Rockerkrig" i slutningen af 90'erne, og med udblik til bl.a. Frankrig. Der er indgående beskrivelser af enkelte livsforløb – især Omar el-Husseins, og analyser af forskellige faktorers betydning, som f.eks. køn, segregeringen i skolesystemet og religionens ændrede betydning som markør for modstandsidentitet.

En bog som denne vil næppe komme til at indgå i den almindelige historieundervisning, men den vil godt kunne bruges i SRP-opgaver sammen med samfundsfag. Den er let at læse, men det kan måske være svært at finde det, man skal bruge. Om ikke andet kan den være en nyttig modvægt til sociale misforståelser og overdrivelser, som ikke kun vrede unge mænd med hang til modborgerskabsidentitet kan forfalde til.

David Kyng

Deprimerende dyster og fremragende krigsbog

SAMAR YAZBEK: "*Over grænsen. Beretning fra mit Syrien i ruiner*". Kristeligt Dagblads Forlag 2016. 334 sider, 250 kr.

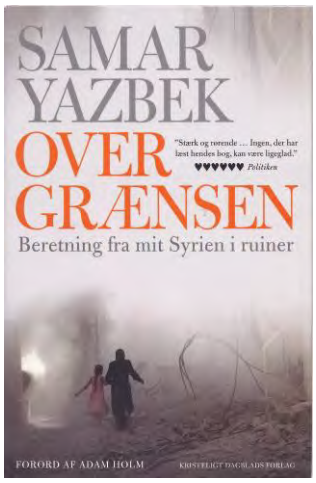

Meget tyder på at den mere end syv år lange borgerkrig i Syrien synger på sidste forfærdelige vers. I skrivende stund er kun Idlib-området i det nordvestlige hjørne af landet stadig nogenlunde kontrolleret af oprørerne. Ellers har Assads styrker kraftigt hjulpet af Rusland og Iran været i offensiven de sidste par år.

Det er netop Idlib-området, som Samar Yazbek besøger tre gange i denne beretning fra den syriske borgerkrig. De tre besøg finder sted mellem august 2012 og august 2013. Hun har til daglig base i Paris, hvor hun lever som skønlitterær forfatter.

Samar Yazbek er alawit, altså tilhører hun det samme religiøse mindretal, som Syriens diktator Bashar Assad og folkene omkring ham. Men Yazbek holdning virker nærmest ikke-religiøs: hun støtter de mål, som De Frie Syriske Hær kæmper for: demokrati, ytrings- og religionsfrihed.

Formålet med Yazbeks tre besøg er dobbelt: dels at organisere nogle projekter for kvinder i området, dels at dokumentere hvordan krigen påvirker lokalbefolkningens levevilkår, mentalitet og holdninger.

Kvindeprojektet belyses ikke særligt grundigt. Men det handler om, at de mange kvinder – især det stigende antal enker med børn - skal have bedre muligheder for at klare hverdagen. Og det handler derfor om at sørge for uddannelse til dem eller give dem mulighed for at åbne en lille virksomhed. Hvor meget, der reelt kommer ud af disse projekter, er højst uklart.

Det hænger sammen med den udvikling, der sker i krigen i løbet af det år, Yazbek besøger Idlib. I slutningen af første besøg snakker hun med nogle soldater, som forbander alle alawitter. Da det går op for en af dem, at Yazbek er alawit, undskylder han. Hun svarer: *"Jeg er ikke alawit (…) og du er ikke sunni. Jeg er syrer og du er syrer," Han så forbløffet på mig.*

Denne optimistiske udgangsbøn for første del - og for oprøret mod Assad – holder ikke ved under de to senere besøg. Her oplever og dokumenterer Yazbek skræmmende, hvordan islamistiske krigere og holdninger hele tiden bliver styrket på de demokratiske ideers bekostning. I 2013 er det al-Nusra-fronten, al-Queda og ISIS, som sætter dagsordenen. Og det gælder også vilkårene for kvinder. Nu er det blevet forbudt for kvinder at vise sig offentligt uden hijab.

Da Samar Yazbek rejser ud af Syrien sidste gang, møder hun ved grænsen til Tyrkiet den smukke 14-årige Fatima. Hendes far er død, og hun er den ældste af seks døtre. Fatima som forlader en flygtningelejr på den syriske side af grænsen for at blive gift – et ægteskab hendes mor nok har arrangeret. På den anden side ser Yazbek pigens tilkommende: en stærkt religiøs mand på over 60 år!

Over grænsen er deprimerende dyster læsning. Man oplever, hvorledes krigen konstant er nærværende med snigskytter, missiler og luftbombardementer i et væk. Alle de mange personer, forfatteren snakker med, har en ven eller slægtning, som enten er blevet dræbt eller invalideret af krigen. Og civilbefolkningen lever konstant på sultegrænsen.

Bogen er ekstremt velskrevet. Man mærker, at Samar Yazbek til daglig skriver romaner. Hun er en fremragende iagttager, der i få sætninger kan male en situation og en person knivskarpt op. Uden overhovedet at virke selvcentreret, formår hun konstant at involvere sig selv og sine egne følelser. Det er en borgerkrig oplevet gennem et temperament!

Bogen kan anbefales til alle, der vil forstå baggrunden og mekanismerne i den syriske borgerkrigs udvikling og ikke mindst dens islamisering.

Desværre er den vanskelig at anbefale i undervisningssammenhæng. Den er alt andet end en systematik og klar gennemgang af krigen, dens parter og problemstillinger. Dens kvaliteter ligger på et helt andet niveau.

Henrik Bonne Larsen

Fanget af IS

NADIA MURAD***: "****Den sidste pige. Mit fangenskab og min kamp mod Islamisk Stat***".** Politikens Forlag 2018. 336 sider, 250 kr.

Før sensommeren 2014 var det næppe mange, der havde hørt om yazidierne, et kurdisktalende folk, der bor i Sinjar-provinsen i det nordvestlige Irak. Det ændrede Islamisk Stats forsøg på at udrydde yazidierne gennem massemord, tvangsomvendelser og sexslaveri på.

Nadia Murad (f. 1993) voksede op i en traditionel yazidi-storfamilie i den lille by Kocho. Yazidierne lever i et lukket samfund, hvor man kun må gifte sig med andre yazidier, hvor det ikke er tilladt at konvertere, og hvor traditionelle kønsroller dominerer. Yazidier dyrker flere guder, hvoraf den vigtigste er påfugle-guden Melek Tawus, der anses for at være guds ærkeengel.

Grundet den særegne religion har yazidierne altid været ugleset og ofte forfulgt af det muslimske flertal i Irak. Saddam Hussein forsøgte at gennemtvinge en arabiserings-politik, og efter 2003, hvor området kom under kurdisk kontrol, forsøgte magthaverne at få yazidierne til at definere sig som etniske kurdere.

Kurdiske peshmerga-styrker var indsat for at beskytte Murads landsby, men flygtede, da styrker fra Islamisk Stat nærmede sig. De af byens indbyggere, der ikke allerede var flygtet til det hellige Sinjar-bjerg, var prisgivet. De blev stillet overfor et ultimatum: enten konvertere I til islam, eller også får det konsekvenser. Da ingen ville lade sig tvangskonvertere, blev indbyggerne samlet på byens skole, hvor kvinder og mænd blev adskilt. Mændene blev ført bort og myrdet. Ældre kvinder og spædbørn blev ligeledes ført bort og dræbt.

Piger og kvinder blev ført til et slavemarked i Mosul, Islamisk Stats hovedstad i Irak, hvor de blev solgt som *sabaya*, muslimske sexslaver. Nadia Murad blev først solgt til en højtstående dommer i IS, men blev senere videresolgt flere gange. Alle steder blev hun installeret i ejerens hus, sammen med kone(r), børn og anden familie. En af de mest dystre passager i bogen er beskrivelsen af moderen til en IS-kriger, der har samme alder og statur som Murads mor, men som åbenlyst glædes over sin søns behandling af sin vantro slave.

Gennem mange uger bliver Nadia Murad systematisk voldtaget og mishandlet, og til sidst håber hun bare, at en af de biler hun bliver transporteret rundt i, vil blive ramt af en vejsidebombe, så hendes lidelser kan få en ende.

Efter godt tre måneders fangenskab opstår der en imidlertid en chance for flugt. Hendes nyeste ejer glemmer at låse hende inde, og hun stikker af. Men hun er stadig i Mosul, hvor mange støtter IS, og hvor der udloves store dusører til dem, der tilbageleverer bortløbne slaver, og tilsvarende trues med drakoniske straffe til dem, der hjælper slaverne med at flygte. Til sidst er hun nødt til at søge hjælp, og banker på en tilfældig dør. Til alt held bor der bag døren en sunnimuslimsk familie, der hjælper hende – først ved at skjule hende, indtil der er blevet lavet et falskt identitetskort, hvorefter en af sønnerne i huset hjælper hende med at flygte til kurdiskkontrolleret område. Her genforenes Nadia Murad med de få øvrige overlevende medlemmer af sin familie og overlevende fra sin hjemby.

I 2015 får Murad asyl i Tyskland, og bliver involveret i menneskerettighedsarbejde og kampen for at hjælpe ofrene for Islamisk Stat forbrydelser - et arbejde, der i 2018 blev belønnet med Nobels Fredspris.

Nadia Murads bog er letlæst, men er ikke for sarte sjæle. Man fornemmer gennem bogen tydeligt Murads dybe sorg, der samtidig også er drivkraften i hendes arbejde med at hjælpe andre ofre.

Flere steder i bogen bebrejder Nadia Murad sunnimuslimerne i Irak, at de ikke gjorde mere for at beskytte og hjælpe hende og andre yazidier. Hun antyder tillige, at familien, der hjalp hende med at flygte, mest gjorde det ud fra et opportunistisk ønske om at få familiens søn i sikkerhed i kurdisk-kontrolleret område. Man forstår hendes følelser, men savner en erkendelse af, at de, der reddede hende, faktisk satte deres eget liv på spil.

Tilsvarende mærker man bitterheden over, at kurderne ikke beskyttede hendes by og familie. Der er med andre ord ikke tale om, at Murad ønsker at arbejde for tilgivelse og forsoning – hun vil have straffet gerningsmændene.

Bogen vil for elever være oplagt at bruge til en SRP-opgave. For alle er den et vægtigt vidnesbyrd om Islamisk Stats forbrydelser og afskyelige ideologi.

Martin Kryhl Jensen